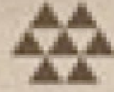
YEDİTEPE

Osmanlı İmparatorluğu'nda

Askeri İsyanlar ve Darbeler

Erhan Afyoncu
Uğur Demir • Ahmet Önal

felsefenin kapılarını bize açan
değerli ağabeyimiz Durmuş Kocaoğlu'na

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA

ASKERÎ İSYANLAR
ve
DARBELER

ERHAN AFYONCU
AHMET ÖNAL- UĞUR DEMİR

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-4052-20-2

Yeditepe Yayınevi: 108
Araştırma İnceleme Dizisi: 89
1. Baskı: Ocak 2010 2. Baskı: Temmuz 2010

Kapak Resmi
Van Mour'un fırçasından 1730 isyanını gerçekleştiren Patrona Halil ve
diğer asiler. Arka planda katledilen devlet adamları.

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarım
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Hed. Eşya ve Teks. San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 11964)
Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78

www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA

ASKERİ İSYANLAR
ve
DARBELER

ERHAN AFYONCU
AHMET ÖNAL- UĞUR DEMİR

YEDİTEPE

İstanbul 2010

ERHAN AFYONCU: 1967'de Tokat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1984'de başladığı Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan 1988'de mezun oldu. 1989'da Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü'ne Araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Necati Efendi Tarih-i Kırım (Rusya Sefaretnamesi) isimli tez ile 1990'da tamamladı. 1997'de Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar) isimli tez ile doktorasını bitirdi. 2000 yılında yardımcı doçent oldu. 2001 Mayıs'ında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne geçti. 2008'de doçent oldu.

Halen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Erhan Afyoncu'nun "Sorularla Osmanlı İmparatorluğu", "Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi", "Osmanlı'nın Hayaleti", "Truva'nın İntikamı", "Ottoman Empire Unveiled" ve "Das Osmanische Reich: Unverhüllt" isimli kitapları ile Osmanlı bürokrasisi, aşiretler ve Osmanlı tarihçileri üzerine çok sayıda akademik makalesi vardır.

AHMET ÖNAL: 01.12. 1981'de Sivas'ın Doğanşar İlçesi'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1999'da başladığı Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü'nü 2004'te bitirdi. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "18. Yüzyıla Ait Buyu-ruldu Mecmuası" isimli tez ile 2006'da tamamladı. Hâlen Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı'nda "Koca Sinan Paşa" konusunda doktora yapıyor.

UĞUR DEMİR: 1 Ocak 1981'de Ordu'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ordu ve Gümüşhane'de tamamladı 2004'de Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "Târîh-i Mehmed Giray" isimli tez ile 2006'da tamamladı. Hâlen Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi

Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı’nda 17681774 Osmanlı-Rus Savaşı konusunda doktora yapıyor.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet döneminde demokrasinin işleyişi sık sık darbelerle kesildi. Aslında bu bizim eski bir geleneğimiz. Osmanlı döneminde de asker birçok defa isyan ederek yönetime müdahale etmiş, Osmanlı padişahlarının yaklaşık üçte biri askerin müdahalesiyle değiştirilmişti.

Osmanlı İmparatorluğu, kurduğu askeri sistem sayesinde önce Bizans ve Balkan devletlerine, daha sonra da Avrupa devletlerine karşı büyük bir üstünlük kurmuştu. Ancak büyük fetihlere imza atan ordu, devlet otoritesinin zaafa uğradığı dönemlerde sık sık isyan edip, yönetimi belirledi.

Osmanlı isyanları ve darbelerinin tarihi Fatih Sultan Mehmed'in hükümdarlığının ilk dönemindeki 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlar ve 1913'teki Bâbıâli baskınıyla sona erer. Neredeyse Fatih Sultan Mehmed'den sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesinin isyan ve darbe ile tahtını kaybettiği göz önüne alındığında durum anlaşılır.

Kitabı okuyanlar, bu kadar askeri isyan ve darbeyi görünce bu imparatorluğun nasıl bir cihan devleti olduğuna ve nasıl ayakta kaldığına şaşıracaklardır.

İstanbul, Osmanlı başkenti olduktan sonra büyüklü küçüklü birçok isyana tanık oldu. Bu isyanlar o kadar ileri boyutlara ulaşıyordu ki, bazen padişahın mutlak vekili olan sadrazamların kelleri alınırken, bazen de bizzat padişahlar tahttan indirilip, öldürüldü. İsyan patlak verdikten sonra önünü almak oldukça güçtü ve asiler, birkaç istisna hariç, genelde istedikleri kişilerin kellelerinin meydanlarda sallandırılmasını sağlıyorlardı. Bazen saatlerce, bazen de günler hatta aylarca devam eden isyanlar İstanbul halkına korkulu günler yaşatıyor, günlük hayat tamamen felç oluyordu.

Özellikle Atmeydanı, Osmanlı devri isyanları ile âdeta özdeşleşen bir mekân olmuştu. Hem Bizans, hem de Osmanlılar döneminde eğlencelerin yapıldığı ve törenlerin düzenlendiği önemli bir yer olan meydan, kozların

paylaşıldığı, hanedanın meşruiyetinin tartışıldığı, idarecilerin icraatının yüksek sesle eleştirildiği ve şehrin kapılarının kapatılmasından sonra askerî grupların farklı unsurlarının birbirlerine kılıçlarını çekip silahlarını boşalttığı; karşılıklı fetvaların birbirini hükümsüz kıldığı; tüm bunların bazen bir padişahın tahttan indirilmesine ve hatta öldürülmesine kadar ileri gittiği; bazı devlet adamlarının canlarına mal olurken, bazıları için ise ikbal kapılarının ardına kadar açıldığı; özetle herşeyin "devletin bekası ve adaletin temini için yapıldığı", kozların paylaşıldığı bir mekândı.

İsyanları veya darbeleri yazmak tarihçi için hiç de kolay değildir. Kaynakların yetersiz olması, birçok konuda yanlı yazılmaları ve sorularımızın çoğuna cevap vermiyor olmaları tarihçinin işini oldukça zorlaştırmaktadır. Resmî belgelerin bile tarihçiyi yanıltabildiği bir durumda tarihçi sis perdeleri arasından yolunu tayin etmek zorundadır. Bu zorluklara ve imkânsızlıklara rağmentarihçi, isyanların ve darbelerin genel bir tablosunu "hac yolundaki karınca misali" okuyucuya sunmak zorundadır. Ancak ne kadarı tamamlanmış ve ne kadarı eksik bir tablo! Tarihçi, metin inşa ederken birçok parçası eksik bir yap-bozu tamamlama gayreti içindedir.

Bu kitapta Osmanlı tarihinde meydana gelen isyan ve darbelerin önemli bir kısmı yer almaktadır. Etkileri açısından imparatorlukta büyük tahribata, yıkımlara ve kıyımlara yol açan isyanlar ve darbeler genel hatlarıyla, kronolojik bir sıra takip edilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Kitabı hazırlarken yardımlarını gördüğümüz değerli meslektaşımız Dr. Yüksel Çelik, Fatih Gürcan ve Aykut Can ile bu konuda daha önce yayınlanmış iki yazısını kitabımıza almamıza müsaade eden Prof. Dr. Vahdettin Engin'e teşekkürü bir borç biliriz.

OSMANLI ORDUSU

Osmanlılar’ın Avrupa’ya ve diğer Türk beyliklerine üstünlük sağlayıp, dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmalarının sebebi çok erken tarihte düzenli ordu kurmalarıydı. Gerek Osmanlılar’dan önceki Türk devletlerinin, gerekse Safeviler ve Akkoyunlular gibi Osmanlı ile çağdaş Türk devletlerinin orduları aşiret kuvvetlerinden meydana gelirdi. Avrupa’da da ordular, ya paralı birliklerden veya prenslerin, kontların ve düklerin gönderdiği askerlerden oluşurdu.

Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde asker ihtiyacı daha çok uç beylerinden ve halktan gelen gönüllülerden sağlanmaktaydı. Orhan Bey döneminde fetihler arttığından düzenli bir orduya ihtiyaç duyuldu ve vergi muafiyeti karşılığı Türk gençlerinden yaya ve müsellem adı verilen bir askerî grup oluşturuldu. Edirne fethedilip, Osmanlı Beyliği Balkanlar’da hızla yayılmaya başlayınca yaya ve müsellemler asker ihtiyacını karşılayamadı. Devlet de giderek merkezi bir yapı kazandığından merkezde daimi olarak bulunup, hükümdarı koruması gereken bir askerî gruba ihtiyaç duyulmaya başlandı.

Rumeli yönünde fetihlerin genişlemesiyle elde edilen esirlerin sayısı da hızla artmıştı. I. Murad’ın veziri Çandarlı Kara Halil ile devlet adamlarından Kara Rüstem devletin ihtiyaç duyduğu merkezi orduyu bu esirlerden meydana getirmeyi düşündüler. Kanun gereği esirlerin beşte biri padişahın hakkı olduğundan uç beylerine aldıkları esirlerin beşte birinin padişaha gönderilmesi emredildi. Esirler merkeze gönderilmeden önce hizmet edebilecek duruma gelmeleri için Anadolu’daki Türk ailelerine verilerek burada İslamiyet’in esaslarını ve Türkçe konuşmayı öğrenmeleri sağlandı. Burada üç, dört yıl gibi kısa bir sürede istenilen düzeye gelen esirler kapıkulu ocaklarının temellerini oluşturmuşlardı.

Timur’a karşı mağlup olunan 1402’deki Ankara Savaşı’ndan sonra seferlerin azalması sonucu, elde edilen esirler de azaldığından Türk tarihinde yeni bir uygulama olan devşirme sistemi hayata geçirilmeye başlandı. Osmanlı Devleti sınırları içindeki Hristiyan çocukları devşirildi. Bu usül, Çelebi Mehmed döneminde (1413-1421) uygulanmaya başlandıysa da, kanunlaşıp bir sisteme kavuşması Fatih Sultan Mehmed’in babası II. Murad’ın hükümdarlığı döneminde (1421-1451) oldu. Kapıkulu ocaklarının ihtiyaçları belirlenip Divân-ı Hümâyûn’a bildirilerek buradan çıkan karara göre belirli bölgelerdeki Hristiyan ailelerinin sekiz ila yirmi yaş arasındaki gençleri devşirilirdi.

Yeniçeri Kanunu’nda devşirileceklerin özellikleri *“Papaz oğlunu ve kâfir arasında aslı iyi olan kâfirin oğlunu alalar. İki oğlu olanın birisini alalar. Babası ve anası ölüp yetim kalan oğlanı almayalar. Gözü aç ve edepsiz olur. Sığırtmaç ve çoban oğlunu dahi almayalar, zira onların her biri dağda büyümüşlerdir, edepsizdirler. Kel olanı almaya, fodal ve geveze olur. Aceleci oğlanı almayalar, kıskanç ve inatçı olur. Sureta taze şeklinde olan köse oğlanı alınmaya, fitne ve fesat ehli olduğundan başka, düşman gözüne ufak gelir. Doğuştan sünnetli olan oğlan alınmaya. Türkçe bilen ve kâfirdeyken evli olan oğlan alınmaya, yüzü gözü açık olur ve evli olan ise padişaha kul olmaz. Sanat ehli olan oğlan dahi alınmaya, zira sanat ehli olan maaş için bela çekmez. Çok uzun boylu olan oğlan alınmaya, ahmak olur. Çok kısa boylu olan oğlan alınmaya, fitne olur. Orta boylu alınmak gerektir”* şeklinde belirlenmiştir.

Bütün işlemlerden yeniçeri ağası sorumluydu ve devşirme esnasında herhangi bir yolsuzluk yaşanmaması için bölgenin önde gelenleri ile papaz hazır bulunur, kilisede bulunan vaftiz defterine göre de çocuklar tespit edilirdi. Devşirilen çocukların baba ve ana adları, köyü, kazası, sancağı, doğum tarihi, bağlı olduğu sipahisi ve tüm fiziki özellikleri bir deftere kaydedilirdi. Bu çocuklar yüzer veya iki yüzerlik gruplar haline getirilerek sürücü emini nezaretinde İstanbul’a götürülmek üzere yola çıkarılırdı. Bu yolculuk esnasındaki tüm harcamalar devşirilenlerin köylerinden temin edilirdi. Tabi ki bu yolculuk esnasında çocuğunu değiştirmek veya kaçırmak ve bu grubu soymak isteyenler de eksik değildi. İstanbul’a ulaşan bu grup burada da tüm yönleriyle kontrolden geçirilerek, yolculuk esnasında zayiat verilip verilmediği veya çocukların

değiştirilip değiştirilmediği teftiş edilirdi. Kontrolden sonra bunlar sünnet edilip, şehadet getirtilerek Müslüman yapılırlardı.

Kapıkulu ocağına girecek özelliklere sahip olanlar acemioğlanı adıyla Anadolu'daki Türk köylülerin yanına gönderilerek, eğitimlerini tamamladıktan sonra yeniçeri ocağının ihtiyacına göre ocağa alınırlardı. Padişahın sarayında çalışabilecek veya kapıkulu süvarisi olabilecekler ise içoğlanı adıyla İstanbul, Edirne, Galatasaray ve İbrahim Paşa Saraylarına gönderilerek, yaklaşık iki ila yedi senelik bir eğitimden sonra ya padişah sarayında, ya da süvari ocağında göreve başlarlardı.

Kapıkullarının en çok bilineni piyade olarak savaşan yeniçerilerdir. Önce Edirne'de daha sonra da İstanbul'da bulunan yeniçeriler Osmanlı tarihin en önde gelen askerî grubu oldular. Kanunî döneminde meydana gelen Şehzâde Bayezid isyanından sonra İstanbul'un dışındaki şehirlere de asayişi sağlamak için yeniçeriler yerleştirildi. İlk başta ok ve kılıçla savaşan yeniçeriler, Fatih döneminden itibaren tüfek kullanmaya başladılar ve ateşli silahlar sayesinde Osmanlı ordusunun en vurucu gücü oldular.

Yeniçerilerin yanı sıra kapıkullarının ismi fazla bilinmeyen ama oldukça etkili olan kısmı ise kapıkulu süvarileridir. Kapıkulu süvarileri derece ve maaş itibarıyla yeniçerilerden daha üst bir konumdaydılar. Bu durum da iki grup arasında çekişmeye yol açıyordu. Mevki ve maaşları yüksek olduğundan asker olmak isteyen üst düzey devlet görevlilerinin çocukları da kapıkulu süvarilerine kaydedilirdi. Padişahın en yakınında bulunup, onun savaş ve barışta güvenliğini sağlamakla görevli olan süvarilerin nüfuzları da bu nispetle fazlaydı. Süvariler atlı birlikler olduğundan İstanbul içinde atlarına bakmaları çok zordu. Bu yüzden İstanbul'un dışında veya Edirne, Bursa gibi meraların bol olduğu yerlerde yerleşmişlerdi. Ancak ileri gelenleri, padişahın sürekli yanında olması gerekenler ve bekâr olan süvariler İstanbul'da yaşarlardı.

Bekârlar Süleymaniye'de hastane yakınındaki dokuz bekâr odasıyla, Sultanahmet Hanı, Çemberlitaş'ın karşısındaki Elçi Hanı ile Kurşunlu Han ve Yeni Camii hanlarında yerleşmişlerdi.

Osmanlı ordusunun en önemli kısmı ise timarlı sipahilerden oluşuyordu. Timar sistemi sayesinde, devlet kalabalık bir askerî gücü merkezî hazineye yük olmaksızın finanse edebiliyordu. Timar bir kısım asker ve memurlara, icra ettikleri belirli bir vazife ve hizmet karşılığında

imparatorluğa ait devlet topraklarından kendi nam ve hesaplarına vergi toplama yetkisinin verilmesiydi. Sayısı 80 bini bulan timarlı sipahiler 16. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı ordusunun en etkili askerî gücüydü.

16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki askerî sistemler değişti. Bu dönemde atlı askerler yerine tüfekli piyade ön plana çıktı. Osmanlılar, 1593-1606 yılları arasında Avusturya ile yaptıkları savaşlarda timarlı sipahilerin silah ve çarpışma şekilleri açısından artık uygun olmadığını fark ettiler. Devrin şartlarına cevap vermeyen timarlı sipahilerin yerlerini tüfekli askerler aldı. Yeniçeri sayısı arttı. Kanunî döneminde 24 bin olan Kapıkulu askeri sayısı 17. yüzyılın başlarında 40 bine ulaştı. Aynı dönemde timarlı sipahi sayısı ise 80 binden 20 bine düştü. Kapıkulu sayısını artırmanın yanı sıra saruca-sekban adı altında Anadolu'dan ücretli tüfekli asker toplandı. Eyalet valileri savaşlara paralı askerlerle gelmeye başladılar.

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın artan askerî üstünlüğüyle başetmek için 17. yüzyıldan itibaren ıslahat, yani reformlar yaptı ama bir türlü istediği sonuçlara ulaşamadı. 18. yüzyılda Avrupa'dan askerî uzmanlar getirtilerek yapılan reformlar da yeniçerilerin direnişi yüzünden başarılı olamadı.

18. yüzyılda yeniçeriler savaşlara doğru düzgün gitmedikleri gibi Avrupaî tarzda asker yetiştirilmesini de engellediler. Yeniçeriler, III. Selim'in Nizam-ı Cedid uygulamalarını engelledikleri gibi II. Mahmud'un talimli asker yetiştirmesine karşı çıkınca ipler tamamen koptu. Kılıcını kuşanıp, halkın ve ulemanın desteğini alan II. Mahmud, 1826'da yeniçeri ocağını ortadan kaldırdı. Yerine Avrupalı uzmanların gözetiminde Avrupa tarzında Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adı verilen yeni bir ordu kuruldu. Ancak yeni ordu da dertlere deva olamadı ve Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda girdiği birçok savaşı yine kaybetti.

İSYANLARA GENEL BAKIŞ

Osmanlı isyanları ve darbelerinin tarihi Fatih'in ilk hükümdarlığındaki 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlar ve imparatorluğun son dönemlerine kadar gelir. Neredeyse Fatih Sultan Mehmed'den sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesinin darbe ile tahtını kaybetmiş olması bu gerçeği yansıtmak için yeterlidir. Buna başarısız olan darbe girişimleri veya devlet adamlarının katledilmesi ile sona eren isyanlar eklendiğinde karşımıza hiç de iç açıcı olmayan bir manzara çıkar.

İsyanların İstanbul'da böylesine etkili olmasının en önemli sebeplerinden biri Osmanlı Devleti'nin merkezî bir ordu kurmuş olmasıydı[1]. Merkezî ordu Osmanlı Devleti'ni rakipleri karşısında savaş meydanlarında güçlü kılmakla beraber başkentte böylesine etkili bir gücün bulunuyor olması güç mücadelelerinde bu etkenden yararlanmak isteyenlerin ilk istediği şeydi. Bu nedenle merkezî ordunun farklı unsurları genellikle bu isyanlarda sonucu belirleyen en önemli etkenlerden biriydiler. Ancak bazen işler tersine de dönebilmekteydi. Merkezî ordunun isyanlarda etkisini vurgulayan en önemli kişilerden biri de Machiavelli'dir. Machiavelli, Prens adlı eserinde "Türk prensleri bunlara dahil etmiyorum çünkü onun çevresinde her zaman 12 bin piyade ve 15 bin de süvari vardır ve krallığın güvenliği ve gücü bunlara bağlıdır, bu nedenle ve halk her açıdan itaatkâr olduğu için prens bu askerlerle iyi geçinmelidir. Soldan iktidarının durumu da benzerdir. Prens tamamen askerlerin ellerinde olduğu için, halkı düşünmeksizin onlarla arasını iyi tutmalıdır"[2] demektedir. Zamanla harp sistemlerindeki değişmelerin bir sonucu olarak merkezî orduya mensup askerlerin sayısının arttırılması bu grupların başkentteki nüfuzlarını arttıran başka bir önemli etkendi. Koçi

Bey, kendi adını taşıyan risalesinde merkezî ordunun haddinden fazla güçlenmesini, “Geçmişteki büyük padişahlar, altıbölük halkını, yeniçeri ocağı ile yeniçeri taifesini, altıbölük halkı ile ve bu iki taifeyi zeamet ve timar askeri ile zaptederlerdi. Şimdi timar erbabı tamamen yok oldu. Askerlik yeniçeri ve sipahilere kalıp, her biri birer dev oldu”[3] şeklinde kendince izah etmeye çalışmıştır.

Kapıkulu kuvvetleri birçok gruptan oluşmasına rağmen asıl olarak yeniçeri ve sipahilerdi. Merkezde etkili olan bu iki askerî grubun birbirleri ile olan ilişkileri devletin tarihi seyrini, hem de tepedeki hizipler arasındaki güç mücadelesini yansıtır. Yeniçerilerin sınırsız güçlenip, bir dönem sonra devletin elini kolunu bağlaması devlet adamlarının yeniçeri-sipahi ilişkilerini yanlış idare etmesinden dolayıdır. Osmanlı devlet adamlarının yanlış politikaları sonucu ordu içerisindeki denge bozulmuş ve yeniçeriler devletin başına dert olmuşlardır.

İsyanlar için en hayati hususlardan biri meşruiyetlerini sağlamaktı. Meşruiyet kaynaklarının başında da din yani şer’î hukuk gelmekteydi. İsyan bayrağını kaldıranlar dinî meşruiyetlerini sağlamak için ya yetkili kişilerden fetva almalıydılar, ya da din adamlarından bir kısmını kendi taraflarına çekmeliydiler. İsyan edenler kadar, isyanı bastıracaklar için de dinî meşruiyet sağlanmalıydı. İsyanı bastıracaklar için baştaki padişahın izninin, yani fermanın alınmış olması da bir meşruiyet kaynağıydı. İsyanı bastıracak olan askerler fermansız ve fetvasız asiler üzerine yürümek istemezlerdi. Çünkü fermansız veya fetvasız bir isyanı bastırdıklarında, sonraki suçlamalardan kendilerini aklamaları pek kolay olmuyordu. Özellikle II. Osman ve Sultan İbrahim’in katledilmelerinden sonra, buna izin verenlerin meşruiyetleri sorgulandığında, yeniçeriler ve sipahiler “bu kan davasından” kendilerini temize çıkarmak için olaylarda bir rollerinin olmadığını savunmak zorunda kaldılar. Ayrıca bu iki padişahı katledenlerin bunu fetvaya veya fermana göre mi yaptıkları uzun süre tartışıldı. Bu da hem asiler hem de isyanı bastıracaklar için, sonradan yaşanması muhtemel tepkileri gidermek için, ferman veya fetvaların ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir.

Alınan fetvalarda, mümkünse birden çok ulemanın imzasının bulunması da özellikle aranan bir husustu. Böylece hem ulema

sorumluluğu paylaşmış oluyor, hem de birden fazla kişinin imzası alınan fetvanın meşruiyetini arttırıyordu.

Dinî meşruiyetin önemli kaynaklarından biri de Peygamber soyundan gelen seyyid ve şeriflerin, özellikle bunların başı olan nakibüleşrafın asilerin veya isyanı bastıranların yanında yer almalarıydı. Her iki taraf da bu grubun saflarında yer almalarına dikkat etmekteydi.

Sancak-ı şerif de önemli bir dinî semboldü. Saray, genelde isyanlarda Sancak-ı şerifi dışarı çıkararak halkı ve askerleri sancak altına davet ediyordu. Bu, verilecek mücadelenin dinen meşru olduğunun, gaza hükmünde bulunduğunun bir işaretiydi. Dışarı çıkarılan Sancak-ı şerifin altına halkın ve askerlerin toplanması halinde isyanı bastırmak çok daha kolay oluyordu. Ayrıca halkın ve askerin toplanması, isyanı bastıracaklar için de bir meşruiyet göstergesiydi. İsyan edenler de, Topkapı Sarayı'ndaki Sancak-ı şerifi değil de daha çok Eyüp Sultan Türbesi'ndeki Sancak-ı şerifi açarak onlar da halkı bu sancak altına davet etmekte ve böylece meşruiyetlerini test etmekteydiler.

İsyanların meşruiyetlerini sağlamak için asilerin sloganlarına da dikkat etmeleri gerekliydi. İsyanları başarıya götüren birinci slogan hiç kuşkusuz, "şer'le davamız vardır" sloganıdır.

İsyan ve darbelerde şehir esnafı da hayati öneme haizdi. İsyan bayrağı kalkar kalkmaz yapılan ilk işlerden biri esnafa, genelde silah zoruyla da olsa, dükkânlarını kapattırmaktı. Esnaf kepenkleri kapattığında şehirde hayat durma noktasına geliyor ve bir karmaşa yaşanıyordu. Esnafın asilere destek vermeleri halinde isyan daha da büyüyordu. Çünkü hem asiler gerekli ihtiyaçlarını temin etme imkânı buluyor hem de devletin zaafiyeti ortaya çıktığından asilere halk desteği artıyordu. Devlet adamları da, isyanlarda esnafın hangi tarafı desteklediğinin sonucu belirleyen en önemli etkenlerden biri olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Bunun için onlar da esnafı kazanmak için çalışıyorlardı. Ayrıca isyanlardan bastırıldıktan sonra şayet esnaf asilere destek verdiyse padişah fermanıyla uyarılıyor ve bundan sonra da asilere desteklerlerse kendilerinin de asi sayılacakları bildiriliyordu. Şayet isyan, esnafın desteğiyle bastırılırsa bu defa da yine padişah fermanıyla onlara destekleri için teşekkür ediliyordu.

Bir defa halk desteği kazanıldıktan sonra asiler bunu kaybetmemek için özel bir gayret sarf ediyorlardı. Asayişi bozanlar sert bir şekilde

cezalandırılıyor ve gece devriyeleri ile yağmaların önü alınıyordu. Hatta 1703 Edirne ve 1730 Patrona isyanlarında olduğu üzere, isyan zamanlarındaki asayiş normal günlerde dahi sağlanamıyordu.

Darbeler için en önemli hususlardan biri de, isyan edecekler veya darbe yapacaklar için ya yeniçerilerin ya da sipahilerin kazanılmış olmasıydı. Şayet bu iki askerî gruptan biri isyanı desteklemiyorsa isyanların başarıya ulaşması pek mümkün değildi. Bunun için hem devlet adamları hem de isyan edenler bu iki grubun desteklerini kazanmak zorundaydı. Yeniçeri ve sipahilerin bu denli önem arz etmelerinin sebebi ise İstanbul'daki en kalabalık, silahlı ve daimi birlikler olmalarından kaynaklanmaktaydı. Osmanlı tarihindeki en tehlikeli ve en etkili isyanlar bu iki askerî grubun birlikte çıkardıkları isyanlardı. Yeniçeri ve sipahi askerleri birlikte isyan çıkardıklarında isyanı bastıracak silahlı başka bir askerî birlik yoktu.

İsyanlar ve darbelerde önemli noktalardan biri de hem isyan edenlerin hem de isyanı bastıracak olanların hızla karar vermeleri gerektiğiydi. Özellikle isyan çıktıktan sonra devlet adamlarının isyanı bastırmada geç kalmaları genelde isyanları başarıya ulaştırıyordu. Uzun tartışmalar ve nasıl hareket edileceğine hemen karar verip asiler üzerine gidilmediğinde, bu bir zaafiyet olarak algılanmaktaydı. Harekete geçilmeyen her dakika baştakilerin aleyhine, asilerin ise lehineydi. Karar vermekte geciken sultanların da sonu genelde tahttan indirilmek oluyordu. Örneğin II. Osman, Sultan İbrahim, II. Mustafa, III. Ahmed ve III. Selim, asiler üzerine hemen gidilmesine izin vermedikleri için tahtı kaybetmişlerdi. Buna karşılık Kanunî ve I. Mahmud örneklerinde olduğu gibi isyan büyümeden ve toplumsal bir katılım olmadan bastırmayı bilen hükümdarlar tahtlarını koruyabilmişlerdir.

İsyanla tahta çıkan padişahlar, iktidarlarının ilk dönemlerinde kendisini başa getirenler karşısında hareketsiz ve etkisiz kalmaktaydı. Fakat iktidar ortak kabul etmediğinden yeni sultan ilk fırsatta kendisini tahta çıkaranların tahakkümünden kurtulmak için kolları sıvamaktaydı. İlk önce yeni atamalar yaparak kendi taraftarlarını arttırmakta, daha sonra da ya sipahileri ya da yeniçerileri kazanarak darbecileri ortadan kaldırmak için fırsat kollamaya başlamaktaydı. Yeni sultan, tahtını borçlu olduklarını ortadan kaldırırken genelde şedit hareket etmekteydi. Darbecilerin ortadan kaldırılmasında halk da genelde yeni sultanın safında yer almaktaydı. Bunun sebebi eski iktidarı deviren darbecilerin

iktidara hâkim olduktan sonra bazı yolsuzluklara karışmaları onların meşruiyetlerini halk nazarında zedelemekte, yaşanan asayişsizlikler de işin tuzu biberi olmaktaydı. Yeni sultanın ise imajını zedeleyecek bir gelişme yaşanmadığından halk asilerin ve darbecilerin yanında yer almaktansa sultanın ekibinin yanında yer almayı tercih etmekteydi.

Başarılı olan isyanlardan sonra asiler ve darbeciler kendi hayatlarını garantiye almaya da özen göstermekteydiler. Bunun en bilinen yolu da önde gelen ulemanın imzalarının bulunduğu hüccetler hazırlatmaktı. Hüccetlerde canlarına ve mallarına dokunulmayacağına dair söz verilmekte ve eski suçlarının af edildiği belirtilmekteydi. Hüccetlerin meşruiyetini sağlamak için başta sadrazam olmak üzere diğer üst düzey devlet adamlarının da hüccetlerde imzalarının olmasına dikkat edilmekteydi. Hüccetler hazırlandıktan sonra bunun baştaki padişah tarafından da onaylanması istenmekteydi. Hüccetler sadece asilerin hayatlarını korumak üzere hazırlanmazlardı. Bu belgelerde asilerin artık devlet işlerine karışmayacaklarına, asayişsizliklerin önünü almak için ellerinden gelenleri yapacaklarına dair de sözler alınırdı. Bu taahhütlerin devlet adamları nazarında meşru olması için de asi liderlerinin hüccetlerde imzalarının bulunmasına dikkat edilirdi. Hüccet geleneği, tespit edebildiğimiz kadarıyla, ilk defa II. Bayezid döneminde başladı ve sonraki isyanların çoğunda da hüccet alınmaya dikkat edildi.

İsyanlar genel olarak incelendiğinde uzun süreli iktidarların rahatsızlıklara yol açtıkları görülmektedir. Uzun süre bir makamda bulunma Osmanlı sitemi gereği, kadrolaşmayı beraberinde getirmekteydi. Başa gelenler daha rahat iş görebilmek için kendi “kapı halkını” kadrolara yerleştirmekte ve diğerlerinin yükselmesine pek fazla müsaade edilmemekteydi. Rakipler de, iktidarın verdiği güçle, başkentten uzaklaştırıldıklarında tam manası ile tekelci bir yönetim başlamaktaydı. İktidardaki bu tekelleşme, zamanla muhaliflerini de doğurmakta ve bu muhalifler genelde isyanın arkasındaki gerçek güçler olmaktaydılar.

Tarihçi Şemdanizâde Süleyman Efendi, bu tekelleşmeyi, iktidarın dinamizmini kaybetmesini ve bunların nasıl isyanı tetiklediklerini fazla bir yoruma hacet bırakmadan şu şekilde izah eder: “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa sadrazamlık makamında aralıksız 13 seneden beri azledilmeden kaldığından ve padişah hatt-ı hümâyûnlarında sadrazama “Allah seni benden ve beni senden ayırmasın” şeklinde yazdığından,

herkes bu vezir azledilmez diyerek ondan görev isteyenler veya memuriyet isteyip de sadrazamın adamı olmadığı için alamayanlar büyük korkulara kapılmışlardı. Bunun gibiler artık sadrazamın gücünü kaybetmesini dertlerinin ilacı olarak görmeye başladılar ve halkı tahrik etmeklefitne ortaya çıktı. Eğer daha önceden Fatih Sultan Mehmed'in veziri Mahmud Paşa ve Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri Makbul/Maktul İbrahim Paşa on beşer sene vezaretleri aralıksız devam etti denilirse, onlar da sonuçta katledilmişlerdir. Eğer Sokollu Mehmed Paşa ile Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa dahi on beşer sene vefat etmeden sadrazamlık makamında bulundular denilirse, Sokollu'nun sadrazamlığı zamanında üç padişah değiştiğinden âlem yenilendi. Ve Köprülüzâde de bir yerde durmadığı, ömrü seferlerde geçtiğinden bu kadar uzun süre ve sonunda katledilmeden sadrazamlık makamında kalabilmişti. Zira her şeyin kendisinden yaratıldığı su bile bir yerde sürekli hareketsiz kalırsa bozulur, kokar".

İSYAN VE DARBEYLE TAHTTAN İNDİRİLEN PADİŞAHLAR

Padişah	Saltanat Süresi	Devrildikten sonra ne kadar yaşadı ?	Nasıl Öldü?
II. Bayezid	30 sene 11 ay	27 gün	Zehirlendi
II. Osman	4 sene 3 ay	1 gün	Öldürüldü
I. Mustafa	1 sene 7 ay	15 sene 4 ay	Eceliyle
Sultan İbrahim	8,5 sene	10 gün	Öldürüldü
IV. Mehmed	39 sene 3 ay	5 sene 3 ay	Eceliyle
II. Mustafa	8 sene 6,5 ay	4 ay 7 gün	Eceliyle
III. Ahmed	27 sene 1 ay	5 sene 9 ay	Eceliyle
III. Selim	18 sene 2 ay	1 sene 2 ay	Öldürüldü
IV. Mustafa	1 sene 2 ay	3 ay 19 gün	Öldürüldü
Sultan Abdülaziz	14 sene 11 ay	5 gün	Öldürüldü
V. Murad	3 ay	28 sene	Eceliyle
II. Abdülhamid	32 sene 8 ay	8 sene 9,5 ay	Eceliyle

1 Osmanlı Devleti'nin daimi ordu kurarak Batı karşısında üstün olduğu yönündeki yorumlardan biri için bk. Salomon Schweigger, Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581, yay. haz. Heidi Stein, çev. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004, s. 175.

2 Machiavelli, Prens, çev. Semra Kunt, İstanbul 2001, s. 85.

3 Koçi Bey Risalesi, sad. Zuhuri Danışman, Ankara 1985, s. 73.

İLK İSYAN

“İstanbul’daki şehzâdenin yanına gideriz”

II. Murad, 1444’de Varna Savaşı’nı kazandıktan sonra tahta tekrar çıkmayarak Manisa’ya çekilmişti. Ancak Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, II. Mehmed’i destekleyen Şehabeddin, Saruca ve Zağanos paşalarla anlaşamıyordu ve II. Murad’ın tekrar tahta çıkmasını istiyordu.

II. Mehmed’in ilk hükümdarlığı sırasında, yeniçeriler Şehabeddin Paşa’nın vaktiyle Macaristan seferi sırasında tedbirsizliği yüzünden arkadaşlarını kırdırdığını bahane ederek ayaklandılar. İsyanda paranın değerinin düşürülmesinin de etkisi vardı.

Yeniçeriler, Şehabeddin Paşa’yı öldürmek için evini bastılar, ancak paşayı elegeçiremediler. Paşanın evini yağmaladıktan sonra Edirne’nin doğusunda bir tepeye çekildiler. Yıldırım Bayezid’in oğlu olduğu iddia edilen ve İstanbul’da bulunan şehzadenin yanına gidecekleri tehdidini savurdular. İsyan, yeniçerilerin maaşlarına yarım (buçuk) akçe zam yapılarak yatıştırılabildi. Ayaklanmanın asıl sebebi ise Çandarlı Halil Paşa’nın, II. Murad’ı tekrar tahta geçirmek istemesiydi. Nitekim isyan karşısında genç hükümdarın zor duruma düşmesi üzerine, II. Murad Manisa’dan Edirne’ye davet edildi ve gelişi genç padişaha bildirilmedi. II. Mehmed bir av partisine çıkarılarak oyalandı. II. Murad, Edirne’ye geldikten sonra yeniçerilerin onayını alıp, tahta çıktı. Oğlunu da Manisa’ya vali olarak gönderdi.

1446’daki Buçuktepe Vak’ası yeniçerilerin daha sonraki tarihlerde sıkça rol oynadıkları hükümdar değişiklikleri sebebiyle iktidara müdahale ile ortak olma sürecinin ilk adımıdır.

YENİÇERİLERİN KILIÇLARININ ALTINDAN GEÇEN SULTAN

"Bu edepsizlik sizin aklınızın kusurudur"

Fatih Sultan Mehmed ikinci defa tahta geçtikten sonra 1451'de Karaman seferine çıktı. Osmanlı ordusunu karşısında gören Karamanoğlu aman dileyince Fatih, Osmanlı topraklarına geri döndü. Genç sultan Bursa'da iken yeniçeriler sefer bahşişi isteriz diye kazan kaldırdılar. Yolun iki tarafında silahlı saf tutan yeniçeriler, Fatih'e "Padişahımızın ilk seferidir, kullara ihsan gerek" dediler. Askerin bu davranışından oldukça rahatsız olup incinen Fatih, 10 kise akçeyi askere dağıtıp ortalığı sakinleştirdi. Ardından Yeniçeri Ağası Kurtçu Doğan'ı falakaya yatırtıp, görevinden azletti. Yerine Mustafa Bey'i yeniçeri ağası yaptı. Yeniçeri subayları da Fatih'in öfkesinden nasiplerini aldı. Yayabaşlarını çağırıp, "Bu edepsizlik sizin aklınızın kusurudur" diyerek onlara yüzer sopa vurdurdu ve görevlerinden azletti. Yeniçerileri kontrol altında tutmak için kendisine bağlı birkaç bin doğancı ve sekbanı aralarına kattı. Fatih'in askerin isyanına verdiği bu tepki ve yeni düzenlemeler yüzünden yeniçeriler onun saltanatı boyunca birçok zorlukla karşılaşmalarına rağmen bir daha seslerini çıkaramadılar.

FATİH'İN ÖLÜMÜ VE YAĞMALANAN İSTANBUL

"Aç kurt koyuna nasıl koyulursa
İstanbul'a öyle koyuldular"

İstanbul'da ilk askerî isyan, bu şehrin fatihi II. Mehmed vefat ettiğinde yaşandı. İstanbul gibi stratejik bir şehri 1453'de fethederek Osmanlı ve dünya tarihinin gidişatını değiştiren Fatih Sultan Mehmed, nikris hastalığından muzdarip olduğu için son zamanlarında adım atmakta bile zorluk çekmekteydi. Hastalığına rağmen ordunun başında, büyük ihtimalle Mısır'a sefer düzenlemek üzere 27 Nisan 1481'de İstanbul'dan ayrıldı. Halka ve askere hâlâ güçlü bir hükümdar olduğunu göstermek için, dayanılmaz acılara katlanmak pahasına, şehirden at üstünde çıktı.

Sultan II. Mehmed, Üsküdar'a geçtiğinde hastalığı artık yerinden kalkmasına bile müsaade etmeyecek derecede arttı. Hekimler tüm imkânlarını kullanarak Fatih'i iyileştirmeye çalışırken, askerler de birkaç gün Üsküdar'da beklemek zorunda kaldılar. Hazırlanan ilaçlar padişahın ağrılarını biraz hafifletir hafifletmez askere tekrar hareket emri verildi. Ama Gebze yakınlarındaki Hünkâr Çayırı'na gelindiğinde Fatih bir kez daha komaya girdi ve tabiplerin gayretlerine rağmen kısa bir süre sonra, 3 Mayıs 1481'de, ikindi vakti vefat etti.

Fatih Sultan Mehmed'in öldüğü, hemen üst düzey yöneticiler tarafından öğrenildi. Artık bundan sonra yaşanacaklar devlet adamlarının idare yeteneğine bağlı olarak gelişecekti. Fatih'in hayatta iki oğlu vardı; 33 yaşındaki büyük oğlu Bayezid Amasya'da, 22 yaşındaki küçük oğlu Cem ise Konya'da vali idi. Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa, derhal

iki şehzâdeye de ulaklar göndererek babalarının vefat ettiğini ve acele İstanbul'a gelmeleri gerektiğini haber verdi. İstanbul'a erken gelen şehzâde tahta çıkacaktı. İki şehzâdeden biri tahta geçene kadar ölüm hadisesi etraftakilerden, özellikle de askerlerden gizli tutulmalıydı. Sultanın hamama gitmesi gerektiği bahanesiyle Fatih'in naaşı vakit kaybettirilmeden İstanbul'a geçirildi ve Topkapı Sarayı'na konuldu. Askerlerin, padişahın ölüm haberini öğrenip, İstanbul'da bir anarşiye yol açmamaları gayesiyle de şehre girmeleri yasaklandı. Şehri korumak üzere bırakılan askerlerin bir kısmı ve acemioğlanları, Fil Çayırı Nehri Köprüsü'nün tamiri ve gerekli hendeklerin kazdırılması bahanesiyle buradan uzaklaştırıldı. Ayrıca şehrin kapıları kapatılırken, Üsküdar ile İstanbul arasındaki deniz ulaşım araçları da Eminönü tarafına getirtildi.

Askerler, birkaç gün sonra II. Mehmed'in öldüğünü her nasılsa öğrendiler ve ellerine geçirdikleri balıkçı tekneleriyle İstanbul'a akın ettiler. Özellikle kapıkulu askerleri İstanbul'da, devrin kaynaklarında "fetret günleri", "yeniçeri başın keser" gibi sözlerle ifade edilen ve Tarihçi Neşrî'nin benzetmesiyle "aç kurt koyuna nasıl koyulursa İstanbul'a öyle koyularak" büyük bir yağma başlattılar. Şehzâde Bayezid taraftarları askerin isyanını destekliyorlardı. Şehzâde Bayezid'in tahta çıkmasında en büyük engel olan Cem Sultan taraftarı Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa konağında saklanmak zorunda kaldı. Ancak fazla bir süre geçmemişti ki, sokaklarda "Bayezid çok yaşasın" diyerek dolaşan askerler, Mehmed Paşa'nın konağını bastılar, divânhanede saklanan paşayı bulup parçaladılar ve kesik başını bir mızrağın ucuna takarak şehrin sokaklarında dolaştırdılar; konağını da yağmalayarak tüm malına el koydular. Ardından da birçok zenginin evini yağmaladılar.

Fatih tarafından İstanbul muhafızı olarak bırakılmış eski veziriazamlardan İshak Paşa, askere kesenin ağzını açarak, kısa sürede duruma hâkim oldu. Şehzâde Bayezid taraftarı olan İshak Paşa, İstanbul'da bulunan 11 yaşındaki Şehzâde Korkud'u babası gelene kadar vekâleten tahta çıkardı. Böylece askerin isyanı biraz olsun yatıştırıldı.

26 Mayıs 1481'de dört bin kişilik maiyetiyle önce Üsküdar'a, buradan da İstanbul'a gelen Şehzâde Bayezid, asker ve halk tarafından coşkulu bir şekilde karşılandı. Yeni padişah daha karaya ayak basmamıştı ki, İshak Paşa'nın kendilerine, "Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa, cebbar ve intikamcı bir heriftir. Vezaret makamına gelirse, benim marifetimle

ziyade artan maaşlarınıza zam yapmaz. Şimdi bu durumun olmasını istemezseniz, onun İstanbul'a geçmesine rızanız olmasın" şeklinde haberler göndermesi üzerine askerler II. Bayezid'in kayığının etrafını sardı ve Mustafa Paşa'nın Üsküdar'a geri gönderilmesini sağladılar.

Mâtem elbiseleriyle karaya çıkan II. Bayezid, askerlere para dağıtarak İstanbul'a girdi. Esnaf ve şehrin ileri gelenleri yeni padişahın atının ayakları altına kıymetli halılar ve kumaşlar serdiler, tabak tabak altın ve gümüş döktüler.

Yeniçeriler, yeni padişahı sarayın giriş kapısı olan Bâb-ı Hümâyûn'un önünde bekliyordu. Askerler, II. Bayezid'den veziriazamı öldürdükleri ve şehirde yağma yaptıkları için af dilediler. Padişah da askerleri affetti. Böylece İstanbul, bundan sonra sıkça karşılaşacağı isyanlar serisinin ilkini yaşamıştı.

ASKERİN DESTEĞİYLE BABASINI DEVİREN ŞEHZÂDE

"Bilin ki biz köpek değil erkek arslanız,
bize gıda olarak kelle gerektir"

Türk hâkimiyet anlayışında hanedanın bütün erkek üyelerinin hükümdar olmaya hakları vardı. Bu belirsizlik sürekli taht mücadelelerine yol açardı. Hatta Türk devletlerinin çoğunun yıkılmasının en önemli sebebi de buydu. Çeşitli vasıta ve kişileri kullanarak hükümdar olanlar, tahtını sağlama almak için ilk iş olarak diğer hükümdar adaylarını ortadan kaldırıyorlardı. Hükümdarlar, şayet yaşlanacak kadar tahtta kalmayı başarırlarsa, evladı arasında en çok sevdiği şehzâdeyi kendi yerine hükümdar bırakmak için uygun ortamı hazırlamaya uğraşırlardı. Ancak tahta geçiş sırasını tayin edecek kesin bir kanun olmadığından, hükümdarın ölümüyle saltanat mücadeleleri tekrar başlardı. Hatta hükümdar hayatta iken dahi isyan bayrağını kaldıran şehzâdelere rastlanmaktaydı. Aceleci şehzâdeler mücadeleyi kaybederlerse, sonları yağlı kementle boğulmaktı.

Tahta geçme sistemindeki belirsizlik yüzünden Osmanlı tarihindeki en ilginç taht mücadelelerinden biri II. Bayezid ile oğlu Yavuz ünvanlı Şehzâde Selim arasında yaşanmıştı. Osmanlı tarihinde ilk defa bir evlat, babasını askerin zoruyla tahttan indirip yerine hükümdar seçilmişti. Ayrıca Sultan Selim isyan edip başarılı olan ilk ve son şehzâde, II. Bayezid de İstanbul başkent olduktan sonra zorla tahttan indirilen ilk padişah oldu.

Sultan Bayezid'in sekiz oğlundan beşi daha hükümdarın sağlığında öldü. II. Bayezid, hayatta kalan Ahmed, Korkud ve Selim adlı şehzâdelerinden Ahmed'in, devlet adamlarının da yönlendirmesiyle, kendisinden sonra Âl-i Osman tahtına geçmesini istiyordu. Devlet adamlarının önemli bir kısmı da Şehzâde Ahmed'i tahtın gerçek sahibi olarak görüyordu. Ancak Şehzâde Ahmed, atak bir yapıda olmaması ve Şahkulu İsyanı sırasındaki beceriksiz davranışları sebebiyle askerler arasında fazla tutulmuyordu. Devrin önde gelen âlim ve şairlerinden biri olan Şehzâde Korkud ise tahtı arzulasa da pek fazla şansa sahip değildi. Trabzon Valisi Şehzâde Selim, II. Bayezid'in hayattaki en küçük oğluydu. Devlet adamları arasında fazla taraftarı olmamasına rağmen, sert mizacı sebebiyle askerler tarafından beğeniliyordu.

Şehzâde Selim, İstanbul'daki siyasî ortamı yakından takip ediyordu. Babasının ölümü halinde İstanbul'a bir an evvel ulaşmak ve tahtı ele geçirmek için kendisini Rumeli'deki bir sancağın idaresine tayin ettirmek istediyse de, bu arzusu kabul görmedi. Bunun üzerine Trabzon'dan ayrılan Şehzâde Selim, önce Kırım'a, Kefe'deki oğlu Şehzâde Süleyman'ın yanına gitti. Şehzâde Süleyman ile Kırım hanından temin ettiği birliklerle Rumeli'ye geldi. İki taraf arasında gidip-gelen elçilere rağmen anlaşma sağlanamayınca, II. Bayezid de ordusunun başına geçip, oğlunu Edirne yakınlarında karşıladı. Ancak tam bu sırada Rumeli beylerinin araya girip, şehzâdeye Rumeli'de Semendire, Alacahisar ve İzvornik sancaklarının verilmesi hususunda sultanı razı etmeleri savaşı önledi. II. Bayezid, Şehzâde Ahmed'i veliaht yapmayacağına dair, "Kutlu Sultan hayat mülkünde bâki kaldıkça sultanın oğullarından herhangi biri veliaht ve halef tayin edilmesin. Mukadder olan ecelin gelmesinden sonraysa hilâfet işi kulların temayülleri ve hak ediş doğrultusunda karara bağlansın" şeklinde bir ahidnâme verdi. Fakat padişah bu ahidnâmeye rağmen Ahmed hakkındaki tasavvurlarından kolay kolay vazgeçmeye niyetli değildi. Rumeli beylerini toplayarak onlardan Şehzâde Ahmed'in padişahlığına itiraz etmeyeceklerine dair söz aldı. Ahmed adına saltanattan çekilmeye hazırlanıyordu. Ancak yeniçeriler, II. Bayezid'in sağlığında başkasını padişah olarak görmek istemediklerini söyleyerek, bu durumu kabul etmediler. Son gelişmelerden hayli rahatsız olan Şehzâde Selim, ordusunu toplayıp tekrar ilerlemeye başladı. Aracıların gayretleri bu defa yetersiz kaldı. Baba ile oğul Çorlu yakınlarındaki

Karışdıran Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Şehzâdenin birlikleri, bizzat ihtiyar II. Bayezid'in komuta ettiği düzenli Osmanlı ordusu karşısında kısa sürede dağıldı. Bu bozguna rağmen Şehzâde Selim'in asker nezdindeki nüfuzu azalmadı ve şehzâde Kefe'ye çekildi.

Bu muharebede başarılı olan II. Bayezid, çok sevdiği oğlu Ahmed'i hükümdar ilân etmek için İstanbul'a davet etti. Şehzâde Ahmed de kısa sürede Gebze'ye geldi ve burada İstanbul'dan gelecek haberleri beklemeye başladı. Bu arada Divân'da Şehzâde Ahmed'in nasıl padişah ilân edileceğine dair önemli kararlar alınmış ve şehzâde İstanbul'a davet edilmişti. Şehzâde Ahmed de hiç vakit kaybetmeden Üsküdar'a geldi.

Yeniçeriler, Şehzâde Ahmed'in tahta çıkartılmak için İstanbul'a davet edildiğini ve şimdi Üsküdar'da olduğunu, üstüne üstlük Ahmed taraftarı devlet ricalinin kendileri hakkında, "İt ağzına kemik tutar, kemik virelüm" şeklinde hakaretâmiz ifadelerde bulunmaya başladıklarını öğrenince 21 Eylül 1511'de isyan bayrağını kaldırdılar. İlk önce, kendileri için köpek diyen devlet ricalinin evlerinin kapılarına, "Bize önem vermeyip, Sultan Ahmed'i getirirsiniz, bizim için ağzında kemik tutan köpek dersiniz. Bilin ki biz köpek değil erkek arslanız. Bize gıda olarak kelle gerektir. Vallahilâzim cümlenizin başını keseriz, bilmiş olasınız' yazılı kâğıtlar astılar. Daha sonra bir toplantı düzenleyip, bu toplantıda Şehzâde Ahmed'i kesinlike padişah olarak görmek istemediklerini açıkça dile getirdiler ve toplantıdan sonra sokaklara dağılarak, "Allah, Allah! Sultan Selim'in devletine ve düşmanlarının körlüğüne" şeklinde gülbanklar çekmeye başladılar.

Şehzâde Ahmed, veziri Yularkıstı Sinan Bey'in de bulunduğu muteber adamlarını, yeniçeriyi yanına çekmek için İstanbul'a gönderdi. Ancak yeniçeriler, şehzâdenin padişahlığına razı olmadıkları gibi, "Eğer Sultan Ahmed babasının elini öpmeye gelirse öteki iki kardeşi de birlikte hazır olmalıdır. Onun başkalarına tercih edilmesi askerin ihtilafına ve umumî fesada neden olmaktadır" dediler.

Böylece İstanbul'da yeniden kargaşa ve düzensizlik hâkim oldu. Şehzâde Selim'in padişah olmasını isteyen askerler, Şehzâde Ahmed'in Üsküdar'dan İstanbul'a geçmesini engellemek için Boğaz'daki bütün ulaşım vasıtalarına el koydular. Askerler, bununla da yetinmeyerek, Şehzâde Ahmed'in İstanbul'da bulunan taraftarlarından Veziriazam Hersekzâde Ahmed Paşa, İkinci Vezir Koca Mustafa Paşa, Rumeli

Beylerbeyi Hasan Paşa, Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi ve Nişancı Tâcizâde Cafer Çelebi'nin evlerini yağmalayıp, padişahtan bunların katledilmesini istediler. İstanbul'daki bu isyanı haber alan Şehzâde Ahmed de Üsküdar'dan Gebze'ye geri döndü ve burada birkaç gün bekledikten sonra Konya'ya çekildi.

Bu sıralarda bazı devlet adamları, Şehzâde Korkud'a mektuplar göndererek onu gizlice İstanbul'a gelip askerleri kendi safına çekmeye ve tahtı ele geçirmeye teşvik ettiler. Bu teşviklerden de cesaret alan Şehzâde Korkud gizlice tebdili kıyafetle İstanbul'a geldi ve yeniçeri ocağına sığındı. Şehzâde, şehre girdikten sonra özellikle yeniçeriler arasında taraftar bulduysa da daha sonra Şehzâde Selim'in taraftarlarının gayretleri ile bu yeniçeriler de Selim tarafına geçti. Şehzâde Korkud'un İstanbul'a gelişi Şehzâde Selim tarafından adım adım takip edilmişti. Yeniçeriler her ne kadar şehzâdeye hürmet gösterdiyseler de Şehzâde Selim'i padişah olarak görmek istediklerini açıkça Korkud'a söylediler. Tarihçi İdris-i Bitlisî, askerin şehzâdeyi istememe sebebini "Korkut Çelebi ise bilginliği ve şer'î ilimlerde derinleştiği tartışılmaz olmakla birlikte önderlik işinde, mülkü ve orduyu zaptetmede ve yiğitlik ve hüküm vermede gücü ve olgunluğu yoktu. Ayrıca nesli kesikti. Seçkinler tarafından teyid edilmektedir ki, mülk ve saltanat hep seleften halefe, babadan oğula geçmektedir ve bu geçiş silsilesi sekizinde de bozulmamıştır. Onun tahta geçmesi halinde bu bağlantı kopacaktır" şeklinde izah eder.

Bu arada askerler Şehzâde Selim'i kendilerine serdar tayin etmesi için Sultan Bayezid'i sıkıştırdılar ve şehzâdeye de mektuplar gönderdiler. II. Bayezid, baskı üzerine oğlunu serdar tayin edip, Yavuz'u İstanbul'a davet etti.

Padişahın ve askerlerin bu davet mektupları üzerine Şehzâde Selim, ağır kış şartlarına rağmen, kısa sürede payitahta geldi ve Yenibahçe'ye yerleşti. Daha sonra Sultan Bayezid'in elini öpmek için saraya geldi ve bağlılığını arz ettikten sonra tekrar Yenibahçe'ye çekildi. Ancak bu arada yeniçeriler için için kaynamaktaydı. Sultanın sefere çıkamayacak kadar yaşlanmış olmasını, Safevilerin Anadolu'da estirdiği terör ve şehzâdeler arasındaki savaşı bahane eden askerler, Topkapı Sarayı önüne gelerek, Şehzâde Selim'i padişah olarak görmek istediklerini dile getirdiler. On kişilik bir temsilci heyetini Divân'a gönderdiler ve bu isteklerini orada da

ifade ettiler. Başta yeni Veziriazam Mustafa Paşa olmak üzere Divân'daki diğer rical durumun vahametini anlamakta gecikmedi. Mustafa Paşa gelişmeleri bildirmek üzere padişahın yanına gitti. Neler olduğunu ve askerin isteklerini öğrenen Sultan Bayezid önce "Nitekim ben sağım, beyliğimi kimseye vermem" dedi. Bu cevap üzerine Vezirazam Mustafa Paşa, "Devletlü hünkâr! Tuzunuzu ekmeğinizi yedik, helâl edin. Dışarı çıkarsak bizim işimizi bitirirler" deyince, padişah da, "Şimdi ben padişahlığı vermezsem, beni gelip katlederler mi?" diye sordu. Veziriazam da durumu gayet net bir şekilde, "Fok katletmezler, ama mızrak ucuyla kaftanınızdan çekip tahttan aşağı indirirler" diyerek ifade etti.

Bunun üzerine 25 Nisan 1512'de Şehzâde Selim yeniçeri ve sipahilerle birlikte Saray'ın önüne geldi. Sultan Bayezid, artık yapacak bir şey olmadığını anladı ve yeni bir isyan yaşanmaması için, askerin isteğini kabul ederek oğlu Selim'i padişah ilân etti. Böylece 1511 ile 1512 senelerinde yaklaşık bir yıl devam eden İstanbul'daki karışıklık Şehzâde Selim'in padişah ilân edilmesiyle sona erdi.

YAVUZ’UN ÇADIRINA KURŞUN ATTILAR

“Eğer er iseniz benimle gelin
Yoksa ben yalnız başıma da giderim”

Yavuz Sultan Selim, tahta asker tarafından Safevi tehlikesini önlemek için çıkarılmıştı ama İran seferi sırasında askerle karşı karşıya geldi. Safeviler, Osmanlı ordusunun ilerleyişini güçleştirmek için bölgede büyük tahribat yapmış, otlakları yakmış ve civardaki ahaliyi Azerbaycan taraflarına sürmüştü. Yavuz Sultan Selim’in iaşe buhranını önlemek için daha evvel aldığı bütün tedbirlere rağmen, bu tahribat yüzünden, askerler konaklarda kendilerine içecek su ve hayvanlarına yedirecek ot bulmakta büyük sıkıntı çektiler.

16 Ağustos’da Sakallu Köyü Menzili’ne ulaşıldığında açıktan açığa isyana başladılar. Eleşkirt düzlüğüne gelinince, Yeniçeriler eskimiş ve yırtılmış ayakkabılarını tüfekleri üzerine asarak huzursuzluklarını gösterdiler. Yeniçeriler, bir türlü ortaya çıkmayan düşmana karşı ilerlemenin beyhude olduğunu söylüyorlardı.

Yeniçeriler işi padişahın çadırına tüfek atmaya kadar götürdüler. Yavuz, askerin arasına girerek, “Şu anda varmak istediğimiz yere henüz gelmiş değiliz. Düşmanla karşılaşmadan ise dönmemiz mümkün değildir. Bunu düşünmek bile kötüdür. Amma garabet bundadır ki şahın adamları efendileri için can verirlerken içimizdeki bazı gayretsizler, bu batıl anlayışlı insanları zararsız hale getirmek için buralara gelmiş olan bizleri geri dönmeye ve emeklerimizi neticesiz bırakmaya uğraşıyorlar. Fakat biz yolumuzdan asla dönmeyecek ve emre itaat edenlerle birlikte gerekli yerlere kadar gideceğiz. Şunlar ki kalp zaafıyla ailesini özlediğini ve yol

meşakkatini bahane ederler ve bundan öte gidemeyiz derler. Onun gibiler kendileri bilirler. Geri dönerlerse din-i mübin yolundan dönmüş olurlar. Onların bahaneleri düşman gelmedi ise düşman ilerdedir. Eğer er iseniz benimle yola koyulun. Yoksa ben yalnız başıma da giderim" diyerek atını sürdü. Padişahın bu konuşması üzerine kararlılığını gören yeniçeriler ister istemez sefere devam ettikler.

Yavuz, Çaldıran Savaşı'nı kazandıktan sonra bir yerde kışlayıp, ertesi yıl tekrar İran seferine devam etmek istiyordu. Ancak devlet adamları ve yeniçeriler muhalefet ettiler. Aras Nehri kıyısına gelindiğinde yeniçeriler devlet adamlarının da tahrikiyle tekrar ayaklandılar. Bunun üzerine ordu Anadolu içlerine girdi. Kış Amasya'da geçirildi. Yavuz'un aklında sefere devam etmek vardı. Ancak tekrar isyan eden asker Vezir Piri Mehmed Paşa ve padişahın hocası Halimi Çelebi'nin evlerini basıp, mallarını yağma etti.

Bu durum üzerine canı sıkılan Yavuz Sultan Selim, veziriazam Dukakinzâde Ahmed Paşa'yı bizzat hançerledi. İstanbul'a döndükten sonra da yeniçeri subaylarını tahttan çekileceğini söyleyerek sıkıştırdı ve bazı isimler aldı. Bunun üzerine divan-ı hümâyûnun önünde Tacizâde Cafer Çelebi, İskender Paşa ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'nın boyunlarını vurdurttu.

KANUNÎ’YE BİLE İSYAN ETTİLER

“Bizim bu fesada rızamız yokdur”

1525’te İstanbul’da yeniçeri bir kez daha isyan edip, şehrin büyük bir kısmını yağmalamıştı.

İkbal basamaklarını hızla tırmanan Veziriazam Makbul İbrahim Paşa’nın, isyan eden Hain Ahmed Paşa gailesini bertaraf etmek için 1524’te Mısır’a gitmesini fırsat bilen muhalifleri yeniçerileri isyana teşvik ettiler. Sultan Süleyman, Edirne’den yeni dönmüş ve Kâğıthane’ye gelmişti. Padişahın yokluğundan da yararlanan yeniçeriler, 16 Mayıs 1525’te İstanbul’da başta Veziriazam İbrahim Paşa’nın sarayı olmak üzere Vezir Ayas Paşa ve Defterdar Abdüs-selam gibi devlet ricalinin konaklarını, gümrükleri, dükkânları ve halkın evlerini yağmaladılar. Ertesi gün yeniçeriler ağa kapısına gelip, “Bizim bu fesada rızamız ve şenâatden haberimiz yokdur. Teftiş edin, bulunsun” dediler.

Kâğıthane’de bulunan Sultan Süleyman da askerin isyan ettiğini öğrenir öğrenmez hemen deniz yoluyla İstanbul’a gelmişti. Sultan, ilk iş olarak geniş bir soruşturma yaptırdı ve askeri tahrik ettikleri anlaşılan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa’yı derhal idam ettirdi. Mustafa Paşa kethüdası Bali ile Reisülküttab Haydar da olaya karıştıkları için hapsedilip, bir süre sonra öldürüldüler. Padişahın hızlı ve sert bir şekilde olaya müdahale etmesiyle isyan daha fazla yayılmadan yatıştırıldı.

II. SELİM'İN TAHTA ÇIKARKEN BAŞINA GELENLER

"Dur a! Dur!"

1566'da arabayla Sigetvar önlerine kadar giden Kanunî, burada kalenin fethedildiğini göremeden, 6/7 Eylül gecesi vefat etti. Sigetvar Kalesi düşmek üzereydi. Böyle bir durumda padişahın ölüm haberinin etrafa yayılması, hem askerlerin maneviyatını bozarak bir aydan beri çekilen sıkıntıları boşa çıkartabilir hem de düşmanları harekete geçirebilirdi.

Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, Muhteşem Süleyman'ın ecele mağlup olduğunu sır olarak saklamak üzere azami gayret gösterip, padişah hâlâ yaşıyormuş gibi kalenin fethi için son hazırlıkları tamamlamaya çalıştı. Nihayet 7 Eylül'de Sigetvar fethedilince tek veliahd olan Kütahya'daki Şehzâde Selim'e mektup gönderip, hem bu fethi bildirdi hem de babasının vefat ettiğini ve derhal bu tarafa gelmesi gerektiğini haber verdi. Hasan Çavuş tarafından getirilen veziriazamın mektubu 12 gün sonra, Kütahya dışındaki Sıçanlı'da kendisine ulaştırılan II. Selim, hemen şehre döndü. O gün Cuma olduğu için şehirdeki bütün camilere haber gönderilerek hutbe II. Selim'in adına okundu.

Kütahya'dan 5 bin kişilik bir maiyetle ayrılan II. Selim, 29 Eylül 1566'da Boğaz'ın kenarındaydı. Yeni padişah ilk şaşkınlığı burada yaşadı. Zira ne Osmanlı ve dünya tarihinin son 46 yılına mührünü vuran Muhteşem Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü sebebiyle İstanbul'da bir matem hâli ne de kendisini karşılamaya gelen yetkili kişi vardı. Aslında Sokollu Mehmed Paşa, muhafız olarak şehirde bırakılan İskender Paşa'yı durumdan haberdar etmişti. Ancak İskender Paşa, veziriazamın üstü

kapalı ifadelerini anlayamamış ve dolayısıyla da gerekli hazırlıkları yapmamıştı. II. Selim'in adamını karşısında görünce her şeyi anladı ve alelacele hazırlıklarını tamamlayıp, yeni padişahı Üsküdar'dan İstanbul'a nakletti. II. Selim'in Topkapı Sarayı'na yerleşmesiyle, top sesleri İstanbul semalarını inletmeye, tellallar şehrin dört bir yanında taht değişikliğini haykırmaya başladı.

Şehirde kaldığı üç gün zarfında Eyüp Sultan ve atalarının türbelerini ziyaret edip fakir fukaraya sadakalar dağıtan II. Selim, bu süre sonunda ulema ve şehrin ileri gelenleri tarafından merasimlerle şehirden uğurlandı. Yolda Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'dan acele etmesine dair peş peşe mektuplar alıyordu. II. Selim'in Belgrad'a yanaştığını haber alan Sokollu, Kanunî'nin vefatından haberdar olmayan orduya bu tarafa doğru hareket emri verdi. Nihayet güvenli topraklara ulaşıldığında Sokollu'nun emriyle hafızlar Kanunînin naaşını taşıyan arabanın yanında Kur'an okumaya başlayınca, büyük sır herkese ilân edilmiş oldu. Kısa süre içinde Kanunî'nin ölüm haberini duymayan hiç kimse kalmadı. Yürekleri yanan askerler bir ara yürümeyi bıraktılar ve ağlayıp dövünmeye başladılar. Sokollu, etkili bir nutukla onları sakinleştirdi ve ilerlemeye razı etti. Bu arada II. Selim, Belgrad'a ulaşmış ve veziriazamın tavsiyesiyle orduyu burada beklemeye başlamıştı. Ordu Belgrad'a girerken II. Selim, üzerinde siyah kaftanla babasının naaşını karşıladı. Burada padişahın cenaze namazı ikinci kez kılındı ve cenaze arabası ayrı bir kafile ile İstanbul'a doğru yola çıkartıldı.

Taht değişikliklerinde kapıkulu askerine de cülûs bahşişi verilmesi gerekliydi. Devlet geleneklerini çok iyi bilen Sokollu, II. Selim'e bir tezkire gönderip cülûs merasimi yapılmasını ve bunun nasıl icra edileceğini bildirdi. Ancak yeni padişah, hazinede yeteri kadar para olmaması sebebiyle bahşiş işini oldu bittiye getirmek için, çevresindekilerin etkisiyle otağ-ı hümâyûndaki tahta oturup saltanatını ilân etti. Asker bu işten hiç hazzetmese de durumu şimdilik sineye çekti.

Yeniçeriler, II. Selim'in İstanbul'a girmesinden bir gün evvel, padişah alayının geçeceği yolları ulaşıma kapatarak istediklerini kabul ettirmeyi planlamışlardı. Sabah olduğunda II. Selim, Halkalı Sarayı'ndan İstanbul'a doğru alayla birlikte ilerlemeye başladı. Fakat Şehzâde Camii önünde toplanan yeniçeriler, yolu kapattılar ve "Dur a! Dur !" diye bağırarak, yaklaşık bir saat alayın ilerlemesine engel oldular. Neden

böyle yaptıkları sorulduğunda ise “otluk arabası var” diyerek kaçamak cevaplar verdiler. Toplanmalarının doğru bir şey olmadığını söyleyen üst düzey devlet ricalinin bir kısmına hakaret ederken bir kısmını da silah zoruyla susturdular. Topkapı Sarayı’nın önüne kadar gelen yeniçeri topluluğu Şehzâde Camii’nden buraya kadar devlet adamlarına baskı yapmaktan da geri kalmadılar. Saray’ın önünde toplanan yeniçeriler bahşişlerinin verileceğini bizzat II. Selim’in ağzından duymadıkça Saray’ın önünden ayrılmayacaklarını Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa aracılığı ile padişaha ilettiler. Zor durumda kalan padişah, Sokollu’nun da tavsiyesi ile askere bahşişlerinin dağıtılacağını bildirdi. İstanbul, padişahın bu emri ile bir kez daha yağmalanmaktan kıl payı kurtuldu.

YENİÇERİ-SİPAHİ KAVGASI

"Bre kara köpek, niye geldin?"

Kapıkulları birçok gruptan oluşmasına rağmen bunlardan asıl güçlü olanlar yeniçeriler ve sipahilerdi. Kapıkulu sipahileri teşrifatta daha öncelikli bir yere sahip ve en az yeniçeriler kadar etkili olmalarına rağmen daha çok yeniçeriler ön planda gözükür. Böylesine birbirine yakın görevler ifa eden ve merkezde etkili olan bu iki askerî grubun birbirleri ile olan ilişkileri hem devletin tarihi seyrini, hem de tepedeki hizipler arasındaki güç mücadelesini yansıtır. Yeniçerilerin sınırsız bir biçimde güçlenip zamanla devletin elini kolunu bağlaması, devlet adamlarının yeniçeri-sipahi ilişkilerini yanlış idare etmesinden dolayıdır.

Osmanlı tarihinde yeniçeri-sipahi kavgası ilk defa büyük boyutlarda III. Murad döneminde Şehzâde Mehmed'in muhteşem sünnet düğününde yaşandı. III. Murad'ın 1582'de oğlu Şehzâde Mehmed için tertiplediği sünnet düğünü, Osmanlı İstanbulu'nun şahid olduğu en büyük eğlencelerden biridir. Şenliğin hazırlıkları daha bir yıl öncesinden başladı. Hazırlıkların zamanında tamamlanması için, önce maiyet ve yardımcılarının sayısı 300'ü bulan bir düğün emini tayin edildi ve daha birçok bu işten anlar kimseler ona yardımcı olmakla görevlendirildi. İmparatorluğun her tarafına buna dair emirler gönderildi. Kanunî zamanında yapılan düğünlerin ayrıntıları ve hesaplarının defterleri çıkarılarak incelendi ve ona göre gerekli şeylerin tedarikine girişildi. Padişah, çevredeki dost ve hatta düşman hükümdarlara, imparatorluğun çeşitli eyaletlerindeki beylerbeyiler, defterdarlar, sancakbeyleri, o bölgenin ileri gelenleri ve daha başka uygun görülen mevki sahiplerine

adamlar göndererek, hepsini gelecek yıl yapılacak sünnet düğününe davet etti. İbrahim Paşa Sarayı'nın Atmeydanı'na bakan cephesine padişah, şehzâde ve harem halkının eğlenceleri izleyebilmeleri için gösterişli kasırlar inşa edildi, sarayın girişindeki basamaklar yenilendi. Başkentin yüze yakın esnaf loncası, şenlikler kapsamında icra edecekleri alay geçişinde kendilerini izleyecekler arasında padişahın da bulunacağını bildikleri için en güzel mallarını bu büyük merasime yetiştirmek için çalıştılar. Şenliklerin en gösterişli unsuru olacak nahılların, şeker bahçelerinin hazırlanması onlarca insanın günlerce çalışmasını gerektirdi.

Atmeydanı'nın törene katılacaklar için hazırlanması ile ilgili bütün hazırlıkların tamamlanmasından sonra, nihayet kararlaştırılan günlerde harem halkı, şehzâde ve padişahın İbrahim Paşa Sarayı'nda, diğer davetlilerin de meydanda kendileri için hazırlanan yerlere oturmalarıyla şenlikler başladı. Beşi büyük olmak üzere toplam 360 nahılın şehir içinde alaylarla nakledilmeleri bir hayli zorluklara sebebiyet verdi. Bunlardan özellikle kaynaklarda boyutları minarelerle kıyaslanan büyük nahıllar, yolların kenarındaki bazı evlerin cumba ve duvarlarının, sonradan tekrar yapılmak şartıyla, yıktırılmasını gerektirdi. Davetlilerin hediyelerini takdim etmeleri, zanaatkârların 39 gün süren alay geçişleri, anıtlar arasına gerilen iplerde cambazların maharetlerini sergilemeleri, denizcilerin meydana sanduka içinde derya getirmeleri, bir kedinin cambazlık yapması, alana büyük bir dağ ve iki kale maketinin getirilmesi, türlü oyunlar ve gösteriler izleyicilere hayatları boyunca unutamayacakları anlar yaşattı. Özellikle de ağzından ateşler saçan mekanik bir ejderha, izleyen herkesin ağızlarını açık bıraktı.

Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzâdeleri için tertiplediği her iki sünnet düğününde eğlencelere bizzat katılmasına rağmen III. Murad kendi yerine Veziriazam Koca Sinan Paşa'yı vekil tayin etti ve tüm olan biteni İbrahim Paşa Sarayı'ndan izledi. Şenlikler kapsamında vezirler, beylerbeyiler gibi büyük makam sahiplerine, ulemanın önde gelenlerine ve son olarak da büyük şeyhlere peşpeşe ziyafetler çekildi. Diğer günlerde de devlet ileri gelenlerine sofra sofra yemek, tatlılar, şerbetler ve çeşitli yiyecekler gönderilirdi. Ayrıca, her gün türlü türlü yiyeceklerle doldurulan binlerce kâse fakir fukara arasında dağıtıldı. Düğünü izleyen yabancılar içinse belki bunlardan daha ilginç olan şey, padişahın tebaasına karşı cömertliğinin bir nişanesi olmak üzere Atmeydanı'ndaki

çeşitli yerlere önceden bırakılan içleri pilav ve et dolu yüzlerce tabağın padişahın işaretiyle izleyiciler tarafından “yağmalanması” şeklinde icra edilen çanak yağmasıydı.

Şenliğin 40. günü Vezir Cerrah Mehmed Paşa şehzâdeyi sünnet etti. Bunun meydandaki kalabalığa yansıması İbrahim Paşa Sarayı’nın önündeki devasa nahılın ateşlenmesi ve gece şenliğin en şatafatlı eğlencelerinin tertiplenmesi oldu. Eğlencelerin bir süre daha devam ettirilmesi düşünülürken, yeniçerilerle sipahiler arasında büyük bir kavganın çıktığı haberi herkesin keyfini kaçırdı.

Bu kavga, Osmanlı tarihinin de dönüm noktası olmuştu. Havanın yumuşamasını fırsat bilen birkaç bekâr sipahi odalarına fahişe kapatmışlardı. İstanbul subaşısı olan Tanrıbilmez Ahmed Çavuş yanına birkaç yeniçeri ile gece bekçilerini alıp sipahi odalarını teftişe çıkmıştı.

Sipahileri odalarında fahişelerle yakalayan Ahmed Çavuş fahişeleri odalardan tek tek topladı. Kanunlar gereği kapıkulu süvarileri kendi çavuşları tarafından cezalandırılabilirlerdi. İstanbul’da yaşayanlar ise mutlaka sipahi ağası tarafından cezalandırılmalıydı. Cezalandırılacak sipahi, çavuş eşliğinde sipahi ağasının huzuruna çıkarılır, şayet cezayı hak etmişse kırmızı bir kilimin üzerine yatırılarak dayak atılırdı. Zina, hırsızlık gibi daha ağır suç işleyenler ise akşam namazından sonra boğdurulup, denize atılırlardı.

Subaşı ile yeniçeriler bekâr sipahileri cezalandırmaya kalkışınca kıyamet koptu. Gürültüleri duyan diğer odalardaki sipahiler de subaşının etrafında toplandılar. Kendilerinden mevki olarak daha düşük olan yeniçeri ve bekçileri yanına alıp arkadaşlarının odalarını basmasını kendilerine yediremeyen sipahiler Ahmed Çavuş ve yeniçerilerin üzerine hücum ettiler ve fahişeleri ellerinden aldılar. Yeniçerileri döve döve yaraladıktan sonra subaşı Ahmet Çavuş’u da yanlarına alıp, eğlencelerin devam ettiği Atmeydanı’na götürerek meydana attılar. Ancak arkadaşlarının acınacak hale getirildiğini gören meydandaki yeniçeriler, arkadaşlarının intikamını almak için sipahilere saldırdılar.

Padişahın karşısında, eğlencelerin hızla devam ettiği Atmeydanı bir anda yeniçeri ile sipahilerin kavgası nedeniyle savaş alanına dönmüştü. İki taraf arasında kavga büyüyüp birbirlerini öldürmeye başlayınca kavgayı ayırmak isteyen Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa meydana atıldı. Ama Ferhat Ağa’yı gören yeniçeriler daha da fazla gayrete gelerek, çevredeki

yeniçerilerin de katılmasıyla var güçleriyle sipahilere saldırıp iki tanesini öldürdüler. Tüm bu kargaşayı köşkünden izleyen Sadrazam Sinan Paşa, Ferhad Paşa'nın da meydana çıkmasıyla ortalığın iyice karıştığını görünce bizzat meydana inerek, Ferhad Ağa'yı yanına getirtip "Bre kara köpek, niye geldin, iki adamın öldürülmesine sebep oldun. Yıkıl git!" diye azarlayınca yeniçeriler Ferhad Ağa ile birlikte meydanı terkettiler. Böylece kavga yatıştırılmıştı.

Kavgadan sonra şenlikler devam etmesine rağmen ikinci olumsuz gelişme ise düğünlerde verilmesi adet haline gelmiş atiyyelerin, yani hediyelerin hazinenin para darlığı bahane edilerek verilmeyeceği söylenince günlerce eşine az rastlanır düğünde yapılan harcamaları gören yeniçeriler seslerini yükseltmeye başladılar. Yeniçerileri inandıramayan yöneticiler hediyeleri vermek zorunda kaldılar. Sünnet düğünü bu hadiseler üzerine başladığı gibi şatafatlı bir biçimde bitirilemedi.

Yaşananlara kızan III. Murad düğünün sessiz sedasız 52. günü Topkapı Sarayı'na döndü ve böylece şenlikler sona erdi. Ama bu hadiselerin asıl önemli yönü yeniçeriler ile kapıkulu sipahilerinin ilk defa karşı karşıya gelmiş olmalarıydı.

İlk karşılaşmadan sonra sipahiler istediklerini elde etmiş olmanın verdiği güvenle devlet içinde daha fazla sorun yaratmaya başladılar. Ancak 1582'deki kavgada devlet görevlileri sipahiler karşısında kullanabilecekleri en büyük silahlarının yeniçeriler olduğunu fark etmişlerdi.

III. Murad'ın oğlu III. Mehmed'in hükümdarlığı döneminde, 1595'deki sipahi isyanında yeniçeriler silahlandırılarak isyanı bastırdılar. Bu sipahilere karşı yeniçerilerin alternatif bir güç olarak kullanıldığı ilk hadiseydi. Bu hadiseden sonra yeniçerilerin nüfuzu artarken devletin düzeninin garantisi olan güç terazisinin dengeleri alt üst olmaya başladı.

17. yüzyılda perdenin arkasında daima başkaları olmasına rağmen bazı devletlülerin başlarını isteyenler hep sipahiler oldu. Canını ve makamını korumak isteyenler de yeniçerileri yanlarına alarak isyanları bastırdılar.

BEYLERBEYİ VAK’ASI

“Sözüm geçmedi”

2 Nisan 1589’da kapıkulu askeri, değeri düşük akçe ile maaşlarının ödenmesini kabul etmedi ve büyük bir isyan başlattı. Bu isyan, bir yönüyle daha önceki asker isyanlarından farklıydı. Topkapı Sarayı önlerine gelen yeniçeriler, Osmanlı tarihinde ilk defa, saraya gönderdikleri listeyle Rumeli Beylerbeyi Doğancı Mehmed Paşa, Başdefterdar Mahmud Paşa ve bazı devlet adamlarının kellelerini istemişlerdi.

Paranın her geçen gün ayarının düşürülmesi Osmanlı akçesinin piyasadaki alım gücünü azaltmakta ve bundan da en fazla maaşlı askerler, yani kapıkulu askeri zarar görmekteydi. İstanbul esnafı ayarı düşük akçe ile alış veriş yapmak istemediği için kapıkulu askeri zor duruma düşmüştü. Artık dayanacak güçleri kalmayan yeniçeriler, önce şeyhülislâma daha sonra da Veziriazam Siyavuş Paşa’ya durumlarını arz ettiler, ancak istediklerini elde edemeyince daha etkili bir çözüm için Topkapı Sarayı’nın önünde toplandılar. Hatta sarayın dış ve iç avlusunu işgal edip, Divân’ı bastılar. III. Murad tarafından gönderilen nasihatçileri taşladılar ve paranın ayarının düşürülmesinin baş sorumlusu olarak gördükleri Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Başdefterdar Mahmud Paşa’nın kellelerini istediler. Bu iki kişiyi katletmek istemeyen padişah, asilere, her ikisini de azledip şehirden uzaklaştıracağını söyledi. Bunu reddeden asilerden bazıları, “Beylerbeyi başı elimize gelmeyince bu gün bu Divândan dışarı çıkmayız, sonuç kötü olur, yerine padişah buluruZ” diyerek padişahı tahttan indirmekle tehdit ettiler. Asilerin işi daha da ileri

götüreceklerini gören padişah, “Sözüm geçmedi. İçoğlanları, bostancılar ve baltacılar ellerine silahlarını alsunlar” diye emretti. Ancak bunun kardeş kanı dökmekten başka bir işe yaramayacağını gören devlet ileri gelenleri, padişahı bu kararından vazgeçirdiler ve Mahmud Paşa ile Mehmed Paşa’nın asilere verilmesini kabul ettirdiler.

Defterdar ve Rumeli beylerbeyi asilere teslim ve derhal idam edildikten sonra Topkapı Sarayı’nı kuşatmış olan asker de yavaş yavaş sarayı boşalttı. Böylece bir isyan daha, birkaç kişinin feda edilmesi karşılığında daha zararlı hale gelmeden yatıştırıldı.

DEFTERDARIN KELLESİNİ ALAMADILAR

“Biz çoktan kâfir olduk”

Osmanlı tarihinde ilk defa 1589’da yeniçerilerin başlattığı Divân-ı Hümâyûn’u basıp istediklerini yaptırma geleneği, 1593’de bu defa kapıkulu sipahileri tarafından icra edilmek istendi.

27 Ocak 1593’de kapıkulları üç aylık ulûfelerini almak için mutad üzere sarayda toplanmışlardı. Yeniçeriler ulûfelerini tam olarak alıp saraydan ayrıldılar. Fakat sıra kapıkulu sipahilerine geldiğinde, bunlara hazinede yaşanan sıkıntı yüzünden maaşlarının yalnızca bir kısmı verilebildi ve noksanlarının daha sonra tamamlanacağı vaadedildi. Fakat sipahilerden bazıları, ulûfe dağıtımlarında sürekli haksızlığa maruz kaldıklarını, yeniçerilere ulûfeleri tam olarak verilirken kendilerine eksik ödeme yapıldığını, daha sonra ise alacaklarını tahsilde büyük sıkıntı yaşadıklarını iddia edip bu defa eksik maaş almaya yanaşmadılar. Hazineden birkaç yük akçe daha çıkartılıp maaşlarına ilave edildiyse de tavırları değişmedi. İçlerinden isyandan vazgeçmelerini öğütleyen aklıselim sahiplerini dinlemeden susturdular, para keselerini almaya giden arkadaşlarını engellediler ve etraftaki kaldırım taşlarını söküp nasihate gelen kethüdalarına, ağalarına, kapıcılar kethüdasına, çavuşbaşıya ve diğer çavuşlara fırlattılar. Kendilerine reva görülen haksızlığın sorumlusu olarak Veziriazam Siyavuş Paşa’nın, Defterdar Seyyid Emir Mehmed Efendi’nin ve Harem-i Hümâyûn’da büyük nüfuza sahip Canfedâ Hatun’un kellelerini istediler.

Durumdan haberdar edilen III. Murad, isyan ateşini büyümeden söndürmek için iç hazineden elli kese daha çıkartılıp sipahilere

dağıtılmasını emretti. Bu tedbir de asilerin cesaretlerini arttırmaktan ve seslerini gürleştirmekten başka bir netice vermedi. Bu arada saraydaki kalabalık, akın akın gelen seyirciler ve böyle hadiseleri hiç kaçırmayan ayaktakımının iştirakiyle artıyordu. Vezirler ve kazaskerler asilere nasihat etmek istediyseler de taşa tutuldular. O dönemde hayli rağbet edilen vaizlerden Emir Mehmed Efendi ile İbrahim Efendi asileri yatıştırmak üzere saraya davet edildiler. Ellerinde Kur'arila sipahilerin karşısına çıkan vaizler sözlerini dinletemediler; yaptıklarının dine aykırı olduğunu belirtince, "Biz çoktan kâfir olduk, hemen bize defterdarın ve kethüda kadının başların getirin" cevabını aldılar. Defterdarın Peygamber soyundan olduğunu söyledilerse de "Gerekse Hasan ve Hüseyin başı olsun" karşılığını aldılar.

Asilerin ısrarla kellesini istedikleri Defterdar Mehmed Efendi sarığını çıkartıp başına yeşil sarık sarıp "kazaya rıza" diyerek asilerin karşısına çıkmaya hazırlanıyordu ki, çavuşlar ve Divân ricali tarafından geri çevrildi. Vezir Boyalı Mehmed Paşa, Veziriazam Siyavuş Paşa'ya, "Neden bu şahsı korursunuz. Geçende beylerbeyi ve vezir olan Mehmed Paşa'yı verdiniz, bu defterdardır, verip fitneyi defedin" diyerek defterdarın feda edilmesini istedi. Fakat Kazasker Bostanzâde, "Bu Divân, Yezidin divânı mıdır ki, Âl-i Resûl başı yuvarlansın. Dahi sabredin" sözleriyle hem Emir Mehmed Efendi'yi müdafaa hem de Divân'daki tartışmaları teskin etti.

Divân'da bunlar yaşanırken birden bire asiler arasında velvele koptu. Bostancıların, içoğlanlarının ve baltacıların silahlanıp saldırıya geçecekleri, yeniçerilerin de arkadan kendilerini kuşatacağı şayiası üzerine sipahiler, ellerine silah geçirebilmek için dehşet içinde Cebehâne'ye doğru koşmaya başladılar. Bu esnada nereden geldiği belli olmayan "bre urun" sadası sarayda yankılandı. Çavuşlar ve kapıcılar ellerine geçirdikleri avludaki odunlarla ve az önce asilerin kendilerine nasihat edenlere savurdukları taşlarla kaçanlara saldırdılar. Bu hâl meydandaki kargaşayı büsbütün arttırdı. Asiler can havliyle hep birden Ortakapı'ya yönelince izdiham yaşandı. Tam bu esnada saraya odun getiren arabalar içeri girmiş ve kaçmaya çalışan sipahiler iki kapının arasında arabaların ortasında kalıp, bu yüzden birbirlerini çiğnemişlerdi. Kaçmaya çalışanlardan 117'si ezilerek feci bir şekilde can verdi, bazıları etraftaki odalara, mutfağa ve ahırlara gizlendi, dışarı çıkmayı başaranları

ise yeniçerilerle birlikte yetişip gelen yeniçeri ağası kol değnekleriyle perişan etti. İsyanın bu şekilde bastırılması üzerine Divân'daki devlet erkânı ikindi vakti saraydan ayrıldı. Saray görevlileri bir taraftan Ortakapı'da ezilenlerin cesetlerini toplarken diğer taraftan da bütün gece sarayın sağına soluna saklanan sipahileri ortaya çıkartıp cellatlara teslim ettiler. Ezilenlerin ve idam edilenlerin cesetleri şeyhülislâmın fetvasıyla Ahırkapı'dan denize atıldı. Cellatlar, âdet üzere kendilerine verilen maktullerin elbiselerini arabalarla Bitpazarı'na taşıyıp burada sattılar.

Yaşanan bütün bu hadiselerin siyasî arenada da önemli neticeleri oldu. İsyanın ertesi günü asilerin tedibinde gösterdiği hizmetten dolayı taltif edilen Veziriazam Siyavuş Paşa bir sonraki gün azledildi ve yerine Koca Sinan Paşa getirildi. Bazı tarihçilere göre, Siyavuş Paşa, Sinan Paşa'nın padişahın çevresindeki yakınlarının telkinleriyle azledilmişti. Sinan Paşa'nın adamları, Siyavuş Paşa'nın gerek şimdi gerekse daha önceki vezaretinde kapıkullarının Divân'ı bastıklarını, bunun paşanın uğursuzluğuna delâlet ettiğini ve görevde kalması hâlinde daha birçok fitnenin meydana geleceğini söyleyerek III. Murad'ı onu azle ikna etmişlerdi. Uğursuzluğuna inanılan Siyavuş Paşa bir daha veziriazamlığa getirilmedi.

Kubbealtı vezirleri arasında da değişiklik yapıldı. İsyanın merkezindeki isim, Başdefterdar Mehmed Efendi daha o gün azl ve Yenihisar'a haps olundu. Diğer iki defterdar Hasan Efendi ile Yahya Efendi de ertesi gün azledildiler.

SİPAHİ İSYANI

“Avratlarınız boş ve
kendiniz kâfirlersiniz”

Avusturya harbinin şiddetle devam ettiği, Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodalarının isyanlarıyla Osmanlılar için durumun daha da vahim hale geldiği bir dönemde 1595’te III. Murad öldü ve yerine III. Mehmed geçti. Yeni padişah, tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, bu zamana kadar harbin komutasını üstlenen Veziriazam ve Serdar-ı ekrem Koca Sinan Paşa’yı azl ve bu vazifeyi Ferhad Paşa’ya tevcih etti.

Eflak üzerine yapılması kararlaştırılan seferin son hazırlıklarıyla meşgul olan Veziriazam Ferhad Paşa, düşmanın kılıçlarından önce kendi askerlerinin öfkesini yenmek zorunda kaldı. Yanıkkale seferinden kışlak için İstanbul’a dönen kapıkulu sipahileri, Ferhad Paşa’dan cephede olduklarından alamadıkları cülûs bahşişlerinin verilmesini istediler. Bunlardan yoklamalarda mevcut 1.630’u bahşişlerini noksansız aldı. Az sonra yine bölük halkından 150 kişi daha gelerek aynı şekilde bahşişlerinin verilmesini rica etti. Fakat bu defa veziriazam, “Bunların ulûfeleri ve maaşlarına zamları serhaddedir, isteyen memur olduğu yerde varır zammını ve maaşını alır” diyerek talebi reddetti. “İnayet buyurun, bu kadar yoldaşın maaşına zammı ihsan eylediniz, bunlara dahi sadaka buyurun” diyerek kendisini yumuşatmaya çalışan bir kişiyi de, “Bunlar sefere varmak istemezler, bedavadan maaş ve zamlarını alıp İstanbul’dan çıkmazlar” cevabıyla payladı.

Arzularına nail olamayan sipahiler, 22 Nisan 1595’de Haseki Hamamı önünde, Divân-ı Hümâyûn’dan kendi sarayına gitmekte olan Veziriazam

Ferhad Paşa'nın karşısında selama durup tekrar bahşişlerini istediler. Ferhad Paşa, yine ulûfelerinin ve bahşişlerinin seferde verileceğini, bunun bizzat padişahın emri olduğunu söyleyince askerler homurdanmaya başladılar. Veziriazam bunun üzerine, "Siz emir olmadan serhaddi ve serdar hazretlerini bırakıp, din düşmanlarının harekete geçmesine ve İslâm memleketinin küffâra çiğnetilmesine sebep oldunuz. Din ve devletin ırzını ayaklar altına almak istersiniz. Padişahın hükmünü tutmayıp, emrine itaat etmeyenin hâli nice olur. Varın isterseniz ulemadan fetva etdirin" diyerek daha sert bir cevap verdi. Askerler büyük bir öfkeyle Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin evine gelip, Ferhad Paşa'nın kendilerine avratlarınız boştur, siz de kâfirsiniz dediğini iddia ederek veziriazam hakkında fetva istediler. Bostanzâde, veziriazam böyle bir laf söylediyse bile bundan onlara bir zarar gelmeyeceğini, ulûfelerini almaları için aracılık edeceğini, ancak isyan çıkartmalarının münasip olmadığını söyleyerek askerleri yatıştırmaya çalıştı.

Sipahiler, ne veziriazamdan paralarını ne de şeyhülislâmdan fetvayı alabildiler. O akşam dağıldıysalar da ertesi gün şehrin ayaktakımını da yanlarına toplayıp sarayın kapısına dayandılar. Divân'da, hadiselerin daha da büyümesini önlemek için hazineden 48 yük akçe, altın ve guruş çıkartılıp Ağakapısı'nda dağıtılmak üzere Selânikî Mustafa Efendi'ye verilmesi kararlaştırıldı. Selânikî, bu ulûfelerin ve terakkilerin ya Bâb-ı Hümâyûn'da ya da veziriazam kapısında dağıtılması gerektiğini söyleyince para keseleri saray meydanına taşındı. Ancak keseler hazır beklemesine rağmen öğleye kadar bölük halkından hiç kimse parasını almaya gelmedi. Bâb-ı Hümâyûn'un önünde toplanan asiler ne içeri ne de dışarı bir kimseyi geçirmediler. Halktan yeni katılımlarla gitgide hem sayıları hem de cüretleri artan sipahiler, "Ferhad Paşa serdarlığına razı olmayız. O gitsin ulûfe gerekmez. Avratlarınız boş ve kendiniz kâfirlersiniz dedi. Dinimiz yolunu doğrultalım" diye haykırıyorlardı. Rumeli Kazaskeri Abdülbaki Efendi ile Anadolu Kazaskeri Ebussuudzâde asilerin davalarını dinlemek üzere Divân'dan Bâb-ı Hümâyûn'a gönderildiler. Bölük ağaları, kethüdaları ve çavuşları da nasihat etmek için dışarı çıktılar. Fakat asiler gelenleri dinlemek yerine taş yağmuruna tutunca nasihatçılar kan revan içinde tekrar saraya kaçıp hayatlarını kurtarabildiler. Asiler şeyhülislâmı isteriz diye tutturunca Ferhad Paşa, Bostanzâde Mehmed Efendi'yi saraya davet etti.

Şeyhülislâm, asilerin, “Bizim hasmımıza fetva getirdin ise gel beri, getirmedinse niye geldin?” hakaretleri arasında saraya girdi.

Ferhad Paşa, şeyhülislâmın gelmesiyle de bir şey değişmeyince alınacak tedbirleri danışmak için III. Mehmed’in huzuruna çıktı. Padişahın asilerin ne istediğini sorması üzerine de, III. Murad’a arz bile edilmeden Sinan Paşa tarafından seferde kendilerine hadden ziyade verilen terakkilerle kanun-ı kadime aykırı olan isteklerini fitne ve fesatla elde etmeye çalıştıklarını, bunların arzularını karşılamaya hazinenin değil denizdeki kumun dahi yetmeyeceğini bildirdi. Veziriazam, padişahın “mümkün olan mertebe ile defedin” emriyle huzurdan ayrıldı. Ondan sonra III. Mehmed’in huzuruna Bostanzâde Mehmed Efendi çağrıldı. Bu sırada diğer vezirlerle kazaskerler, asileri yine nasihatle teskin etmek için Bâb-ı Hümâyûn’dan dışarı çıktılar. Gelenler sözlerinin tesirsiz kaldığını görünce tam atlarına binip tekrar saraya yönelmişlerdi ki, taşlar yağmur misali üzerlerine yağmaya başladı. Atılan taşlardan Lala Mehmed Paşa’nın eli yaralandı, Kapdanıderya Halil Paşa’nın kulağının dibinden kan revan oldu, Cerrah Mehmed Paşa atından düştü. Sipahilerin bu hareketi, Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa’nın sabrını taşırmaya yetti. Yeniçerilerle birlikte asilerin etrafını kuşatıp kol değnekleriyle üzerlerine saldırdı. Veziriazama, vezirlere ve kendi ağalarına kafa tutan sipahiler, yeniçerilerin sopalarına boyun eğdiler; şehrin sokaklarına can atıp isyandan vazgeçtiler. Ferhad Paşa hâlâ durumdan habersiz Divân’da oturuyordu. Perişan bir hâlde içeri giren vezirler kendilerine ne oldu diye soran veziriazama, “Nice olsa gerek, aşkınıza bir kötekdür yedik, halimizi görmez misin?” deyip olan biteni anlattılar.

İsyanın bastırılmasıyla derin bir nefes alan Ferhad Paşa, işi rakipleriyle hesaplaşmaya dönüştürdü. Önce isyanı bastıran Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa ve yeniçeriler taltif edildiler. Ferhad Paşa, en büyük rakibi mazul veziriazam Sinan Paşa’nın İstanbul önlerine gelmesinin isyanın çıkmasına sebep olduğunu, asilerin çoğunlukla onun adamları olduğunu söyleyerek III. Mehmed’den Sinan Paşa’nın gözlerine mil çekilmesi için ferman aldı. Fakat kendi adamlarının araya girmesiyle bu fermanı icra ettirmeyip paşayı Malkara’ya sürmekle yetindi. Yine isyanın sorumlularından birisi olarak gösterdiği Cığalazâde Sinan Paşa’yı Akşehir’e sürdürdü. Eski veziriazamlardan olup Üsküdar’da oturan

Siyavuş Paşa’nın da aynı ithamla önce Bolu’ya sürülmesi kararı çıktı, fakat sonra affedildi.

KİRA KADIN'IN KATLİ

"Şimdiye kadar nice defa öptüğün eli
bir defa daha öp!"

İstanbullular 17. yüzyılın ilk Ramazan'ına büyük sıkıntılarla girdiler. Buğday, pirinç, nohut gibi hububat ve yağ, bal, et, ekmek gibi temel ihtiyaç maddelerinin satışında çarşı pazarda kimse devletin belirlediği fiyatlara riayet etmiyor, elbise ve sair giyim eşyaları yüksek fiyatla güç bela bulunabiliyordu. Arpanın kilesi 60, bir ekmek 5, pabuç 100 ve çizme 200 akçeye çıkmıştı. Avusturya ile harbin sürmekte olduğu bu dönemde akçe de hızla değer kaybetmekteydi.

İstanbul'daki sipahilerin üç aylık maaşlarının yarısı altın, yarısı da akçe olarak güç bela ödenebilmişti. Bu sıkıntıların yaşandığı bir zamanda Serdar ve Veziriazam İbrahim Paşa maiyetinde kışlak için Belgrad'a çekilmiş olan bölük halkından ulûfelerini burada alanların esâmi defteri ile devlet adamlarının tasarrufundaki cizye ve hizmet defterleri Frenk Mehmed Ağa eliyle İstanbul'a getirildi. Maaşlarını ayarı düşürülmüş akçe ile alan İstanbul'daki sipahiler, bu surette hizmet defterlerinin tevziinde de kendileri aleyhinde bir uygulamanın yapıldığını öğrendiler. Bu gelişme, sipahilerin isyan bayrağını kaldırmalarına sebep oldu.

Hadisenin yaşandığı günlerde İngiliz elçisi sıfatıyla İstanbul'da bulunan, dolayısıyla yaşananlara şahit olan Lello, isyanın sebepleriyle alakalı olarak Harem'le vezirler arasındaki nüfuz mücadelesine işaret etmektedir. Lello'ya göre, gerek cephedeki Veziriazam İbrahim Paşa gerekse sadaret kaymakamı olarak İstanbul'da bulunan Halil Paşa kayınvalideleri olan Safiye Sultan'ın siyaset üzerindeki nüfuz ve

müdahalelerinden artık bıkmışlardı. Aynı zamanda kapıkulu sipahileri de valide sultanın nüfuzundan rahatsızdılar. Çünkü Safiye Sultan, rica ve niyazla oğlu III. Mehmed'in hizmet defterlerini kendisine tahsis etmesini sağlamış, daha sonra bu geliri "kethüdası, gözde ve başrnüşaviri' olan Yahudi Kira Kadın'a (Esperanzo Malchi) vermişti. Kira Kadın, bunların bir kısmını sattı, bir kısmını da oğulları ve akrabalarına hibe etti. Hâlbuki âdet üzere bu defterlerin sipahiler arasında dağıtılması gerekli idi. Safiye Sultan'ın iki damadı, İbrahim Paşa ile Halil Paşa, valide sultanın nüfuzunu kırmak için sipahilerin bu hoşnutsuzluğundan istifade etmek isteyip onları kışkırttı. İsyan eden sipahiler, saraya gelerek III. Mehmed'den, fesat kaynağı olarak gördükleri Kira Kadın'ın başını ve Safiye Sultan'ın da devlet işlerine karıştırılmamasını istediler.

Yine hadisenin şahidlerinden olan Tarihçi Selânikî Mustafa Efendi, isyan sonrasında halk arasında Safiye Sultan'ın, "Benim damadlarım bana düşmandır, devlet ve saltanat namusu böyle korunmamalıydı. Kul taifesinin bu şekilde hücumlarında ikisinin de rey ve marifetleri vardır" dediğinin konuşulduğunu nakleder. İsyan haberini hamisi Veziriazam İbrahim Paşa'nın maiyetinde Belgrad'da kışlakta iken alan Tarihçi Hasanbeyzâde ise, bölük halkına ulûfe olarak verilen değeri düşük akçelerden ve adı geçen hizmet defterlerinden hiç bahsetmeksizin, sipahilerin Kira Kadın'ın Harem'deki nüfuzunu kullanarak ve rüşvetle devlet işlerine müdahale etmesi gerekçesiyle isyan ettiklerini, bazı kimselerin sipahileri bu isyana tahrik edenlerin arasında Sunullah Efendi'nin de bulunduğunu söylediklerini belirtir.

Sipahilerin yaşadıkları bütün sıkıntıların müsebbibi olarak gördükleri Kira Kadın, bu dönemde Harem'le kurduğu bağlantı sayesinde büyük bir servete sahip olmuştu.

Selânikî Mustafa Efendi'ye göre, sipahiler 1 Nisan 1600'de Halil Paşa'nın konağı önünde Frenk Mehmed Ağa'nın etrafını sardılar. Getirdiği hizmet defterlerinin akıbetini sorup ulûfe olarak aldıkları ayarı düşürülmüş akçeden şikâyetle, defterlerin kendilerinin hakkı olduğunu ve saraydaki kadınlarla ağalara verilmemesini ihtar ettiler. "Biz işimizi biliriz" diyerek Mehmed Ağa'yı serbest bırakan binlerce sipahi doğruca Şeyhülislâm Sunullah Efendi'ye gelip, "bize ulûfe olarak verdikleri bozuk ve geçmez akçe ile aldığımız yiyecekler helâl midir?" diye sordular. Şeyhülislâmın "değildir" demesi üzerine, "Yahudi Kira karı

gümrükleri iltizam etmiştir, bize verilen bu kalb akçe onundur, biz onu katl ederiz” diyerek Kira Kadın hakkında fetva istediler. Sunullah Efendi, “zimmilerin katli şer’an caiz değildir, ama şehirden sürülsün, durmasın gitsin” şeklinde fetva verdi. Asiler homurdanmaya devam edince şeyhülislâm, isteklerini içeren bir arzuhal yazmalarını, bunu kendisinin padişaha ulaştıracağını söyledi. Sipahiler ertesi gün tekrar bir araya gelmek üzere anlaşıp o gün dağıldılar.

2 Nisan’da bu defa Sadaret Kaymakamı Halil Paşa’nın kapısına gelip onu Divân’a çıkartmayan sipahiler, “Elbette Kira Karı elinden hizmet defterleri satılır, komayız, meydana gelmek gerek” diyerek paşayı sıkıştırdılar. Halil Paşa, Sultan III. Mehmed’e telhis gönderip vaziyetin müşkil olduğunu, asilerin istediklerini almadan dağılmayacaklarını ve Kira Kadın’ın saklandığını bildirdi. III. Mehmed’in emriyle Çavuşbaşı Ömer Ağa ile Kapıcılar Kethüdası Nasuh Ağa, Kira Kadın’ı aramaya başladılar. Bu arada Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da gitgide sayıları artan asilere karşı tedbir aldı. Kulkethüdası, başçavuş ve ocak ağaları kol gezip Yahudi mahallesi ile şehrin diğer muhitlerini asilerin taşkınlıklarından korumaya çalıştılar. Bu esnada Çavuşbaşı Ömer Ağa da Kira Kadın’ı gizlendiği yerden çıkartmış ve semerli bir ata bindirip Halil Paşa’nın konağına getirmişti.

Kira Kadın dinini değiştirerek Fatma adını almıştı, fakat bu kararın ona bir faydası dokunmadı. Kalabalık kıtalar hâlinde Halil Paşa’nın konağı önünde toplanan sipahiler, Kira Kadın buraya getirildiğinde paşadan bu kadını kendilerine teslim etmesini, aksi takdirde konağı başına yıkacaklarını haykırmaya başladılar. Halil Paşa, Kira Kadın avluya girince konağın pencerelerinden birisine gelerek kadına ne isterlerse yapabilecekleri manasında asilere elini salladı. Bunun üzerine sipahiler, “gebersin, gebersin” diye haykırdılar.

Asi sipahiler, konağın merdivenlerinin başında attan indirilen yaşlı kadını Ömer Ağa’nın elinden alıp hançerlerle parçaladılar ve ayağına bir ip bağlayıp ölü bedenini sürüyerek Atmeydanı’na getirdiler. Sonra da yarın Kira Kadın’ın bütün aile efradını da bulup öldürmek üzere ahdleşip, onlar hakkında da fetva almak için yine Sunullah Efendi’nin konağına geldiler. Şeyhülislâmın tavsiyesiyle bu defa da isteklerine dair bir arzuhal yazdılar ve padişaha ulaştırılmak üzere bunu kendisine teslim edip dağıldılar.

2 Nisan sabahı sipahiler, dün kararlaştırdıkları üzere, Halil Paşa'nın kapısı önünde toplanıp Kira Kadın'ın ailesinin ve akrabalarının kendilerine teslimini istediler. Kadının oğullarından birisi de bulunup buraya getirildi. Asiler onu da parçalayıp sürüye süreye annesinin cesedinin yanına getirip bıraktılar. Sipahiler, anne ile oğulun cesetlerini hamallara sürüklettirerek Atmeydanı'na getirtip bıraktılar. Kira Kadın'ın küçük oğlu ise İslâm'ı kabul ve iltizamlarındaki mîrî malların hesabını vermeyi taahhüt ettiği için asiler tarafından bağışlandı. Kira Kadın'ın bu oğlu Aksak Mustafa Çavuş olarak tanındı ve Sultan İbrahim dönemine kadar yaşadı.

Daha sonra asiler, saraya, "Bundan sonra Yahudiler değerli elbise giymeyip kızıl şapka giysinler ve iltizamlara girmesinler. Ve paranın durumu eskiden nasılsa yine öyle olsun" diye arzuhal gönderdiler. III. Mehmed, buna cevaben gönderdiği ve Rumeli Kazaskeri Hocazâde Mehmed Efendi tarafından okunan hatt-ı hümâyûnunda, sikke tasihihi için Halil Paşa'ya yüz bin flori yollanacağını ve tamamı seksen sekiz adet olan hidmet defterlerinin bölük halkına tevzii ve taksim edileceğini vaadetti. Böylece istediklerini elde eden sipahiler, bir daha devlet işlerine karışmamaları koşuluyla Bostancıbaşı Ferhad Ağa ile Kapıağası Gazanfer Ağa'nın da kellelerinden vazgeçtiklerini bildirip III. Mehmed'e dua ederek dağıldılar.

Kira Kadın'la büyük oğlunun cesetlerini Atmeydanı'nda gördüğünü söyleyen İngiliz elçilik görevlisi Lello, şahid olduğu manzarayı şöyle anlatır: "Kadını köpekler hemen tamamen yemiş, el ve ayak tabanlarından başka bir tarafını bırakmamışlardı. Bir elini demek istiyorum; çünki öbürünü sipahilerden biri kesmiş ve kazasker, yani Anadolu baş kadısının kapısına mıhlamıştı. Bu adam mevkiine ancak birkaç gün önce, Yahudi kadının Valide Sultan nezdindeki itibarı sayesinde kayırılmıştı. Elin üstüne de şu kelimeler yazılı bir kâğıt mıhladılar: Ya mevlana, şimdiye kadar nice defa öptüğün eli bir defa daha öp!'...Yahudinin oğlunun cesedini köpekler yemediler. Buna çok şaşıldı... Bu kadının ve oğlunun ölümüne yalnız Hristiyanlarla Türkler değil, kendi milleti Yahudiler de çok sevindiler. Çünki kadın çok fena ve kibirliydi".

Cesetlerden geriye kalanlar bir müddet sonra etrafa dayanılmaz bir koku yaymaya ve bu hâl gelip geçeni rahatsız etmeye başlayınca

yeniçeriler bunları kaldırmakla görevlendirildi. 6 Nisan'da yeniçeriler vazifelerini yapmaya çalışırken, Mehterhâne'de hizmet akçesi paylaşmakta olan sipahiler onları görerek odun getirip, cesetleri yaktılar.

Öldürülen Kira Kadın'ın devlet hazinesine aktarılan terekesi bir hayli zengindi. Sadece sahip olduğu ticarî malların bedeli ile nakit parası 50 milyon akçeydi. Bu parayla, kapıkullarının üç aylık maaşları ödendi.

Safiye Sultan, ortalık yatıştıktan sonra isyan sırasında pasif kaldığı için Halil Paşa'yı görevinedn azlettirdi.

KAPIAĞASI KELLESİNİ ZOR KURTARDI

"Sultan devletin hakimi değil,
ancak mütevellisidir"

Kira Kadın'ın katlinden bir yıl sonra 1601 Mart'ında kapıkulu sipahileri bir başka oyunu sahneye koydular. Sipahiler, sarayın güçlü isimlerinden Ak Hadım Ağası Gazanfer Ağa'nın kellesini talep ettiler.

Gazanfer Ağa, bu dönemde devlet yönetiminde en etkili isimlerdendi. Gazanfer Ağa, Cafer Ağa isimli kardeşiyle birlikte Manisa Sancağı'nda valilik yaparken Şehzâde Selim'in hizmetinde bulunmuşlar, padişah olduktan sonra II. Selim'in yakınında bulunmak için hadımlığa razı olmuşlardı. Ancak Cafer Ağa hadım etme operasyonunda ölmüş, Gazanfer Ağa ise yaşayıp ak hadım ağası olarak II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed'e 30 yıla yakın kapı ağalığı ve 20 yıl da hasodabaşılık yapmıştı. Birçok vakıf ve hayrat yapmıştı. Âlimleri koruduğundan dolayı hakkında birçok risale yazılmıştı ama elinde tuttuğu güçten dolayı birçok düşmanı da vardı.

21 Mart 1601'de toplanan düşmanlarına göre Valide Safiye Sultan'ın arkasında bulunan sekiz kişinin imparatorluğu yönettiği belirlenmişti. Bunlar, Kapıağası (Bâbüssaâde Ağası) Gazanfer Ağa, harem ağası, Bâbüssaâde ağasının kâhyası, kapıcılar kethüdası, bostancıbaşı, Raziye Hatun'un kızı ve saray dalkavuklarının en önemli iki tanesiydi. Asilere göre sultan devletin hakimi değil ancak mütevellisiydi.

Sultan, normalde veziriazam ve devletin birkaç üst düzey yöneticisi dışında kimseyi kabul etmezdi. Ancak asker ayaklanınca kapıkulu sipahilerinin temsilcisi olan 40 kişi ile görüştü. Sipahilerin temsilcileri,

“rüşvetçilerin padişahdan uzak tutulması ve huzur-ı hümâyûndan uzaklaştırılmasını istediler”. Sipahiler, ya sultanı hükümdarları olarak benimseyeceklerini veya ocak kanunları ve töreleri gereği kendisini sarayın muhtelif bir yerine hapsedeceklerini söylediler.

III. Mehmed, bu gelişmeler üzerine Veziriazam İbrahim Paşa’ya Gazanfer Ağa’yı saray dışında bir yerde görevlendirebilip, görevlendiremeyeceğini sordu fakat olumsuz cevap aldı. Sipahilerin isteğinin yerine getirilmemesi isyanı büyütebilirdi. Fakat isyan büyümeden Cigalazâde Sinan Paşa’nın arabuluculuğu ve sultanın bostancıbaşısının azliyle yatıştılar. Gazanfer Ağa kellesini kurtarmıştı ama iki yıl sonra bu kadar şanslı olmayacaktı.

Anadolu’da celali isyanlarının devam ettiği, İstanbul’da ardı ardına isyanların yaşandığı ve askerin hükümdarı tehdit ettiği bu dönemde Osmanlı yönetimi meşruiyet sıkıntısına düşmüştü. Gayrimüslimlerin kıyafetlerine daha önce getirilen yasaklar yine gündeme geldi. Elçiliklerde çalışanlar dışında hiçbir Yahudi ve Hristiyan’ın ipekli veya Venedik elbisesi giyemedi. 1601 Nisan’ında içki satışı yasaklanıp, meyhaneler kapatıldı ve yasak çok etkili bir şekilde uygulandı.

YEMİŞÇİ HASAN PAŞA VAK’ASI

“İslâm padişahının emrine itaat etmemekle
asi olurlar, kıtal ile cemiyetlerini
dağıtmak lâzım gelir”

1603’de İstanbul tekrar anarşi içine düştü. Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa ile başını Sadaret Kaymakamı Mahmud Paşa’nın çektiği muhalif grup arasındaki iktidar mücadelesi kapıkulu sipahisi ile yeniçerileri karşı karşıya getirdi ve İstanbul sokaklarında günlerce silahlı çatışmalar yaşandı.

Bir taraftan Anadolu’yu yangın yerine çeviren Celâli İsyanları diğer taraftan da yıllardır süregelen Avusturya savaşları, İstanbul’da günden güne artan bir huzursuzluk doğurmaktaydı. Özellikle de kapıkulu sipahileri homurdanmaya başlamıştı. İlk olarak bazı makamlarda değişiklikler yapılarak ortalık yatıştırılmaya çalışıldı. Ancak bundan tatmin olmayan sipah taifesi, Sultan III. Mehmed’den ayak divânı toplamasını istedi. III. Mehmed bu isteği kabul ederek, sarayın avlusuna taht kurdurup, yanında sadaret kaymakamı, şeyhülislâm, kazaskerler, ulemanın ileri gelenleri ve diğer ricâl olduğu hâlde ayak divânına çıktı. Huzursuz sipahilerin sözcülüğünü üstlenen Kâtib Cezmi, Hüseyin Halife ve Poyraz Osman, sert ifadelerle memleketin içine düştüğü vahim hâlden ve devlet adamlarının basiretsizliğinden yakındılar, suçluların derhal cezalandırılmasını istediler. Özellikle Gazanfer Ağa rüşvet alarak Hüsrev Paşa’yı celali üzerine serdar yaptırtmakla suçlandı.

İtham edilenlerden ilk olarak, birkaç gün evvel sadaret kaymakamlığından azledilip, Yedikule’ye hapsedilen Saatçi Hasan Paşa

sorguya çekildi. Saatçi, yaptığı her işten padişahın haberdar olduğunu ispatlayınca kellesini kurtardı. Suçlu bulunan Dördüncü Vezir Tırnakçı Hasan Paşa tam boynu vurulacağı sırada yeniçerilerin şefaatiyle affedildi. Ancak Kapıağası Gazanfer Ağa ile Harem Ağası Osman Ağa, bu ikisi kadar şanslı olamadılar. Her iki saray ağası da idam edildikten sonra ayak divânı dağıldı. Tarihçi Hasan Beyzâde bu durumu "az kaldı ki padişah değişikliği olacaktı" diye değerlendirir.

İstanbul'daki yandaşları, daha ilk sipahi kıpırdanmaları yaşandığı sırada, Belgrad'da kışlamakta olan Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa'ya mektuplar göndererek, acilen başkente gelmesini istemişlerdi. Kendi mevkiinin de tehlikeye girdiğini gören Yemişçi Hasan Paşa, şiddetli kışa aldırmadan Filibe üzerinden Harmanlı'ya doğru yola koyuldu. Ancak kış başladığı için nehirler buz tutmuştu ve Hasan Paşa bu yüzden zorlu bir yolculuk geçirdi. Morova Köprüsü buzlandığı için kırılmıştı, bu yüzden Hasan Paşa buz tutmuş nehrin üzerinden geçti. Harmanlı'yı geçtikten sonra kısa sürede Edirne'ye ulaştı ve burada bir gece istirahat ettikten sonra İstanbul'a doğru yola koyuldu. Yolda önce Gazanfer Ağa ile Osman Ağa'nın katledildiği haberini, sonra da bizzat İstanbul'daki taraftarlarından bir mektup aldı. Mektupta, "Bu gece, İstanbul'a varıp, sarayınıza girmeniz gereklidir. Yarına ertlemeyin. Üzerinize zorba gönderip, yol üzerinde, hepinizi helak ederler. Padişah tarafından Silivrikapısı'na tenbih olunmuşdur. Bu gece, kapı açık ve sarayınızda olanlar, sizi karşılamak için hazırlar. Hemen hiç kimsenin haberi olmadan şehre girin" yazılıydı. Hareketini büsbütün hızlandırmışken, kendisine, şehrin sipahiler tarafından kuşatıldığı, bu yüzden de gece şehre girmesi bildirildi.

Bu uyarıları dikkate alan Hasan Paşa, daha hızlı gitmek için bindiği kızaktan indi ve kalan yolu at sırtında gitmeye karar verdi. Gece yarısı Silivrikapısı'ndan İstanbul'a girdi ve daha güvenli olduğunu düşündüğü nişanlısı Ayşe Sultan'ın Atmeydanı'ndaki sarayına geldi. Padişaha bir telhis göndererek sağ salim İstanbul'a ulaştığını haber verdi. Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa'nın kendisinden kuşkulanmasını istemeyen Sadaret Kaymakamı Mahmud Paşa gece vakti, paşanın yanına gelerek onunla kısa bir görüşme yaptı. Az sonra kazaskerler de Yemişçi'yi ziyaret ettiler. Veziriazam, Şeyhülislâm Sunullah Efendi'ye haber göndererek, sabah müsait bir vakitte şeyhülislâmla görüşmek istediğini bildirdi. Ancak

ertesi gün böyle bir görüşme gerçekleşmedi. Zira paşanın muhalifleri de bu arada boş durmamış ve Şeyhülislâm Sunullah Efendi’den Yemişçi’nin katledilmesine dair bir fetva almışlardı. Sadaret Kaymakamı Güzelce Mahmud Paşa’nın hem veziriazam olmak hem de Yemişçi Hasan Paşa’nın nişanlısı Ayşe Sultan ile evlenmek için hareket ettiği söylentileri vardır.

Fetvayı alan Sadaret Kaymakamı Mahmud Paşa, kazaskerlere de bu fetva ile aynı mealde derkenarlar yazdırıp, bunları bir telhisle birlikte Sultan III. Mehmed’e gönderdi. Akşam kendisine şirin görünmeye çalışan Mahmud Paşa’nın gerçek niyetini öğrenen Veziriazam Hasan Paşa da padişaha bir telhis göndermiş ve bu telhiste yaşanan kargaşanın Mahmud Paşa’nın eseri olduğunu belirterek, sipahilere karşı yeniçerilerin kullanılabileceğini söylemişti.

Padişah, sadaret kaymakamından gelen telhis ve fetvaya, “Veziriazamdan sudur olan benim marifetimledir. Suçu ortaya çıkar ise hakkından gelebilirim. Benimle vezir arasına kul niçin müdahele eder? Asla karışmalarına rızam yoktur” diyerek tepki gösterdi. Kapıcılar Kethüdası Kasım Ağa’ya, Mahmud Paşa’yı öldürmesini ve fetva ile telhisi Yemişçi Hasan Paşa’ya vermesini emretti. Uzun süre Hasan Paşa’nın öldürüldüğüne dair bir haber bekleyen sipahiler, Mahmud Paşa’nın da kışkırtmalarıyla, “Padişah fetva gereği, Hasan Paşa’yı katl eylemedi, biz kendimiz sarayına varıp, orada katl ederiz” diyerek, ikindiden itibaren, paşanın saklandığı Atmeydanı’ndaki sarayın etrafında ve Arslanhane önünde toplanmaya başladılar.

Hasan Paşa, asilerin saldıracaklarını önceden öğrenmiş ve gerekli savunma tedbirlerini almıştı. Saray kapılarının sıkıca kapatılmış olduğunu gören asiler, vaktin akşama yaklaşması sebebiyle, paşayı öldürme işini sabaha bırakıp dağıldılar. Bunu fırsat bilen Yemişçi ise gece çökünce hemen Ağa Kapısı’na sığındı. Artık İstanbul’daki en önemli askerî güç olan yeniçerileri de arkasına alan Hasan Paşa, yeniçeriler ağzıyla saraya bir telhis göndertip, Mevlana Mustafa Efendi’nin şeyhülislâm olmasını önerdi. Ayrıca Veziriazam Hasan Paşa vezirlere, ulemaya, cebeci, topçu gibi askerî sınıfların ağalarına hitâben “Her kim padişaha itaat ediyorsa silahlarıyla, sabahleyin Süleymaniye’ye gelip, hazır ve ne fermân olunursa nâzır olalar” yazılı buyruldular göndererek, sabah bütün teçhizatlarıyla Süleymaniye Camii avlusunda hazır

bulunmalarını emretti. Sabah namazından sonra Süleymaniye Camii etrafında toplanmaya başladılar. III. Mehmed de yeniçerilere hitaben bir hatt-ı hümâyûn gönderdi ve bu hatt-ı hümâyûnda, “Siz ki yeniçeri kullarımsız, berhüdâr olup, yüzünüz ak ola, nimetim size helâl olsun. Atalarım zamanından bu ana gelince, sizden ihanet sâdır olmayıp, daima rızam üzeresiniz. Şu hâlde dahi sizden muradım budur ki, rızamı gözleyip, veziriazamıma yardımcı olup, bu zorba eşkıyasının haklarından gelinmesine yardım edesiniz. Bu defa dahi benim hayır duamı alasınız’ diyerek yeniçerileri Hasan Paşa’ya destek vermeleri yönünde teşvik etti.

Bu hatt-ı hümâyûnu büyük bir sevinçle karşılayan yeniçeriler, padişahtan şeyhülislâmı azl ve Kaymakam Mahmud Paşa’nın katledilmesini talep ettiler, Atmeydanı’nda toplanmış olanlardan öldürülmesini istedikleri kişilerin de bir listesini hazırlayıp asilere gönderdiler. Böylece Hasan Paşa, hem yeniçerilerin hem de padişahın desteğini arkasına aldı. Bu arada, “Padişah sipahi eşkiyasına teslim olmalarını ferman eylediler. İtaat etmeyip, teslimden kaçınanlara ve fermâna uymayanlara şerân ne lüzum gelir?” sorusuna yeni şeyhülislâmdan da, “İslâm sultanının emrine itaaat etmemekle hepsi asi olurlar, katledilerek cemiyetlerinin dağıtılması gerekir” şeklinde asiler aleyhinde bir fetva aldı.

Padişahın hattını ve şeyhülislâmın fetvasını bildirmek ve teslim olmalarını istemek üzere Hasan Paşa asilere birkaç aracı gönderdi ise de müspet bir sonuç alamadı. Hatta Atmeydanı’ndaki asiler, gelen aracılara, “Hepimiz kırılmak caizdir, vermeyiz. Padişah bütün sipahilerden vazgeçecek değil ya” şeklinde karşılık verdiler. Bu cevaplar üzerine Hasan Paşa yeniçerilerle diğer taraftarlarına hazır olmaları ve İstanbul kapılarının da kapatılması emrini verdi. Bundan sonra kapalı kapılar arasında İstanbul’un her köşesinde âdeta asi avı başladı. Akşama kadar sokaklarda kanlı çarpışmalar yaşandı. Akşam olduğunda ise şehrin her bir köşesinde asilerin cesetleri sokakları doldurmaktaydı. Şehrin kapıları da kapalı olduğu için bu cesetler dışarı çıkartılıp defnedilemedi.

Akşam olduğunda Hasan Paşa, yine yeniçeri ağasının dairesinde kaldı. Ertesi gün üst düzey devlet ricali ile birlikte Cuma namazını kılan Hasan Paşa, önce III. Mehmed’in huzuruna çıkarak gelişmelerden padişahı haberdar etti ve daha sonra nişanlısı Ayşe Sultan’ın sarayında istirahata

çekildi. Bu arada Atmeydanı’nda, paşanın taraftarları ve İstanbul halkı tüfekler atıp çeşitli şenlikler yapmaktaydılar.

İsyan silah zoruyla bastırıldıktan sonra önde gelen zorbabaşılar birkaç gün içinde saklandıkları yerlerde bulundular ve sorguya çekildikten sonra da ibret-i âlem için katledildiler. Yemişçi Hasan Paşa, sipahi zorbalarının isyanını, başta yeniçeriler olmak üzere, diğer askerî gücün desteğini alarak bertaraf etmeyi başardı. Ancak daha sonra bu gücü kendi çıkarları için kullanmaya kalkınca idam edildi. Yeniçeriler, Hasan Paşa’nın azledilmesine itiraz ettiyseler de padişahın kararlı tutumu karşısında fazla ısrarcı olamadılar.

Yemişçi Hasan Paşa ve muhaliflerinin iktidar mücadelesi yüzünden karşı karşıya gelen yeniçeriler ve sipahiler bundan sonra en küçük bir kıvılcımda silahlarını birbirlerine çeker hale geldiler. Bu iki grubun, başkalarının çıkarına hizmet eden mücadeleleri İstanbul’a yangınlar, depremler ve diğer doğal afetler kadar zarar verdi.

GENÇ OSMAN'IN KATLİ

"Dün sabah cihan padişahı idim.
Şimdi üryân kaldım"

18 Mayıs 1622'deki darbe, sonuçları itibariyle Osmanlı tarihinin en feci darbelerinden biridir. Devrin hükümdarı II. Osman'ın bazı icraatları asker, ulema ve halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmış, tüm itirazlara rağmen sultanın hacca gitmek için Üsküdar'a geçmesi bardağı taşıran son damla olmuştu.

İsyan bayrağını açan sipahi ve yeniçeriler önce Süleymaniye Camii'nin avlusunda toplandılar. Burada biraz bekledikten sonra Atmeydanı'na doğru hareket ettiler. Atmeydanı'nda sadece askerler değil, ilmiye mensupları ile İstanbul halkının bir bölümü de bulunuyordu. Kalabalık hep bir ağızdan, "Padişahın bu şekilde Hicaz'a gitmesi sadece bizden yüz çevirmesi ve nefret etmesinden ötürü olup başka bir sebebi yoktur. Nizam-ı âlem işleri için padişahlar haccı terkedegelmişlerdir. Düşmanın ortaya çıkması ve kötülük yapması ihtimali varken Memâlik-i Mahrûse'yii bırakıp gitmek hatadır, bu işten vageçilmesi gerekir" diye bağırıyordu. Asiler, padişahın hocasının, kızlar ağasının ve veziriazamın "Cihan padişahını doğru yoldan çıkartıp, bir sevdaya düşürerek boş yere hazineyi telef ve fesada sebep" oldukları için katledilmeleri gerektiği yönünde Şeyhülislâm Esad Efendi'den bir fetva aldılar. Fetvayı alan askerler, vakit kaybetmeden Atmeydanı'na gittiler. Beşiktaş'tan yeni hareket etmiş donanma askerleri de şehirdeki bu sesleri duyunca karaya yanaştı ve kapılar kapalı olduğu için surların üzerinden atlayarak asilere katıldılar. Gitgide daha da kalabalıklaşan asileri yatıştırmak için

veziriazam ve yeniçeri ağasının gönderdiği aracılar, asiler tarafından taşlanarak meydandan kovuldu.

Asiler, şikâyetlerini iletmesi için veziriazam ve padişahın hocası Ömer Efendi'nin konaklarına gittiler. Ancak Ömer Efendi konağının kapılarını kapattı ve gizli bir yerden çıkarak konaktan uzaklaştı. Askerler de zorla konağa girdiler ve ne varsa yağmaladılar. Daha sonra veziriazamın konağına gittiler. Fakat burada silahlı askerlerle karşılaştıkları için içeri giremediler. Çünkü asilerin birçoğunun yanında silahı yoktu. Silahsız fazla bir şey yapamayacaklarını anladıkları ve akşam da yaklaştığı için ertesi gün pür silah olarak toplanmak üzere anlaşıp, dağıldılar.

Padişah, durumun kötüye gittiğini görünce hacdan vazgeçti. Ancak öldürülmesi istenen kişileri vermeyi reddetti. Bu arada asker arasında, "Sultan Osman Han, Hasbahçede ve dışarı bağçelerde olan Bostancıları saraya getirmiş. Bunları Cebehâne'den silahla donatıp kul taifesini kırmak üzere hazırlatmış ve on adet top getirtmiş" dedikodusu hızla yayıldı. Yine birileri tarafından bostancılar arasında da, "Donanmacı yeniçeriler gemilerine Tophane'den toplar koyup deniz tarafındaki saray duvarlarını yıksalar gerektir ve kara tarafından da geriye kalan sipah ve yeniçeri, saraya merdivenlerle yürümek için hazırlanmışlardır" söylentisi yayıldı. Böylece her iki asker birbirine karşı kışkırtıldı.

İsyanın ikinci günü asiler önce Yeniodalar'da, sonra Fatih Camii'nde toplandılar, sonra şehrin dört bir yanından Atmeydanı'na doğru akın ettiler. Ulemadan birkaç kişi, asilerin isteklerini padişaha iletmek için saraya gönderildi. Aracılar, asilerin katledilmesini istedikleri kişilerin isimlerinin bulunduğu bir kâğıdı padişaha verdiler ve "Padişahım istediklerini ver, yoksa hâl harap olup şehir yağmalanır" dediler. Ancak II. Osman, asilerin öldürülmesini istedikleri kişileri vermemekte diretti. Heyetin, "Padişahım kul taifesi toplandıklarında istediklerini alırlar. Atalarınızdan dahi istediklerini almışlardır. Şimdi dahi onlar istediklerini alırlar. Şehir yağma olmadan istediklerini ver" demesi üzerine padişah, "Evvel sizi, sonra onları kırarım. Onların tedariki görülmüştür" şeklinde sert bir cevap verdi. Ancak II. Osman bu cevapla kendi sonunu hazırlamaktaydı.

Atmeydanı'nda heyetin getireceği cevabı bekleyen kalabalık, uzun zaman geçmesine rağmen içeriden kimse çıkmayınca saraya yöneldi. Ancak daha önce asker arasında yayılan bir söylentiye göre sarayda

bostancılar silahlandırılmış, saldırı anını bekliyorlardı ve toplar da bulunuyordu, bu yüzden içeri girmekte tereddüt ettiler. Ne yapacaklarını tartışırken sipahilerden biri Ayasofya Camii'nin saraya bakan minarelerinden içeriyi gözleyebilecekleri ve neler olup bittiğini, söylendiği gibi bostancıların ve topların hazır bekleyip beklemediğinin öğrenilebileceğini söylemesiyle sorun çözüldü. Ayasofya'nın minarelerine çıkan gözcüler, Topkapı Sarayı'nda söylendiği gibi bostancı askerinin hazır bulunmadığını meydandaki kalabalığa bildirince asiler, önde tüfekli askerler olmak üzere, hemen sarayın içine akın ettiler. Saraya girenler arasında silahlı yeniçeri ve sipahilerin yanısıra silahsız olarak isyana katılan cebeci, topçu, acemi oğlanı ve şehir halkı da bulunuyordu. Yeniçeriler halka, "Aramızda bulunmayın, asker çıkarsa bize ayak bağı olursunuz" dedikçe halk, "Yeniçeri ve sipahi nerede ise biz de oradayız" demekteydi. Kısa zamanda Topkapı Sarayı'nın birinci ve ikinci avlusu asiler tarafından kuşatıldı. İsyan eden asker ve halk, "Şer' ile Dilâver Paşa'yı isteriz. Şer' ile darüssaade ağasını isteriz. Şer' ile hocayı isteriz" diye bağırırken, bir grup da silah atmaktaydı. Yaklaşık üç saat bekledikten sonra Üçüncü Avlu'ya girmeye karar verildi. Bâbüssaade girişinde küçük çaplı çatışmalar yaşansa da asiler Harem'e kadar girmekte fazla bir güçlük yaşamadılar.

Bu arada kalabalığın arasından biri "Sultan Mustafa'yı isteriz" diye bağırdı ve artık herkes bunu söylemeye başladı. Şimdi asilerin yeni bir hedefi vardı: II. Osman'ı devirmek ve yerine I. Mustafa'yı tahtta çıkarmak.

I. Mustafa, Harem'deki odasında kapalı tutulduğu için asiler önce odanın yerini buldular. Fakat kapı açılamadığı için Harem'in çatısına çıktılar. Bu arada "Sultan Mustafa Han'ı isteriz" seslerine, yerini belirtmek isteyen I. Mustafa da, "Siz beni isterseniz, ben de sizi isterim" diye karşılık verdi. Şehzâdenin hangi odada olduğunu anlayan askerler ellerine geçirdikleri balta ve kazmalarla odanın tavanında bir delik açtılar. Ancak aşağıya inecek merdiven olmadığı için buldukları perdeleri ip olarak kullandılar ve böylece aşağıya inmeyi başardılar. Askerler çatıdan aşağı indiklerinde Şehzâde Mustafa bir köşeye çekilmiş Kur'an okumaktaydı. Askeri görünce ilk isteği su getirmeleri oldu. Getirilen suyu içtikten sonra I. Mustafa'yı yine açılan delikten çatıya çıkartıp, Arz

Odası'na getirdiler. Bu arada I. Mustafa'nın Eski Saray'da bulunan annesine de gelişmelerden haberdar etmek üzere haberciler gönderildi.

Asiler şehirdeki konakları yağmalayıp, hapishaneleri boşalttılar. Genç Osman durumun vahametini kavrayınca veziriazam ve kızlarağasını askere teslim etti. Ancak bu kişileri parçalayarak öldüren güruh tatmin olmadı. Asiler, padişahın yeni atadığı veziriazam ve yeniçeri ağasını da kabul etmeyerek, onların evlerine saldırdılar. Askerler, I. Mustafa'yı padişah olarak tanıdıklarını ilân ettiler. Ulema, önce bu değişikliği kabul etmeye yanaşmadı. Ulema ile asker arasındaki tartışmanın iki temel sebebi vardı. Birincisi I. Mustafa'nın padişah olacak aklî dengeye ve beden sıhhatine sahip olmaması, ikincisi ise II. Osman'ın hâlâ meşru hükümdar olarak başta bulunmasıydı. Fakat asiler kılıç zoruyla bu engeli de kolayca aşmasını bildiler. I. Mustafa herhangi bir saldırı ihtimaline karşı Eski Saray'a, oradan da Orta Cami'ye götürüldü. Sarayda tek başına ve çaresiz bir durumda kalan padişah Üsküdar'a geçerek, Bursa'ya gitmek istedi. Maiyetindekiler ise Ağa Kapısı'na sığınmasını tavsiye ettiler. Padişah, isyana sipahi ve ulemanın da katıldığını ileri sürerek bunu kabul etmediyse de, daha önce sarayın kapılarını açık bırakan gizli el kaçmak için kullanılabilecek kayık da bırakmamıştı. Bu durum karşısında yeniçeri ocağına sığınmaktan başka bir çaresi kalmayan II. Osman, yatsı namazından sonra Ağa Kapısı'na gitti.

Yeniçeri Ağası Ali Ağa, askere padişahın vaatlerini bildirmiş, onlar da görünüşte bunları kabul etmiş gibi davranmışlardı. Fakat Ali Ağa ertesi sabah Orta Camii'ne askere bahşiş vaadi için geldiğinde sözlerini bitirmesine dahi fırsat verilmeden öldürüldü. Bu sırada I. Mustafa'nın annesi kontrolü eline almaya başlamıştı.

II. Osman'ın yerini bulan askerler onu oradan alıp, yolda rastladıkları perişan kılıklı bir adamı atından indirip, padişahı o ata bindirdiler. Devrik padişahın sırtında eski bir beyaz elbise, başında yıpranmış bir kadife kavuk vardı. Kavuğun üzerine kirlice bir sarık sarılmıştı. Sarığı da bir sipahi vermişti. Padişahın atının etrafına biriken asiler, el kol hareketleri yapıp, yakası açılmadık küfürler ediyorlardı. Padişah susayıp, su isteyince, çarşıdan birisi eski bir testiyle su getirdi. Ancak padişaha vermeyip, yere atarak parçaladı.

Hüseyin Paşa, asilerin elinden kaçtı ama arkasından yetişip, yakaladılar. Veziriazam iki kat zırh giydiği için kılıç tesir etmedi. Paşa, "Yoldaşlar!

Padişahınız ocağınıza sığındı, mertlik sizindir, padişahınızı bu hakarete layık görmeyin" diye yalvardıysa da, anlayan olmadı. Asiler başına üşüşüp, paşayı öldürdüler. Başını kesip Orta Cami'ye getirdiler. Hüseyin Paşa'nın koynundan kayd-ı hayat ile veziriazamlığının verildiğine dair padişahın hatt-ı hümâyûnu çıkmıştı. Paşayı öldürenler, daha sonra sarayını yağmaladılar.

Asker, zaten Hüseyin Paşa'ya Hotin seferi sırasında mim koymuştu. Veziriazam seferde kaleye askeri sevkederken kapıkulu ihtiyarları "Yeri değildir, boş yere kulu kırdırırsız" dediklerinde "Din uğrunda Müslüman gaziler şehid düşüp, can vermedikçe düşman karşısında zafer kazanmak güçtür. Hemen can ve baş ile çalışalım göreyim sizi" diyecek yere, sertçe "Padişaha kul mu eksik olur, topal eşek yerine sağlamını bağlarız" demişti.

Bostancıbaşı ise kellesini ilginç bir şekilde kurtardı. Bostancıbaşı, Genç Osman meyhaneleri basıp, yakaladığı askerleri katl için kendisine verdikçe katletmeyip gizlice birer yolla kaçırdığı için asker arasında bir itibarı vardı. Kurtardığı yeniçeriler gelip, bostancıbaşını katledilmekten kurtardılar.

Sultan Osman, yolda Hüseyin Paşa'nın cesedini görünce, "Bu mazlum günahsızdı. Her zaman kul hakkında bana iyilik söylerdi. Eğer onun sözünü dinlesem başıma bu durum gelmezdi. Beni yoldan çıkaran hocam ile harem ağası idi" dedi.

Devrik padişaha yol boyunca küfür ve laf atmalar eksik olmadı. Bazıları, "Canım Osman Çelebi meyhane basıp, yeniçeri ve sipahiyi taş gemisine komak ve denize atmak olur mu?" derken, bazıları da "Ecdadınız bu ülkeyi sekban ile mi zabt ettiler? Bu kaleleri Arablar ve bostancılar ile mi aldılar? Sekban taşkınlığından Anadolu harap oldu" demişlerdi. Altıncıoğlu namında bir asi, Sultan Osman'ın baldırlarını sıkıp, küfür edince, genç padişah ağlayarak "Behey edebsiz melun! Padişahınız değil miyim? Nedir bu ettiğiniz cefa" dedi.

Orta Cami'ye götürülen Genç Osman'ı Haseki Sarı Mehmed Ağa, padişahın başına bekci konulduktan sonra, asiler "Sultan Mustafa Han'ı görelim"" diye bağırdılar. Yeni padişah, pencereden görününce, tekbir getirip alkışladılar. Durumun kontrole alındığını gören I. Mustafa'nın annesi yeniçeri ocağının ağalarıyla konuşup, damadı Davud Paşa'nın veziriazamlığının onayını aldı.

Cum’a salâsı verilince, askerler Sultan Osman katl olundu sanıp “Zinhar Sultan Osman’a suikast olunmaya, vücuduna zarar erişmeye rızamız yoktur. Şimdilik Sultan Mustafa Han padişahdır. Sultan Osman mahpus dursun sonra ne gerekirse öyle olsun” diye bağırdılar. Bunun üzerine Veziriazam Davud Paşa, Sultan Osman’ı pencereye getirip askere göstererek, kalabalığı susturdu. Veziriazam Davud Paşa’nın padişahı hemen öldürme planı suya düşmüştü.

Sultan Mustafa’yı annesi mihraba oturtmuştu ve iki cariyesi yanındaydı. Yeni padişah dışarıdan bir ses gelince, hemen yerinden sıçrayıp, caminin penceresindeki demirlere tutunarak dışarıyı seyrederdi. Demire sarılan padişahı annesi, cariyelerin yardımıyla yardımı ile parmaklarını pencereden ayırıp, “Asrslanım, kaplanım bırak, gel otur” diyerek zorla mihraba götürüp, oturturdu. Birçok kez bu olay tekrarlandı. Bu hali gören Sultan Osman, “Görün ey çaresizler, kimi padişah ettiniz! Siz neslin kesilmesine sebep olursunuz. Bu devletin çöküşüne sebep olup, ocağınızı söndürür. Kıyamete değin pişmanlıktan kurtulmazsız” dedi. Daha sonra başındaki kirli sarığı çıkarıp, gözyaşları içinde ağalara “Bilmeden size cefa ettim ise affeylen, siz etmen. Görün dünyanın halini! Dün sabah cihan padişahı idim. Şimdi üryân kaldım. Giysi ve malımın haddi hesabı yokken, şimdi on akçelik bir arakiyeye gücümüz yok. Merhamet edip halimden ibret alın. Dünya size de kalmaz. Hangi padişahın kulları padişahlarına bu ihaneti ettiler” dedi.

Bu sözlerden sonra yeniçeri ağalarından biri temiz bir tülbendi uzatıp, “Padişahım temizdir, çıplak durmasın, sarın” diye verdi. Padişah baştan almak istemedi, ancak sonra alıp, sarındı. Bu sırada Davud Paşa, yanında elinde kement tutan cebecibaşıyla geldi. Davud Paşa, padişahın yüzüne karşı, “Osman Çelebi bu durum nedir? Hele şimdi elimdesin. Seni istediğim gibi etmeğe gücüm mü yetmez?” diyerek padişahı öldürtmeye kalktı. Cebecibaşı kemendi Genç Osman’ın üzerine attı, ancak genç padişah kemendi tuttu. Orada olan ağalar “Neylersiniz şimdi. Dışarıda duyulursa hepimizi kırarlar” diyerek padişahın öldürülmesine karşı geldiler.

Genç Osman, Davud Paşa’ya dönüp “Behey zalim! Ben sana neyledim iki defa katl gereken suçunu affedip öldürmedim, sana memuriyet verdim. Bana düşmanlığın nedir?” diye bağırdıktan sonra, ağalara dönüp “Bu zalim beni komaz öldürür” dedi. Ağalar, bu sözler üzerine devrik

padişahı “Yok padişahım hatırınızı hoş tutun. Ortalık bir mikdar sükûn bulsun yine padişahımız sizsiniz” diye teselli ettiler. Ancak Sultan Mustafa’nın annesi ağalara “Siz bilmezsiniz bu ne yılandır, buradan sağ kurtulur ise bizden ve sizden kimseyi komaz” diyerek ağaları kışkırtmaya çalıştı. Davud Paşa’nın işareti üzerine cebecibaşı tekrar kement attı, ancak ağalar yine padişahın öldürülmesine mani oldular.

Sultan Osman, başına muhafız olarak bırakılan Mehmed Ağa’ya “Sen ocakta nasıl anılırsın” deyince “Haseki kulunum” cevabını aldı. Devrik padişahın “Sana bu memuriyeti kim verdi?” sorusunun cevabıysa, “Sultan Mustafa verdi” oldu. Sultan Osman, bunun üzerine, “Onun hükmü geçerli olur mu? O delidir, kendi ismini bilmez, aç şu pencereyi ben dahi kullarıma söyleyeyim” dedi. Ağa padişaha acıyarak, pencereyi açınca Sultan Osman dışarıdakilere, “Benim sipahi ağalarım ve yeniçeri ihtiyarları, babalarım! Gençlik belasıyla münafık sözüne uydum, beni bu şekilde hakaretle götürmeden keşke orada öldürseydiniz. Ya beni istemez misiz?” diyince, dışarıda bekleyen askerler bir ağızdan bağırarak, “Seni halife olarak kabul etmeyiz ve katline de rızamız yoktur” dediler. Genç Osman, son bir ümitle “Şimdi beni katle razı değilsiniz Sultan Mustafa’nın odasına hapsedin” diye yalvardı.

O sırada Cebecibaşı, Davud Paşa’nın emriyle tekrar kement attı, ancak bunu da Haseki Mehmed Ağa engelledi. Davud Paşa, bir türlü muradına erememişti.

I. Mustafa, ata binecek durumda olmadığından annesi ve cariyeleriyle birlikte bir arabayla Topkapı Sarayı’na götürülüp, tahta çıkarıldı. Sultan Osman ve askerlerin bir kısmı Orta Camii’nde kaldı ve o gün orada namaz kılınmadı. İstanbul’daki diğer camilerde hutbe Sultan Mustafa namına okundu.

Bu olaylara şahit olan Tarihçi Peçuylu İbrahim, I. Mustafa Topkapı Sarayı’na götürülürken yaşananları; “Böyle garip bir biçimde Sultan Mustafa’yı götürürlerken biz de Şehzâde Camii yakınındaki sokağa bakan pencereden görüntüyü seyrettik. O kadar kalabalık insan toplanmıştı ki, sanki kıyamet kopmuş, mahşerde insanlar dirilmişlerdi. O geniş cadde öyle dolmuştu ki, havadan bir iğne atılsa yere düşmesi mümkün değildi. Halk, Sultan Mustafa’yı taşıyan arabanın etrafına üşüşmüş, birbirini ite kaka kimi başından, kimi yeninden kumaş parçaları koparıp nişan için arabaya verirlerdi. Sultan Mustafa arabanın arka

bölümünde nerdeyse gözükmeyecek bir durumda oturuyordu. Önünde yer almış olan annesi nişanları alıp halka güzel vaatlerde bulunuyordu. Bu biçimde geçirip götürdüklerini gözümüzle gördük” şeklinde tarif etmektedir.

Genç Osman, yeniçeri ocağına sığınırken yanında altın keseleri getirmişti. Bu haberi duyan asker, aradıysa da sadece bir kesesini bulup, yağmalayabildi.

Davud Paşa ve Yeniçeri Ağası Derviş Ağa, I. Mustafa’yı saraya götürdükten sonra geri döndüler. Veziriazam, yeniçeri ağalarını “Burası mabettir, hapishane değildir. Yedikule’ye gönderelim. Sonra iş neyi gerektiriyorsa yapılsın” diye kandırdı. Daha sonra Genç Osman’ı bir pazar arabasına koyup, kalabalık bir grupla devrik padişahı hakaret eşliğinde Yedikule’ye götürdüler. Asker dağıldıktan sonra Davud Paşa, kethüdası Ömer Ağa ve cebecibaşı bir kaç adamları kulede kaldılar. Asker dağıldıktan sonra Veziriazam Davud Paşa ve yanındakiler, kapıyı kapatıp devrik padişahı katletmek için harekete geçtiler. Genç Osman onlara karşı koyduysa da cebecibaşı kement atıp Kilindir Uğrusu denilen asi de padişahın hayalarını sıktı. Sonunda Genç Osman’ı öldürdüler. Cebecibaşı nişâne için kulağını ve bir rivayete göre kulağıyla, burnunu da kesip Sultan Mustafa’nın annesine götürdü. Bir yeniçerinin de katledilen padişahın elindeki yüzüğü almak için parmağını kestiği rivayet edilir.

Cenaze saraya nakledilip, ufak bir kalabalıkla namazı kılındıktan sonra Sultan Ahmed türbesine defnedildi. Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişah idare ettiği insanlar tarafından öldürülüyordu. Onun ölümü ile devlet tam bir kargaşa ortamının içine girdi ve IV. Murad, 1632’de dizginleri eline alana kadar bu durum devam etti. Tarihçi Peçuylu ülkenin içine düştüğü durumu “Sultan Mustafa, çeşitli görüşte toplulukların birbirine kenetlenmesi sonucu tahta çıkmıştı. Bu yüzden hemen âlem fitne ve fesat ile doldu. Nice kimselerin evi yağma edildi, nice kimseler zamanın ağası iken bir lokma ekmeğe muhtaç oldu ve nice eşkıyanın eline çok sayıda mal geçti. Davud Paşa, halkın gönlüne gireyim ve veziriazamlık mevkiinde kalayım diye herkese ne istedi ise verdi, ne tereddüt etti, ne de çok gördü. Devlet hizmetleri tükenince sıra vakıflara geldi, ne mütevellilik kaldı ne de nazırlık; hepsi kayrılan kimselere dağıtıldı gitti. Ne şeriata, ne de vakıf şartlarına uyuldu. Bu görev yerleri de bitince herkese, kendine uygun bir hizmet bul dendi. Böylece

zalimlerin aklına gelen uydurma ve garip hizmetler buldular ve bu yüzden reaya ve fukaranın bağrını deldiler” şeklinde anlatır.

II. Osman’ın katledilmesi çağdaş kaynaklarda dahi kabul edilemeyecek bir facia olarak anlatılmaktadır. Bu olayla birlikte Osmanlı tarihinde ilk defa asiler bir padişahın feci bir şekilde öldürülmesine neden olmuşlardır. Bu feci olayın suçlusunun ulema mı yoksa yeniçeri ve sipahi mi olduğu daha çağdaş kaynaklarda da tartışılmaya başlandı. Genç Osman, hakkında mersiyeler yazıldı.

GENÇ OSMAN'IN KANI YERDE KALMADI

"Sultan Osman'ı ne sebeple öldürdün?
Biz sana emanet vermiştik"

19 Mayıs 1622'de II. Osman'ın tahttan indirilmesi ve yerine ikinci defa deliliğiyle meşhur amcası I. Mustafa'nın geçirilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu yıllarca sürecek bir kargaşanın içine düşürdü. Yeniçeriler ve sipahiler canlarının istediği kişiyi istedikleri makama tayin ettiriyor veya azlettiriyor, hatta öldürüyorlardı.

Yeni padişahın ilk veziriazamı, taht değişikliğinin ikinci gününde kayınvalidesi olan valide sultanın iltiması ve ocak ağalarının arzusuyla bu makama tayin edilen Kara Davud Paşa idi. II. Osman'ı Yedikule'de bizzat boğdurtan Davud Paşa, asilerle birlikte hareket etmesine rağmen başkentteki durumu kontrol altına alamadı. Daha 22 Mayıs'ta sipahiler, cülûs bahşişlerini aldıktan sonra, "Sultan Osman'ı ne sebeple öldürdün? Biz sana emanet vermiştik" diyerek veziriazamın konağına saldırdılar. Davud Paşa, II. Osman'ı Sultan I. Mustafa'nın fermanıyla öldürdüğünü söyleyince sipahiler dağıldı. Bu sırada yeniçeriler cülûs bahşişlerini ayarı düşük akçe olarak almayı reddedip altın olarak talep edince Davud Paşa bir süre daha korku dolu günler yaşadı.

Askerleri her isteklerini yerine getirerek el altında tutmaya çalışan veziriazam, kendisinden bir makam talep edenlere artık, "kendine münasip bir hizmet bul, verelim"" diyordu. Halkın "padişah katili" diyerek ağızlarına geleni söylemesi yüzünden veziriazamlığı müddetince korkusundan yalnız bir kez, 11 Haziran'da, Divân'a gelebildi. O gün de sipahilerle yeniçeriler, tekrar seslerini yükseltip, Ömer Efendi'nin,

Kaymakam Ahmed Paşa’nın, Baki Paşa’nın, Kara Ali Ağa’nın, Ayas Ağa’nın, Nasuh Ağa’nın ve eski kethüda Hüseyin Ağa’nın katledilmesini istediler. Davud Paşa, kaçıp bir yerlere saklanan bu şahısların bulunması için emir verdi.

Divân toplantısından bir gün sonra, Pazar gecesi içoğlanları, Harem’deki şehzâdeleri katletmek istediği töhmetiyle kapıağasını öldürüp Sultanahmet Meydanı’ndaki Yılanlı Sütun’a astılar. Sabah bu manzara karşısında işin aslını öğrenmek için odalarında bir araya gelen askerler, içoğlanlarından aldıkları cevap üzerine doğruca Davud Paşa’nın kapısına geldiler. Askerler, “Sultan Osman’ın acısı yüreğimizde iken bu şehzâdelere dahi gadr mi etmek istersiniz?” deyince Davud Paşa durumdan haberdar olmadığına dair yemin ederek yakasını kurtardı. Bostanzâde Yahya Efendi, Veziriazam Davud Paşa’nın yeni bir taht değişikliğini engellemek ve I. Mustafa’nın ölmesi halinde bizzat saltanatı ele geçirmek için Osmanlı soyunun kökünü kazımak istediğini belirtir. Müellife göre, veziriazam öncelikle I. Ahmed’in hayattaki şehzâdelerinin en büyüğü olan Murad’ı ortadan kaldırmak istemiş ve bu işi Bâb-ı Hümâyûn ağalarından birisine ihale etmişti.

Davud Paşa’nın kapıkullarının desteğini kaybettiği günlerde rakipleri derhal harekete geçti. Mere Hüseyin Paşa, Zekeriyyazâde Yahya Efendinin konağına giderek şeyhülislâma durumu kendisinin kontrol altına alabileceğini söyledi. Hüseyin Paşa’nın vaatlerinden ikna olan şeyhülislâm, I. Mustafa’nın annesine Mere Hüseyin Paşa veziriazamlığa getirilirse ortalığın yatışacağını iddia eden bir mektup yazdı. Şeyhülislâmın mektubundan sonra 13 Haziran 1622’de Kara Davud Paşa azl ve Mere Hüseyin Paşa veziriazamlığa tayin edildi. Dönemin kaynakları oldukça garip bir şekilde veziriazamlığa getirilen Hüseyin Paşa’nın Mısır beylerbeyi iken elde ettiği servetin yükselmesini sağladığını yazarlar.

Mere Hüseyin Paşa, veziriazam olduktan sonra bozulan devlet otoritesini tekrar tesis etmek için harekete geçti. Uzun zamandır toplanamayan Divân-ı Hümâyûn’u topladı. Genç Osman’ın ihmal ettiği Cuma selamlığı âdetini yeniden canlandırdı. I. Mustafa’yı Cuma selamlığına çıkarıp, halkla temas ettirerek padişah hakkındaki dedikoduları önlemeye çalıştı. Yeniçeri ve sipahilere “koyun bahası” adı altında para dağıtarak, askerlerin gönlünü aldı. Muhaliflerini taşradaki

vazifelere tayin ettirerek İstanbul'dan uzaklaştırdı. Tüm bunlara rağmen Mere Hüseyin Paşa, hazineyi har vurup harman savurdu, selâtin vakıflarının tevliyet ve nezaretlerini sipahilerin tasarrufuna terketti, sipahi ve silahdar mülazımları arasında sürekli anlaşmazlık konusu olan dirlik meselesinin halledilmesine önem vermeyip bunları taşraya göndermeye çalıştı.

Veziriazam Mere Hüseyin Paşa, Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'yı Karaman Beylerbeyi tayin edip, İstanbul'da bütün kontrolü eline geçirmek istedi. Mere Hüseyin Paşa'nın 7 Temmuz'da kayıkla Burgazada'ya gönderdiği yeniçeri ağasının öldürüldüğü yönündeki yalan haberler, veziriazamın başını yedi. Eski veziriazam Kara Davud Paşa'nın tahrikiyle yeniçeri ocağının ve sipahilerin ileri gelenleri veziriazamın görevinden uzaklaştırılmasını talep etmek üzere saraya geldiler. Oğlunun deliliği yüzünden devlet işlerini bizzat yürüten valide sultan, daha önce Osmanlı tarihinde görülmemiş bir şekilde, gelenleri başörtüsüyle kabul etti. Valide sultan, belirlediği üç kişi arasından seçim yapmalarını istedi. Fakat Davud, Gürcü Mehmed ve Lefkeli Mustafa paşaların asker içindeki farklı farklı destekçileri bir türlü aralarında anlaşamayınca asiler, “padişahımız kimi seçerse biz ona razıyız” dediler. Valide sultan, 8 Temmuz 1622'de Mere Hüseyin Paşa'yı azledip Lefkeli Mustafa Paşa'yı veziriazamlığa tayin ettirdi. İstanbul'a geri getirilen Derviş Paşa, vezaretle yeniçeri ağalığına iade edildi. Mere Hüseyin Paşa saklanarak canını kurtardı. Kâtip Çelebi, Derviş Paşa için kopartılan bu velvele üzerine halkın, “ekmeğini yediğiniz bir padişah size sığınmışken kendisine niye sahip çıkmadınız” diyerek yeniçerileri lanetlediğini belirtir.

Yeni veziriazam Lefkeli Mustafa Paşa, bu kargaşa döneminde ipleri elinde tutabilecek bir isim değildi. Bostanzâde, Lefkeli Mustafa Paşa hakkında şunları söyler: “O da öyle bir boş, kuyruğu kesik eşek idi ki, Osmanlı Devletinin kurulmasından beri böyle iğrenç bir adamı, aklı başında olanlar görmüş değildir. Güya, zalim felek, bu yüksek makama böyle birini getirmeye söz vermişti, sözünü tuttu”.

Sadaret değişikliğinden birkaç gün sonra asiler padişahın artık istenmediğine dair bir dedikodu çıkarttılar. I. Mustafa, askerlere gönderdiği hatt-ı hümâyûnda, “beni istemiyorduysanız niye köşemden çıkarttınız” diye sitem ediyordu. Padişahın Davud Paşa Çiftliği'nde bulunduğu bir sırada buraya gelen sipahiler, Lefkeli Mustafa Paşa

hakkında beceriksiz ve rüşvetçi olduğu iddiasıyla azledilmesine dair bir arzuhâl verdiler.

Valide sultanla Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahya Efendi arasında yapılan müşavere neticesinde 21 Eylül'de Mustafa Paşa'nın yerine Gürcü Mehmed Paşa getirildi. Devrin kaynaklarında akıllı, tedbirli, vakur bir kişi olarak anılan Gürcü Mehmed Paşa, sipahilerin vakıf yöneticiliklerini ele geçirmek için başlattıkları anarşinin önünü kesmek amacıyla tedbirler almaya ve başkentte asayişi yeniden tesis etmeye çalıştı. Ancak taşrada ortaya çıkan yeni hadiseler veziriazamın yükünü daha da ağırlaştırdı. Bağdat'ta Bekir Subaşı, Beylerbeyi Yusuf Paşa'yı öldürerek şehrin fiili hâkimi hâline geldi. Antep Kadısı Abdülbaki Efendi, II. Osman'ın yeniçeri taifesinin ortadan kaldırılmasına dair emir göndermiş olduğunu söyleyerek halkı şehirdeki yeniçerilere karşı kışkırttı. Yaşanan olaylarda birkaç yeniçeri hayatını kaybetti. Trablusşam Beylerbeyi Seyfoğlu Yusuf Paşa, başkentte yaşanan kargaşadan istifadeyle bölgede otoritesini daha pekiştirmek için sekbanlar marifetiyle yeniçerileri kendi eyaletinden kovdu.

Asıl önemli haber Erzurum'dan geldi. Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa, kendi adamları ile şehirdeki yeniçeriler arasında yaşanan bir kavga sonrasında bütün yeniçerileri şehirden kovdu. Bununla yetinmeyen Abaza Paşa, padişah katili ilân ettiği bütün kapıkullarını yakaladığı yerde öldürtüp, II. Osman'ın intikamını alacağını söylerek bir isyan başlattı. Trablusşam ve Maraş beylerbeyileri ile bazı sancakbeyleri de Abaza Paşa'nın yanında yer aldılar. Halktan bazı kesimler de, “devlet valide sultanın elindedir, padişah akıl sahiplerinden değildir” diyerek isyana destek verdiler. II. Osman'ın ölümünden sorumlu tuttuğu yeniçeri ileri gelenlerinden birisine yazdığı mektupta şöyle diyordu: “Sultan Mustafa'nın tahta çıkmasına sevinmem düşünülebilir, zira annesi Abaza'dır. Ancak benim için bunun bir önemi yok”.

Erzurum'dan kovulan yeniçeriler, 17 Kasım'da İstanbul'a gelerek olup biteni arkadaşlarına anlattılar ve Abaza Mehmed Paşa'nın sekban yazmaya başladığı, Kars ile Ahıska paşalarına oradaki yeniçerileri de kovmaları için emirler gönderdiği iddiasıyla paşadan şikâyetçi oldular. 23 Aralık'ta Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'nın konağına gelen yeniçeri ağası, yeniçerilerin huzursuzluğunu iletti. Yeniçeri ağasına göre, Abaza Paşa'nın isyan etmesinin sebebi ve dayanağı, İstanbul'daki Kapdanıderya

Halil Paşa ile bizzat Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa idi. Çünkü Abaza Mehmed Paşa, veziriazamın kardeşi Hüseyin Paşa'nın damadı ve Halil Paşa'nın oğulluğuydu. Zabitlerin araya girmesiyle veziriazamın konağından ayrılan yeniçeri ağası, yolda Halil Paşa'yla karşılaşınca, "veziriazam senin hatırın için mukayyed olmaz, Abaza sana dayanıp bu denli hareket eder" diyerek ona da çattı. Bu esnada yetişip gelen Yeniçeri Kethüdası Çeşteci Ali, muhtemel bir gerginliği büyümeden önledi. Ertesi gün yeniçeriler, Divân'da huzursuzluklarını tekrar dillendirdiler, fakat zabitleri tarafından dağıtıldılar. Bu gelişmeler üzerine padişah, Ağakapısı'na, "Erzurum beylerbeyini azlettim, Halil Paşa'nın bu hususta bir dahli yoktur, kendisini incitmeyin" diye bir hatt-ı hümâyûn gönderdi.

Sayıları 30.000'e ulaşan asiler Anadolu'da ellerine geçen bütün yeniçeri, cebeci, topçu gibi ocak mensuplarını öldürmüşlerdi. 31 Aralık'ta bu defa da sipahiler, Divân'da, "taşrada kadılar ve halk bizi sultan katili diye lanetlerler, elbette kim katletti ise hakkından gelinsin" diyerek II. Osman'ı öldürenlerin cezalandırılmasını istediler. Bölük ağalarının araya girmesiyle işi daha fazla uzatmayan sipahiler, Divân'dan sonra Orta Cami'de toplandılar. Buradaki müşaverede, "taşrada gezecek hâlimiz kalmadı, bizim padişah katlinde tesirimiz yokken bu nâmı kabul etmeyiz. Eğer padişah fermân ettiyse kendi bilir ve illâ katili katl eylesin, utançtan kurtulalım" denildi. Bu haberi zabitlerin veziriazama, onun da padişaha ulaştırması kararlaştırıldıktan sonra cemiyet dağıldı. Ertesi gün Divân'da taleplerini yine tekrarladılar. Bölük ağaları, Divân'dan sonra Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahya Efendi'ye gelerek ondan Sultan Osman'ın katilleri için fetva istediler. Şeyhülislâmın bu hususun padişaha arzedilmesi gerektiğini ve eğer I. Mustafa'nın Sultan Osman'ın katline dair bir fermanı yoksa katillerin öldürülmesinin caiz olduğunu söylemesi üzerine dağıldılar. I. Mustafa, 2 Ocak 1623'de yine Divân'da davalarında ısrarcı olan sipahilere, "Ben Sultan Osman katledilsin demedim, onu Davud Paşa öldürdü, katilleri kimse hakklarından gelinsin" mealinde bir hatt-ı hümâyûn gönderdi.

Sipahilerin ısrarı ve padişahın hattı üzerine Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa, hemen harekete geçti. II. Osman'ın Yedikule'de öldürülmesinde hazır bulunan ve maktul padişahın kulağını kesip nişan olarak valide sultana götüren cebecibaşı daha o gece kaçarken yakalandı ve idam edildi. II. Osman'ın katillerinden Subaşı Kilindir Uğrusu da Yedikule'ye

hapsedildi. Kaçıp gizlenen Kara Davud Paşa'nın bulunması için her tarafa adamlar gönderildi. Nihayet Topçular yakınlarındaki bahçesinde yakalanarak hapsedildi. O gün Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'nın konağında bir toplantı tertip edildi. Anadolu Kazaskeri Bostanzâde Yahya Efendi, kendisinin, şeyhülislâmın ve Rumeli kazaskerinin iştirak ettikleri bu toplantıda Davud Paşa'nın muhakemesinin Divân'da yapılmasının kararlaştırıldığını belirtir. Cuma namazı sonrasında yeniçeri ağası da Orta Cami'de kapıkullarından, "Yoldaşlar, Davud Paşa ele geldi, emir padişahındır, ne ferman olur ise sizden biriniz Davud Paşa hakkında kelâm eylemesin ve bundan sonra bir cemiyyet dahi edip flanı isteriz demeyesiz" sözleriyle itaat istedi. Yeniçeri odabaşıları ve ihtiyarları itaat sözü verip, sipahiler de buna karşı çıkmadılar. Ancak I. Mustafa'nın öz kızkardeşi olan Davud Paşa'nın hanımı, padişahtan paşanın affedilmesini istedi. Ret cevabı alınca da el altından para dağıtarak, Eski Odalar'da 43. ağa bölüğünden Bokçu Murad, Çöğürcü Köroğlu, Aşcı Hasan, Kayıkcı Mustafa, Çalık Mehmed, Altuncıoğlu Muslu ve bunlara benzer yüz kadar yeniçeri ile sipahilerden Cerrahzâde Mehmed Çelebi ve Feridun Efendi gibi birçok adam tedarik etti. Cellat Usta Süleyman'a da infazı gerçekleştirirken acele etmemesi için hayli altın verildi.

7 Ocak'ta Divân toplandı. Davud Paşa, kapıcılar kethüdası tarafından hapsedildiği odadan çıkartılarak boynu vurulmak üzere çeşme önüne getirildi. İdam sahnesini izlemek üzere alana mahşeri bir kalabalık toplanmıştı. Cellat Usta Süleyman, akşam kendisine telkin edildiği üzere Davud Paşa'yı idama hazırlarken mümkün mertebe yavaştan alıyordu. Gürcü Mehmed Paşa, muhzır ağayı gönderip cellâda elini çabuk tutmasını emretti. Usta Süleyman kılıcını çekip Davud Paşa'nın başının üzerinde döndürdükten sonra tam indirmeye hazırlanıyordu ki, paşanın eşi olan sultan tarafından akşam parayla kazanılan bazı kimseler "sakın vurma" diye bağırdılar. Bu ses karşılığında, meydanda bulunan diğerleri ise "elbette vur" diye haykırmaya başladılar.

Davud Paşa, cellâdın önüne çökertildiği zaman koynundan bir kâğıt çıkartıp kapıcıya verdi. Paşanın taraftarları, cellâda, "vurma, görelim Sultan Osman'ı kimin izni ve reyiyle öldürdü'" dediler. Yeniçeriler ise bu tarafa koşarak cellâda "vur, öldür" diye bağırdılar. Meydanda bir kavga başlayınca Davud Paşa'nın adamları fırsattan istifadeyle Davud Paşa'yı cellâdın elinden kurtardılar. Dışarıda bir çavuşun atını alıp, paşayı buna

bindirerek Orta Cami’ye getirdiler. Bu kargaşada sipahilerle yeniçeriler arasında yeni bir kavganın çıkmasına ramak kaldı. Yeniçeriler Davud Paşa’nın hemen öldürülmesini, sipahilerse önce paşanın koynundan çıkan kâğıtların görülmesini istiyorlardı. Araya giren zabitler kavgayı büyümeden bitirdiler.

Davud Paşa’nın konağına adam gönderilip yeni kıyafet getirtildi. Kendisini cellâdın kılıcından kurtaranlarca yeniden veziriazam ilân edilen ve minberin ikinci basamağına oturtulan Davud Paşa, etrafındakilere ihsanlara başladı.

Bu tarafta ilk şaşkınlığı üzerinden atan Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa, Yeniçeri Kethüdası Çeşteci Ali Ağa’yı yaşananlardan ötürü sert bir şekilde azarladı. Ali Ağa ise, durumdan haberdar olmadığını ve olup bitene kendisinin de şaşırdığını söyleyerek töhmetten kurtuldu. Davud Paşa’yı yakalamakla görevlendirilen Çeşteci Ali Ağa, Orta Cami’ye gelerek etraftakileri dağıttı ve Da-vud Paşa’yı zamanında II. Osman’ın bindirildiği arabaya koyup Yedikule’de yine II. Osman’ın kapatıldığı odaya hapsetti. Ertesi gün Divân toplanınca sipahiler, padişaha, yaşananlarda kendilerinin dahli olmadığını belirtip af dilediler. Böylece askerlerden hiçbir kesimin Davud Paşa’yı desteklemediği anlaşılınca I. Mustafa, paşanın katli için yeni Divân’a bir ferman gönderdi. Davud Paşa 8 Ocak’ta Yedikule’de II. Osman’ı boğmak için kullandığı kementle boğularak öldürüldü.

ULEMANIN CESETLERİNİ LAĞIMA ATTILAR

“İşte fetva elimizde olan şu kılıçlardır”

Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa, Davud Paşa’yı öldürterek, hem II. Osman’ın katillerini ortadan kaldırarak nispeten halkın vicdanını rahatlatmış, hem de asayişi bir nebze olsun tesis etmeyi başarmıştı. Fakat az sonra sipahiler ve yeniçeriler, veziriazamın nihayetinde kendilerini de hedef alacağını düşündükleri icraatlarına karşı homurdanmaya başladılar. Tam da bu aşamada siyaset sahnesine yeniden çıkan Mere Hüseyin Paşa, yeniçeri ve sipahilere para dağıtarak onları veziriazama karşı tahrik etti.

5 Şubat 1623’de Divân-ı Hümâyûn toplandığında askerler isyan ederek Gürcü Mehmed Paşa’nın azlini ve veziriazamlığa Mere Hüseyin Paşa’nın getirilmesini talep ettiler. Askerin bu tutumu karşısında durum I. Mustafa’ya telhis edildi. Saray, Gürcü Mehmed Paşa’yı azl ve veziriazamlığa askerin istediği Mere Hüseyin Paşa yerine Kaptanıderya Halil Paşa’yı tayin etmek istedi. Fakat durumun karışıklığını gören ve veziriazamlıkta rahat edemeyeceğinin farkında olan Kaptanıderya Halil Paşa görevi kabul etmedi. Bostanzâde Yahya Efendi, Reisülküttâb Hamza Çelebi’yle birlikte yeni bir telhis kaleme alarak kargaşanın sona ermesi için Mere Hü seyin Paşa’nın tekrar veziriazamlığa getirilmesini tavsiye etti. Saraydan gönderilen cevabî hatt-ı hümâyûnun da bu yönde olması üzerine, adamlarından haber bekleyen Mere Hüseyin Paşa Divân’a gelerek ikinci defa veziriazamlığı üstlendi.

Mere Hüseyin Paşa, çok kısa süren birinci veziriazamlığından dolayı makamında kalmanın yolunun askerleri yanına almak olduğunu

anlamıştı. Gelir getiren birçok memuriyeti yeniçeri ve sipahilere verdi. Evkaf tevliyetlerinin birçoğunu askerler arasında dağıttı. Kışlaları sık sık ziyaret ederek askerin ihtiyaçlarının giderilip giderilmediğini kontrol etti. Yeniçerilerin camisi olan Orta Cami'yi ibrişim halılarla döşetti. Gürcü Mehmed Paşa ile Halil Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırdı. Bu sırada ekonomi iyice bozulmuştu. Darbhane'yi Enderun'a taşıtan veziriazam altın ve gümüş eşyaları bozdurarak askerin maaşlarını ödedi. Eflak Voyvodası'nı makamında bırakma sözü karşılığında yüklü bir miktar para aldı.

Makamını borçlu olduğu askerleri memnun etmek için hazinenin bütün imkânlarını seferber etmekten çekinmeyen Mere Hüseyin Paşa, yeniçerilerin desteğini tam olarak almasına rağmen bir süre sonra sipahilerle ters düştü. Sipahiler, Halil Paşa'nın sürgüne gönderilmesinden, kendilerine verilen akçenin düşük ayarlı olmasından ve Divân'ın toplanmamasından şikâyetçiydiler. Ayrıca veziriazamı en önemli makamları yeniçerilere tevcih ederek tarafgirlik yapmakla suçluyorlardı. Bu hoşnutsuzluk, Mere Hüseyin Paşa'yı makamından etmek isteyen eski Mısır beylerbeyi Biber Mehmed Paşa tarafından da tahrik ediliyordu. Mere Hüseyin Paşa, Mayıs 1623'de bir Divân toplantısı sırasında seslerini yükselten sipahileri para ve yeni makamlar vaadiyle yatıştırmayı başardı. Bir taraftan da yeniçerilerin sipahilere karşı desteklerini daha da pekiştirmek için kendisini yeniçeri ocağına yazdırttı.

Vezir Defterdar Hasan Paşa ile Mere Hüseyin Paşa arasında yaşanan rekabet yeni bir sipahi isyanın çıkmasına yol açtı. Hasan Paşa, hem Hüseyin Paşa'nın sert davranışlarından ötürü kırılmıştı hem de veziriazam tarafından öldürülmekten korkuyordu. Hasan Paşa tarafından elde edilen sipahiler, harekete geçtiler. Divân'dan çıkıp konağına gitmekte olan yeniçeri ağası, yolda asi sipahilerle karşılaşınca aceleyle geri dönüp Mere Hüseyin Paşa'yı durumdan haberdar etti ve veziriazama, "bunların hakkından gelinmez ve bunların bozguncusu ile gerçeği bilinmezse ne siz vezir olursunuz ne de ben ağa" diyerek yeniçerilerin arzusunun da bu yönde olduğunu bildirdi. Yeniçerilerin Mere Hüseyin Paşa'nın yanında yer almaları sipahileri dağılmaya ikna etmeye yetti. Sipahi ağalarını huzuruna çağıran Mere Hüseyin Paşa, önce hepsine çattı, sonra da içlerinden isyanın başı olan Sipahiler Ağası Aydın Ağa'nın üzerine yürüyüp başına bir iki yumruk vurdu. Kapıcılar

Odası'nda hapsedilen Aydın Ağa, burada boğduruldu. Hıncını alamayan veziriazam, isyanın asıl müsebbibi olduğunu bildiği Hasan Paşa'yı da payladı ve olan biteni padişaha telhis etti. Önce Kapıcılar Odası'nda sonra da Yenihisar'da hapsedilen Hasan Paşa ertesi gün Adalar'a gönderildi. İsyandan sonraki gün Mere Hüseyin Paşa'nın isteğiyle, bütün kapıkulu zabitleri, kazaskerler, şeyhülislâm ve diğer ulema veziriazamın divânhânesinde toplandılar. Yapılan toplantı neticesinde, askerlerin bundan sonra mansıp işlerine müdahale etmemesi kararlaştırıldı. İsyan eden sipahilerin liderleri yakalanıp tutuklandı ve yeniçeri zabitlerine herhangi bir olumsuz harekette bulunmamaları için neferleri zapt etmeleri tembihlendi.

Son tedbirlerle isyan bulutlarının dağılacağı bekleniyordu ki, sipahiler bir gece ağaları Hüsrev'in evine saldırdılar. Hüsrev Ağa kaçıp kurtulduysa da bütün varı yoğu yağma edildi. İsyanlara karıştıkları için hapsedilen bazı şahıslar, sipahiler tarafından serbest bırakıldı. Sabah Atmeydanı'nda toplanan sipahiler içlerinden Feridun adlı bir kimseyi veziriazama gönderip, "bu taifeden birine düşmanca uzanıp da dövüşme kapısını açarsan, bu gece sarayını kuşatır ve seni başında bulunduğun idarenin ana yolundan çeviririz" dediler. Mere Hüseyin Paşa, Feridun'a bir hilat giydirdi ve Hüsrev Ağa'nın makamını teklif etti, ancak Feridun ağalığı geri çevirdi. Veziriazamın bütün taleplerinin yerine getirileceğini vadetmesiyle sipahiler dağıldı. Feridun bir sancak tevcihiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

Sipahilerin desteğini kaybetmesine rağmen yeniçerilere dayanarak iktidarı sürdürmeye çalışan Mere Hüseyin Paşa, halka ve askerler dışındaki diğer makam sahiplerine karşı ise son derece zalim ve zorbaydı. Gerçek hükümdar kendisiymiş gibi davranıyordu. Hristiyan elçileri hakaretlere boğuyordu. Tavırları o dereceye vardı ki bir gün mîrimîrân payesine erişmiş birisini Divân-ı Hümâyûn'da dayak attırıp öldürttü. Başka bir gün vezirler Divân-ı Hümâyûn'da devlet işleri ile ilgili müzakerelerde bulundukları sırada, bir çavuş, yine çavuş kılığında bir adam getirip timarına tecavüz edildiğini söyleyerek bazı şeylerden şikâyetçi oldu. Veziriazam Mere Hüseyin Paşa, hakkında şikâyet olan kimseyi kılık kıyafetinden ayaktakımından birisi zannetti ve azarladı. Azarlanan adam veziriazama sert karşılık verdi. Hüseyin Paşa azarını arttırdıkça, karşısındaki de aynı şekilde cevap vermeye devam etti. İki

taraf da bir türlü yumuşamadı. Zaten sinirli bir mizaca sahip olan Mere Hüseyin Paşa iyice öfkelenip karşısındakine hakarete varan sözler sarfetti. Fakat ayaktakımından olduğu sanılan bu kimse bir kadıydı. Hakarete uğrayan kadı, kapı kapı dolaşıp ulemaya, Peygamber neslinden olanlara ve diğer idarecilere veziriazamı şikâyet etti. Gittiği her yerde hem kendine yapılanları anlatıyor, hem de Mere'nin Mısır beylerbeyiliği yaptığı dönemde söylediği bazı sözlerle dinden çıktığını iddia ediyordu. Bir iki şahid de mağdur kadının söylediklerini tasdik etti.

Zaten içten içe huzursuz olan ulema galeyana gelip Fatih Camii'nde toplandılar. Eski kazaskerlerden Bahşî Efendi, Mere Hüseyin Paşa'nın kâfirliğine ve sair kabahatlerine dair fetvalar yazdı. Bizzat isyanın içinde yer alan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Fatih Camii'nde toplanma gerekçelerini, Mere Hüseyin Paşa'nın bir kadıyı azarlayarak bütün ulemayı tahkir etmesi ve paşa hakkında Mısır beylerbeyi iken Hz. Peygamber'e sövdüğüne, veziriazamlığı esnasında da makamını muhafaza için devlet malını telef ettiğine dair sürekli şikâyetlere bağlar.

Bir asker olan ve eserini bu dönemde kaleme alan Tugi Çelebi ise, "önde gelen ulemanın" birleşip Fatih Camii'nde toplandıklarını ve şeyhleri de buraya getirttiklerini belirtir. Müellife göre, ulema, "aklında hafiflik vardır, imameti caiz değildir, tasarrufa kudreti yoktuT" dedikleri I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi; Veziriazam Mere Hüseyin Paşa'nın da ulemayı tahkir ettiği, küfre düştüğü, valide sultana hiç durmadan "kul taifesi oğlunu istemez tedarik göresiri" diye haber yollayıp bu korkuyla kendisine gönderilen kese kese altının bir kısmını askere dağıtıp bir kısmını da şahsına sarf ederek hazineyi boşalttığı ve devlet malını telef ettiği için cezalandırılması gerektiğini savunuyorlardı.

Camide toplanan ulemanın azledilmesini istediği isimlerden biri olan ve olaylar sırasında Mere Hüseyin Paşa ile birlikte hareket eden Anadolu Kazaskeri Bostanzâde Yahya Efendi, veziriazam tarafından azarlanan kadının diğer kadıları tahrik ettiğini, sipahilerden "bir alay asi ve azgın"ın da onlarla birleştiğini, "ulu bilginlerden ve adı-belli imamlardan adlı, adsız ve adı kötüye çıkmış bir iki şirret"in de onlara katıldığını, Fatih Camii'nde toplananların Mere Hüseyin Paşa'yı bütün ulemayı tahkir etmekle ve Hz. Peygamber'e sövmekle itham ettiklerini belirtir. Ulemadan Pir'in kardeşi, eski Anadolu Kazaskeri Hasan, eski İstanbul kadılarından Ali Çelebizâde Abdullah, mazûl Mekke Kadısı Ali Birader,

Vefa Müderrisi Karaçelebizâde Abdülaziz, Dâhil ve Hâriç müderrislerinden büyük bir topluluk, Uşşâkîzâde Aziz, Sermahfilzâde Mehmed ve Eşşekzâde Ahmed ayaklanmaya iştirak eden belli başlı isimlerdi. Ayrıca sipahilerden ve yeniçerilerden büyük bir kalabalık da Fatih Camii'nde toplanmıştı. Asiler, veziriazamın öldürülmesini, şeyhülislâmın azl ve kazaskerlerle birlikte sürgün edilmesini istiyorlardı. Fatih Camii'ndeki topluluk o gün akşam olunca dağıldılar. Bostanzâde, isyanın ilk emarelerinin görüldüğü günün gecesinde kadılarla görüşerek nasihatle onları böyle bir hareketten vazgeçirdiğini, ancak yine aynı gece mansıp peşinde koşan bazı ulemanın diğerlerini isyana ikna ettiklerini söyler.

Ertesi gün güneşin doğmasıyla birlikte yine camide bir araya gelen ulemanın yeni isteği veziriazamla şeyhülislâmın öldürülmeleri ve kazaskerlerin sürgüne gönderilmesiydi. Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin Fatih Camii'ne davet edilmesi kararlaştırıldı. Şeyhülislâm, "Bu bozulup düzelen dünyada, kötülükleri tutuşturma zamanı değildir. Hele kâinatın efendisi olan Peygamber'in şeriatının hâkimleri olan kadıların bu türlü davranışlara kalkışması, yakışık alır iş değildir. Âlem fitne ile dolu ve fesat ile taşmaktadır. Osman Hanftnesi henüz uyumuşsa da, o cüretinfesadı ayaktadır. Askerler bu yolu tutunca ülkenin düşmanları uyumuş yılan iken her biri bir azgın ejderha olur. Uygunu budur ki, bu toplantı dağılsın. Devletin ileri gelenleri ve saltanat erkânı toplanıp devletin düzenine uygun olan işe başlamak gerektir" dedi. Lâkin gelenler şeyhülislâmı Fatih Camii'ne götürmeye kararlıydı. "İlle de senin camiye gelmen lâzım ve ister istemez bizimle birlikte olman gerektir, gelmezsen alır gideriz, bildiğimizi ederiz" diyerek yollarından dönmeyeceklerini ifade ettiler. İsyan eden ulema, Yahya Efendi'nin evini taşa tuttu, kimi eteğine, kimi yakasına yapıştı. Şeyhülislâmı zorla bir ata bindirdiler. Rumeli Kazaskeri Hüseyin Efendi aynı işkenceye uğrayacağını anlayınca hemen bir ata binip şeyhülislâmla birlikte Fatih Camii'nin yolunu tuttu.

Şeyhülislâm camiye gelince, "Vezir gelsin, davamız görülsün, şeriatın hükmü yerine getirilsin" diyerek Mere Hüseyin Paşa'nın camiye çağrılmasını istediler. Zekeriyazâde Yahya Efendi, "Madem ki Mere veziriazamdır, veziriazam olduğu müddetçe buraya gelmez. Azlolunmadıkça hakkındaki hükmü icra etmek zordur.

Bu yüzden siz burada bekleyin. Ben varıp padişaha durumu bildireyim. Padişah mührünü ondan aldırıp başkasına verdirmeye çalışayım. Ondan sonra kendisini yeni veziriazam marifetiyle buraya getirtip, yüzüne karşı muhakemesini yaparak hakkındaki hükmü icra edelim. Azlinden sonra davanız ne ise görülsün”” diyerek camiden ayrıldı. Zekeriyazâde Yahya Efendi, can pazarından kurtulur kurtulmaz, Üsküdar Sarayı’nda dinlenmekte olan Sultan I. Mustafa’nın yanına gitmek üzere yola koyuldu.

Zekeriyazâde Yahya Efendi’nin Sultan I. Mustafa ile görüşüp görüşmediği, padişahın Fatih Camii’ndeki ulemanın talepleri karşında nasıl bir tavır takındığı, dolayısıyla isyanın bastırılması emrinin kim tarafından verildiği meselesi vakanın müşahidi ve faili olan müelliflerce farklı zaviyelerden aktarılmaktadır. İsyanın hedefindeki isimlerden Bostanzâde Yahya Efendi, padişahın yanına gitmekte olan Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahya Efendi’yle “hizmeti ile ilgili olduğundan” birlikte bulunması lâzım geldiğinden denizin ortasında kendisiyle buluştuğunu söyleyerek sonrasındaki gelişmeleri şöyle nakleder: “Ne yapmak istediğini öğrenmek isteyince şeyhülislâmın kafasının bir hayli karışık ve kendisinin “ne yola götürseler âmâde” olduğunu anladım. Vezir tarafında ne gibi bir tedbir alındığını araştırınca Mere Hüseyin Paşa’nın Ağakapısı’na sığındığını, bütün sipahi ve yeniçeri taifesinin değil veziriazamın başını, başından bir kıl dahi vermeye niyetleri olmadığını öğrendim.

Şeyhülislâmla birlikte Üsküdar’a geçip sultanın sarayına gidecek yere ulaştığımızda birden üç peremenin hızla yaklaşmakta olduğunu gördük ve korkuya kapıldık. Meğer sipahi ve yeniçerilerin seçmelerinden elliye yakın adam Çavuşbaşı Ömer Ağa ve Kapıcılar Kethüdası Murad Ağa ile bu tarafa gönderilmiş. Gelip bizimle buluştular. Bütün sipahi tarafından haber getirdiklerini, hepsinin Mere Hüseyin Paşadan hoşnut olduklarını söyleyip, “bir alay asi ve azgın toplanmakla olur, olmaz demek onların mı olur? Onların sözü ile azle rıza vermeyiz, aramızı ok ve kılıç ayırır. Belki size zararımız dokunur, bu dediğimizi padişaha arzedip bildirin, bu hastalığın devasını bulun” dediler. “Bu anlaşma vezirlerin kulağına ulaştı. Sultanın sarayına yüz sürüp işlerin nasıl yürüdüğü şuursuz sultana söylendiği zaman, meğer veziri azledip kovmuşlar ve hükümetin başından uzaklaştırmışlar mış. Yine yerinde bıraktılar ve bu derde

devanın mümkün olmadığı anlaşılınca hayretten başını dizlerine koyup nice zaman düşünüp kaldılar. Sonra üç hatt-ı hümâyûn yazılması padişahça kabul edildi. Biri zamanın şeyhülislâmına, biri vezire ve biri de kul taifesine, onları hoşnut edecek ve korkutacak mealde. Bunların hepsi askerin toplandığı yerde açıklanıp anlaşılsın da bu ayaklanmaları yatıştırsın diye". Murad Ağa ve Ömer Ağa ile Şühûd Kapısina vardığımızda ansızın yüze yakın yeniçeri birkaç çorbacı ile gelip ocak halkının bizi Ağakapısı'na davet ettiklerini bildirdiler. Biz de mecburen oraya gittik".

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'ye göre de, şeyhülislâm ve kazaskerler hep birlikte Üsküdar'a geçtiler. Burada babüssaade ve darüssaade ağaları ile yapılan müzakerede, Mere Hüseyin Paşa azledilmeden durumun düzeltilemeyeceği ve vezarete Mehmed Paşa'nın getirilmesinin gerekli olduğu fikri ağırlık kazandı. Bu sırada Mere Hüseyin Paşa ile yeniçeri ağası, ulemanın Fatih Camii'nde toplandığından, şeyhülislâmın ulemanın taleplerini I. Mustafa'ya iletmek üzere Üsküdar'a gittiğinden haberdar olmuşlar ve Mere Hüseyin Paşa için azl kararının çıkacağını anlamışlardı. Veziriazam, derhal yeniçerilerden ve kendi adamlarından bir miktar askeri Üsküdar'a gönderdi. Bu askerler Üsküdar'a geçip Mere Hüseyin Paşa'dan memnun ve razı olduklarını bildirdiler. Veziriazamlık tekrar Mere Hüseyin Paşa'ya tevcih edildi ve kendisine isyanı bastırmasına dair bir hatt-ı hümâyûn gönderildi. Bunun üzerine Hüseyin Paşa, diğer vezirleri, rikâb ağalarını ve bölük ağalarını Ağakapısı'na davet edip, bunlarla durumu müşavere etti. Şeyhülislâmla kazaskerler de buraya çağırıldılar.

Bazı kaynaklarda ise şeyhülislâmla padişah arasında bir görüşmenin gerçekleşmediği, Mere Hüseyin Paşa'nın Yahya Efendi'yi yoldan çevirdiği, dolayısıyla da Fatih Camii'ndeki ulemaya karşı takınılan tavrın başta veziriazam olmak üzere Ağakapısı'ndakilerin şahsi tasarrufu olduğu vurgulanmaktadır. Mesela gelişmeleri isyan eden ulemanın zaviyesinden aktaran Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'ye göre, topluluktan ayrılan Zekeriyazâde Yahya Efendi Cibali İskelesi Fatih Camii'ne yakın ve Üsküdar'a geçmeye daha uygun iken Emin İskelesi'ne gitmek üzere Süleymaniye tarafına yönelip, Ağakapısı'na iltica eden Mere Hüseyin Paşa'nın yanına gitti. Kazaskerlerden Bostanzâde Yahya

Efendi ile Hüseyin Efendi ise daha şeyhülislâm gelmeden taraftarı oldukları Mere Hüseyin Paşa'nın yanında yerlerini almışlardı.

Mere Hüseyin Paşa hakkında hayli menfi bir intibaya sahip olduğu anlaşılan Hasanbeyzâde'ye göreyse, veziriazam, Fatih Camii'nde olup bitenleri yakından takip ediyordu ve gelişmeler üzerine derhal Ağakapısı'na giderek yeniçerilere sığındı. Devlet erkânını, özellikle de mansıpta olan kazaskerleri, padişah fermanıdır diyerek buraya topladı. Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin padişahın yanına gitmekte olduğunu haber alınca yeniçerilerden ve diğer askerlerden oluşan kalabalık bir grubu şeyhülislâma gönderdi. Askerler, "sizin Ağasarayinda olmanıza dair ferman çıkmıştır. Kazaskerler dahi divân ehli ile birlikte oradadır" diyerek henüz I. Mustafa'nın yanına ulaşamayan şeyhülislâmı Ağakapısı'na getirdiler. Mere Hüseyin Paşa, yanında bulunanları, "Sultan Mehmed Camii'nde toplanan ulemanın dağılmasını padişah ve valide sultan irade etmektedir" sözleriyle ikna etti.

Mere Hüseyin Paşa Ağakapısı'nda kendi grubunu oluştururken, ulemayı davalarında haklı bulanlar veya sadece bir menfaat elde etmek isteyenlerin katılımlarıyla Fatih Camii'ndeki kalabalık gitgide artmaktaydı. Fatih Camii'ndeki olaylar içinden çıkılmaz bir hale gelirken sipahi zorbabaşılarından Bıçakçızâde ve ulemadan bazı kimseler yeniçeri odalarına gittiler. Odabaşılar ve yeniçerilerden bazılarına, Sultan Mustafa'nın aklî dengesinin yerinde olmağını, iplerin başkalarının ellerinde bulunduğunu, bu yüzden taht değişikliği için kendilerini destekleyip desteklemeyeceklerini sordular. Yeniçeriler, "ulema efendilerimiz hangi tarafta iseler biz de onlarla beraberiz" şeklinde cevap verdiler. Artık işin rengi ve yönü tamamen değişmeye başlamıştı. Yeniçerilerin sözlerine inanan ulema, gururlanarak isyanı devam ettirmeye karar verdiler.

Buna mukabil Ağakapısı'nda yapılan toplantı neticesinde önce yeniçeri ocağının ileri gelenlerinden Deli Kasım Ağa ile Pirinççi Mehmed Ağa, sözü geçen bazı kişilerle birlikte, dağılmalarını bildirmek üzere Fatih Camii'ndeki ulemaya gönderildi. Bu arada İstanbul Kadısı Hasan Efendi'ye de, "topluluktan çıkıp orada bulunmasın" diye gizlice haber ve mektup yollandı. Hasan Efendi abdest tazelemek bahanesiyle camiden çıkıp gitti. Deli Kasım ve beraberindekiler Fatih Camii'ne gelip mihrap önündeki şeyhler ve ulema ile yeni konuşmaya başlamışlardı ki, başta

Bahşi Efendi olmak üzere bazı kimseler, “bunlar yalan söyler, bre vurun” diye bağırdılar. Etraftaki kızgın kalabalık ocak ağalarının üzerine atılıp kafalarına vurmaya başladı. Şeyh Kadızâde ve ulemanın nüfuzlularından birkaç kişi, “elçiye böyle şey yapılır mı” diyerek veziriazamın adamlarını camiden dışarı çıkardılar. Canlarını zor kurtaran elçilik heyeti gidip, olup biteni Ağakapısı’ndakilere anlattı.

Hâl böyle olunca Mere Hüseyin Paşa bu defa Nakibüleşraf Gubâri Efendi’yi nasihat etmek için Fatih Camii’ne gönderdi. Bir taraftan da acemi oğlanlarına ve yeniçerilere, şayet ulemayı iyi sözlerle dağıtmak mümkün olmazsa zorla dağıtılmalarını sağlamak üzere, silahlanıp odalarında hazır beklemeleri emrini verdi. Gubâri Efendi ikindi namazına yakın camiye vardı. Camidekiler, Gubâri Efendi’yi mihrap ile minber arasındaki pencereye oturttular.

Nakibüleşraf oturduğu yerden topluluğa hitap ederek, çıkmaz bir yola girdiklerini, sonlarının fena olacağını, bu davadan vazgeçmeleri gerektiğini nasihat yollu anlatmaya çalıştı. Sözlerinin hiçbir şekilde tesir etmediğini görünce yanındaki hatt-ı hümâyûnu çıkarıp okumaya başladı. Fakat ulema topluluğu, “bizim padişahımız mecnundur, okuma yazma bilmez, bu hat filan cariyenindir” dediler. Ardından da “Allah, Allah” nidaları eşliğinde Gubâri Efendi’yi ayağa kaldırdılar. Camide bulunanlardan biri, Fatih Sultan Mehmed’in hocası Akşemseddin’in o sırada mihrap yanında, bir sırık üzerinde duran sarığını aldı. Sarığı açarak, kendilerine bayrak yaptılar. Bu kıymetli yadigâra kimi yüzünü sürüyor, kimi de güçlükle dokundurabildiği mendilini yüzüne sürüyordu. Büyük bir kalabalık hâlinde dışarı çıkıp yeni bayraklarını hünkâr maksuresinin merdivenine diktiler.

Seyyid ile şeriflerden bulabildiklerini ve Gubâri Efendi’yi maksuredeki bayrağın yanına oturtup Fetih Suresi’ni okumaya başladılar. Civardaki tekke ve türbelerde buldukları sancakları da getirip aynı yere diktiler. Bahşî Efendi, Hasan Efendi, Şerif Efendi gibi ulemadan nüfuzlu şahsiyetleri evlerinden alıp getirdiler. Kapılara adamlar konulup, topluluğun dağılması önlendi. Ulema gerekirse kavgaya tutuşmaya kararlıydı. Lakin hiçbirinin elinde harp aleti olarak kullanılacak bir şey yoktu; silahları olsa bile ulemanın bunları kullanmaya iktidarları yoktu.

Fatih Camii’nde bunlar olup biterken diğer taraftakiler, Veziriazam Mere Hüseyin Paşa ve onun yanında bulunanlar da daha sert tedbirler

alma yoluna gittiler. Bostanzâde Yahya Efendi'ye göre, aslında daha ilk andan itibaren askerler ulemanın camideki toplantılarını cebren dağıtmak istemişler, ancak Ağakapısı'ndakiler bunları gâh bahaneler bularak, gâh ağır alarak, gâh vadedip korkutarak ikindi vaktinden önceye kadar engellemişlerdi. Son nasihat teşebbüsünün de neticesiz kalması üzerine bütün askerler birleşip "elbette o tarafta olan eşkıyayı öldürüp yok ederiz" dediler ve yirmi bine yakın nefer silahlarını kuşandı. Bunlar, şeyhülislâm, kazaskerler, bazı azledilmiş ulema ve yeniçeri ağasıyla birlikte ikindiden önce Ağakapısı'ndan ayrılıp Fatih Camii'ndekileri "salt korkutmak için" Şehzâde Camii'nin avlusuna geldiler.

Hüseyin Tûgî, ikindi ezanı sularında bostancıbaşının Ağakapısı'na I. Mustafa'nın gerekirse bostancıları da yanlarına alıp Fatih Camii'ndekileri dağıtmalarını emreden yeni bir hatt-ı hümâyûnunu getirdiğini, bunun üzerine veziriazamın, bütün vezirlerin, şeyhülislâmın, kazaskerlerin, yeniçeri ağasının ve bölük ağalarının ikindi namazını burada kılıp cümle yeniçeri ve sipahilerle birlikte Şehzâde Camii'ne geldiklerini nakleder. Buradan şeyhülislâmın teklifiyle Fatih Camii'ndekilere dağılmaları için yeni bir nasihat heyeti gönderildi. Fakat asi ulema, nasihatçılara, "bizim davamız şerledir" diyerek dağılmayı yine reddettiler. Bu cevabı alan Şehzâde Camii'ndekiler, "artık veballeri boyunlarına" deyip ilerlemeye hazırlanıyorlardı ki bizzat kapıağası yeni bir hattla geldi. I. Mustafa hiç beklemeden Fatih Camii'ne ilerlemelerini ve ele geçirdiklerini öldürmelerini emrediyordu. Derhal İstanbul Ağası Mimarzâde Mehmed Ağa bini aşkın acemioğlanı önden Fatih Camii'ne gönderildi. Bunların ardı sıra da yeniçeriler, sipahiler ve devlet ricali, "kale fethine gider gibi" hareket ettiler.

Topçular Kâtibi Abdülkadir'e göre, nasihat heyetlerine ve padişahın hatt-ı hümâyûnuna rağmen isyandan vazgeçmeyen ulemadan bazıları akşam namazının yaklaşması üzerine abdest vaktidir diyerek meclisten ayrıldılar. Şeyhler de evlerine gittiler. Ulemanın bir kısmı ise akşam namazını kılmak için camiden ayrılmadı. Bu sırada Ağakapısı'nda yapılan toplantıda Mere Hüseyin Paşa ile Şeyhülislâm Yahya Efendi, Fatih Camii'nde kalanların da dağıtılması gerektiğini söylediler. "Buradaki ulema topluluğu zaten dağıldı. İleri gelen kişiler, akşam namazı vaktidir diyerek evlerine gittiler. Geriye sadece bazı eşkıyalar kaldı. Üzerlerine yeniçeri ağası gönderilirse bunlar da dağılır" denilerek,

maiyetine bir miktar zabit ve yeniçeri verilen ağanın Fatih Camii'ne gönderilmesi kararlaştırıldı.

Karaçelelebizâde ise, işin hakikatini rivayet edenlerin omuzlarına yükleyerek de olsa, Ağakapısı'nda bulunan Rumeli Kazaskeri Ahizâde Hüseyin Efendi'nin Fatih Camii'ndekileri serkeşlik ve düşmanlık etmekle suçladığını, mecliste hazır bulunanların hep birlikte "gaza" niyetine atlarına binip Şehzâde Camii yakınlarına kadar gelip beklediklerini zikreder.

Hasanbeyzâde'ye göreyse, Ağakapısı'ndakiler ulemanın kendi kendilerine dağılmaları, böylece kimseye zarar gelmemesi ümidiyle akşamüstüne kadar beklediler. Ancak Fatih Camii'ndekilerden sadece bir kısmı akşam yakındır diyerek dağıldı, geriye kalanlar ise isyanda ısrarcı oldular. Bunun üzerine yeniçerilerin delikanlılarından ve acemioğlanı gılmanlarının at gemilerinde çalışanlarından birçok kimse silahlandırılıp, "varın, camide ve haremde bulunanları perişan edin, tâ ki, fitne bertaraf olup bir daha böyle bir şeye kalkışmayıncaya kadar" denilerek ileri gönderildi. Bunların peşinden de vezirler, şeyhülislâm, kazaskerler ve diğerleri Şehzâde Camii'ne kadar geldiler. Ağakapısı'nda Fatih Camii'ndeki topluluğun cebren dağıtılması kararının alınması sürecine ve Mere Hüseyin Paşa ile diğerlerinin de askerlerle yola çıkıp çıkmadığına hiç temas etmeyen Kâtip Çelebi'ye nazaran, Yeniçeri Ağası Kara Mustafa Ağa ve Kethüda Çeşteci Ali Ağa silahlı acemioğlanlarıyla birlikte harekete geçerek akşam namazı vaktinde Şehzâde Camii'ne geldiler.

Askerlerin gelmekte olduğu haberinin Fatih Camii'ne ulaşmasıyla birlikte, bazıları abdest tazelemek bahanesiyle kaçtılar. Mere Hüseyin Paşa ve beraberindeki devlet ricali Şehzâde Camii'nde iken, akşam namazı öncesinde askerlerin bir kısmı Fatih Camii'ne ulaştılar. Eserini sonraki bir dönemde kaleme almakla birlikte Fatih Camii'ndeki kargaşayı teferruatlı bir şekilde nakleden Solakzâde Mehmed Hemdemî'ye göre, öncü askerleri bizzat Mere Hüseyin Paşa gönderdi. Veziriazam, onlara, "varın Sultan Mehmed Camii hareminde bulunan işe yaramaz şahısları dağıtın ki, meydana gelen fitne bertaraf olup, bir daha toplanarak iblislik etmesinler" demişti. Genç askerler, "biz ulemaya nasıl el kaldıralım, dinimize zarardır" diyerek gitmek istemediler. Hüseyin Paşa, "bre yürüyün yoldaşlar, onlar ulema zümresinden çıkmıştır. Padişaha itaat et-

mezler. Katledilmeyi hak etmişlerdir. İşte şeyhülislâm, kazaskerler ve diğer devlet aamları buradadır. Ya siz niçin inat edersiniz? Yaptınığızfetva ile değil midir?” diyerek askerleri ikna etti. Genç askerler diğer devlet adamlarının da bu düşüncede olup olmadığını bilmedikleri için veziriazamın sözlerine inanıp, “görün öyleyse, meydanda kaç kişiyi, kaç bin adamı katlederiz” diyerek Fatih Camii’ne yöneldiler. Şeyhülislâm ve kazaskerler, Mere Hüseyin Paşa’nın zulmünden korktukları için seslerini çıkartamadılar.

Askerler Fatih Camii’ne gelip, “toplantıya padişahın rızası yoktur, dağılın, evlerinize gidin. Yoksa fetva verilmiştir. Sizi katlederler, telef olursunuz” dediler. Ulema “biz cemiyet davası bilmeyiz. Namaza geldiniz ise, abdestiniz var ise işte ezan okunuyor. Gelin namaz kılalım” dediler. Askerler verilen cevaptan ikna olmayıp Fatih Camii’nde bulunan ulemanın üzerine saldırdılar. Ulemadan bazıları, “bre yoldaşlar, Müslüman değil misiniz, niçin böyle edersiniz? Bizim işimiz fetva iledir. İşte kitaplar, veziriazam ile davamız var. Onu davet ettik. Gelsin, işte müftü efendi, kazaskerler, İstanbul kadısı ve sair büyük âlimler huzurunda toplanalım. Şerle hak yerini bulsun. Kimseyle savaşımız yok. Siz, bizden ne istersiniz” diyerek hâllerini anlatmaya çalıştılarsa da fayda vermedi.

Askerler saldırıya devam edip, “bre azgınlara vurun. Biz size kitabı yutturalım. Müftü efendi sizin dağıtılmanız için fetva vermiştir” dediler. İyice şaşıran ulema, “hani fetva, getirin görelim ne demiş? Davamız hakkındaysa ve kabahat bizimse hakkımızdan gelinsin” dediler. Fakat askerlerin, ulemayı dinlemeye hiç niyetleri yoktu. Tek gayeleri, kimin haklı kimin haksız olduğuna bakmadan, biran önce karşılarındakilerin işlerini bitirmekti. Askerden biri, “bre yoldaşlar ne durursunuz, bunlara söz mü yetişir? Hemen vurun satırı” diye bağırdı. Askerler bir anda kılıçlarını çekip, “işte fetva elimizde olan şu kılıçlardır, vebali günahı müftü ile veziriazamın boynuna” diye bağırarak saldırıya geçtiler.

Çıkan arbedede ulema isyanın içinde yer alanların yanı sıra caminin avlusunda olayları seyretmek üzere bulunanlardan ve namaza gelenlerden bazıları da öldürüldü. Yapılan kıyımın duyulmaması için askerler hemen o gece ölenlerin cesetlerini Fatih Camii’nin haremindeki bir kuyuya doldurarak üzerlerini kapattılar. Öldürülenlerin bazılarının cesetlerini de lağımlara attılar.

Kendisine karşı başlatılan isyanı kanlı bir şekilde bastıran Mere Hüseyin Paşa şiddet ve zulmünü daha da arttırdı. Birkaç gün sonra kendine muhalefet eden ulema ile hesaplaşmaya başladı. Fatih Camii'ndeki topluluğun başı olan Bahşî Efendi, Şerif Efendi, Ali Çelebizâde, sekiz müderris ve birkaç kadı hakkında, padişaha isyan etme suçu ile sürgün fermanı çıkartıldı. Bahşî Efendi ile Şerif Efendi Bursa'ya, diğerleri de imparatorluğun çeşitli bölgelerine sürüldüler. İstanbul Kadısı Hasan Efendi azledilerek Kâğıthâne'deki çiftliğine gönderildi ve yerine Çeşmî Efendi tayin edildi. İsyana iştirak ettiği tespit edilen müderrisler ve kadılar azledildiler. Karışıklıklar sırasında ulema adına tellallık yapan Derviş Küçük, Karaman'da asıldı. Olaylara karışanlar, veziriazamın hışmından kurtulmak için saklandılar.

Ayaklanmanın olduğu gün Ağakapısı'na, veziriazamın yanına gelemedikleri için özür dileyen bir kısım ulema, Mere Hüseyin Paşa'nın, "Sultan Mehmed Camii'ne gitmeyi bildiniz" şeklinde iğneli sözlerine hedef oldular. Halktan bazı kimseler bir büyük sarıklı gördükçe "sancak dibine, sancak dibine" diye bağırarak, ulema ile alay etmekten geri kalmıyordu. Veziriazam, kendine hizmet edenleri mükâfatlandırmayı unutmadı. Yeniçeri ağasına Mısır beylerbeyliği verildi, Çeşteci Ali Ağa yeniçeri ağası ve Bayram Ağa kethüda oldu. Ağır hezimet yaşayan ulemanın ve halktan çeşitli grupların Mere Hüseyin Paşa ve onu destekleyen yeniçerilere yönelik kızgınlığı içten içe kine dönüştü. İntikam almak gayesiyle, Genç Osman'ın kanını dava ederek taşrada yeniçerileri öldüren Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'yı el altından desteklemeye ve tahrik etmeye başladılar.

Mere Hüseyin Paşa ulemayı sindirdikten sonra kendini kuvvetli sipahi zorbalarından kurtarmak istedi. Hazırlanan plana göre, elçi kabulü ve dirlik tevcihi bahanesiyle bir Divân günü saraya çağrılan sipahiler, önceden Mısır askerleri gibi giydirilip saraya yerleştirilen bostancı ve yeniçeriler marifetiyle ortadan kaldırılacaklardı. Araya kurban bayramının girmesi üzerine bu plan bir süre ertelendi. Fakat adamları boşboğazlık yapınca bütün hazırlıklar sipahiler tarafından öğrenildi. Veziriazam ulema isyanında yaptığı gibi çareyi Ağakapısı'na sığınmakta buldu. Yeniçerileri sipahilere karşı kullanmak istediyse de umduğu desteği bulamadı. Yapacak bir şey kalmadığını anlayan Mere Hüseyin Paşa 30 Ağustos 1623'de sadaret mührünü teslim etti.

Mere’nin yerine tayin edilen Kemankeş Ali Paşa, aynı zamanda I. Mustafa’nın son veziriazamı oldu. Devlet gemisinin I. Mustafa ile yürüyemeyeceğini gören Ali Paşa, şeyhülislâm, kazaskerler ve diğer devlet erkânıyla yaptığı müzakereler neticesinde padişahın tahttan indirilmesini kararlaştırdı. Askerler de bu hususta razı ve taht değişikliği dolayısıyla hakları olan bahşişten vazgeçmeye ikna edildiler. Alınan karardan haberdar edilen valide sultan, yapacak bir şeyin kalmadığını anladı ve oğlunun öldürülmeyip sarayda hapsedilmesi şartıyla duruma rıza gösterdi. Davudpaşa Çiftliği’nden Divân olacağı söylenerek saraya getirilen I. Mustafa, 10 Eylül sabahı eskiden tutulduğu odaya kapatıldı. Yine aynı gün IV. Murad, Bâbüssaade önünde kurulan tahta oturarak Osmanlı İmparatorluğu’nun yeni padişahı oldu.

IV. MURAD'IN PARÇALANAN VEZİRİAZAMI

"Bre Hakk'tan korkmaz,
Peygamberden utanmaz,
şer'e ve padişaha
boyun eğmez zâlimler"

İstanbul'da isyanın hâkim olduğu dönemlerden biri de IV. Murad'ın saltanatının ilk yıllarıdır. IV. Murad, küçük yaşta tahta çıktığı için padişahlığının ilk döneminde devlet idaresine fazla hâkim olamadı. Bunu fırsat bilen asiler ise İstanbul'da uzun süre kargaşya sebep oldular.

Yeniçeri ve sipahilerin başını çektiği asiler, IV. Murad dönemindeki ilk büyük isyanlarını 10 Şubat 1632'de başlattılar. Veziriazam Hüsrev Paşa'nın azledilerek yerine Hafız Ahmed Paşa'nın getirilmesi, ikinci vezir mevkiinde bulunan ve veziriazamlığa sıra itibariyle kendisinin müstahak olduğunu düşünen Recep Paşa'yı rahatsız etti. Recep Paşa, sipahileri Hafız Ahmed Paşa aleyhinde bir isyana tahrik ettiği gibi, mazul veziriazamı seven kapıkulu sınıfını da kısa sürede kendi saflarına dâhil etmeyi başardı.

Asiler Atmeydanı'nda toplanıp, Hüsrev Paşa'nın azledilmesinin sorumlusu olarak gördükleri Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahya Efendi, Veziriazam Hafız Ahmed Paşa, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe ve Musâhib Mûsâ Çelebi gibi padişahın yakınında bulunan on yedi kişinin kendilerine teslim edilmesini istediler. Ancak IV. Murad, isyanın ilk iki günü istenen kişileri vermedi. Saraya hücum eden asiler her defasında, "Bu gün sabredin yarın cevap verilir" diye savuşturuldular.

Ancak bu vaadin bir türlü gerçekleşmemesi üzerine üçüncü gün zorla Bâb-ı hümâyûn'dan içeri girip, Orta Kapı'ya kadar ilerlediler ve ulemayı da buraya davet ettiler. Vezir Bayram Paşa, bir adamını, olan biteni anlatmak ve emin bir yere saklanmasını tavsiye etmek üzere Veziriazam Hafız Ahmed Paşa'ya gönderdi. Bu kimse, o günkü Dîvan toplantısına katılmak üzere saraya gelen Ahmed Paşa'ya Arslanhane civarında tesadüf etti ve Bayram Paşa'nın tembihlerini kendisine iletti. Ahmed Paşa, bu tavsiyeleri tebessümle dinleyip, atını yine saraya doğru sürdü. Veziriazam Bâb-ı hümâyûn'dan içeri girince avludaki askerler ikiye ayrıldı. Ahmed Paşa, askerin kendini selamlamak üzere böyle davrandığı zannıyla, iki tarafına selam vererek yoluna devam etti. Birden bire kalabalıktan birisi "bre urun" diye bağırınca paşa ve maiyetinin üzerine her taraftan taş yağmaya başladı. Ahmed Paşa, atından yere yuvarlandıysa da maiyetindekilerin cevvalliği sayesinde sarayın iç kısmına can attı. Dışarıdaki arbede sırasında mücevvezesi başından düşüp, kaftanı da parçalandığı için bunları değiştirip, hemen IV. Murad'ın huzuruna çıktı. Yaşananları dinleyen padişah, Veziriazam Hafız Paşa'ya gizlice Üsküdar'a kaçmasını söyledi. Veziriazam Yalı Köşkü'ne inip bir kayıkla Üsküdar'a firar eylediği sırada, asker Orta Kapı'dan içeri girmişti. Kısa sürede Divân asiler tarafından kuşatıldı. "Padişaha sözümüz vardır, divâna çıksın" diyerek IV. Murad'ı ayak divânına çağırdılar. Tahtı dışarı kurdurtan padişah, "Nedir kullarım muradınız" diye asilere seslendi. Bu sual üzerine asiler de, "Hafız Paşa'yı ve defter ettiğimiz 17 kişiyi bize ver paralayalım, zira bunlar devlete ve padişahımıza dost değillerdir. Eğer devletine hayırhâh olsaydılar biz Musul'da düşman ağzında otururken bizi dağıtıp bunca mühimmât ve sefer levâzımının telef olmasına sebep olmazlar idi" diyerek isteklerini IV. Murad'a bildirdiler. Ancak padişah yine onları ikna etmek istediyse de asiler, "Elbette verirsiz paralarız, yoksa iş başka olur" diyerek IV. Murad'ın üzerine yürüdüler. Padişah mecburen ayak divânını iptal etti ve Harem'e girdi. Asiler de padişahın ardından Harem'e girmek istediler. Ancak kapılar kapatıldığı için muvaffak olamadılar ve "Padişahım, mademki bu 17 kişiyi bize vermezsin biz işimizi biliriz" diyerek sağa sola saldırmaya başladılar. Naima askerin üçüncü günkü isyanının II. Osman'ın katledilmesinde yaşananlara benzediğini belirtmektedir.

Devlet adamları ile tekrar istişare yapıldı. Bu istişarede Receb Paşa'nın "Padişahım bu müfsidleri sakinleştirmek lazımdır ve başka bir yolla cevapları mümkün değildir. Eğer beni dahi isterlerse ver ki, kul efendisi yoluna kurban olagelmiştir. Kul istediklerini alagelmişlerdir, önceki padişahlardan dahi alagelmişlerdir. Bir kaç bendeniz gitmeğe nesne lâzım gelmez. Ama Hakk saklasın eğer bu kötü huylar teskin olunmazsa durum zorlaşır, devletin düzeni darmadağın olur" diyerek Hafız Paşa'nın askere verilmesinde ısrar etmesi üzerine, IV. Murad bu isteği yerine getirmek zorunda kaldı. Hafız Ahmed Paşa'nın asilere teslim edilmesinden başka bir çarenin olmadığı yönünde karar alınması üzerine, Üsküdar'a daha yeni ulaşmış olan veziriazam, Topkapı Sarayı'na geri getirildi. Bu arada padişah Bâbüssaade'den çıkıp, tekrar ayak divânı kurdurdu. İsyan eden askerleri yine ikna etmeye çalıştı ama nafile. Bunu gören Hafız Paşa, kendi kellesinin bahane edilerek devletin itibarının nasıl ayaklar altına alındığını görerek önce abdest aldı ve Bâbüssaade'de durdu. Padişahın nasihatlarının asiler tarafından dinlenmediğini görünce, "Padişahım!

Bin tane Hafız gibi kulun yoluna fedadır, ancak ricâm budur ki, beni sen katl etme. Bu zalimler haksız yere kanımı akıtsın ve beni şehid etsinler. Lütfedip cenazemi Üsküdar'da defn ettiresin ve fukara yetimlerime nazar-ı inâyetini rica ederim" deyip yer öptükten sonra bir kere "Bismillâhirrahmânirrahîm ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâhilaliyyilazîm. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn"4 deyip askerlerin arasına daldı. Birkaç dakika sonra veziriazamın paramparça edilmiş cansız bedeni yerde yatmaktaydı. Bu duruma dayanamayan IV. Murad dahi yüzünü kapatıp ağladı. Daha sonra "Bre Hakk'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz, şer'e ve padişaha boyun eğmez zalimler" deyip kalkıp yine içeriye gitti. Asiler bu arada padişahdan şu şartlara uyacağına dair yemin aldılar: "Bugünden sonra rüşvet alınmaya, çorbacılıklar vesair görevler satılmaya ve mansıp sahipleri günahsız azl olunmaya. Kılıç zeamet ve timar sepete girmekle asker kalmadı ve halk vergidenfakir oldu. Bunların hepsi görülüp nizam verile". Daha sonra Receb Paşa veziriazam tayin edildi.

4 Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Güç ve kuvvet ancak yüce ve ulu Allah'a aittir. "Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette ona dö-neceğiz", Kur'an, 2/156.

Mart ayına kadar İstanbul’da ara ara küçük isyanlar yaşandı. Halk evinden dışarı çıkamaz hale geldi. Esnaf dükkânlarını günlerce açmadı. Açmaya cesaret edenlerinki ise yağmalandı. Bu durum yaklaşık bir ay böyle devam etti. Ama bu süre zarfında asiler, herhangi bir saldırı tehlikesine karşı kalabalık gruplar halinde gezmekteydiler. Padişah divânına ve daha başka makamlara böyle toplu halde gidip gelmekteydiler. IV. Murad’ın saltanatının ilk döneminde askerin şehirde estirdiği terörü Tarihçi Mehmed Halife şu şekilde anlatmaktadır: “O zaman kulun şu mertebe isyanı vardı ki, gündüz hamamdan peştamal ile çıplak kadın çıkarmak ve gulamiye aldıkları günde Sultan Mehmed Camii’nde tütün içmek ve Müslümanların ırzına saldırmak ve köşelerde açıkça ayak üzre zina ve livata etmek ve kan dökmek ve evler ve saraylar basmak ve bayram günlerinde salıncak kurup bizzat padişahı ve validesini ve vezirler ve divân ehlini mumlar ile salıncağa okumak gibi ve özellikle kahvehanelerde ve meyhanelerde gayrımeşru hareketler etmeleri gibi şu mertebe ki âlem nizam ve intizamdan çıkmış idi ki tarif edilemez”.

Tokat’ta bulunan Serdar Hüsrev Paşa’nın katledilmesini bahane eden asiler 11 Mart 1632’de İstanbul’da yine büyük bir isyan başlattılar. Recep Paşa, yine asileri tahrikten geri durmuyordu. Sipah ve yeniçeri taifesi Atmeydanı’nda toplanıp, saraya yürüdü. Ayak divânına çıkmaya zorlanan IV. Murad’dan, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife ve Musahib Musa Çelebi’nin başlarının kesilmesi isteniyordu. “Elbette padişah bunları Hasbahçe’de saklamıştır, başlarını isteriz, ya da istemediğiniz işi işleriz” diyen asiler, şehzâdelerin de hayatta olduklarının delili olmak üzere kendilerine gösterilmesini, “Şehzâdeler bizim efendimiz oğullarıdır. Artık sana itimadımız kalmadı. Haksız yere Hüsrev Paşa’yı öldürdün, şehzâdelere dahi kıyarsın, elbette şehzâdeleri çıkarıp bize göster” dediler. Hatta “bu dediklerimizi bize vermezsen sen bize padişahlığa lazım degilsiri” şeklinde tehditler savurdular. IV. Murad, asilerin ısrarı üzerine Şehzâde Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim’i bulundukları daireden dışarı çıkarttı. Bununla yetinmeyen asiler, padişahın şehzâdelerin hayatlarına dokunmayacağına dair kefil göstermesini istediler ve Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi ile Veziriazam Recep Paşa’nın kefil olmayı kabul etmeleriyle şehzâdeler tekrar dairelerine gönderildi. Ayak divânı bitince asiler, İstanbul

sokaklarında Mustafa Paşa, Hasan Halife ve Musa Çelebi'yi aramaya başladılar. Her tarafa tellallar çıkarıldı ve bu kişileri bulanlara üçer, dörder bin kuruş verileceği vadedildi.

Ertesi gün de Atmeydanı yine asilerle baştanbaşa doldu. Ama o sırada hava bozdu. Öyle bir kar yağmaya başladı ki, hiçkimse Atmeydanı'nda duramadı. İster istemez Yeni Cami tetimmelerine, Mehterhâne ayvanına ve Ayasofya çarşısı dükkânlarına doldular. Havanın bozmasıyla isyan daha fazla yayılmadan sona erdi. Birkaç gün sonra da asilerin istedikleri kişiler saklandıkları yerlerden çıkarıldılar ve cesetleri Atmeydanı'na asıldı. Mart'ın sonlarına doğru Saka Mehmed, Cin Ali, Çalık Derviş, Yemişçi Mustafa, Salih Efendi ve Mahmud Ağaoğlu'nun başını çektiği sipahi zorbabaşıları bir araya gelip, kendi canlarını ve geleceklerini garantilemek için IV. Murad'ı tahttan indirmeyi kararlaştırdılar. Bunların başı olan Rum Mehmed, böyle bir hareketin devletin sonunu getireceğini söyleyerek bu fikre karşı çıktı. Ancak diğerleri el altından yeniçerileri de kendi yanlarına çekip, düşündüklerini gerçekleştirmek azminden vazgeçmediler. IV. Murad taraftarı olan Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa, yeniçerileri sipahilerin emellerine alet olmaktan uzak tutmayı başardığı gibi, olan biteni padişaha da haber vererek gafil olmamasını sağladı. Rum Mehmed ile Köse Mehmed Ağa'nın gayretleri sayesinde İstanbul yeni bir II. Osman vak'asından kurtuldu.

IV. Murad, tüm hükümdarlığı boyunca zorbaların devleti ne hale düşürdüklerini hiç unutmadı ve bu yüzden en küçük bir ihmali veya asayişsizliği en ağır şekilde cezalandırdı.

SULTAN İBRAHİM'İN KATLİ

"Benim ekmeğimi ve nimetimi yiyenlerden
bana acıyan kimse yok mudur?"

İstanbul için bahtsız dönemlerden biri de 1648'de Sultan İbrahim'in tahttan indirildiği ve sipahi ile yeniçerilerin şehir ortasında silahlı çatışmalara girdiği dönemdi. Sultan İbrahim'in bazı icraatları asker arasında hoşnutsuzluklara yol açmaktaydı.

Bu günlerde Veziriazam Ahmed Paşa oğlunu evlendirmek için büyük bir düğün tertip etti. Düğüne yeniçeri ocağının ileri gelenleri de davetliydi. Ahmed Paşa, ağaları gecenin ilerleyen saatlerinde bir operasyonla öldürtecekti. Ancak tedbiri elden bırakmayan ağalar yanlarında, silahları gizlenmiş yeniçeriler getirdiler. Ahmed Paşa'nın adamlarından Receb adlı biri gizlice ağaların yanına gelerek kendileri için hazırlanan tertibi haber verdi.

Düğünü terk eden ağalar ertesi gün Orta Cami'de bir araya geldiler ve veziriazamın azledilmesi gerektiğine karar verdiler. Ulemanın desteğini de arkalarına alan yeniçeriler Fatih Camii'nde toplandılar. Bu camide bir toplantı daha düzenleyen yeniçeri ve ulema, veziriazamın azli hususunda bir kez daha anlaşmaya vardı. Ancak ağaların düğünü terketmesinden sonra canının tehlikeye girdiğini anlayan Ahmed Paşa çoktan şehri terketmişti. Sultan İbrahim, Fatih Camii'ndeki kalabalığın dağılması için adamlarını gönderdiyse de, onları ikna etmeyi başaramadı. Kalabalık akşamüzeri tekrar Orta Cami'ye doğru hareket etti. Yeniçeri ileri gelenleri ve ulema, kendi aralarında Sofu Mehmed Paşa'yı yeni veziriazam ilân ettiler. Sultan, yeni veziriazam ile görüşmek için onu

saraya davet etti. Gelişen son olayları yeni Veziriazam Mehmed Paşa'dan dinleyen Sultan İbrahim azledilen Veziriazam Ahmed Paşa'nın öldürülmemesini istedi. Mehmed Paşa da padişahın bu isteğini askere bildirmek üzere dışarı çıktı. Ancak asker asla buna razı olmadı ve Mehmed Paşa'yı tekrar padişaha gönderdiler. Askerlerin isteklerinin sonunun gelmemesi üzerine sinirlerine hakim olamayan Sultan İbrahim, Mehmed Paşa'ya, "Bre koca köpek, veziriazam olmak için kulu tahrik ettin, bu kalabalık dağıldıktan sonra göresin senin hakkından gelirim" dedi ve paşaya iyi bir yumruk attı. Canını padişahın elinden zor kurtaran veziriazam doğruca evine kaçtı. Vezaret mührünü de, Orta Cami'de haber bekleyen yeniçeri ağalarına gönderdi. Olanları öğrenen ağalar, daha radikal bir karar aldılar. Artık yeni hedefleri Sultan İbrahim'i tahttan indirip yerine oğlu Şehzâde Mehmed'i geçirmekti.

Sultan İbrahim'in Sofu Mehmed Paşa'ya attığı yumruk padişah için sonun başlangıcıydı. Valide Kösem Sultan'la da anlaşan asker, Sultan İbrahim'i tahttan indirerek yerine Şehzâde Mehmed'i tahta çıkarmak üzere harekete geçti. Ancak bu planı gereçekleştirmek için askerin önündeki en büyük engel saraydaki bostancılar ve Sultan İbrahim'in sarayın etrafını toplarla takviye ettirmesiydi. Sultanahmet Camii'nde toplanan asker ve ulema herhangi bir saldırı ihtimaline karşı Kösem Sultan'dan Şehzâde Mehmed'i camiye göndermesini ve biatın burada yapılmasını önerdiyseler de valide, teşrifat kurallarına göre bunun mümkün olamayacağını belirtti. Kösem Sultan'ın bu cevabı üzerine askerler, gizlice bostancıbaşıyla anlaşmanın bir yolunu buldular. Bostancıbaşı, Sultan İbrahim'in hal' ve Şehzâde Mehmed'in yeni padişah ilân edilmesi halinde bostancıların karşı gelmeyecekleri yönünde teminat verdi. Sultan İbrahim ise bostancı askerinin tahtına kast edenlerle anlaştığından habersiz "kılıç ve tüfek ile hazır olun" diye herhangi bir çatışmaya hazır olmaları yönünde emirler veriyordu. Hatta onları toplayıp, "Ben size şöyle lütuf ve bu kadar ihsanlar ettim, benim için çalışmanız gereklidir" diye nasihatler ediyor, bostancılar da "emir padişahımızındır" diye karşılık veriyorlardı. Padişah yeniçeri ağasına verdiği emirlere karşılık da benzer cevaplar almaktaydı. 8 Ağustos 1648'de başta askerler olmak üzere devrin önde gelen âlimleri Sultanahmet Camii'nde toplandılar ve Kösem Sultan'dan içeri girmeleri yönündeki haberin gelmesiyle de Topkapı Sarayı'na girdiler.

Saraya girenleri ilk karşılayan yine Valide-i Muazzama Kösem Sultan oldu. Valide Sultan, görünürde Sultan İbrahim'i savunmak üzere, askeri ve ulemayı kararlarından döndürmek için uzun bir konuşma yaptı. Ancak hiç kimseyi ikna edemedi. Daha çocuk yaştaki bir şehzâdenin padişahlığının meşru olup olmadığı yönündeki tereddütler de, orada bulunan Hanefi Efendi'nin, "Mezhebimiz imamları olan Hanefi uleması 'Akli dengesi bozuk olanın saltanatı caiz değildir, akıllı olan küçük yaştakinin caizdir' buyurdukları kitaplarımızda yazılıdır. O yol üzere fetvalar verilip maslahat tamam olmuştur. Masum cülûs edip vezir, işleri idare eder. Ama aklî dengesi bozuk biri oturursa işleri öğretmek mümkün değildir. Bu yüzden mallara el konulması, zalimlerin saldırması ve şeriatın ortadan kalkması sebebiyle âlem fenaya gider, memlekete düşman ayak basmasına sebep olur. Saltanat ecnebilere geçer. Benim sultanım, lütfedip başka yolla ortadan kaldırma düşüncesinde olmayın. Hemen şehzâde hazretlerini getirin" şeklindeki cevabıyla izale edildi. Bunun üzerine Şehzâde Mehmed, Harem'den çıkarıldı ve yeni padişah ilân edildi. Cülûs işlemleri bittikten sonra bostancıbaşı Sultan İbrahim'in Harem'de bulunduğu odaya gitti ve asker, ulema ve halkın isteği üzere tahttan indirildiğini söyledi. Bu acı haberi alan sultan, biraz da akıbetinin ne olacağını anlayarak, "Allâhu ekber!" diye bir çığlık attı. Ardından, "bre hainler, bre filanlar bu ne asıl iştir? Ben her birinize ihsanlar etmedim mi? Şimdi isteklerinize uymadığım için beni kaldırmak tedarükün ettiniz. Ben padişah değil miyim, bu ne demektir" diyerek kendisini almaya gelenlere direnmek istedi. Ancak başta Abdülaziz Efendi olmak üzere, heyettekiler ağır sözler sarf ederek karşılık vermekten geri kalmadılar. Sultan İbrahim biraz da zorla odadan çıkarıldı ve kendisi için özel olarak hazırlanmış, adeta bir hücreye benzeyen odaya hapsedildi.

9 Ağustos 1648'de İstanbul sokaklarında Ağustos'un sıcağını bastıran bir haber kulaktan kulağa dolaşmaktaydı. Sultan İbrahim hapsedildiği yerden kurtulmuş ve tekrar tahta çıkarılmıştı. Bu haber gerçek olmasa da Sultan İbrahim'in hayatta olmasının her an bir isyana yol açabileceğini gösteriyordu. Devrik padişahın taraftarlarının da, "Bu ne demektir? Bir şerefi padişahı göz göre göre tahtından ettirip diri diri mezara kodular, bir masumu tahta geçirdiler. Nimetlerinden istifade ettiğimiz bir padişahın, feryat vefganlarını işitmektense bizim ölmemiz daha uygundur. Hemen

ittifak edip, dışarı çıkarıp, cülûs ettirmek tedarikini görelim" şeklindeki sesleri duyulmaya başladığı için valide sultanın da katıldığı bir toplantıda Sultan İbrahim'in öldürülmesi yönünde bir karar alındı.

Yeni bir fitne çıkmaması için yeniçeriler ve ulema, Sultan İbrahim'in öldürülmesi gerektiğine karar verdiler ve şeyhülislâmdan da, "İlmiye ve askeriye makamları işin ehline verilmeyip, rüşvetle ehilsiz kişilere verilmekle düzeni bozan padişahın tahttan indirilmesi ve yok edilmesi caiz olur mu? El-cevab: Olur" şeklinde bir fetva aldılar. Yeni sultan IV. Mehmed'in ağzından da babasının ölüm fermanı olan şu hatt-ı hümâyûnu aldılar: "Pederim İbrahim Han bazı taraftarlarının yardımıyla fitne ve fesat etmek üzredir.

Halka bir zarar erişmesini önlemek üzere dünyadan ahirete gönderilmesi din ve devlet için gerekli hale gelmiştir. Şimdi fermanım gereğince vücudu ortadan kaldırılarak devlete ve millete zarar veren ateşi giderilsin". Fetva ve fermanın da alınmasıyla Sultan İbrahim'in öldürülmesi kesinleşti. Hapis tutulduğu odaya gidenler Sultanın, "Benim ekmeğimi ve nimetimi yiyenlerden bana acıyan kimse yok mudur? Beni göz göre göre bu zalimler katl ediyorlar, aman!" diye bağırarak yardım istemesine rağmen hiç merhamet etmediler ve Sultan İbrahim, Kara Ali'nin ellerinde 18 Ağustos 1648'de kapalı tutulduğu hücrede can verdi.

YENİÇERİLERİN BIYIĞINI BALTA KESMEZ OLDU

“Elimizde olan fetva ile hepinizi kırarız”

Sultan İbrahim’in öldürülmesinin üzerinden fazla bir zaman geçmeden İstanbul’da bu sefer daha büyük bir askerî isyan patlak verdi. Veziriazam Sofu Mehmed Paşa’nın devlet kurumlarındaki aksaklıkları gidermek için yaptığı bazı icraatlarından ve Kethüda Mehmed Ağa’nın hapishanelerdeki birkaç suçlu sipahiyi katletmesiyle “Bizi kırmaya başladılar. Sonra sıra size de gelir” diyerek rahatsızlıklarını dile getiren sipahiler 25 Eylül 1648’de Üsküdar’da isyan bayrağını açtılar. Aslında sipahilerin isyan etmesinin en önemli nedeni gerekli terfilerin yapılmamasıydı. Veziriazam, yeniçeri ağalarını ve ulemayı konağına toplayarak, asiler hakkında neler yapılabileceğini görüştü. Önce Üsküdar’a nasihatçiler gönderildi. Sipahiler gelen nasihatçilere; “Veledeş namına biz oğullarımıza ulufelerimizden verip, bölüğe çıkarılmak istememizden muradımız, evlatlarımız ekmek parası sahibi olsunlar diyedir. Hâlen küçüklerini yazmayıp büyüklerini yazdıktan sonra Zadra’ya ve Girid’e gönderirler demenin ne manası vardır? Oğullarımız bizden ayrılmaz. Ve bizim de padişahsız, veziriazamsız sefere gitmemiz kanuna aykırıdır. Hâlen oğullarımız olduğuna şahit isterler. Birbirimiz hakkında olan şahitliklerimizi kabul etmezler. Hâlen şahit tedarikindeyiz. Bundan başka hizmet zamanı Ramazan-ı şerif idi. Ramazan geldi, hizmetten eser yok... Ve bir madde dahi padişahımızın katl olunduğudur. Ne temessük ve ne hüccet ile olmuştur? Hâlâ Sivas’ta İbşir Paşa bizden

intikam almak niyetindedir. Ne temessük ile olduğunu bildirsinler. Bizim tesirimiz olmayan hususlarda biz niçin suçlu oluruz” diye cevap verdiler. Sonra birkaç defa daha anlaşmak için aracılar gönderildiyse de sipahiler isteklerinden vazgeçmediler. Bunun üzerine artık veziriazam için fazla seçenek kalmamıştı. Yeniçeri Ağası Muslihiddin Ağa’yı konağına davet edip, yeniçerilerin kendisini destekleyip desteklemeyeceğini sordu. Ağadan olumlu cevap alan veziriazam, Üsküdar’daki sipahilere kendilerini ilgilendirmeyen işlere karışmamaları gerektiği yönünde mektup gönderdi. Paralarının da gelecek sene verileceğini vadetti.

Bunun üzerine sipahiler bölük bölük İstanbul’a geçmeye başladı. Sultan İbrahim öldürüleli yaklaşık iki ay olmuştu. Sultanın öldürülmesini tasvip etmeyenler hem İstanbul’da hem de taşra da bunun intikamını almak için bir fırsat gözlüyorlardı. Sipahilerin İstanbul’a geçmesi onlara istedikleri fırsatı verdi. Gözü dönmüş sipahileri kendi saflarına katmaya başladılar. Uzun süredir zor şartlar altında yaşayan Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı’ndaki acemi oğlanları da sipahilerin İstanbul’a gelmesini fırsat bilip ayaklandılar. İsyanı bastırmak için Atmeydanı’na gelen yeniçeri ağası, eline geçirdiği bir acemi oğlanını dövmeye başlayınca diğer acemiler de ağanın üzerine saldırdılar. Böylece İstanbul’da günlerce meydan ve sokak savaşlarına neden olacak isyan başlamış oldu. Yeniçeri ağası, asilerin saldırısına dayanamadı ve askerlerini geri çekmek zorunda kaldı. Enderun acemi oğlanları da isyan ettiler ve Elçi Hanı ile şehirdeki bazı binaları ele geçirdiler. Hatta Naima, “dünyayı görmemiş, hapishanede sitem çekmiş kimseler laubali şehrin içine dağılıp sipah yazılmak sevdasında oldular” der. Girit’e gönderilen askerler de İstanbul’daki isyan haberlerini duyar duymaz Silivri’den geri dönüp, Elçi Hanı ve Atmeydanı’na yerleştiler.

Asilerin liderliğini Bıyıklı Mahmud adlı bir sipahi yapmaktaydı. Bıyıklı Mahmud önce Sultanahmet Camii yakınlarında bir hana yerleşti. Veziriazam Mehmed Paşa, Bıyıklı Mahmud ve adamlarına ulûfeleri ile birlikte aracılar da gönderdi ve diğer isteklerinin zamanla yerine getirileceğini vadetti. Asilerin isteklerinin bir kısmı hemen yerine getirildi. Diğer istekleri de şartlar müsait olduğu zaman yerine getirilmek üzere sonraya ertelendi.

Birkaç gün daha veziriazam ve sipahiler arasında aracılar gidip geldi ise de bir sonuç alınamadı. Hatta veziriazamın anlaşmak için aracılar

göndermesi sipahileri daha da cesaretlendirdi. Sipahiler, yeniçerilerle aralarının bozulmaması için de, "Padişah katlinde dahlimiz olmadığına dair şerî hüccet isteriz ve illâ bizim yeniçerilerle ve başka bir kimse ile kavgamız yoktur" şeklinde sözler söylemekteydiler.

24 Ekim 1648'de İstanbul'a akın eden sipahiler bir kez daha şehirde büyük bir isyan başlattılar. Önce ayak divânı yapılmasını istediler. Ama bu istekleri kabul edilmedi. Daha sonra güçlerini arttırmak için yeniçerilere de kendilerine katılmayı teklif ettiler. Bu istek de ocak ağaları tarafından kabul görmedi. 26 Ekim 1648'de bütün acemi oğlanları ve Anadolu sipahileri Atmeydanı'nda toplandılar. Asilerin lideri konumundaki Bıyıklı Mahmud, Yeni Cami İmareti'ne bir bölük sipahi yerleştirdi. Sofu Mehmed Paşa, isyanın giderek önü alınamaz bir hale geldiğini görünce hemen yeniçeri ağaları ve önde gelen ulema ile yeniçeri odalarında bir araya geldi. Burada ulemadan şu şekilde bir fetva alındı: "Eşkiyadan birkaç kimse bir yerde kapansalar ve salih olan Müslümanlardan birkaç kimse için, şer'an katl olunmak icap eder halleri yok iken, 'Elbette katlolunsunlar' deyip toplandıkları, padişah hazretleri tarafından duyuldukda, 'Toplantı yasaktır. Toplanmaktan menolunsunlar' diye padişah fermanı geldikte, defalarca nasihat olunduklarında nasihat kabul etmeyip, hakka itaatları olmayup, eski fesatlarında ısrar edüp, şeriata ve padişah hazretlerinin şeraite uygun olan emrine ve hatt-ı hümâyûna itaat etmeyip ve lâzım olursa karşı koyarız diye şeraite aykırı olarak ısrar etseler "Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa onların aralarını bulun" âyeti kerimesine ve "Sen insanları Allah yoluna hikmetle güzel ve makul öğütlerle davet et. Gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et" âyeti üzere ısrar etseler "Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa bu saldıran tarafla Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun" âyeti kerimesi üzre kılıçla defolunmak olsa, adı geçen tâifeye karşı konup kılıçla müdafaa olunmak şer'an caiz olur mu?", "El-cevap: Olur". Bu fetva altına, daha sonra itiraz ederler endişesiyle, konaktaki önde gelen ulemaya tek tek imza attırıldı.

Asiler, kendileri aleyhinde büyük hazırlıklar yapıldığını ve katledilmelerine cevaz veren bir de fetva alındığını öğrenince yavaş yavaş Atmeydanı'nı terkettiler. Bıyıklı Mahmud da Üsküdar'a kaçtı. İstanbul sokakları birkaç gün eski sakinliğine kavuşmuştu. Yeniçeriler,

sadrazamın ve asilerin öldürülmesine fetva veren ulemanın evlerini, bir saldırı ihtimaline karşı, gece gündüz koruma altında tutuyorlardı.

Atmeydanı nümayişinin üzerinden beş gün geçmişti ki, Veziriazam Sofu Mehmed Paşa'nın, Bıyıklı Mahmud'un teslim edilmesini istemesi asileri yeniden harekete geçirdi. Gece devriyesi gezen yeniçerilerin, Sultanahmet Camii civarında sipahi kıyafetindeki üç kişiyi yakalayıp, ertesi gün Şehzâde Camii önünde asmaları ve sipahilerin oturdukları hanları basıp onları tutuklamaları sönmek üzere olan isyan ateşini yeniden alevlendirdi. Sipahiler, "Hay bunlar bizi birer ikişer avlayıp kırmak isterler" deyip, yine isyan kararı aldılar. Ertesi gün "Vezir ve müftüyü öldürmedikçe bize rahat yoktur" diyerek Atmeydanı'nda bir araya geldiler. Şehir halkını da silah zoruyla Sultanahmet Camii içinde topladılar.

Sipahilerin Atmeydanı'nda toplandığını haber alan veziriazam, hemen yeniçeri odalarına gitti ve o gece orada kaldı. Ayrıca tüm İstanbul kapılarının kapatılmasını emretti. Ancak sipahiler Ahırkapı'yı zorla açtırdılar ve Üsküdar'da saklanmakta olan zorbabaşı Bıyıklı Mahmud'a haber gönderdiler. Padişaha, "Padişahım bizi yeniçeriye kırdırmak isterler, bize garez etmeyen bir vezirin tayinini rica ediyoruz" yazılı arzuhaller gönderdiler. Sultan IV. Mehmed de bunlara cevaben, "Yeniçeri ve sipahi kullarım birbiriyle savaşıp düşmanlık ettiklerine rızam yoktur. Nihayet siz cemiyeti dağıtın ben sonra ikisini dahi azl ederim. Hatırınızı hoş tutun" yazılı hatt-ı hümâyûn gönderdi. O gün fazla bir olay yaşanmadı ve sipahiler geceyi Sultanahmet Camii'nde geçirdiler.

28 Ekim'de sipahi ileri gelenleri, şikâyetlerini iletmek üzere padişaha bir heyet gönderdiler. IV. Mehmed, gelen heyete, "Ben kullarımın niza ettiklerine ve birbirine kılıç çektiklerine razı değilim. Uygun olan kim ise vezir etsinler" diye cevap verdi. Sipahi temsilcileri, bu hatt-ı hümâyûnu Orta Cami'de bulunan Sofu Mehmed Paşa'ya gönderdiler. Sadrazam da, "Emir padişahındır. Orayı ağalar bilir. Eğer azlimizi makul görürlerse mührü teslim edelim" dedi. Ancak ocak ağaları, "Bundan sonra vezir ve müftünün katline değil azline bile razı değiliz. Hücum ile padişah emri çıkartmak ne demektir! Tez dağılsınlar! Ve illâ elimizde olan fetva ile hepinizi kırarız" diyerek sipahilere gözdağı verdiler. Bütün yeniçeriler silahlarını kuşandılar. "Bu cenge hazır olmayan, kendi kâfir, avradı boştur" şeklindeki fetvayı da alan yeniçeriler, diğer askerî grupları da

kendi taraflarında olmaya davet ettiler. Bu arada son bir defa nasihat etmek üzere Sultanahmet Camii'ndeki sipahilere aracı olarak Deveciler Çorbacısı Mehmed Ağa'yı gönderdiler. Ancak caminin etrafında siperler oluşturan sipahiler Mehmed Ağa'yı konuşturmadan katlettiler.

Bunu öğrenen yeniçeriler mahşerî bir kalabalıkla Sultanahmet Camii'ne doğru harekete geçtiler. Yeniçeri birlikleri Elçi Hanı'na geldiklerinde üç kola ayrıldılar. Askerlerin bir kısmı Ayasofya tarafına, bir kısmı da Kadırga'ya gönderildi. Geri kalan yeniçeriler ise Divânyolu'ndan Atmeydanı'na doğru ilerleyecekti. Böylece Sultanahmet Camii'nde bulunan asiler üç koldan ablukaya alınacaktı. Sipahilere isyandan vazgeçmeleri için son bir heyet daha gönderildi. Fakat asiler heyettekilerin üzerine saldırdı ve bazılarını öldürürken, bazılarını da ağır şekilde yaraladılar. Bunun üzerine yeniçeriler, Ayasofya Camii tarafından sipahiler üzerine yürüyüşe geçtiler. Ancak daha önceden buradan bir saldırı olacağını tahmin eden sipahiler, yoğun ok saldırısıyla bu taarruzu geri püskürttüler.

Yaşanan bu kanlı çatışmayı Tarihçi Naima şöyle anlatır: "Yeniçeriler, kılıçlarını sıyırarak, önlerine gelen sipahiyi doğrayarak, yiğitce saldırdılar. Sipahi zümresi, bilhassa celeplerin okçuları, büyük bir güruh ile Ayasofya tarafından beri hücum eden yeniçerileri ki, ağaları başlarında idi, onların üzerine yağmur gibi ok yağdırıp, birçok yoldaş telef oldu ve yaralandı. Bu hamleden sonra yeniçeriler irkilip, bazıları da geri çekilip, bozulmalarına az kalmıştı. Yeniçeri ağası ve kethüda bey ileride ve devletin direği olan ağalar onların arkasında idi. Hemen Koca Muslihüddin Ağa, geriden, ağanın at üzerinde durduğunu ve kararsızlığı ve neferlerin ilk hamlede ürktüklerini görüp ileri at tepti. Yeniçeri ağasına:

-Bre korkak! Geri dur! Deyip kendisi önlerine düştü. Ve yoldaşlara haykırıp:

-Bre koman şehbazlarım! Bu bir avuç edepsizin cengi ne olsa gerektir! Anların gerisi dağılmağa başladı. gayret eylen! Deyu kendisi at sürdüğü gibi, ol köhne ihtiyarın hırslandırması berekâtıyla yeniçeriler kılıç çekip, çorbaya seğirdir gibi, seğirdim ile öyle bir hücum ettiler ki, meydan ortasına varıncaya kadar önüne gelen sipahi okçularını doğrayıp ölüleri ayaklar altında kaldı.

Bu aralıkta, cenk görmeyen ulema efendiler ve kalplerinde ölüm korkusu daha fazla olan, dünyaya tapan ağaların elleri ve ayakları sarsılıp, kimi geriden çözülüp bir tarafa çekildi, muharebe meydanında kalanların kimi hummaya tutuldu. Hâsılı meydan köşelerinin her birinden yeniçeri korkusuzca hücum edüp, rast geldiklerini katlederek meydana doldular.

Caminin içinde kapanmış olanlara tüfenk kurşunu yağdırıp, meydanda ulaştıklarına kılıç vurmakla, meydan, ak sakallı, kara sakallı ve taze içoğlanı kelleleriyle dolup, başlardan tepeler

oldu".

Sultanahmet Camii, yapıldığı günden beri ilk defa böylesine kanlı bir çarpışmanın şahidi olmuştu. Şahidi olmakla kalmayıp, bu elim mücadelede bizzat yaralanmıştı. Yeniçeri ve sipahilerin karşılıklı tüfek atışları caminin kapı ve pencerelerinde büyük hasarlar meydana getirdi. Bu kurşun izleri uzun bir süre olayın elim birer şahidi olarak caminin muhtelif yerlerinde görülebilmekteydi.

Güneş batarken İstanbul da tarihinin kanlı bir sayfasını kapatmaktaydı. Kararan hava şehrin üzerine bir matem elbisesi gibi ağır ağır çökmekteydi. Bu arada asilerin lideri Bıyıklı Mahmud ve birkaç arkadaşı kargaşadan istifade ederek Ahırkapı'dan Üsküdar'a kaçmayı başardılar.

Ertesi gün camide ve meydanlarda öldürülmüş olanların cesetleri, varsa akrabaları tarafından alınırken, akrabası bulunmayan 200'den fazla sipahinin cesedi, "asi" olduklarına hükmedilerek cenaze namazları kılınmadan denize atıldılar. Bu isyan hakkındada Naima'nın şu değerlendirmesi düşündürücüdür: "Velhasıl, cihan görmüş iki ihtiyar, devletin kanatları olan iki kul arasına, gizli oyun ve ayrılık hilesi ve düşmanlık sokup, kendileri bela tehlikesinden emin kaldılar". Bu isyanda sipahilere, yeniçeriler eliyle, ağır bir darbe vuruldu, ancak devlet görevlilerini endişelendiren yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Nüfuzlarını kaybeden sipahiler karşısında yeniçeriler daha da güçlenmişti ve bu gelecek adına büyük tehlikelere yol açabilirdi. Bunun önünü almak ve sipahilerin daha fazla ezilmesini önlemek için yeniçerilere, "Lüzumu dolayısıyla oldu, yaramazlar cezasını buldu. Padişah, kulundan vazgeçmez. Sipahiler de bizim kardeşimiz ve seferde ve sulh zamanında yoldaşlarımızdır. Bundan sonra her kim onlara dil uzatıp kötü söylerse hiç aman vermeden hakkından gelinip denize atılır. Herkes edebi ile

gezip laf atmaktan kesin olarak çekinsin” şeklinde nasihatlerle gözdağı verilmeye çalışıldı. Fakat artık “ocak ağalarının bıyığını balta kesmez” olup, veziriazamı kontrolleri altına almışlardı.

ESNAF İSYANI

“Aramıza kılıç girdi,
kapayın dükkânlarınızı”

Osmanlı tarihinde İstanbul’da birçok defa isyanlar çıktı. Bunların çoğunda da askerler başroldeydi. 1651 yılında ise İstanbul, isyanlar açısından bir ilke şahit oldu. Bu defa isyan edenler askerler değil, İstanbul esnafı idi.

1648 Ekim’inde Sultanahmet Camii’ndeki sipahi isyanından sonra İstanbul’a göreceli bir sükûnet ve güven ortamı hâkim oldu. Ancak özellikle yeniçeri ocağı şehir halkına nefes aldırmaz hale gelmişti. Tayinlerin çoğu ocak ağalarının elinde idi, şehirdeki ticaretin büyük bir bölümünü de tekellerine almışlardı. Bu yüzden Osmanlı tarihinde bu döneme, “ocak ağaları zorbalığı” adı verilmektedir.

1650 yılında askere verilmesi gereken ulûfenin, hazinede yeterli para olmadığı için, tamamı ödenemedi. Bunun üzerine düşük ayarlı para ile esnafın elindeki daha değerli para zorla değiştirilerek ek gelir sağlanmaya çalışıldı. Zaten ekonomik olarak zor şartlar altında işlerini yürütmeye çalışan esnaf bu uygulamayla kiralarını dahi veremez hale geldi. 1651 Ramazan ayı âdeta esnafa zehir oldu. Ramazan’ın dördüncü günü Bezzazistan kethüdası, Saraçhâne’de depolanmış olan zayıf akçeyi göstermek için esnafı davet etti. Bununla da kalmayıp, ellerindeki daha değerli paralara devlet tarafından el konulacağı haberini verdi. Esnafın önde gelenleri artık bu kadarına da tahammül edemeyeceklerini, “Hâlimiz bozulmuşken ve dükkânlarımızın kirasını vermekten aciz iken böyle ayarı düşük akçenin yüz on sekizine bir altın istemek ne demektir?

Asla kudret ve imkânımız yoktur” diyerek itiraz ettiler. Esnafın ileri gelenleri doğruca Veziriazam Melek Ahmed Paşa’nın konağına gittiler ve konakta paşaya şikâyetlerini anlattılar. Sinirlenen veziriazam, “Sürün bunları dışarı, yıkılın bre kâfir gidiler, varın tedarik edin verin” diye sert bir şekilde esnafı azarladı. Haklı olmalarına rağmen bir de veziriazam tarafından azarlanan, hatta “kâfir” denilerek hakarete uğrayan esnaf Saraçhâne’yi terketti.

Soluğu Şeyhülislâm Aziz Efendi’nin evinde aldılar. Aziz Efendi, yaklaşık yirmi kişilik esnaf temsilcilerinin ısrarı üzerine Melek Ahmed Paşa’ya bir adamını gönderdi, ancak sadrazam gelen adama “Efendi hazretleri, bize böyle nasihat edeceğinize, hâlâ hazinede büyük sıkıntı olmakla yardım etmeniz gerekmektedir” dedi ve kararından dönmedi. Ahmed Paşa’dan bu tür cevaplar geldiğini öğrenen yaklaşık on bin kadar esnaf ve şehir halkı da Aziz Efendi’nin konağının etrafında toplandı. Bu topluluk, şeyhülislâma, “Siz şeyhülislâmsınız, bu bizim hayfmızı görüp bu belayı başımızdan def etmeniz gerekir. Bu zulmün defini bizzat İslâm padişahından rica ederiz. Vezire vardık bize kâfir gidiler diye hakaret etti. Vekillerinden ümid kalmadı, kalk durumumuzu padişaha bildir” dediler. Aziz Efendi, kendisinin maliye konularında yetkili olmadığı ancak daha önce de padişaha bu husularda nasihat ettiyse de bir fayda vermediğini, hatırları için bu kez de bir tezkire ile padişaha bazı tavsiyelerde bulunacağını belirttiyse de gelen esnaf dertlerini padişaha bizzat gidip anlatmasında ısrar ettiler. Aziz Efendi ise ellerinden kurtulmak için, “Her zaman bizim tezkiremiz tereddütsüz padişaha ulaşır ve siz burda iken istekleriniz üzere cevabı gelir. Padişah tarafından davet edilmedikçe gitmek merasim kaidelerine uygun değildir” dediyse de kalabalık “Tezkire ile maslahat görülmez. Elbette önümüze düş” diyerek şeyhülislâmı, padişahın huzuruna çıkmaya mecbur etti. Aziz Efendi kalabalığın elinden kurtulmanın imkânı olmadığını görünce gizlice Melek Ahmed Paşa ve yeniçeri ağasına “bize imdad etsinler” diye haberler gönderdi. Esnaf bununla da yetinmedi, sokakta rastladıkları diğer şehir esnafı ve halkını da önlerine katarak ve bir de tellal katıp, “ Ümmeti Muhammedi Bize olan zulm nedir? Aramıza kılıç girdi. Kapayın dükkânlarınızı” diye ilân ederek saraya doğru ilerlediler.

Artık ocak ağalarının zulmüne tahammülleri kalmayan diğer İstanbul esnafı da bu çağrıyı fırsat bildi. Şehirdeki bütün dükkânlar kapatıldı.

Önlerine Şeyhülislâm Aziz Efendi'yi katıp doğruca Topkapı Sarayı'nın önüne geldiler. Sultanahmet Meydanı yine mahşerî bir kalabalığın öfkeli ayakları altında titremekteydi. Aziz Efendi'nin belirttiğine göre Ayasofya önüne gelindiğinde kalabalık yirmi bin kişiyi bulmuştu. Kalabalığın "adalet padişahım, adalet" feryadı yeri göğü inletiyordu.

Ayasofya önünde türbeleri ziyaret etmek için atından inen şeyhülislâm, padişahtan içeri gelmesi yönünde izin çıkması üzerine saraya girdi. Aziz Efendi, saraya girmeden önce kalabalığı bundan sonrasını kendisine bırakmalarını ve içeri girip saygızızlık etmemelerini istediyse de, şeyhülislâm daha kapıda iken halk sarayın birinci kapısından içeri doluştu. Aziz Efendi, padişahın huzuruna çıkmadan önce Valide-i muazzama Mahpeyker Kösem Sultan'la karşılaştı. Kösem Sultan, şeyhülislâma "bu şahısları niçin def etmeyip saraya getirdiniz" diye çıkıştı. Aziz Efendi de, "Biz bunları getirmedik, bunlar bizi getirdiler. On hizmetkâra sahip bir adamız. Bir şekilde dağıtmaya gücümüz yetmedi. Hâlâ Topkapı Sarayı'nda iyi durumda 3.000 adam vardır. Siz def edin. Şikâyetler benden değil vezirdendir, azarlayacaksanız onu azarlayın. Yoksa benim bu maddede alakam yoktur" şeklinde cevap verdi ve Kösem Sultan ile şeyhülislâm arasındaki karşılıklı suçlamalar bir süre daha devam etti. IV. Mehmed'in huzuruna çıkan şeyhülislâm esnafın şikâyetlerini bir bir anlattı. Padişah da, "Size böyle zulm olduğuna benim rızam yoktur" diyerek, Veziriazam Melek Ahmed Paşa'yı saraya davet etti. Halkın kendisine zarar vereceğinden korkan Ahmed Paşa, saraya kendisi gitmeyip bir adamını gönderdi. Veziriazamın adamı, Sultanahmet Meydanı'na geldiğinde buradaki esnafın taşlı sopalı saldırısına maruz kaldı.

Sultanahmet'te bunlar yaşanırken yeniçeriler de Orta Cami'de bir araya geldiler. Esnafın işi daha ileri götürmesini önlemek için hazırlıklara başladılar. Veziriazam Melek Ahmed Paşa'yı esnafın istemediğini de öğrenen yeniçeri ağaları, durumu lehlerine çevirmek için Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'un veziriazam tayin edilmesini istediler. Ancak Kara Çavuş, teklifi kabul etmekte çekingen davranınca vezaret mührü Siyavuş Paşa'ya verildi.

Sivayuş Paşa ve Şeyhülislâm Aziz Efendi, birlikte Sultanahmet Meydanı'na gelip, halkı teskin ettiler. Vaktin geç olduğunu belirterek,

diğer isteklerini yarın erkenden bildirmelerini istediler. Biraz olsun rahat nefes alan şehir esnafı da yavaş yavaş meydandan ayrıldı.

Yeni veziriazam Siyavuş Paşa ile Şeyhülislâm Aziz Efendi, Kösem Sultan'ın isteği üzerine, daha sonra yeniçerilerin bulunduğu Orta Cami'ye gittiler. Ama veziriazam burada hiç beklemediği bir muamele ile karşılaştı. Siyavuş Paşa ve Aziz Efendi, yeniçeri ileri gelenleri toplantıda oldukları ileri sürülerek bir saatten fazla bekletildiler. Bir saat sonra yeniçeri ileri gelenleri sadrazam ve şeyhülislâmı içeri aldılar ve yapılan iki saatlik toplantıda işi veziriazamı tehdit etmeye kadar götürdüler. Yeniçeri ağalarının sadrazam ve şeyhülislâmı bir saatten fazla kapılarında bekletmeleri ve toplantı da tehdit etmeleri bunların ne derece devlet içinde devlet olduklarını göstermek için yeterli delillerdir. Devrin tarihçileri de ağalar saltanatı olarak adlandırılan bu dönem için hiç de övücü ifadeler kullanmazlar. Hatta ağalara destek veren Kösem Sultan için "aklı noksan" demektedirler. Abdülaziz'e göre halk Sultanahmet Meydanı'na toplandığında ağaları da ortadan kaldırmak istediklerini, ancak başta Kösem Sultan'ın engellemeleri olmak üzere ağaların taraftarlarının bunu istememeleri üzerine fırsat doğduğu halde fitnenin ortadan kaldırılmadığını belirtir. Esnafın bir saldırısı olur bahanesiyle şeyhülislâm ve yeni sadrazam evlerine gönderilmedi. Sabah olduğunda bütün önemli kavşaklar yeniçeriler tarafından tutulmuştu.

Ocak ağaları, esnafın ani bir saldırısını önlemek için gece Atmeydanı ve buraya çıkan yollara devriyeler yerleştirdiler. Sabah olduğunda meydana gelmek isteyen esnafı silah zoruyla geri çevirmeye çalıştılar. Saraçhane'ye gönderilen yeniçeriler de esnafa zorla dükkânlarını açtırmak istediler. Esnaf, padişah fermanı olmadan dükkânlarını açmamakta kararlı olmasına rağmen yeniçerilerin tehditlerine daha fazla dayanamadı ve zamanla dükkânlarını açtı.

Böylece İstanbul'daki ilk esnaf isyanı olan 1651 isyanı, daha fazla zararlı hale gelmeden, biraz padişahın gayretleri biraz da yeniçerilerin silahlı zorlamaları ile yatıştırıldı. Fakat her geçen gün esnafın yeniçeriden şikâyeti daha da artmaktaydı. Aradaki bu sessiz mücadele yaklaşık bir ay devam etti. Bir ay sonra ise IV. Mehmed'i tahttan indirmek için Kösem Sultan ile beraber gizli planlar hazırlayan yeniçeri ağaları, İstanbul'daki diğer askerî gruplar ve şehir halkının birlikte hareket etmesiyle ortadan kaldırıldı. Böylece Osmanlı tarihinde "ağalar saltanatı" da son buldu.

KÖSEM SULTAN’IN ÖLDÜRÜLMESİ

“Öldü! Öldü!”

Esnafın 1651’deki isyanında yeniçerileri destekleyen Kösem Sultan, saraydaki hâkimiyetinin her geçen gün biraz daha azaldığını hissetmekteydi. “Valide-i Muazzama”, gücünü büyük oranda ocak ağalarıyla kurduğu ittifaktan alıyordu. Kaynanası ile kaçınılmaz bir mücadeleye gireceğini gören IV. Mehmed’in annesi Turhan Sultan ise saray ağaları, özellikle harem ağaları olan Başlala Süleyman Ağa, Hoca Reyhan Ağa, Musahip İsmail Ağa gibi ağalarla siyasi bağlarını güçlendirmeye çalışıyordu. Harem ağaları ve Turhan Sultan’ın saraydaki güçleri arttıkça, Kösem ve dolayısıyla ocak ağalarının IV. Mehmed üzerindeki nüfuzları azaldı. Harem ağalarını padişahtan uzak tutmak ve böylece de onların etkinliğini yok etmek isteyen Kösem Sultan, bir emir yayınlayarak ağaların Harem’e girmelerini sınırlandırmak istedi.

Sarayda kadınlar arasında güç mücadelesi yaşanırken, başta İstanbul esnafı ve halkı olmak üzere bütün Osmanlı ülkesindeki insanlar, yeniçerilerin sınır tanımayan zulümleriyle boğuşuyordu. Bunun üstüne bir de değeri düşük paraların piyasayı kaplamasıyla, İstanbul esnaf ve halkı, Ağustos 1651’de Topkapı Sarayı’nın kapısına dayandı. Bu gelişmeyi yeniçerilerin gücünün kırılması için bir fırsat olarak gören Turhan Sultan, esnaf ayaklanmasını destekledi. Esnaf, tüm sıkıntılarının kaynağı olarak gördüğü Veziriazam Melek Ahmed Paşa ve ocak ağalarının değiştirilmesini istedi. Kösem Sultan ocak ağalarının azlinin gelecek günlerde kendisi için ne kadar tehlikeli olacağını görerek, halkın bu isteklerini önlemeye çalıştı. Ama Turhan Sultan ve harem ağalarının

baskılarıyla Veziriazam Ahmed Paşa azledilip, yerine Turhan'ı destekleyen Siyavuş Paşa getirildi.

Turhan'ın küçümsediği kadar pasif bir rakip olmadığını gören Kösem Sultan, ocak ağalarına, hem kendisi hem de ağalar için büyük bir tehlike arz eden IV. Mehmed'in bir vesileyle ortadan kaldırılıp, yerine hükmetmesi daha kolay olan Şehzâde Süleyman'ın geçirilmesini önerdi. Çünkü Şehzâde Süleyman'ın annesi Dilaşub, ruhen itaatkâr ve sakin bir hayat sürmeyi seven bir kadındı. Ancak IV. Mehmed meselesini halletmek kolay olmayacaktı. Aleni bir suikast ile Mehmed'i zorla tahttan indirmek, zaten İbrahim'in öldürülmesinden sorumlu tutulan ve "evlat katili" damgasını yiyen Kösemin bir de torun katili olarak halkın gözündeki otoritesini büsbütün sarsacaktı. Bunu önlemek gayesiyle Kösem Sultan, eceli ile öldü süsü vermek için IV. Mehmed'i, Helvacıbaşı Üveys Paşa'nın hazırlayacağı zehirli şerbet ile öldürmeyi planladı. Ancak bu sinsi planı Kösem'in en yakınlarından biri olan Meleki Hatun, Turhan Sultan'a haber verince zehirletme planı da suya düştü.

Zehirleterek IV. Mehmed'i öldürtemeyen Kösem Sultan tekrar şöyle bir suikast planı hazırlamıştı: 2 Eylül 1651 akşamı İstanbul halkı iftarlarını ettikten sonra eğlenirken, Orta Cami'de toplanan yeniçeriler Kösem'in daha önce açık bıraktıracağı Topkapı Sarayı'nın kapısından içeri girerek, Sultan Mehmed ve taraftarlarını ortadan kaldırıp, Şehzâde Süleyman'ı padişah yapacaklardı. Saraya bir baskın yapılacağını bilen, ama zamanını kestiremeyen Turhan Sultan ve adamlarından Lala Süleyman Ağa yeniçerilerin silahlandıklarını duyduklarında, suikast vaktinin geldiğini anladı.

Lala Süleyman Ağa, sarayın etrafını kendi adamlarıyla koruma altına aldıktan sonra, gelişmelerden haberdar etmek için Turhan Sultan'ın kaldığı odaya gitti ve valideyi sessizce uyandırdı. Turhan Sultan can havliyle IV. Mehmed'in odasına koştu. Gözyaşları içinde oğlunu bağrına basarak uyandırdı. Lala Süleyman Ağa, Turhan Sultan'a canlarının güvencede olduğunu belirterek, bundan sonra yapılması gereken tek şeyin Kösem'i öldürmek olduğunu söyledi. Turhan Sultan da bu fikri kabul edince Kösem Sultan'ın ölüm fermanı verilmiş oldu.

Turhan Sultan, IV. Mehmed'i alarak daha güvenli bir yere giderken, Lala Süleyman da topladığı askerlere padişaha hizmet vaktinin geldiğini söyleyerek, çetin bir mücadeleye hazırlanmalarını tembihledi. Daha sonra

özel bir ekip oluşturarak, bunları da Kösem'i öldürmek üzere silahlandırdı.

Lala Süleyman Ağa, oluşturduğu ekiple Harem'e dalıp, koridorlarda karşısına çıkan ve kendini engellemek isteyen Kösem taraftarlarını kılıçtan geçirerek, valide sultanın odasının önüne kadar geldi. Bu gürültüyü ve kılıç şakırtılarını duyan Kösem, beklediği yeniçerilerin geldiği zannıyla, kapıda bekleyen adamlarına "geldiler mi?" diye sordu. Odanın önündeki Lala Süleyman, ona, "Evet, geldiler, dışarı buyurun" diye cevap verdiğinde Kösem bir tuzağa düştüğünü anladı ve Nihanhane denilen gizli odalardan birinden diğerine geçerek, daha önce hazırlatmış olduğu asma dolabın içine saklandı.

Lala Süleyman ve adamları odaya girerek, her tarafı didik didik aradılar. İlk anda Kösem'i bulamayınca bir oyunla karşılaştıklarını zannettiler. Ancak ümitlerin tükendiği bu anda, Kuşçu Mehmed adlı zülüflü baltacı Kösem Sultan'ı saklandığı yerden sürüklercesine çıkartarak, arkadaşlarına haber verdi. Bir anda askerlerin üzerine üşüştüğünü gören Kösem, bin bir yakarış ve yalvarmaya rağmen askerlerin elinden kurtulamayacağını anladığında son bir ümit onlara "Karun hazinesinin" kapılarını aralamayı önerdi. Ancak ecel rüşvet kabul etmiyordu. Kösem Sultan ile Kuşçu Mehmed zorlu bir boğuşmaya girdi. 60 yaşın üstündeki Kösem oldukça güçlü ve iri bir bedene sahipti. Ama artık saçlarına aklar düşmüştü, ön dişlerini de kaybetmişti. Buna rağmen Kuşçu Mehmed için Kösem'i alaşağı etmek kolay olmadı.

Birkaç askerin gayretiyle yere serilen Kösem Sultan'ın boğazını Kuşçu Mehmed olanca gücüyle sıkarak nefes almasını engellemeye çalışırken bir fırsatını bulan Kösem, Mehmed'in elini ısırdı. Canı yanan Mehmed elindeki hançeri Kösem Sultan'ın gözüne sapladı. Tüm bu boğuşmalar esnasında fırsatçı bir kaç asker Kösem'in kulağındaki küpeleri almaya çalışırken kulağını parçaladı, birkaçı da parmağındaki yüzükleri almak için parmaklarını kırdı. Kösem Sultan'ın tüm değerli eşyası yağma edildikten sonra yarı çıplak bir vaziyette yerde yatan bedenini gören askerler "Öldü! Öldü!" diye bağırmaya başlayınca, Kuşçu Mehmed de yaşlı valide sultanı öldü zannederek bıraktı. Olay yerinden uzaklaşmakta olan askerler Kösem'in inleyerek nefes almaya başladığını fark edince, Kuşçu Mehmed eline geçirdiği bir perde parçasıyla valide sultanı boğdu. Kösem Sultan'ı boğarken Kuşçu Mehmed'in üstü başı kanlar içinde

kalmıştı. Mahpeyker Kösem Sultan, ölümüyle de Osmanlı tarihinde yine bir ilke öncülük etti. Çünkü Harem'de öldürülen ilk valideydi.

Sarayda adeta can pazarı yaşanırken, veziriazam tertip ettiği ziyafette gönlünce eğleniyordu. Ocak ağalarıysa suikast saatinin gelmesini beklerken, harem ağalarının azlini istediklerine dair bir kâğıdı da Samsoncu Çavuş vasıtasıyla Veziriazam Siyavuş Paşa'nın eğlendiği yere gönderdiler. Siyavuş Paşa, ağaların istediklerini öğrendiğinde kendi canının derdine düştü. Ocak ağalarının yanına veya padişah sarayına gitmek arasında tercih yapmak zorunda olduğunu anladı. Kısa bir süre düşündükten sonra saraya gitmeye karar verdi ve Samsoncu Çavuş'u da yanına alarak Topkapı Sarayı'na gitti. Sarayın dış kapılarının açık olduğunu gördüğünde korkusu bir kat daha arttı. IV. Mehmed'in yanına ulaştığında tüm gelişmeleri öğrendi ve padişahın güvenliğini sağlamak için bazı tedbirler aldı.

Kösem Sultan'ın öldürüldüğünü öğrenen Samsoncu Çavuş, ocak ağalarına durumu iletmek için hemen saraydan ayrıldı. Bu feci haberi öğrenen ocak ağaları ne yapacaklarını tam olarak kestiremeyerek önce Orta Cami'ye geldiler ve burada en kısa zamanda bir çözüm yolu bulmak için hâl çareleri aradılar. Bu arada Orta Cami ve etrafı, Süleymaniye Camii'ne kadar tıka basa silahlı yeniçeriler ile dolmuştu. Yeniçeriler Şeyhülislâm Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi ve daha pek çok önde gelen ulemayı da zorla yanlarında Süleymaniye Camii'ne getirmişlerdi. Kimileri bir yangın çıkarmayı önerirken, kimileri de rüşvet ile halkın kazanılmasını savundu. Yangın çıkınca kendi evleri de yanacağından buna razı olmadılar. Sandıklar dolusu çil çil akçeye de halk itibar etmedi. Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa, "Valide sultanın intikamını alalım" dediğinde, yeniçerilerden bazıları ağaya, "Sen kimsin ki validenin kanını dava edersin" diye çıkıştılar. Hiçbir çözüm yolu bulamayan ocak ağaları can derdine düştüler. Güneşin doğuşu ile IV. Mehmed, Sancak-ı şerifi dışarı çıkarttı ve tellallara İstanbul halkına, "Her kim Müslüman ise Resulullah'ın sancağı altına gelsin. Ulülemre itaat etmeyip karşı tarafta bulunanlar, Orta Cami cemiyetine varanlar asilerdir. Din ve mezhep, sünnet ve cemaatten yabancı olurlar. Katledilmeleri için fetva verilmiştir. Muhammed ümmetinden olan, padişah sarayına varıp, Sancak-ı şerif altında bulunsun" şeklindeki isteği duyurmalarını emretti. Sancağın dışarı çıktığını ve padişahın da halkı sancak altına toplanmaya davet ettiğini

öğrenen İstanbul halkı, Naima'nın anlatımıyla "Ol saat halka bir gulgule düştü. Görenler hayret ederdi. Bütün halk nehir kanalları gibi Bâb-ı Hümâyûn'a yönelip, bir saat içinde Topkapı Sarayı'nın içerisi, dış avlusu ve dış meydanı tamamen dolarak öyle bir kalabalık oldu ki, iç bahçesinden Soğuk Çeşme'ye kadar Bâb-ı hümâyûn önündeki meydan, Ayasofya haremi ve etrafıyla Sultanahmet ve aşağı Ahırkapiya kadar sokaklar dopdolu olup, geride olanın ileri geçmesine imkân yoktu. Bütün ulema, imamlar ve şeyhler ve şehirde olan devlet âyânı ve ağalar silahlı adamları ile ve sipâhi ve cebeciler zümresi ve diğer ocak neferleri zabitleriyle silahlanmış olarak hep geldiler". Topçu ocağı mensupları da sancağın altında toplanınca durumun IV. Mehmed'in lehine döndüğünü gören yeniçeriler, "Sancak-ı şerif altında bulunalım. Ve kendimizi isyan pisliğinden temizleyelim" diyerek grup grup padişahın tarafına geçmeye başladılar.

Artık kendi taraftarlarının da sancak altına koştuğunu gören ocak ağalarından birinin şehri ateşe vermeyi önermesi üzerine Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa, tarihe mâl olmuş şu sözleri söylemiştir: "Bre Ömer! Bre eşşek! Bu senin söylediğin söz nasıl sözdür? Sus! O çeşit saçmasapan sözleri ağzına alma. Birkaç günlük ömür için din ve devlete düşman ve kâfirler gibi ihanet mi edelim? Ve cihan durdukça lânete siper olup, ocağımızın temeli yıkılıp, harap olmasına sebep ve illet mi olalım? Allah'a hamd olsun Müslümanız. Kavgamız devlet ve dünyaya aittir. Sözümüz oldu, ne güzel... Olmadı, emir Allah'ındır. Kazaya rıza... Önce beni, sonra sizi öldürürler. Bir can için devlete ve Allah'ın kullarına suikast lâyık mıdır?".

Senelerdir ocak ağalarının zorbalıklarından muzdarip olan İstanbul halkı bunların katledilmesini savunurken, IV. Mehmed yeni bir yeniçeri ağası tayin ederek bir katliamın önüne geçmesini bildi. Böylece halkla askerin çatışması önlendi. Birkaç gün sonra ise başta Bektaş Ağa olmak üzere önde gelen ocak ağaları saklandıkları yerlerden çıkarıldılar ve daha sonra da öldürüldüler. Yeniçerilerin gücü bu olayla biraz olsun kırılırken, İstanbul da büyük bir isyandan son anda kurtuldu. Yeniçerilerin IV. Mehmed'i devirmeleri veya halkın yeniçeriler üzerine saldırmaları halinde yaşanacakları hiç kimse tahmin bile edemezdi.

YENİÇERİ-SEKBAN ÇEKİŞMESİ

"Veziriazam ile şeyhülislâm
katl olunmadıkça
biz dağılmayız"

1655 başlarında Veziriazam Derviş Mehmed Paşa azledilip, yerine İbşir Mustafa Paşa atandı. İbşir Paşa, sicili pek de temiz olmayan biriydi. Özellikle Anadolu'da devlet aleyhine isyan hazırlığında olduğu yönünde söylentiler dolaşmaktaydı. Paşanın tam bu sırada veziriazam tayin edilmesi, belki de Anadolu'yu yeni bir ihtilalden kurtardı. İstanbul'da bir suikasta kurban gitmekten korkan İbşir Mustafa Paşa şehre maiyetindeki binlerce sarıca, sekban ve başıbozuk levend askerini de getirdi. Bunları Üsküdar'a konuşlandırdı.

25 Şubat 1655'de İstanbul'a giren İbşir Paşa bu makamda fazla kalamayacaktı. Üsküdar'da iki ay kadar bekleyen sarıca, sekban ve levendler gün geçtikçe durumlarının daha da kötüye gittiğini görmekteydiler. Kendilerine gelirler verileceği vaadi ile yurtlarından kopartılan bu askerler gelir temin etmek bir yana ellerinde ne varsa satmak zorunda kaldılar. Üstüne üstlük İbşir Paşa artık hallerini dahi sormaz olmuştu. Şikâyet sesleri gün geçtikçe artmakta ve "Bu herif bizim kuvvetimiz ile vezir oldu. Daha önce ve hâlâ padişah kılıcından ve düşmanlığı kötülüğünden bizim himayemizle kurtuldu. Bizim için ne iş başardı? Ve bu kadar vaadi var idi, hangisine vefa etti? ..Biz burada böyle aç ve muhtac bekleriz" demeye başladılar. Sadrazamdan evlerine gitmek için izin istediklerinde ise paşanın, "Ağalar ve yoldaşlar! Bu kadar sabreylediniz. Bir kaç gün dahi şu donanma çıkıncaya kadar sabreylen.

Sonra sizin durumunuzla alâkadar oluruz” tesellisi ile yetinmek zorunda kaldılar. Artık küçük bir kıvılcım bu askerleri isyan ettirmeye yetecekti.

Bu arada İbşir Paşa’nın, veziriazam olmasına yardımcı olan Murad Paşa ile arası açıldı. Bu olay veziriazam için sonun başlangıcı olacaktı. İbşir Paşa, Murad Paşa’dan kurtulmak için onu donanma ile başkentten uzaklaştırmak istemekteydi. Murad Paşa da bu arada boş durmadı ve sadrazamdan şikâyetçi olduklarını bildiği sarıca, sekban ve levend askerini paşa aleyhine kışkırtmaya başladı. Öncellikle Üsküdar’da bekletilen askerin lideri konumundaki Kürt Mehmed’i tersanede görüşmek üzere davet etti. Murad Paşa, bu toplantıda Kürt Mehmed’e yüklü miktarda para verdikten sonra, “Mehmed Ağacığım! Oğlum! Sen bir yarar bahadır yiğitsin. Biz senin kadrini başkaları gibi bilmeyiz, daha iyi biliriz. Şimdilik pek perişanlığımız vardır. Bu kadar şeyi mazur tut ve bizimle gönül birliğinde olman gerek. Gönül hoşluğu müyesser olursa her muradınıza müsaade olunmak mukarrerdir. Vezirimiz ahval bilmez ve dostluk anlamaz adamdır... Sizleri ve sipahileri binbir lütuf vaadiyle bu tarafa yanında getirmesi padişahtan korktuğu için idi. Herkesi musâdere ile padişaha hoş olup korkusundan emniyet geldi. Şimdiden sonra ricalarınıza müsaade değil, birer bahane ile vücudlarınızı ortadan kaldıracağı tarafımızdan bilinmektedir. Bizi donanma ile yolladıktan sonra hepinizin hakkından gelmek tedbirinde olduğu belki size dahi malûm olmuştur” dedi. Zaten bir fırsat kollayan Kürt Mehmed de, “Sultanım! Bu sözleriniz gerçektir. Bu hiçbirimizi sağ komaz ve bunu hepimiz biliriz. Hemen siz bir iş görün. Ben can ve baş ile hizmet ederim ve bütün sipahiyi kendimize uydurmağa söz veririm” diyerek paşa ile anlaştı. Bu anlaşma gelecek günlerde İstanbul’da iyi şeylerin yaşanmayacağının işaretiydi. Ertesi gün Murad Paşa, bu kez de elinden malları alınmış mağdurlarla gizli bir toplantı yaptı ve kendisine yardımcı oldukları takdirde mallarının geri verileceğini vadederek onları ikna etti.

İbşir Paşa’dan bir şekilde şikâyetçi olanları kazanan Murad Paşa için artık en önemli husus yeniçerileri de kendi safına çekmekti. Paşa, bunda da fazla bir müşkülle karşılaşmadı. Çünkü yeniçeriler de İbşir Paşa’nın icraatlarından şikâyetçiydiler. Kaptan paşa daha sonra Turhan Sultan’ın yakın adamlarını da kendi saflarına kattı. Sarayda da nüfuzlu birkaç kişiyi kazanan Murad Paşa, artık gönül rahatlığı ile İbşir Paşa ile kozlarını paylaşabilirdi.

Mayıs günü Murad Paşa daha önceden planladığı üzere harekete geçti. Önce yeniçeriler arasında, “Veziriazam, levendi ve sipahileri İstanbul’a geçirip, yeniçeri odalarını bastırıp, zümre-i Bektaşiyye’yi kırdıracaktır” dedikodusunun yayılmasını sağladı. Artık erkeğinden kadınına, yaşlısından gencine herkes bunu konuşmaya başladı. Gerekli kamuoyu oluştuktan sonra Murad Paşa bu defa ikinci planı uygulamaya koydu.

Mayıs sabahı Üsküdar’da beklemekte olan sekban, sarıca ve levendler kayıklarla İstanbul’a geçerken, yeniçeriler de yavaş yavaş Atmeydanı’nda toplanmaya başladılar. Atmeydanı’nda biraraya gelen yeniçeri ve başıbozuk askerler aralarında anlaşarak, bu toplantıya katılmayan askerleri de zorla meydana getirmek üzere dağıldılar. İstanbul’da birçok eve ve konağa baskın yaparak ağaları ve zabitleri zorla Atmeydanı’na getirdiler. Bazı yeniçeri ve sipahi ileri gelenleri de aralarındaki düşmanlığın giderilmesini ve her iki zümrenin bu isyanda birlikte hareket etmesini sağladılar.

İlk iki gün Murad Paşa donanma işleri ile ilgilendi. Üçüncü gün ise sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kızılca kıyamet koptu. İbşir Paşa’dan şikâyetçi olanlar başlarının üstünde yanmış hasır taşıyarak askerin önünde Sultanahmet Meydanı’na doğru ilerlediler. Meydana gelen asiler, padişahtan İbşir Paşa ve Şeyhülislâm Ebu Said Efendi’nin azledilmelerini istediler. Bu arada veziriazam ve şeyhülislâmın evleri asiler tarafından yağmalandı. İbşir Paşa ve Ebu Said Efendi de kurtuluşu saraya sığınmakta buldular. Zaten İstanbul’dan dışarı çıkmaları da mümkün değildi. Çünkü Murad Paşa çoktan şehrin kapılarını kapattırmıştı.

İbşir Paşa, IV. Mehmed’den ısrarla Sancak-ı şerifin çıkarılarak halkın sancak altına çağrılmasını istemekteydi. Ancak bu da mümkün değildi. Çünkü Tarihçi Naima’nın ifadesiyle, “bu cemiyyet yalnız kendi için tertib olunmuştu”. Asilerin daha da ileri gittikleri ve şehirde adeta terör estirdikleri yönündeki haberlerin ard arda saraya ulaşması üzerine padişah, İbşir Paşa’yı azletti. Bu haber Sultanahmet Meydanı’ndaki asilere iletildiğinde asiler hep bir ağızdan, “Veziriazam ile şeyhülislâm katl olunmadıkça biz dağılmayız” diye bağırdılar. Bunun üzerine IV. Mehmed de, İbşir Paşa’yı öldürtmek zorunda kaldı. Paşa’nın başı bedeninden ayrıldı ve meydandaki kalabalığın göreceği yüksek bir yere bırakıldı. Asiler, İbşir Paşa’nın kesik başını görünce meydanda sevinç çığlıkları atmaya başladılar. Bu arada Murad Paşa kendisine sadrazamlık

mührü verilmesine rağmen önce istemiyormuş görünse de, daha sonra kabul etti. Böylece Murad Paşa, muradına nail oldu. Ancak asiler Sultanahmet Meydanı'nı bir türlü terketmiyordu. Bunun üzerine asileri alttan altta desteklediği bilinen Murad Paşa'ya bunları hemen dağıtması emredildi. Paşa da asilere nasihat etmek üzere ulemadan iki kişiyi meydana gönderdi. Asiler gelen aracılarla anlaştıktan sonra yavaş yavaş meydanı terkettiler. Sarıca, sekban ve levendler Kürt Mehmed'in liderliğinde Samatya İskelesi'ne gelip buradan kayıklarla Üsküdar'a geçtiler. Bu isyanda da yine en fazla zararı İstanbul gördü. Üç gün boyunca asiler şehirde terör rüzgârları estirirken onlarca ev ve işyeri de yağmalandı.

ÇINAR VAK’ASI (VAK’A-YI VAKVAKİYE)

“Kabak gitti patlıcan geldi”

1656’da İstanbul, yine günlerce süren büyük bir isyana sahne oldu. İsyanın sebebi öncekilerden pek de farklı değildi. Sultan İbrahim döneminde 1645’de başlayan Girit kuşatması yaklaşık 24 sene devam etmiş ve bu uzun kuşatma devleti malî yönden zor duruma düşürmüştü. Bu yüzden devlet, askerin maaşını ödemekte zorluk çekmekteydi. Ayarı düşürülmüş akçe ile askerin bir bölümünün maaşları verildi. Ancak bu da derde deva olmadı. Çünkü İstanbul esnafı, ayarı düşük akçeyi almak istemiyordu. Değeri düşük akçeyle alış veriş yapamayan asker her gün kavga çıkarıyor ve onlarca şikâyetçi İstanbul kadısının kapısını aşındırıyordu. Girit kuşatmasındaki askerin bir bölümünün İstanbul’a gelmesi işleri daha da karmaşık hale getirdi. Senelerce savaş meydanlarında sıkıntı çeken bu askerlerin de uzun süredir verilmeyen maaşları ayarı düşük akçe ile ödenmeye çalışılınca sipahi ve yeniçeriler homurdanmaya başladılar.

Bu askerler ağa kapısına gelip, “Sultanım, o sezsiz adada [Girid] taş yaslanıp toprak döşendik. Din uğruna gaza eyledik. Buna rağmen dokuz aydır maaşımız verilmedi. Hâlimize merhamet buyurup hak ettiğimiz aylıklarımızı ihsan eyleyiniz” diye ağlayıp feryad ederek şikâyette bulundular. Ancak Kulkethüdası Osman Ağa’nın haklarını istemeye gelen askerleri ağır bir şekilde azarlaması bardağı taşıran son damla oldu. Askerler doğruca Orta Cami’ye gittiler ve burada bekleyen yeniçerilere neler olduğunu anlattılar. “Bu ne olmayacak iştir” diyen yeniçeriler için için kaynamaya başladılar. Bu durumdan sipahiler de şikâyetçiydi. İleri

gelen sipahi reisleri, “Bakın yoldaşlar! Aylıklarımıza ayarı düşük akçe çıkıp, o dahi yeniçerilere verilip, bizler nice ay bekleriz. Ulûfemiz verilmez. Yarımız ulûfe almadan defter kapandı. İnşallah gelecek aylıkta verirz, sabreylen derler. Yem ve yiyecek borç ile. Han köşelerinde aç ve muhtaç bekleriz. Aldığımız ulûfe hancıya olan borcumuza yetmez. Bu zillet ve horluğa ne zamana kadar dayanırız... Varalım yeniçeri yoldaşlarımızla birleşip, bu derdin çaresini görelim” deyip topluca yeniçerilere katılmaya karar verdiler. Bundan sonra yeniçeriler kendilerine daha fazla güvenmeye başladılar.

Mart’ta sipahiler yeniçeri kışlalarında misafir edildiler. Bütün gece nasıl bir hareket planı takip edeceklerini müzakere ettiler. Sonunda sabah olunca padişahtan ayak divânı toplamasını ve isimlerini yazdıkları otuz kişinin idam edilmesini istemeye karar verdiler.

Mart’ta da bu isteklerini yineleyen askerler, kendilerine gönderilen nasihat heyetlerini ise dinlemediler. Cuma namazından sonra İstanbul esnafı dükkânlarını kapattı ve bu durum isyan bitene kadar da yaklaşık bir hafta devam etti.

Durumun her geçen gün biraz daha ciddileştiğini gören IV. Mehmed, Alay Köşkü’ne gelerek buradan asilerin sözcüleri ile konuştu. Mehter Hasan Ağa, Şâmlı Mehmed ve Karakaş Mehmed adlı askerler, asilerin sözcüsü olarak köşkün önüne geldiler. Hasan Ağa, padişaha dua ettikten sonra askerin şikâyetlerini tek tek saydı ve daha sonra idam edilmelerini istedikleri otuz kişinin isimlerinin yazılı olduğu bir kâğıt çıkardı. IV. Mehmed, isimleri yazılı kişilerin görevlerinden alınacaklarını kaymakam aracılığıyla askere iletmesine rağmen asiler hep bir ağızdan “Hayır istemeyiz” diyerek itiraz ettiler. İsyanın giderek büyüyeceğini gören padişah, isimleri yazılı kişilerin bir kısmının idam edilmesini ferman buyurdu. İdam edilmesi istenenlerden Hasodabaşı Hasan Ağa, Hoca Bilâl Ağa ve Hazînedâr Yusuf Ağa sarayın denize bakan duvarlarından sarkıttıkları iplerle aşağı indiler ve doğruca Üsküdar’a kaçtılar. Ancak idam edilmeleri istenenlerin diğerleri bu sondan kurtulamadılar ve cansız bedenleri saray duvarının dışına bırakıldı. Asiler, idam edilenlerin cesedlerini teker teker Sultanahmet Meydanı’ndaki çınar ağacına astılar. Böylece bu isyan tarihlerimizde “Çınar Vak’ası” olarak anılmaya başladı. Bir hafta boyunca isimleri defterde yazılı olanlardan yakalananlar önce idam, daha sonra da bu çınarda baş aşağı asılarak halka teşhir edildi.

Ölülerin baş aşağı asılması nedeniyle bu olay “Vak’a-yı Vakvakiye” olarak da adlandırılmaktadır. İdamların ardından isyan da yavaş yavaş duruldu. İstanbul esnafı ve halkı da rahat bir nefes aldı. Ancak harem ağalarının nüfuzunun kırılmasına rağmen, bu sefer de şehirdeki sipahi ağaları her istediklerini yaptırmaya başladılar. Uzunçarşılı’nın yerinde benzetmesiyle “kabak gitti patlıcan geldi”. IV. Mehmed, yeniçerileri de kendi yanına çekerek bu sipahi ağalarını sarayda katlettirdi. Böylece Mart’ta başlayan isyana ancak tam manasıyla Haziran’da son verilebildi.

KÖPRÜLÜYE KARŞI SİPAHİ İSYANI

“Sen âlemin ahvalini bilmez misin ?”

İstanbul halkı, uzun süre, önce ocak ağaları, ardından harem ağaları ve daha sonra da sipahi ağalarının zulmü altında ezildi. Köprülülerin sadrazamlık makamına getirilmesiyle bir nebze olsun nefes alındı, ancak bu da kolay ve isyansız sağlanan bir düzen değildi. Köprülü Mehmed Paşa’nın devlet otoritesini yeniden tesis etme çabalarına ilk tepkiyi yine askerler gösterecek ve isyan bayrağı tekrar İstanbul sokaklarında dalgalanacaktı.

Sipahilerin ilk kıpırdanmaları, maaşlarının zamanında verilmemesi bahanesiyle oldu. Hazine sıkıntıda olduğu için sipahilerin maaşları verilememiş, bunun üzerine sipahiler de Defterdar Divrikli Mehmed Paşa’nın Süleymaniye Camii yakınlarındaki evini basmışlardı. Defterdar, evinin camlarını kıran asilerin elinden, arka bahçeden kaçarak kurtulmuştu. Soluğu Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa’nın sarayında aldı ve asileri paşaya şikâyet etti. Köprülü, “Bunun hâli budur. Sen âlemin ahvalini bilmez misin? Muzdarib olma. Daha önce gelen defterdarlar da bu sıkıntıyı çekmişlerdir. Hatta oturdukları sarayın pencere camları iki üç kat hazır bulunurdu. Taşla kırılanların yerine, hemen camcı dükkânına gidilerek hazır olan camlardan yenileri takılırdı...Sabreyle görelim!” diyerek defterdarı teselli etti. Bu arada sipahilerin çok sevdiği Kapdanıderya Ahmed Paşa’nın azledilmesi yaraya tuz biber ekti. Bu fırsatı ganimet bilen sipahiler Atmeydanı’nda bir toplantı tertip ettiler. Her iki olay da, sipahilerin Köprülü Mehmed Paşa ile karşı karşıya gelmelerinin çok yakın olduğunun işaretleriydi.

Mehmed Paşa, sipahiler karşısında yanlız kalmamak için kolları sıvadı. Önce Şeyhülislâm Bâlizâde'den, bu güne kadarki icraatlarının şeriata uygun olduğuna ve herhangi bir isyanda paşanın yanında yer alacağına dair yazılı bir belge aldı. Böylece ulemanın desteğini kazanmış oldu. Daha sonra Bektaşî şeyhinden de yeniçerilerin kendisini destekleyeceğine dair söz aldı. Paşa, içlerindeki adamları vasıtasıyla, sipahilerin de ne yaptıklarını takip etmekteydi.

Sadrazam, 4 Ocak 1657 akşamı sipahilerin harekete geçeceğine dair gizli bir haber aldı. Gerçekten de sipahiler sabah Atmeydanı'nda toplanmaya başladılar. Hatta şehir sokaklarını kuşatarak, yolda yakaladıkları kişileri de zorla meydana getirdiler. Sipahilerin Atmeydanı'nda toplandığını haber alan Köprülü, doğruca Topkapı Sarayı'na geldi ve IV. Mehmed'e neler olduğunu anlattı. Padişah, hemen yeniçeri ağasını huzuruna davet edip, askerleri ile bu fitneyi derhal def etmesini istedi. Yeniçeri ağası da vakit kaybetmeden huzurdan ayrıldı ve gerekli hazırlıkları yapmaya başladı.

Sipahiler, isyanda yalnız kalmamak için aynı gün yeniçerilerle anlaşmak üzere onlara ileri gelen ağalarından birkaçını aracı olarak gönderdiler. Fakat daha önce Köprülü'yü destekleyeceklerine dair söz veren yeniçeriler, bu teklifi kabul etmediler. Bu cevap, sipahilerin hayallerini suya düşürdü. Çünkü yeniçeri desteği olmadan bir isyanda başarı elde etmek neredeyse imkânsızdı. Bunun üzerine sipahiler teker teker meydandan kaçmaya başladılar. Ancak Sadrazam Mehmed Paşa, devletin otoritesini bile gölgeleyen sipahi ağalarının tahakkümüne bir son vermeye kararlıydı.

O gün fazla bir olay yaşanmadı. 6 Ocak'ta sadrazam sarayında bir toplantı tertip edildi. Bu toplantıda önce IV. Mehmed'in, "Tahtta çıkışımdan bu zamana gelinceye kadar sipahi eşkiyasının zulmü haddi aşmıştır. Saltanat namusuna hürmet göstermeyi tamamiyle unutmuşlardır. Atalarımdan beri, devletimizin hayrını istemekte olup, bağlılıktan dem vuranlar, bunlar gibi fesat erbabı olanlara yardımcı olmasınlar, cezalarının verilmesi hususunda, sadrazama yardım etmekle, nimetin hakkını gerçekten icra etmiş olursunuz" yazılı hatt-ı hümâyûnu okundu. Padişahın hattı gereğince, sadrazamın sarayında toplananlar da asi sipahilerin şehirden uzaklaştırılmasına ve ağalarının idam edilmesine karar verdiler. Sipahilerin yoğun olarak barındıkları Yeni Cami Hanı ile Elçi

Hanı’na baskınlar düzenlendi ve ele geçirilen sipahi ağaları Sultanahmet Meydanı’nda idam edildiler. Böylece Köprülü Mehmed Paşa’nın akıllıca hareketi ve kararlı tutumu sayesinde, aylardır İstanbul halkını adeta inleten sipahi zorbalarının ortadan kaldırılması sağlandı.

AV YÜZÜNDEN TAHTINDAN OLDU

“Şimdiden sonra bu tür sözleri dinlenmez”

1648’de bir darbeyle babası Sultan İbrahim’in tahttan indirilmesi ile padişah olan IV. Mehmed, elde ettiği tahtı yine darbe ile bıraktı. IV. Mehmed, tahta geçtiğinde daha 7 yaşındaydı. Kanunî’den sonra Osmanlı tarihinde en uzun süre tahtta kalan padişah oldu. Tam 39 sene 3 ay 1 gün. Bu uzun saltanat döneminin 1683’teki İkinci Viyana bozgununa kadar olan birinci yarısı önemli başarılara imza atılan bir dönemdi. Bu ilk dönemde Girit’in fethi tamamlandı, Kamaniçe seferi ile Ukrayna içlerine girildi, Orta Macaristan’da önemli başarılar elde edildi. 1683’teki İkinci Viyana bozgundan sonraki ikinci dönem ise Osmanlı tarihinin en zor dönemlerinden biriydi. 1683’te Viyana önlerinde yaşanan mağlubiyet ve ardından yaşanan büyük toprak kayıplarıyla birlikte IV. Mehmed’in iktidarına tepkiler bir çığ gibi arttı.

IV. Mehmed’e tepkilerin artmasındaki bir diğer sebep de padişahın hastalık derecesine varan av merakıydı. Devletin bu zor günlerinde iktidarla yakından ilgilenmesi gerekirken o, av partileri düzenliyordu. Ancak cephelerde yaşanan kayıpların artması üzerine özellikle camilerde av merakı yüzünden sert bir dille eleştirilmeye başlandı. Eleştiriler artınca tepkileri azaltmak için geceleyin ava çıkmaya başladı. Fakat bu tedbir de tepkileri yatıştırmak için yeterli olmadı. Özellikle 1686’da Budin, Avusturya tarafından işgal edildiğinde tepkiler hat safhaya ulaştı. İktidarını devam ettirmek için IV. Mehmed ava tövbe ettiğini ilân etti. Ancak bu defa da kendisi gece uyuyamaz hale geldi ve sonunda devlet adamlarıyla yaptığı bir toplantıda, Davutpaşa’dan dışarı çıkmamak

şartıyla, ava gitmesine müsaade edildi. IV. Mehmed'in bu hastalık derecesindeki av merakı saltanatının da sonunu getirdi ve tahttan indirilme gerekçesini oluşturdu.

Avusturya cephesindeki büyük kayıplar bir türlü önlenemiyordu. Bu yetmiyormuş gibi 4 senedir devam eden sürekli savaşlar askeri bezdirdi ve toplu firarlar başladı. Tepkiler 5 Eylül 1687'de isyana dönüştü. Çünkü Serdar-ı ekrem ve Sadrazam Sarı Süleyman Paşa, Egri tarafına geçen bir Türk birliğinin düşman saldırısına uğradığında geri çekilmesini engellemek için Tuna üzerindeki köprüye engeller yerleştirmiş ve böylece yüzlerce askerin şehid düşmesine sebep olmuştu. Bunun üzerine köprü üzerindeki engelleri aşarak karşıya geçen askerler isyan ettiler. Sadrazam Süleyman Paşa, isyan üzerine orduyu başsız bırakarak Belgrad'a kaçtı. Askerler de Siyavuş Paşa'yı sadrazam ilân ettiler ve bunu IV. Mehmed'e de kabul ettirdiler. Ancak askerin tepkisi bir türlü dinmek bilmiyordu. Bu arada İstanbul'dan gelen bir haber bardağı taşıran son damla oldu. Habere göre padişah askerin Belgrad'da kışlamasını istemişti. Bunu öğrenen asker, Avusturya cephesini terkederek İstanbul'a doğru yürüyüşe geçti. IV. Mehmed, Filibe'ye kadar gelen askeri yatıştırmak için orduyu bırakıp kaçan Sarı Süleyman Paşa'nın kesik başını ve bir hatt-ı hümâyûn gönderdi. Hatt-ı hümâyûnda, "Bundan önce serdarıekremim ve veziriazamım iken ordudaki askeri bırakp,frar ederek İstanbul'a kaçan Süleyman Paşa'nın cezası verildi. Kesik başı hepiniz tarafndan görülmek üzere size gönderildi. Kaymakam Receb Paşa'nın da kaydı görülmek üzere iken o firar etti ve yakalanması için adamlar görevlendirildi. Gece ve gündüz aranmaktadır. İnşallah birkaç gün içinde o da ele geçirilir. Bütün askere selâm ederim. Bundan sonra gerek maaşları, gerek levazımatları ve gerekse de Süleyman Paşadan rızama muhalif gördükleri eziyetlerin karşılığı olarak mükâfatlarının verilmesinde bir eksik olmaz. Din düşmanları böyle ayakta iken ve dört taraftan Rumeli'ye saldırmaları muhtemelken hepinizin İstanbul'a gelmesi uygun değildir. Bu sene Filibe, Sofya veya o havalide bir yerde kışlayın. Biz de bu taraftan yeni asker toplanmasına gayret gösterip, peyderpey para göndermeye çalışacağız" yazıyordu.

Padişahın bu hattı askere okunduğunda beklenenin tam aksi bir etki yarattı. Asker, "Padişahımız bu düşünceleri önceden edip, gece ve gündüz din ve devlete lâyık, saltanatın namusuna uygun hizmetlerde

bulunan askerlerini bilip, her birine ikram edip, zapt ettiği kalelerin tamirlerinde ve muhafazalarında olanların durumlarını soruşturmalı ve vezirlerinden kendisine hayırlı olanlarını ayırıp, onlara kabiliyetlerine göre mükâfatlar vermeliydi. Bu ana kadar av hevesiyle kendi arzularına tâbi olmayıp, kendisine hayırlı olmayan devlet adamlarını dinlememesi gerekirdi. Şimdiden sonra bu tür sözleri dinlenmez” diyerek padişahın hattına karşılık verdi ve bu cevaplarından hedeflerinin IV. Mehmed’i tahttan indirmek olduğu anlaşıldı.

Askerler, yeni sadrazam Siyavuş Paşa’yı önlerine katarak Filibe’den Edirne’ye doğru hareket ettiler ve 26 Eylül’de şehre ulaştılar. Asker, Edirne’ye geldikten sonra bazı tartışmalar yaşandı. Özellikle asker içindeki asilerin liderlerinden Yeğen Osman Paşa, Edirne’de kışlanmasında ısrar ediyordu. Ancak araya bazı sözü geçen kişilerin girmesiyle Osman Paşa da İstanbul’a gidilmesi konusunda ikna edildi. Bu arada daha asker Filibe’de iken niyetlerinin ne olduğu konusunda IV. Mehmed’e haberler ulaşmıştı. Fakat padişahın elinden fazla bir şey gelmiyordu. Çünkü askerin karşısına çıkaracak başka bir silahlı gücü yoktu. En fazla askerin azledilmesini istediği Darüssaade Ağası Yusuf Ağa’yı görevden

aldı.

Asker, Edirne’ye geldikten sonra burada iki gün bekledi. Bu arada İstanbul’daki devlet adamları, âyan, ulema ve yeniçeri ihtiyarlarına hitaben gönderdikleri mahzarlarla, IV. Mehmed’i artık padişah olarak görmek istemediklerini, kendileri şehre gelene kadar yeni padişahın seçilmesini bildirdiler. Askerin kendisini artık sultan olarak istemediğini öğrenen IV. Mehmed, “Allah’ın ezelden takdir ettiği şey ne ise o gerçekleşir. Onu ne büyük şahların ne de benim gibi aciz birinin değiştirmesi mümkün değildir. Bundan sonra yapılacak şey kadere boyun eğmektir ve başka çare de yoktur. Görelim olaylar ne gösterir” diyerek gelişmelerin seyrine kendini bıraktı.

Askerin mahzarları İstanbul’a ulaştıktan sonra Sadaret Kaymakamı Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa, devlet adamlarına, ayanlara, ulemaya ve yeniçeri ocağının ileri gelenlerine, sabah namazında Ayasofya Camii’ne gelmelerini bildirdi. 8 Kasım 1687’de, Fazıl Mustafa Paşa’nın daha önce bildirdiği üzere devlet adamları sabah namazından önce Ayasofya Camii’nde toplandılar ve topluca sabah namazı kılındıktan

sonra ana konuya geçildi. Mustafa Paşa, askerin gönderdiği mahzarı bir kez daha yüksek sesle okuttu. Camide toplananlar Şehzâde Süleyman'ın tahta çıkarılmasını kararlaştırdılar. Bu karardan sonra önce çavuşbaşı Topkapı Sarayı'na gönderildi ve Harem ağalarına cülûs hazırlıkları yapmaları bildirildi.

Kapığası Hacı İbrahim Ağa, şehzâdelere karşı herhangi bir suikast yapılmaması için IV. Mehmed'in içoğlanlarını padişahın Kur'an okumalarını emrettiğini söyleyerek odalarına hapsetti. Sultanın ayak divanı yapacağını söyleyerek, tahtı Topkapı Sarayı'nın Bâbüssaade Kapısı'nın önüne koydurttu. Harem Ağası Ali Ağa, Şehzâde Süleyman'ı hapis tutulduğu şimşirlik dairesinden çıkarmaya gitti. Ali Ağa, şehzâdeye asker, ulema ve vezirlerin cülûs töreni için kendisini beklediklerini söyledi. 40 yıldır sarayda hapis hayatı yaşayan Şehzâde Süleyman, Ali Ağa'nın sözlerine inanmadı. Şehzâde öldürüleceğini zannederek, Ali Ağa'ya "40 yıldan beri her gün ölüm korkusu çekmektense, bir kere ölmeyi yeğlediğini" söyledi. Harem Ağası Ali Ağa, tahta çıkacağına bir türlü inanmayan Şehzâde Süleyman'ı diğer Şehzâde Ahmed'in devreye girmesiyle ancak ikna edebildi. 8 Aralık 1687'de devlet adamlarının biat etmeleriyle Osmanlı padişahı oldu.

IV. Mehmed ve iki oğlu sarayın şimşirlik dairesinde hapsedildiler. Artık roller değişmişti. IV. Mehmed, kardeşinin 40 yıldır hapis yattığı şimşirlik dairesinde günlerini, 1693'teki vefatına kadar, geçirecekti. IV. Mehmed her ne kadar şimşirlikte günleri geçirse de, ara sıra Edirne'ye de gönderiliyordu. Ecel yine böyle bir Edirne seyahatinde devrik sultanı yakaladı ve kaderin bir cilvesi, av merakı yüzünden çok sevdiği bu şehirde 6 Ocak 1693'te canını teslim aldı.

İSTANBUL'DA TERÖR

"Bre kâfirden daha beter kâfirler!"

IV. Mehmed, 1687'de Edirne'ye gelmiş olan askerin bastırması ve devrin önde gelen ulemasının da destek vermesiyle 8 Kasım günü sabahın ilk saatlerinde sessizce tahttan indirildi ve yerine kardeşi II. Süleyman tahtta çıkarıldı. Ancak yeni padişahın sessiz bir darbe ile tahtta çıkarılması İstanbul'da çıkacak kargaşanın da habercisiydi.

Seferden dönen ordu, İstanbul yakınlarındaki Çırpıcı Çayırı'nda beklemekteydi. Başlarında da görünürde Sadrazam Siyavuş Paşa bulunuyordu. Ancak askere zorbabaşılar ve ağaların sözü geçmekteydi. Ordu, seferden yeni döndüğü için askerlerin sayısı da oldukça fazlaydı. Bunların İstanbul'a girmeleri önü alınamaz olayların yaşanmasına yol açabilirdi. Bu yüzden Siyavuş Paşa, kısa sürede ulûfelerini verip, onları dağıtmak gayretindeydi. Fakat gerekli parayı toplayamadığı için asker şehre girdi.

Şehre giren asker, hanlara, Sultanahmet'e yakın olduğu için Fazlıpaşa Sarayı'na ve yeniçeri odalarına yerleştiler. Sayıları o kadar fazlaydı ki, bazıları da Sultanahmet Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'na yerleştiler. Sadrazamın kendileri aleyhine bir oyun tertip etmemesi için onu da Alay Köşkü karşısındaki resmi binada değil, yeniçeri kışlalarına daha yakın olan Şehzâdebaşı'ndaki bir evde ikamet etmeye zorladılar.

II. Süleyman, kısa bir süre sonra sadrazamı huzuruna kabul etti ve ona, "Kırk yıldır bir karanlık yerde mahbus ve hayattan ümidimi kesmiş iken yeniden dünyaya gelip gözüm açdım ve âlemi hercümerc buldum" dedikten sonra şehirde zorbalık yapması muhtemel olanları hemen

uzaklaştırmasını emretti. Siyavuş Paşa, padişahla sarayda konuşurken yeniçeri ve sipahiler diğer askerî gruplarla birlikte Ayasofya Camii önüne kadar Atmeydanı'nı kuşatmışlardı.

Başıbozuk asker, daha şehre girdiği ilk günden itibaren sokaklarda terör estirmeye başlamıştı. Dükkânlar ve evler soyuluyor, esnaftan zorla para toplanıyor, vermeyenler ise feci bir şekilde dövülüyordu. Asker bununla da yetinmiyor, istemedikleri kişilerin kellelerini almak için Sultanahmet Meydanı'nda toplanıyor ve zorla o kişinin öldürülmesini sağlıyorlardı. En büyük sorun da askere maaşlarının ve cülûs bahşişinin ödenmesinde yaşanmaktaydı. Özellikle yeniçeri ve sipahiler, verilen miktarı yetersiz buldukları için maaşlarını almamakta ısrar ediyorlardı. Ancak bütün askerî gruplara istedikleri miktarda maaş ve bahşiş vermek hazinedeki sıkıntı nedeniyle mümkün olmadığı için parasını alamayan askerler de soluğu sarayın önünde alıyorlardı. Artık İstanbul'da askerin isyan etmediği ve Sultanahmet Meydanı'nda toplanmadığı gün yoktu. Sadrazam Siyavuş Paşa, devlet ve askerin ileri gelenlerini kendi konağında topladı ve devletin içinde bulunduğu mali sıkıntıyı, "İçeride ve dışarıda hazine yok, nereden bulup verelim? Bu hususta güçlük olduğunu benden iyi bilirsiniz. Ulûfe, terakki, gulamiye ve veledeş verilmesi münkündür ama cülûs bahşişi verilmesi bir şekilde mümkün değil, bunu padişaha bağışlasınlar. Başka çare yok veya cülûs inamına bedel sipahın beşer akçe terakkilerine birer akçe daha zam olup altışar akçe ile terekereleri verilsin. Buna razı olun ve yoksa kendimi sadaretden azl ederim. Mührü kime dilerseniz verin" diyerek durumu gayet açık bir şekilde toplantıdakilere anlattı ve orada hazır olanlar da sadrazamın önerisini kabul ettiler.

Bu arada Yeniçeri Ağası Harputlu Ali Ağa, şehirdeki karmaşaya bir son vermek için zorbabaşılarından bazılarını gece kaldıkları yerlerden zorla alarak öldürdü ve cesetlerini de denize attırdı. Bunu haber alan yeniçeri ve sipahiler, "Nazlanıp, duracak gün değil. Dışarı çıkın yoldaşlar!" diyerek koğuşlardaki ve şehrin muhtelif yerlerindeki asileri ayaklandırdılar. Asi liderleri yeniçeri ağasının bu hareketini fırsat bilerek asker terhis edilmeden istediklerini elde etmek için harekete geçmenin gerekli olduğuna karar verip, ertesi gün Sultanahmet Meydanı'nda toplandılar. Asilerin ne istediklerini öğrenmek için sadrazam da onlara bir adamını gönderdi. Asiler sadrazamın aracısına bazı devlet

adamlarının katledilmesi gerektiğini söylediler ve özellikle Sadaret Kaymakamı Köprülüzâde Mustafa Ağa’nın “Köprülüoğlu Mustafa Paşa bize cülûs ve terakki ve gulamiye ve veledeş verilmesini men’ edüp, bizi ortadan kaldırmaya kasd etmiş. Babası ve kardeşi ceddimizi kırıp ocağımıza incir dikti” dediler ve Yeniçeri Ağası Harputlu Ali Ağa’nın azledilmelerini sağladılar.

Sadrazam ve devlet ricali ülkenin içine düştüğü mali sıkıntıdan nasıl kurtulabileceğini görüşmek üzere tekrar bir araya geldi ve bu toplantıda halktan ek vergiler toplanması gerektiği, bunu da önde gelen zorbaların yapabileceği kararı çıktı. Bu karar İstanbul için karanlık günlerin kapıda olduğunun habercisiydi. Şehir halkı evlerinden çıkamaz, esnaf ise dükkânlarını açamaz hale geldi. Bu olaylara şahit olan Silahdar Mehmed Ağa halka yapılan zulmü, “İstanbul tüccarlarından, navluncularından ve bedesten esnafından gerek Müslüman, gerekse Hristiyan ve Yahudilerden yüzden fazla adama bölükbaşılar gönderip getirttiler ve devlet hazinesine yardım edin diye ciğerlerini doğradılar. Çoğunu tomruğa vurup zincire çekdiler. Ömürlerini zevk ile geçirip hapis bilmeyen halka ettikleri cevr ve hakaret ve musibet bir tarihte olmuş değildir. Bu korkudan adamlar vatanını terk edip çoluk çocuğundan uzakta kaldılar” şeklinde anlatmaktadır.

Yeni padişah II. Süleyman Eyüp Camii’nde kılıç kuşandıktan birkaç gün sonra bu sefer de önce cebeci askeri, “yeniçeri ve sipahi, ulûfe, zam ve bahşişlerini alıp vilayetlerine gitdi. Biz ise şimdiye kadar bir şey almadık. Yoksa padişah kulu değil miyiz? Ağamız olacak köftehor âlemde işimizi görmez, biz de ağamızı istemeyiz” diyerek isyan bayrağını açtılar ve yaklaşık üç bin kadar cebeci Atmeydanı’nda toplandı. Cebecilerin isyan ettiğini öğrenen topçular ile iki bin yeniçeri de meydana geldi ve sadrazamdan ağalarının azlini istediler. Siyavuş Paşa, asilerin isteğini yerine getirdi ve ağalarını değiştirdi. Ancak azledilen ağanın adamları ileri atılarak ağanın tekrar atanmasını sağladılar. Asiler birkaç gün içinde paralarını alacakları sözü karşılığında yavaş yavaş Sultanahmet Meydanı’nı terkettiler. Birkaç gün sonra tekrar Sultanahmet Meydanı asiler tarafından adeta işgal edildi ve bu isyan yeniçeri, sipahi, cebeci ve topçu askerinin de katılımıyla iki gün devam etti. Yine şehirde bu iki gün boyunca zorla dükkânlar kapatıldı, halk sokağa çıkamaz hale geldi, onlarca işyeri de yağmalandı. Bu isyanlarda

en fazla zarar görenlerin başında da defterdar gelmekte idi. Aylık ve ikramiyelerini alamayan askerler ilk iş defterdarın evini kuşatıyor, hiçbir şey yapamazlarsa evinin camlarını taşlıyorlardı.

Bu günlerde başkente, Batı cephesinden de ardı ardına kötü haberler gelmekteydi. II. Süleyman, şehirde asayişi yeniden temin ve devlet otoritesini tesis etmek için, bu kötü haberleri de fırsat bilerek, bir hatt-ı hümâyûn yayınladı. Bu hatt-ı hümâyûnda, askerin sefere gitmek üzere hazırlanmasını emretmekte ve zorbaların memlekette estirdiği terörü, "Siz ki veziriazam ve yeniçeri, sipahi, cebeci ve topçu kullarımsız. Cümlenize selam ve dualar ederim. Bu ana gelinceye kadar başkentimizde, Rumeli ve Anadolu'da halkı ateşlere yakıp âlemi haraba verdiniz. Bu devletin padişahlığını yoksa size mi sipariş ettiler. İçeri ve taşra mansıblarımda olan ocak ağalarımı istediğiniz gibi değiştirip, gün geçmez ki cemiyetten İstanbul şehrini berbad edip zengini fakir, fakiri zelil oldu. Ve bir alay ibadullahın ırzlarını ayaklar altına alıp âleme rüsva eylediniz. Yoksa size dünyada cevap verir yok mu? Bundan sonra bu fena hallerden el çekip hayır duamı alasınız. Yoksa bedduama uğrarsınız!" diyerek en açık bir şekilde dile getirmekteydi.

Askerin ulûfeleri ve bahşişleri dağıtıldıktan sonra şehirde kısa bir sükûnet havası hâkim oldu. Ancak bu arada Sadrazam Siyavuş Paşa'nın muhalifleri de boş durmuyor ve paşayı yeniçeri ile sipahi aleyhine kışkırtarak askerle arasını bozmak istiyorlardı. Bunların başında da Köprülüzâde Mustafa Paşa gelmekteydi. İkinci vezir olan Mustafa Paşa, sadrazamı, "Bu eşkıyaya nereye kadar yüz verirsin? Bunları birer bahane ile İstanbul'dan dağıt ve zamanla haklarından gel. Madem devlet işleri ellerindedir, sana sadaretde istiklâl ve huzur vermezler. Sipah zorbalarının işi kolay. Önce yeniçeri eşkıyasını hallet" diyerek askeri zorla kontrol altına alması yönünde alttan alta kışkırtıyordu. Bu tahriklere daha fazla dayanamayan Siyavuş Paşa, yeniçeri ve sipahi ağalarını azletti. Bu hareket yeniçeri ve sipahileri isyan ettirmek için yetti. Zorbabaşı Fetvacı Ahmed Çavuş'un da öldürülmesi için bir tertip düzenlenmesi isyanın tuzu biberi oldu.

Fetvacı Ahmed Çavuş, kendisi hakkındaki tertipleri adamları vasıtasıyla haber aldı ve "yoldaşlar kimse yok mu" feryatlarıyla yeniçeri kışlalarına doğru kaçtı. Şehrin farklı yerlerine dağılmış asiler kısa sürede bu olayı duydu ve onlar da yeniçeri kışlalarına koştular. Yeniçeri Ağası

Ali Ağa bu gelişmelerden adamları vasıtasıyla dakika dakika haberdar oluyordu. Bir isyanın önünü almak ve asileri ani bir baskınla ortadan kaldırmak için vakit kaybetmeden Sultanahmet Meydanı'na geldi. Ancak yanındakilerin "Be hey ağa, kaç başın var, nereye gidersin kendine bir çare gör. Fetvacıdan sipah zorbalarına haber geldi. Cümlesi binip üzerinize geliyor" şeklindeki uyarıları üzerine evine saklandı. Ertesi gün sipahiler ve yeniçeriler Divân toplantısından sonra çorba içmemek ve padişahı ayak divânı yapmaya zorlamak üzere karar aldılar. Ancak sipahiler bir türlü yeniçerilere güvenemiyordu. Yeniçerilerle yaptıkları toplantıdan sonra kendi aralarında bir toplantı daha tertip ettiler ve ertesi sabah Divân toplantısından sonra yeniçeri ağası ve vezirleri öldürmeyi kararlaştırdılar. Yeniçeri Ağası Ali Ağa da bu toplantıdan casusları vasıtasıyla tüm teferruatına kadar haberdar olduğu için Sadrazam Siyavuş Paşa'yı gelişmelerden haberdar etti. Siyavuş Paşa da sabah olduğunda top döktürmek bahanesiyle Tophane'ye gitti ve Divân toplantısını da iptal etti. İki gün sonra sipahi ve yeniçeriler bu sefer işi kökünden halletmek için isyan bayrağını tekrar kaldırdırlar ve İkinci Vezir Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın azledilmesini sağladılar, yeniçeri ağası da askerin zoruyla önce azledilmesine rağmen daha sonra tekrar ağalığa kabul edildi. Bunların dışında birçok üst düzey devlet görevine kendi adamlarının tayin edilmesini de sağladılar.

Yeniçeri ve sipahi zorbaları istedikleri makamlara kendi adamlarını tayin ettirdikten sonra artık sözlerinin üstüne söz söyleyecek bir güç kalmadı. İstedikleri kişilerin malına el koymak, istediklerini katletmek artık onlar için bir hiç mesabesinde idi. Asilerin bu serkeşlikleri ve itaatsizlikleri yeniçeri ileri gelenlerini bile çileden çıkardı ve bunlar her fırsatta Yeniçeri Ağası Ali Ağa'yı tahrik ederek onu ocağın adını temizlemesi gerektiği yönünde tahrik ettiler. Ağa da onlardan kendini destekleyeceklerine dair söz aldıktan sonra durumu sadrazama arz etti. Siyavuş Paşa, asilerin ortadan kaldırılmasını istemekle birlikte sefer hazırlıklarının başladığı bir dönemde başkentte kanlı bir çatışmaya girmek istemiyordu. Bu yüzden yeniçeri ağasının fikirlerine pek sıcak bakmıyordu. Ancak zorba reisi olan Fetvacı kendisine karşı bir tertip hazırlandığını öğrendiğinde deliye döndü ve Ali Ağa'nın konağını bastı. Ali Ağa ise daha önceden hazırlıklıydı ve birden içeri dalan Fetvacı'yı birkaç hamlede öldürüp, kesik başını da meydanda bekleyen

taraftarlarına attı. Bu hem yeniçeri ağası hem de Siyavuş Paşa için sonun başlangıcıydı.

Fetvacı'nın katledildiğini haber alan asiler tekrar yeniçeri ocağında bir araya geldiler ve Siyavuş Paşa'nın azledilmesine, Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın da katledilmesine dair karar aldılar. Asiler Ali Ağa'yı kısa sürede yakaladılar ve parçaladılar, kanlı gömleğini de Sultanahmet Meydanı'nda bekleyen arkadaşlarına gönderdiler. Bu kalabalıktan istifade eden Siyavuş Paşa'nın muhalifleri, askeri paşa aleyhine kışkırttı ve "Veziriazam dedikleri Abaza'yı istemeyiz" sesleri meydanı inletmeye başladı. Top ve tüfek gibi silahlarını da yanlarına alan asiler, paşanın Şehzâdebaşı'ndaki evine doğru harekete geçtiler.

Zorbalar, Siyavuş Paşa'ya sadaret mührünü kendilerine teslim etmesi halinde öldürülmeyeceğine dair söz verdiler. Sadrazam biraz da bu söze güvenerek mührü şeyhülislâma teslim etti. Ancak asilerin bir kısmı Siyavuş Paşa'nın öldürülmesi gerektiğine karar verdiler. İçlerinden bazılarının, Siyavuş Paşa'nın asker ne istediyse yerine getirdiğini, bu yüzden öldürülmesinin doğru olmayacağını ileri sürmeleri üzerine, "eşek yerine at bağlarız" diyerek itiraz seslerini bastırdılar. Ellerine geçirdikleri silahlarla Siyavuş Paşa'nın konağına doğru ilerlediler.

Askerin aleyhine nümayiş yaptığını ve evine doğru gelmekte olduğunu haber alan sadrazam da kendini savunmak için gerekli hazıklıkları yaptı. Evdeki hizmetlilerinin bir kısmına gitmeleri için izin veren paşa, devlet ricalinin de yanından uzaklaşmaları üzerine artık sonunun geldiğini hissetmekteydi. Asiler, kısa sürede paşanın evini kuşattılar ve sadaret mührünü ondan aldıktan sonra zorla içeri girmeye çalıştılar. Bunun üzerine Siyavuş Paşa da yanındaki elli adamı ile asilere silahla karşılık verdi. Zorla içeri giremeyeceklerini anlayan asiler yanlarında getirdikleri toplarla sadrazamın evini topa tuttular. Sabaha karşı açılan gediklerden içeri doluşan askerler Siyavuş Paşa'yı bulup öldürdüler ve evinde ne varsa yağmaladılar. Bu çatışmalar olurken kocasının yanından bir an olsun ayrılmayan paşanın karısına da eşine az rastlanır işkenceler ettiler. Sadrazamın eşine yapılan iskenceyi Tarihçi Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, "Hatta hanımı, Köprülü Mehmed Paşa kızı olup, dindar, tombulca bir hatun idi. Bayılıp düşmüş. Kimi kolundan bileziklerini çıkarıp ve kimi küpeleri için kulaklarını koparıp, kilime koyup alıp giderlerken bazı akrabaları ve nimetiyle büyümüş kimseler: 'Bre kâfirden daha beter

kâfirler! Burası Malta Adası mıdır? Bu hakareti kâfirce kâfir bile etmez' diyerek ellerinden aldılar" şeklinde anlatır. Bir gün boyunca devam eden kuşatmada şehir halkı büyük bir tedirginlik yaşadı ve herkes işyerinde veya evinde sabaha kadar bir yangın çıkarılır veya saldırı olur korkusuyla nöbet tuttu.

Önlerindeki önemli engellerden birini de silah zoruyla ortadan kaldıran zorbalar, artık İstanbul'da her istediklerine hâkim olacaklarını düşünüyorlardı. Esnaf ve halk ise olup bitenleri sessizce takip etmekteydi, ancak bu tam manasıyla fırtına öncesi yaşanan bir sessizlikti. En küçük bir fırsatta "bir kaşık suda tüm asileri boğacaklardı". Bekledikleri bu fırsatı da onlara asiler vereceklerdi.

HALK İSYAN EDİP, ZORBALARI TEPELEDİ

"Bu vilayet
gavur memleketi değildir"

II. Süleyman'ın 1687'de tahta çıkışından sonra İstanbul'da terör estiren zorbaların bir türlü önü alınamamıştı. Yine bir gün esnaftan zorla para ve eşya toplamak üzere şehir sokaklarında dolaşan birkaç zorba Yağlıkçılar Çarsısı'na da uğramıştı. Burada bir seyyidin dükkânından arzu ettikleri malları kendi istedikleri fiyata almak için ısrar edince seyyidin direnişi ile karşılaştılar. Bunun üzerine zorbalar, dükkân sahibini feci bir şekilde dövdüler. Bu hakareti şahsına ve seyyidliğine yediremeyen esnaf da eline geçirdiği çadır direğinin ucuna bir bez parçası bağlayarak, "Eşkıya zorbalarından sitem görüp, intikam almak isteyen Ümmed-i Muhammed'den olan sancak dibine gelsin" diye feryad etmeye başladı. Zaten aylardır zorba zulmü altında inleyen esnaf ve halk bu fırsatı ganimet bilip, seyyidin etrafında hızla toplanmaya başladılar. Kısa sürede binlerce insan seyyidin etrafında toplandı ve Bâb-ı Hümâyûn'dan geçip Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu'na doldular. Bu arada kapıcılar kethüdasını katlettiler ve Orta Kapı'yı zorlamaya başladılar. Ancak kapıcılar bu kapıyı çok sıkı korudukları için içeri giremediler. Bunun üzerine, kalabalık, seslerini padişaha duyurmak için hep bir ağızdan, "El aman padişahım, eşkıya elinden el aman! Bir âdil ve gayretli padişahsın! Hakkımızı hak et! Şerlerinden bîtâb kaldık. Çoluk çocuğumuz dağıldı, avret oğlan bizim değil. Mal ve emlakımız gitti. Irzımızı yıkıp rüsva ettiler. Bu vilayet gavur memleketi değildir. Ölümü ister olduk. Sancak-ı

şerifi ihsan buyurun! Eşkıyayı kıralım! Ya biz burada ölürüz veya Sancak-ı şerifi çıkarırız” diye bağırmaya başladılar.

II. Süleyman, önce halkın kendini tahttan indireceğini düşündü ama daha sonra kalabalığın, zorbaları ortadan kaldırmak niyetinde olduğuna kani olunca onlarla birlikte hareket etmeye karar verdi. Devlet erkânının hemen saraya gelmelerini emretti. Bu emir üzerine erkân Divân’da bir toplantı tertip etti ve toplantı sonunda zorbaların katlinin caiz, mallarının da helâl olduğu yönünde bir senet hazırlandı. Bu karar halka da ilân edildi. Bundan sonra şehir sokaklarında adeta zorba avı başladı.

Başta yeniçeri ağası olmak üzere önde gelen zorbabaşılar ise Ağa Kapısı’nda bir araya gelerek, bundan sonra nasıl hareket edeceklerini müzakereye başladılar. Artık sonlarının geldiğini anlayan zorbabaşılar bu toplantıda padişahı devirip, yerine Kırım hanını getirmeyi bile düşündüler. Ancak bu konuda kesin bir karar veremediler. Sancak-ı şerif’in de halka verildiğini öğrenince, kaçmaktan başka çarelerinin olmadığını görüp şehri terkettiler. Birkaç gün içinde saklandıkları yerlerden çıkarılıp, Sultanahmet Meydanı’nda idam edildiler.

Böylece aylardır İstanbul’a hâkim olan asayişsizlik halkın isyanı ile ortadan kaldırıldı. Daha önceki isyanlarda genelde askerin yanında yer alan şehir halkı, bu defa büyük çoğunluğu askerlerden oluşan zorbalara karşı durmuştu. Bu isyan, daha önceki isyanlardan başka bir yönüyle de farklılıydı. Daha önceki isyanlarda askerlerin bir kısmı isyan ederken diğer kısımları isyanı bastırmak üzere kazanılmakta ve isyanlar daha fazla büyümeden bastırılabilmekteydi. Ancak bu isyanda İstanbul’daki askerin çoğu birlikte hareket ettikleri için isyan yaklaşık dört ay, aralıklarla şehri kasıp kavurdu. Bu durum Tarihçi Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından da gayet açık olarak şu şekilde izah edilir: “Lâkin önceleri bu tür fitne ve fesat ortaya çıkıp askerin birinden isyan görüldüğü zaman, diğerfırka kola alınıp zulümlerini defetmeye tayin edilir, fitne ve kargaşa ateşi yine birbirinin müdafaasıyla teskin olunur idi. Ancak bu defa şerr ve fesat alevleri asker taifelerinin genelinin ittifak ve birleşmelerinden doğup, zorbalık ve istilaları teskin olmayıp git gide artmakta idi”.

Birkaç gün sonra şehir eski sakin günlerine kavuşurken, esnaf da dükkânlarını gönül rahatlığı ile açabildi. Ancak İstanbul’un daha göreceği kara günleri vardı.

SULTAN SEFERE ÇIKMASIN DİYE İSYAN ETTİLER

“Padişahın sefere gitmesi makul ve münasip değildir”

6 Şubat 1695’de Edirne’de II. Ahmed’in vefatı üzerine tahta, yine Edirne’de dünyaya gelen II. Mustafa’nın çıkarılması Osmanlı tarihinde yeni bir dönemin de miladıydı. Yeni padişah, İkinci Viyana bozgunundan sonra Batıda sürekli gerileyen, Viyana önlerinde iken Tuna Nehri’ne kadar çekilmek zorunda kalan ve Viyana hezimetinden sonraki savaşların çoğunu kaybeden devleti yeniden azametli günlerine kavuşturmayı hayal etmekte ve kendisine örnek olarak da 16. yüzyılın muhteşem hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman’ı esas almaktaydı.

Yeni padişah daha saltanatının üçüncü günü Veziriazam Sürmeli Ali Paşa’ya kötü gidişatı düzeltmek için sefere bizzat çıkacağını ifade eden bir hatt-ı hümâyûn gönderdi. Burada, zevk ü sefayı ve rahatı kendisine haram ettiğini, vücudunu halk uğruna tahsis ettiğini, bu bakımdan veziriazamdan da benzeri şekilde hizmet beklediğini bildiriyordu. O kadar ki, babası IV. Mehmed’den bu yana gelen padişahları gevşeklikle suçluyor, duyarsızlıkları, zevke dalmaları yüzünden her tarafın istila altında kaldığını, çoluk-çocuğun esir düştüğünü, kendisinin düşmandan intikam almayı baş hedefi haline getirdiğini söylüyordu. Ayrıca “padişahımız niçin sefere gider” diye vaki olabilecek suallere de ceddi Kanunî Sultan Süleyman’ı örnek gösteriyor, kendisinin onun yolunda yürüdüğünü bildiriyordu.

II. Mustafa, hatt-ı hümâyûnuyla tıpkı ceddi Kanunî gibi orduyu bizzat komuta etmek istediğini ilân etti. Yıllardır tahta çıkmak için yanıp tutuşan yeni sultan bozguna dur demek için bizzat kolları sıvadı, fakat padişahın bizzat sefere çıkmak istemesi devlet ricali arasında hemen kabul görmeyecekti. Karşı gelenlerin başında da Veziriazam Sürmeli Ali Paşa gelmekteydi. Ali Paşa her fırsatta, II. Mustafa'yı kararından döndürmek için padişahların sefere hareketi halinde, 5.000-10.000 nakit akçenin bulunması gerektiğini, ancak gelir gideri karşılayamadığından ulûfe vermeye kudreti olmadığını ileri sürüyordu. "Memleket harâb, halk berbat olmuştur. Devletin malını tahsine, tahsildarlar bile acizdir. Bu yıl İstanbul'da kalmanız ve serdar olarak benim gitmem, gelecek sene gereği gibi hazırlık yapılıp hareket buyurmanız uygundur" diyordu. Ancak padişah veziriazamın sebeplerini inandırıcı bulmadı. Sultan, veziriazamın bahanelerine, "Bana ağırlık ve hazine lazım değil, yeri geldiğinde kuru ekmek yerim, kendimi din uğruna feda ederim. Her ne denli zorluk olur ise sabr ve tahammül edebilirim. Halka hizmet görevim tamamlanıncaya kadar bu işten dönmem" şeklinde cevap verdi.

Padişahı bir türlü ikna edemeyen Veziriazam Ali Paşa, diğer vezirleri, Şeyhülislâm Mehmed Sadık Efendi, nakibüleşraf, yeniçeri ağası ve kapıkulu ocağının ileri gelenleri ile sefer işlerinde deneyimli olan devlet ricalini Edirne'deki sarayında bir araya getirdi. Burada padişahın bizzat sefere katılacağını bildirdiği hatt-ı hümâyûnunu herkesin duyması için yüksek sesle okuttu ve meclistekilerden bu konudaki görüşlerini beyan etmelerini istedi. Veziriazamın konağındaki bu tartışma üç gün devam etti. II. Mustafa'nın bu kararına en fazla karşı çıkanların başında Kulkethüdası Deli Baltazâde Mahmud Ağa gelmekteydi. Mahmud Ağa, "Eğer düşman bir tane olsaydı padişahın emrine uyardık ve sefere gitmesinden haz duyardık. Mora düşman eline girmiş iken Sakız'a dahi saldırdı. Eğer padişah hazretleri sefere hareket ederse İstanbul boş kalır. Venedik kâfiri yine fırsat bulup bir tarafa gelir. Bu hususta padişahın sefere gitmesi makul ve münasip" değildir diyerek II. Mustafa'nın bizzat sefere çıkmasına karşı gelenlerin sözcülüğünü üstlendi, ancak ağanın bu itirazları azline sebep oldu. II. Mustafa, Mahmud Ağa'yı azlederek fikrine muhalefeti bastırdı.

Ordunun başında sefere çıkmakta kararlı olan sultan, hazırlıkları da bizzat denetledi. Hatta bazen tebdil-i kıyafetle hazırlıkların yürütüldüğü

yerleri teftiş etti. İkinci Viyana bozgunundan itibaren halkın çektiği sıkıntıları gidermek ve orduya bizzat komuta etmek isteyen padişahın bu gayretleri halk nazarında “karanlık bulutlar arasından çıkan ve daha mutlu bir gelecek vaad eden bir güneş” gibi görülmesine neden olmaktaydı.

21 Şubat 1695’de Sakız’ın Venedik’ten geri alınması, Kırım hanzâdelerinden Şehbaz Giray’ın Lehistan topraklarında önemli başarılara imza atması Avusturya seferi öncesi moralleri yükseltti ve padişahın seferi için uğurlu birer işaret olarak algılandı.

Bir taraftan hazırlıklar son hızıyla devam ederken 20 Mart 1695’de tuğ-ı hümâyûn, gelenek olduğu üzere vezirler ile ulemanın katılımıyla, Edirne Sarayı’ndaki Babüssaade’ye dikilip kurbanlar kesildi. Daha sonra padişahla beraber Arz Odası’na geçildi, burada dua edildikten ve devlet adamları ile konuşulduktan sonra tuğ-ı hümâyûn töreni sona erdi. Törenden sonra Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerindeki yöneticilere sefer hazırlıklarını tamamlayarak baharda Edirne’de toplanmalarını yönünde emirler gönderildi.

Hazırlıkların en önemli, ancak en zor kısmı ise imparatorluğun farklı bölgelerindeki eyalet askerlerini bir araya getirmekti. II. Mustafa, 1695 seferi için tahta çıkışının ilk haftasından itibaren eyaletlere gönderdiği fermanlarda, emirleri altındaki askerleri ve kapı halklarını en kısa sürede toparlayıp ordu hareket etmeden önce Edirne’ye gelmelerini, Belgrad’a yakın bölgelerin idarecilerine ise Belgrad’da ordu ile buluşmalarını emretmesine rağmen askerlerin toplanması oldukça problemli oldu. Özellikle Anadolu’nun farklı bölgelerindeki eyalet askerlerinin orduya katılmaları oldukça gecikti ve Tımışvar’a kadar orduya katılmalar sürdü. Askerlerin tamamen toparlanamaması ordunun da yavaş yol almasına ve vakit kaybına neden oldu.

Bir taraftan eyalet askerleri orduya katılırken bir taraftan da Edirne’deki hazırlıklar devam ediyordu. 23 Mart 1695’de Divân-ı Hümâyûn’da askere cülûs bahşişi dağıtıldı. Ancak bahşişin tamamının dağıtılmaması daha sonra askerin isyan etmesinin görünürdeki sebebi olacaktı. Emeklilere, duacılara, padişah vakıflarında ve diğer vakıflarda görevli olanlara, kale askerlerine sefer yüzünden cülûs bahşişleri verilmedi.

21 Nisan’da Belgrad muhafazasına tayin olunan Süleyman Ağa, komutası altındaki 1613 yeniçeriyle beraber törenle yola çıktı. Ancak Mustafa Paşa Köprüsü’ne geldiklerinde yeniçeriler kendilerine cülûs bahşişi olarak tahsis edilen 250 kese verilmedikçe bir adım daha ileri gitmeyeceklerini söyleyip isyan ettiler. Askerin isyanı üç gün devam etti ve üçüncü günün sonunda istedikleri bahşişlerin verileceği vaadiyle ikna edildiler.

Yeniçerilerin bu isyanın arkasında padişahın bizzat sefere çıkmasını istemeyen, başta Veziriazam Ali Paşa’nın geldiği iddia edilmekteydi, muhalifler vardı. Yeniçerilerin isyan etmesi ve Edirne’ye geri gelecekleri dedikodusunun şehirde yayılması üzerine Edirne’deki asker bir saldırı ihtimaline karşı teyakkuza geçti. II. Mustafa, ne olup bittiğini tam olarak anlayabilmek için yakın adamlarından birkaçıyla kıyafet değiştirip Mustafa Paşa Köprüsü yakınlarına gitti ve yaptığı sorgulamalarda isyanın arkasında Ali Paşa’nın bulunduğunu, veziriazamın askeri isyana teşvik etmekteki amacının da padişahı sefere çıkmaktan vazgeçirmek olduğunu öğrendi. Yeniçeri isyanında parmağı olduğu gerekçesiyle Veziriazam Sürmeli Ali Paşa’yı 1 Mayıs’ta azletti ve yerine Elmas Mehmed Paşa’yı tayin etti.

II. Mustafa bizzat çıktığı 1695 ve 1696 seferlerinde başarılı oldu. Ancak 1697’deki üçüncü seferinde Zenta’de büyük bir mağlubiyet alınca eski heyecanını keybedip, günlerini daha çok Edirne’de geçirmeye başladı. 1695’te orduya komuta etmesin diye isyan eden ordu, bu seferde devlet işleriyle ilgilenmeyip, hareketsiz kaldığı için padişaha karşı isyan edip, tahttan indirdi.

EDİRNE VAK’ASI

“Bizim işimiz şer’ iledir”

Osmanlı tarihindeki en ilginç isyanlardan biri 1703’de yaşandı. Tahta çıktığında Kanunî Sultan Süleyman’ı örnek alacağı iddiasında bulunan II. Mustafa, 1697 Zenta mağlubiyetinden ve özellikle 1699 Karlofça Antlaşması’ndan sonra adeta başka biri olmuştu.

Büyük ümitlerle tahta çıkarılan II. Mustafa, artık devlet işleriyle ilgilenmiyor, daha çok babası gibi av partileri düzenleyerek günlerini geçiriyordu. Bunun için de daha ziyade Edirne’de ikamet ediyordu. Sanki tarih tekerrür ediyordu. Çünkü babası da hayatını İstanbul’dan ziyade Edirne’de av partileri ile geçirdiği için darbeyle tahttan indirilmişti. II. Mustafa da babası gibi, babasının azl fetvasındaki benzer gerekçelerle darbe ile tahttan indirilecekti. Aslında darbe ile tahttan indirilmek sanki dede mirasıydı. Çünkü II. Mustafa’nın dedesi Sultan İbrahim de darbe ile tahtını kaybetmiş ve yerine oğlu ve II. Mustafa’nın da babası olan IV. Mehmed geçmişti. Sultan İbrahim’in acı sonu oğlu IV. Mehmed’i de bırakmamış, o da darbe ile saltanatını kaybetmişti. Darbe ile tahttan indirilmek torun II. Mustafa ve onun yerine geçen kardeşi III. Ahmed’in de yakasını bırakmadı.

1703 İsyanı’nın görünürdeki sebebi Gürcü seferine gönderilen yaklaşık 200 cebeciye birikmiş maaşlarının ödenmemesiydi. Ancak birbiri ile bağlantılı ve birbirini tetikleyen başka birçok farklı etken de vardı.

İsyan için sebepler çok önceden oluşmaya başlamıştı. Sultan II. Mustafa’nın, Köprülü ailesiyle iktidar mücadelesine girmesi, Seyyid Feyzullah Efendi’nin üst düzey kadroları kendi adamları ile doldurması

ve devlet işlerine gereğinden fazla müdahale etmesi, olumsuz sonuçlarına rağmen Karlofça Antlaşması'nın imzalanması, Sultan II. Mustafa'nın hükümet üyeleriyle İstanbul'u terkederek Edirne'ye yerleşmesi, hem padişah hocası hem de şeyhülislâm olan Feyzullah Efendi'ye gereğinden fazla itimat etmesi ve seferlerde reayadan da binlerce kişinin asker yazıldıktan sonra barışın tesis edilmesiyle bunların askerî sınıftan çıkarılmak istenmesi asıl önemli nedenlerdi.

Feyzullah Efendi'nin siyasî işlerdeki nüfuzu İstanbul'daki ilk Rus daimi elçisi Tolstoy'un da dikkatini çekmiş, isyandan önce böyle bir şeyin haberini vermiş ve bu konuda I. Petro'ya şunları rapor etmiştir: "Osmanlı'da şeyhülislâmlık en üst dinî görevdir. Şimdiki işler şeyhülislâmın görüşüne başvurulmaksızın uygulanamaz... Şeyhülislâm ise her işe aklı ile karar veren bir insandır. Sultan ona çok güveniyor. Sultanla baş başa konuşabilir. Bu şeyhülislâm yedi yıldan beri sultandan öyle bir güç aldı ki, bir zamanlar sultanın hocası idi. Sultan da onu o kadar çok sevmekte ve güvenmektedir ki, onun yerinde başka kimseyi hayal edemez. Şeyhülislâm da gerek kendisi, gerekse de oğulları ve bütün ailesi çok büyük hazineler elde ettiler. Çünkü bazı oğulları da üst düzey makamlarda bulunuyorlar. Bu baba oğul bütün Osmanlı Devleti'nin hazinesini ele geçirmekle suçlanabilirler, çünkü onların ambarı parayla doldurulmuştur.

Kadılar onlardan rahatsızlar. Ancak aleyhlerinde bir şey yapamıyorlar, çünkü çok akıllı değiller. İçlerinde akıllı olanlar ve becerilerini ortaya koyabilecek olanların ise şansı yoktur. Çünkü şeyhülislâm ve oğlu tarafından Edirne'den uzaklaştırılmışlar. Görünen o ki, şeyhülislâm ve onun evlatlarının bu saltanatına asker ve halk isyanlarından başka bir şekilde son verilmeyecektir. Ancak isyanın Edirne'de olması mümkün değildir. Çünkü orada az sayıda devlet görevlisi yaşamaktadır. Büyük bir ihtimalle böyle bir şey İstanbul'da gerçekleşebilir. Çünkü orada çok sayıda insan yaşıyor. Bundan dolayı yöneticiler burada yaşamıyor ve buradan uzaklaşıyorlar.

Eski şeyhülislâmlar siyasi işlere karışmaz, onları vezirlere bırakırlardı. Kendileri ise din işleri ile ilgilenirlerdi. Daha önceden aksi yaşansa da çok istisnaî bir durumdu. Ancak şu anki şeyhülislâm, yeni sadrazam ve diğer akıllı vezirlerle birleşmiştir".

Olaylara şahit olan, ancak adını bilmediğimiz bir Osmanlı müellifinin kaleme aldığı tarihte de ulemanın ve halkın, şeyhülislâmın haddinden fazla güçlenmesine karşı duydukları tepki dile getirilmekte, halkın “ah bir kavga” diyerek bir kıvılcım beklediklerini yazmaktadır. Ayrıca bu kaynakta önemli bir husus daha vurgulanır. O da sadece Feyzullah Efendi’nin değil tevabiinin de güçlerinin nerelere ulaştığı örnekleriyle ortaya konulmaktadır.

II. Mustafa, saltanatının ilk dönemlerinde Köprülü sülalesinden birini sadrazam olarak atamadı ise de, 1697’deki Zenta mağlubiyetinden sonra devlet nizamındaki sarsıntıyı ve karmaşayı düzeltmesi için Amcazâde Hüseyin Paşa’yı sadrazam tayin etti. Hüseyin Paşa, sadaret mührüne sahip olmasına rağmen perde arkasında iktidar iplerini Şeyhülislâm Feyzullah Efendi tutmaktaydı. Hüseyin Paşa, en küçük tayinde dahi şeyhülislâmın rızasını almak zorundaydı. Sultan II. Mustafa da Amcazâde’yi haddinden fazla güçlendirmemek ve dengeyi korumak için Feyzullah Efendi’nin bu aşırı hareketlerine göz yumuyordu.

Şeyhülislâmın devlet işlerine müdahalesi, Amcazâde Hüseyin Paşa’yı iş yapamaz hâle getirdi. Feyzullah Efendi’yi etkisizleştirmek için çabalayan Hüseyin Paşa bunda başarılı olamayınca II. Mustafa’nın yerine kardeşi Şehzâde Ahmed’i, yani III. Ahmed’i geçirmek için harekete geçti. Bu iş için de yeğeni Kıblelizâde Ali Bey’i ve kâhyası Şehrizorlu Hasan Paşa’yı görevlendirdi. Ancak bu tertibi öğrenen Sultan II. Mustafa, Amcazâde Hüseyin Paşa’nın yeğenini idam ettirdiği gibi, kâhyası Şehrizorlu Hasan Paşa’yı da Şehrizor’a sürgün ettirip arkasından idam fermanı gönderdiyse de paşa kaçarak kurtuldu.

Yeğeninin öldürülmesinden ve kendisinin de azledileceğinden şüphelenen Amcazâde Hüseyin Paşa, hastalığını bahane ederek görevden ayrıldı ve bir süre sonra da 1702’de vefat etti. Amcazâde Hüseyin Paşa’nın ölümünden sonra nişancı olan eniştesi Söhrablı Ahmed Paşa da görevden alınarak Rumeli Hisarı’ndaki yalısına yerleştirildi. Ancak kısa süre sonra Gürcistan seferine gönderilen cebeci askerlerinin isyanından istifade eden Şehrizorlu Hasan Paşa ve Söhrablı Ahmed Paşa büyük bir isyanın çıkmasında rol oynayacaklardı.

Amcazâde Hüseyin Paşa’dan sonra göreve 1697’deki Avusturya savaşlarında kazandığı başarılarla ve Basra seraskerliği sırasındaki faaliyetleriyle halk nazarında büyük bir kahraman olarak görülen

Anadolu Beylerbeyi Daltaban Mustafa Paşa getirildi (27 Eylül 1702). Bu atamada Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin de oluru alınmıştı. Ancak Daltaban Mustafa Paşa gibi savaş taraftarı ve arkasında halk desteği olan birinin şeyhülislâmla bir gün karşı karşıya gelecekleri kesindi. Paşa, sadrazam olduktan sonra, başlarda selefi Amcazâde Hüseyin Paşa'nın durumuna düşmemek için Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin atadıkları ile arasını iyi tutmaya çalıştı, ama her geçen gün şeyhülislâmın müdahalesi Mustafa Paşa için daha çekilmez hale geliyordu. Silahdar'ın ifadesiyle, "Padişah hazretleri şeyhülislâm efendiyi devletin hayrını düşündüğü zannıyla hükümet ve devletin idaresini ona bırakıp, bütün işler onun rey ve tedbiriyle vücuda gelmeğin vezirlerin ancak bir adı kalıp oyuk mesabesindeydiler'.

Bu arada savaş taraftarı olan ve Karlofça Antlaşması'nı kabul etmek istemeyen Daltaban Mustafa Paşa'nın, antlaşmada Osmanlı tarafını temsil eden Reisülküttab Rami Mehmed Efendi ve Divân-ı Hümâyûn Tercümanı Mavrokordato'yu huzuruna çağırıp fırçalaması ipleri koparan ilk gelişme oldu. Rami Mehmed Efendi ve Mavrokordato, hayatlarından endişeye kapıldıklarından kurtuluş için vakit kaybetmeden şeyhülislâmın konağına gittiler. İkili, şeyhülislâma Daltaban Mustafa Paşa'nın tehlikeli bir şekilde güçlenmeye başladığı ve böyle devam ederse şeyhülislâmın da hayatının tehlikeye girebileceğini söylediler. Artık Daltaban Mustafa Paşa'nın ölüm fermanı verilmişti. Daltaban Mustafa Paşa'nın kethüdası İbrahim Ağa'ya şeyhülislâmı ortadan kaldırmak için kurduğu planları anlatması ve bundan Feyzullah Efendi'nin haberdar edilmesiyle Mustafa Paşa için geri sayım başlamıştı. Hemen harekete geçen Feyzullah Efendi, Rami Mehmed Paşa ile birlikte II. Mustafa'yı ikna ederek Daltaban'ın 24 Ocak 1703'de önce azledilmesini, 4 gün sonra da katledilmesini sağladılar. Yerine de Sultan II. Mustafa'ya sadık kalacağı düşüncesiyle Karlofça Antlaşması'nın mimarı Rami Mehmed Paşa getirildi. II. Mustafa eski sadrazamı için Silahdar Mehmed Efendi'ye şunları söylüyordu: "Gördün mü şu haini, Bağdadda Abbasilerin son meliki olan Mutasım Billah'ın veziri Alkamî ile Hülagu Han kıssası başımıza gelecekti. Hayvanın alacası dışarda, insanın içeride, iç dünyası bilinmez. Üşenmez ve yorulmaz diye uzakdan getirdik, sadakat umarken hain çıktı'.

Rami Mehmed Paşa, yedi ay sadrazamlık makamında kaldı. Sultan II. Mustafa, diğer sadrazamlara olduğu gibi, Rami Mehmed Paşa’ya da sadaret mührünü verirken, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin tavsiyesi ile hareket etmesini, aksi halde sorumlu olacağını söylemişti. Fakat bundan sonra işler kötü gitmeye başlamış, sadrazam şeyhülislâmın müdahalesi yüzünden iş yapamaz hâle gelmişti.

Yeni sadrazam, iyi bir eğitim almış değerli bir devlet adamı olduğu halde, Feyzullah Efendi işlere müdahale etmeye devam etti ve şeyhülislâmın çocukları sadrazamı ‘’vezir bizim kendi çırağımızdır” diyerek aşağıladılar. Rami Mehmed Paşa’nın haysiyetini kırmaları, her işe burunlarını sokmaları ve bütün gelir getiren işlerde ortaklık kurmaları, sadrazamı şaşkına çevirdi. Ancak sadrazam, Feyzullah Efendi’nin padişah nezdindeki nüfuzunu ve aleyhinde alenî komplolar hazırlayanların akıbetlerinin kendinden önceki sadrazam Daltaban Mustafa Paşa gibi olacağını bildiğinden çok temkinli hareket etmek zorundaydı. Bu yüzden sadrazam, görünüşte Feyzullah Efendi’nin her dileğini yerine getirip gözünü boyarken, padişahın hocasının yavaş yavaş altını oymaya başladı ve böylece Edirne Vak’ası’na giden yol açıldı. Bu yolda Moralı Hasan Paşa en büyük yardımcılarından biriydi.

Tavat denilen Gürcü prenslerinin göndermeleri gereken haracı göndermemeleri ve Osmanlı sınırına taarruz etmeleri üzerine bu yönde bir ordu sevk edildi. Ancak 17 Temmuz 1703’de 300 kese maaş alacakları olan cebeciler, alacakları verilmeden sefere gitmeyeceklerini ve topladıkları cemiyetlerini dağıtmayacaklarını söylediler. 17 Temmuz’daki ilk toplantılarında, “padişah hazretleri Edirne’de, kime feryâd ü figan edelim? Kaymakam namına olan sefih oğlan güvercin uçurmaktan eli değmez, hâlimizi arz etsek merhamet edip yüzümüze bakmaz, her birimizi tutdurup sürgün edeceği veya zindanlarda boğdurup helâk edeceği’ kesindir dediler ve ertesi sabah silahlarını kuşanıp kendilerini Cebehane’ye kapatmayı ve “ulufelerimiz isteriz’ diye bağırmayı kararlaştırdılar. Grubun içinden biri bu kararı hemen cebecibaşıya ulaştırdı. Cebecibaşı ise gönderdiği adamlarla cebecileri ikna etmeye çalışsa da bunda başarılı olamadı. Cebeciler pürsilah Cebehane’de toplandılar ve “ulufemizi isteriz’ demeye başladılar. Bu, görünüşte masumane bir gösteriydi ama bu küçük kıvılcım bir dönemi sonlandırmaya yetecekti.

Cebecibaşı bu durumu Kaymakam Köprülüzâde Abdullah Paşa’ya bildirdi. Bunun üzerine kaymakam, kethüdasını yanında 500 yeniçeri ile cebecilere nasihatçi olarak gönderdi. Kethüda isteklerinin ne olduğunu sorduğunda ulûfelerinin verilmesini talep ettiler. Bu talep Abdullah Ağa’ya iletildi ve eldeki imkânlarla cebecilerin ulûfelerinin bir kısmının ödenmesi kararlaştırıldı. Bu karara başta cebeciler de razı oldular, ama ilerleyen saatlerde gruptan bazılarının “ne durursunuz? Sizin işiniz burada kapanıp durmakla bitmez. Hemen Atmeydanina varalım, yeniçeri ocağından yardım taleb edelim’ demeleriyle iş çok farklı bir boyut aldı. Artık tek istekleri ulûfelerini almak değildi. “Biz bu sulha razı olmayız! Şer’ile davamız var! Emir şer’in!” diyerek kendilerini tekrar Cebehane’ye kapattılar ve savunma tedbirleri almaya başladılar.

Cebecilerin kendilerini Cebehane’ye kapattıkları İstanbul sokaklarında yıldırım hızıyla kulaktan kulağa yayıldı. Bu tür teşebbüslerin neler getireceğini daha önceki olaylardan çok iyi bilen şehir halkı adeta teyakkuza geçti. Havanın kararmasıyla şehre tahammülü zor bir sessizlik çöktü.

19 Temmuz sabahı Kaymakam Abdullah Paşa yaklaşık 1.000 kadar silahlı yeniçeriyi konağının önünde topladı. El altından da cebecilere, yeniçerilerin Cebehane’yi basacakları ve cebecileri cezalandıracakları haberi ulaştırıldı. Bu haber cebeciler arasında yıldırım etkisi yaptı. Çünkü yeniçerileri ikna edemezlerse bir çatışma kaçınılmaz gibiydi. Bunun üzerine cebeciler gülbanklar eşliğinde ve sancaklarını açarak Cebehane’den dışarı çıktılar. Cebecilerin sokağa çıkmasıyla şehir esnafı bir zarar görmemek için dükkânlarını kapattı. Şehir halkı da neler olduğunu görmek için sokaklara akın etti.

Cebeciler, sokakların her geçen dakika biraz daha kalabalıklaştığını görünce bu kalabalığı da kendi taraflarına çekmek için, “ Ümmet-i Muhammed! Kimseye zarar ve ziyanımız yok. Ancak şerle davamız var. Bu Osmanlı Devleti hainlerini istemeyiz. Siz de bize yardımcı olun’ demeye başladılar. Bir taraftan bu sloganı atarken bir taraftan da Etmeydanı’na doğru ilerliyorlardı. Bu arada kalabalık da hızla artıyordu.

Cebeciler, Etmeydanı’na ulaştıklarında kışla kapılarının kapalı olduklarını gördüler. Kapıların açılması için bağırıp çağırdıysalar da bir sonuç alamadılar. Bunun üzerine toplanan halkın da yardımıyla kapıları zorla açtılar ve gülbanklar eşliğinde içeriye doluştular. Ancak içeride ne

bir silah sesi ne de bir çatışma emaresi vardı. Akşam üzeri ise yaklaşık 30 seyyid yeşil sancakları ile Etmeydanı'na gelerek cebecilere katıldılar. Artık iş farklı bir boyut kazanmıştı. Seyyidlerden bir kısmı başlarındaki yeşil sarıkları bayrak yaparak gülbank ve tekbirler eşliğinde Fatih Camii'ne gelerek buradaki İstanbul Kadısı Seyyid Mahmud Efendi'yi Etmeydanı'na götürmek istediler. Bu arada şehir halkının da katılımıyla seyyidler grubu bir anda binlere ulaşmıştı. Binlerce kişinin kapısının önünde toplandığını gören İstanbul Kadısı Mahmud Efendi de kalabalığın önünde Etmeydanı'na gitmek zorunda kaldı. Mahmud Efendi'nin zorla da olsa asilere katılması tarihin garip bir cilvesiydi. Çünkü Mahmud Efendi, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin damadıydı.

Binlerce kişinin Etmeydanı'na toplandıkları ve yanlarına İstanbul kadısı ile seyyidleri de aldıkları haberi Kaymakam Abdullah Paşa'ya ulaştığında paşa hemen bir meşveret meclisi topladı. Toplantıda daha önceki isyanlarda devlet ileri gelenlerinin önce saraya davet edildikleri, askerlerin silahlandırılıp Sancak-ı şerif'in çıkarıldığı ve sonra asiler üzerine yürünerek isyanların bastırılmış olduğu belirtildi. Bu isyanda da hemen askerin silahlandırılması ve Sancak-ı şerif'in çıkartılması kararlaştırıldı. Ancak Sancak-ı şerif II. Mustafa ile birlikte Edirne'de olduğundan Eyüp Türbesi'ndeki sancağın getirilmesine karar verildi.

Sekbanbaşı Murtaza Ağa, Eyüp Sultan Türbesi'ndeki sancağı alarak o geceyi Ağakapısı'nda geçirdi. Sabah yanına ocak subayları ve yeniçerileri de alarak saray kapısına geldi. Ancak Saray Ağası Arnavut Osman Ağa, yanında bulunan yeniçerilerin sarayı yağmalayacağı korkusuyla, sekbanbaşına kapıyı açmadı. Bu sırada cebeciler, İstanbul kadısından destek için aldıkları bir yazıyla kaymakamın konağına doğru yürüyüşe geçtiler. Konağa doğru ilerlerken bir taraftan da "Ümmet-iMuhammed'den olan şer'e gelsin, yarın Cuma namazı yoktur, kılınmaz' şeklinde bağırıyorlardı. Kısa sürede konağın önüne gelen asi cebeciler, zorla içeri girerek burayı yağmaladılar.

Cebeciler yağmadan bir süre sonra Topkapı Sarayı'na geldiler. Kapının önünde bekleyen Sekbanbaşı Murtaza Ağa firar etmesine rağmen, yaşlı olduğundan fazla uzaklaşamadı ve Tavuk Pazarı'nda attan düşünce yakalanarak Etmeydanı'na götürüldü. Murtaza Ağa'ya önce "yine ağamızsın' denilerek gönlü alınmaya çalışıldı. Asilerin niyeti aslında yeniçeri odalarının kapılarını açtırıp, ağa bayrağı ile yeniçerileri orta

çadırlarıyla dışarı çıkarmaktı. Ancak Murtaza Ağa asilerin bu isteklerine daha önceki isyanlardan örnekler vererek karşı çıkmaya kalktı ve bu sözler ağanın ölüm fermanı oldu. Ağa oracıkta katledildi. Sekbanbaşının öldürülmesiyle yeniçeriler de asiler safına katıldılar. Asiler bu arada İstanbul Kadısı Mahmud Efendi’nin kaleminden çıkan ve isyana katılmayanların cezalandırılmasına, evlerinin yağmalanabileceğine dair bir bildiri yayınladılar.

Sekbanbaşının öldürüldüğünü duyan kaymakamın sarayda, topladığı devlet erkânına, “Bu günden sonra bu fitne tufanının hüsn-i tedbir ile defedilmesi ve yatıştırılması mümkün değildir. Mukadder böyleymiş, bundan sonra uygun olan bir süre inzivaya çekilip bu tamamen manasız hadisenin Allah tarafından defini beklemektir” diyerek onları dağıttı. Bu arada asiler de Topkapı Sarayı kapılarına dayanmışlardı. Ancak asiler içeri girene kadar İstanbul Kaymakamı Abdullah Paşa, çoktan kayıplara karışmıştı. Asiler, saraya girdiklerinde kaymakam ve bostancıbaşını bulamayınca önce bostancılarla ve diğer muhafızlarla tartıştılar. Bu arada içlerinden bazılarının devlet ricalinin fazla uzaklaşmış olamayacağını söylemesi ile muhtemel yerler aranmaya başlandı. Aramalar esnasında henüz kayığa binememiş olan bostancıbaşı yakalandı. Böylece Topkapı Sarayı da asilerin eline geçti.

Dağılan devlet erkânı arasında bulunan ulema ve Feyzullah Efendi’ye kini olan daha önce azledilmiş din adamları ile medrese talebeleri Cuma günü Etmeydanı’na gelerek asilere katıldılar.

Cuma namazı vakti geldiğinde ulema ve şeyhler arasında hararetli tartışmalar başladı. Bir kısmı namazın kılınmasını, bir kısmı ise namaz için gerekli şartlar bulunmadığı için kılınmaması gerektiğini savundu. Sonunda ise ikinci görüş galip geldi.

Bu arada gayrimüslimlere yönelik de bazı yaptırımlar uygulanmaya başlandı. Bunların en önemlisi de ellerindeki silahları ilgililere teslim etmelerine dair emirdir. Kiliseler vasıtasıyla duyurulan bu emir üzerine gayrimüslimler silahlarını teslim ettiler. Teslim edilen silahların ücretleri ise sahiplerine ödendi.

Kaymakamın firar etmesiyle İstanbul’daki yönetim de dağılmıştı. Asiler, bu durumda 22 Temmuz 1703’de boş buldukları devlet görevlerine kendi adamlarını getirmeye başladılar. Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi’yi şeyhülislâm, Seyfizâde İbrahim Efendi’yi nakibüleşraf,

Tevfikizâde İbrahim Efendi'yi Rumeli kazaskeri, eski İstanbul kadısı Abdurrahman Efendi'yi Anadolu kazaskeri, Beyler Hocası olarak şöhret bulmuş Ahmed Efendi'yi de İstanbul kadısı tayin ettiler. Firar eden İstanbul Kaymakamı Abdullah Paşa'nın yerine de, isyana destek olması için Amcazâde Hüseyin Paşa'nın damadı Söhrablı Ahmed Paşa'yı getirdiler. Bu arada Şehrizor'a sürgün olan Şehrizorlu Hasan Paşa da ortaya çıkarak asilere katıldı. Saray muhafızı olan bostancılar da asilerin yanında yer aldılar. Bu sırada asilerin başına geliri Şeyhülislâm Feyzullah Efendi tarafından elinden alınan Karakaş Mustafa geçti.

Liderlerini de bulan asiler 23 Temmuz'da Orta Cami'de bir araya gelerek Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ile oğullarının azledilmelerini, padişahın İstanbul'a gelerek artık bundan sonra adaletle ülkeyi yönetmesini istediklerini belirttiler ve oradaki ulemadan da bu isteklerin şer'an caiz olduğuna dair fetvalar aldılar. Bunun üzerine asilerin isteklerini içeren bir mektup hazırlandı. Ancak mektubun muhtevası konusunda şiddetli tartışmalar yaşandı. Asilerin bir kısmı, "müftü efendi, oğulları ve adamları hapsedilerek İstanbul'a gönderilsin. Padişah da 5 gün içinde İstanbul'a gelip halkı buradan idare etsin. Bu isteklerimizi yerine getirmezse kendisindeki emaneti başkasına veririz' şeklinde bir mektup yazdırmak istediler. Bu mektubu ayanların ve ulemanın bir kısmı kabul etmek istemedi. Bunun üzerine asiler bunları Orta Cami'den çıkartarak kendi çadırlarında adeta göz hapsine aldılar. Uzun tartışmalar sonucunda 300 kişinin mührünün bulunduğu mahzar hazırlandı. Mahzarda özetle: Feyzullah Efendi'nin şeyhülislâm ve padişah hocası olduğundan beri etrafına adamlarını doldurduğu, başta oğulları olmak üzere bunların ilmiye mansıplarını, hak etmedikleri halde, ele geçirdikleri ve diğerlerine zulmettikleri, en iyi gelirler Feyzullah Efendi ve adamlarına dağıtılmadan ne sadrazama ne de başka birine verilmediği, bu yüzden fitnenin kaynağının şeyhülislâm olduğu belirtiliyordu. Devamında "Müftü Seyyid Feyzullah Efendi, büyük oğlu Nakibüleşraf Seyyid Fethullah Efendi, ikinci oğlu Anadolu Kazaskeri Seyyid Mustafa Efendi ve bacanağı Rumeli Kazaskeri Seyyid Dede Ahmed Efendi azl olunarak İstanbul'a gönderilmelidir. Çünkü davamız onlarladır. Padişahımızın dahi acilen İstanbul'a hareket ve intikal buyurmaları rica ve niyaz olunur. Bu isteklerimiz kabul edilirse ne güzel. Aksi takdirde Edirne üzerine yürüyeceğimizden asla şüphe edilmesin".

Mahzar, herkese duyurulduktan sonra bazı ilmiye mensupları ve her askerî gruptan ikişer kişiden mürekkep bir heyetle Edirne'ye gönderildi. Artık İstanbul'da sessizce Edirne'den gelecek cevap beklenmeye başlandı. Asiler Orta Cami'de her akşam bir araya gelerek çeşitli gösteriler tertip ettiler. Cevap gelene kadar dükkânların açılması yasaklandı.

Bu arada İstanbul'daki elçiliklerin tercümanlarına elçilerin isyan süresince hiçbir yere mektup göndermemeleri, ele geçirilenlerin yok edileceği, aynı yasağın elçilik korumasındakiler için de geçerli olduğu bildirildi.

İstanbul'da asiler meydanları doldururken Edirne'de günden güne bir hareketlenme yaşanmaya başladı. 21 Temmuz'da Sadrazam Rami Mehmed Paşa gelişmelerden İstanbul Kaymakamı Abdullah Ağa'nın çuhadarının getirdiği mektupla haberdar oldu. Abdullah Ağa, gelişmeler hakkında Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye de ayrı bir takrir yazmıştı. Edirne'deki devlet adamları 21 Temmuz akşamı şeyhülislâmın konağında bir araya geldiler. Bu ilk toplantıda İstanbul'daki isyanın aylıkların ödenmemesinden çıktığı ve aylıkları ödenirse isyanın da biteceği belirtildi. Kul Kethüdası Abdullah Ağa aylıklar için 30 kese akçeyle İstanbul'a gönderildi. 22 Temmuz sabahı II. Mustafa da neler olduğu hakkında rapor istedi. Şeyhülislâm padişaha gönderdiği takrirde "Ayaklanma maaş içinmiş. Kul kethüdası ile otuz kese akçe gönderilerek tedbir alındı' diyerek gelişmelerin gerçek mahiyetini padişahtan gizledi. Daha sonraki günlerde Edirne'de yoğun bir koşuşturmaca başladı. Meşveret meclisleri birbirini takip etti. Bir gün sadrazam konağında toplanan rical, sonraki gün veya daha o gün şeyhülislâmın konağında bir araya geliyordu. Neler yapılması gerektiğine dair tartışmalar bazen sabahlara kadar devam ediyordu. Ancak bu toplantılar sonunda isyanı bastırmak için kesin bir çözüm üretilemedi. Bu kararsızlık isyanın daha da büyümesindeki en önemli etkendi.

24 Temmuz 1703'de üst düzey yetkililer bir kez daha bir araya geldi ve İstanbul'daki isyanın bastırılması için bir fermân hazırlandı. Rumeli Kazaskeri Dede Efendi de, "Bu davanız her vechile şerldir" deyip, "Fitne tamamen yok edilinceye kadar onlarla savaşın' âyetini de delil göstererek, "Bunları katletmek Moskov küffârının cümlesini helâk etmek dercesinde sevaptır' sözleriyle Rami Mehmed Paşa'yı şer'î olarak

destekledi. Bu arada Edirne’de elçilerle görüşmeler iptal edildi. Daha sonra isyanın büyüdüğü öğrenilince asker toplanmaya başlandı.

İstanbul’daki gelişmeleri an be an çuhadarının gizli adamları vasıtasıyla takip eden Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, bir şekilde asilerin mahzarının padişaha ulaşmasını engellemek zorundaydı. Bunun için Edirne Bostancıbaşı Karayılanoğlu Ali Ağa’yı, gelen isyancı temsilcilerini sürgün etmesi için Hafsa’ya gönderdi. Ali Ağa, yanına 400 bostancı alarak Edirne’ye gelmekte olan temsilcileri Eğridere Palangası’na sürdü. Mahzarlarını da gözleri önünde sahte olduğu gerekçesiyle yaktırdı.

Feyzullah Efendi’ye gelen mektupların bazılarında isyanın doğrudan onu hedeflediği, bunun için hemen Edirne’den kaçması dahi tavsiye ediliyordu. Ancak şeyhülislâm kaçmak yerine ilk başlarda isyanı II. Mustafa’dan gizlemeyi tercih etti. Fakat İstanbul’da patlak veren isyan Damad Moralı Hasan Paşa’nın eşi ve padişahın kızkardeşi tarafından önce Valide Gülnuş Emetullah Sultan’a, sonra da padişaha haber verildi. Padişah İstanbul’daki isyanı öğrendikten sonra şeyhülislâm fırsat buldukça II. Mustafa’ya bu isyanı Sadrazam Rami Mehmed Paşa’nın gizliden gizliye desteklediğini, amacının da en büyük rakibi olan kendisini ortadan kaldırmak olduğunu anlatıyordu. Rami Mehmed Paşa da padişahla baş başa kaldıklarında isyanın Feyzullah Efendi aleyhine olduğunu söylüyordu.

Sultan, 27 Temmuz’da Sadrazam Rami Mehmed Paşa’yı ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’yi gelişmeler hakkında bilgi almak için saraya çağırdı. II. Mustafa, Alay Köşkü’nde ilk önce Rami Mehmed Paşa’yı hesaba çekti ve İstanbul’dan gönderilen mahzar hakkında bilgi sahibi olduğu, elçiler dinlenmeden bu denli sert muamele edilmesinin ancak isyanı daha da şiddetlendireceğini belirterek gelişmelere tepkisini dile getirdi. Rami Mehmed Paşa ise cevaben, “Padişahım, bana sadaret mührünü verdiğinizde asla şeyhülislâmın reyinin haricinde hareket eyleme diye tenbih ettiniz. Ben de bu emre uyarak bu olayda da şeyhülislâmın reyi üzere böyle hareket ettim” dedi. Daha sonra da şeyhülislâmın nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair kendisine gönderdiği mahzarları II. Mustafa’ya gösterdi. Bunun üzerine padişah, “Dokuz seneden beri devleti yıkıp şer’e aykırı olarak verdiği fetvalar ve ulemayı kahr ve tahkir edip ilmiye mansıplarını günden güne özellikle evlatlarına ve adamlarına tahsis etmesi yüzünden ulema kendisinden

kırgındı ve bu günleri Allah'dan isterlerdi. Mutlaka bu karışıklığın çıkmasına sebep bu oldu. Yoksa ne zaman beş on cebeci ulûfe için bu melanete cesaret edeler? Aralarına ulema karışmasaydı ağızlarını kapatıp onları dağıtırdım' dedi ve "şu haini, evlat ve adamlarıyla asli vatanı olan Erzurum'a yolla ve Eğridere Palankası'na sürülen elçileri Edirne'ye davet edip hatırlarını al' diye emretti. Bu emir üzerine şeyhülislâm ve çocukları azledilerek 27 Temmuz 1703'de Erzurum'a gitmek üzere Varna'ya gönderildiler. Güvenli bir yolculuk geçirmeleri için de yanlarına yeteri kadar divân çavuşu ve bostancı verildi.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin azlinde en önemli kişilerden biri Valide Gülnuş Emetullah Sultan'dı. Valide sultan da kendi adamları vasıtasıyla İstanbul'daki isyandan haberdardı ve asilerin şeyhülislâmın azledilmesini istediklerini biliyordu. Osmanlı tarihinde isyanların padişahlar için ne gibi sonuçlar doğurabileceğini en iyi bilenlerden biri hiç kuşkusuz Gülnuş Emetullah Sultandı.

Çünkü eşi IV. Mehmed'i askerî bir isyan sonunda gözlerinin önünde apar topar tahttan indirmişler ve Topkapı Sarayı'nın ıssız bir köşesine adeta hapsetmişlerdi. Şimdi de benzer bir akıbet oğlu II. Mustafa'yı bekliyor olabilirdi. Bu yüzden gerekli tedbirler vakit geçirilmeden alınmalıydı. Bu tedbir, padişahın çok sevdiği hocası Feyzullah Efendi'yi azletmek olsa da! Bu yüzden oğlu II. Mustafa'ya, "Arslanım! Bir adam için ümmet-i Muhammed arasına kılıç düşürürsün, sonra ne sen kalırsın ne biz kalırız. Azl ve sürgün edip bir tarafa gitsün, kavga basılsın, görelim nice olur" diyerek şeyhülislâmı azletmesi için baskı yapıyordu.

Edirne'de bunlar olurken Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki gelişmeleri de yakinen takip ettiği ve sürekli yazışmalarla neler olduğunu haber aldığı, hatta bazı asi liderleriyle yazıştığı dahi anlaşılmaktadır. Feyzullah Efendi'nin azlinden sonra da Rami Mehmed Paşa, İstanbul'a Edirne'deki gelişmeler hakkında gizli mektuplar göndermişti. Bu mektuplardan biri İstanbul'a ulaştığında çok ters bir etki yaptı. Rami Mehmed Paşa'nın mektubunu getiren görevli daha önce İstanbul'dan gönderilen heyet hakkında hiçbirşey bilmiyordu. Ayrıca getirdikleri kâğıtlar okunduğunda, "Gönderdiğiniz mahzar üzere muradınızın tamamı gerçekleşti. Elem üzre olmayasınız" yazıyordu. Peki, nasıl oluyordu da mahzardan bahsedilmesine rağmen heyetin akıbeti hakkında gelen adamlar bir şeyler bilmiyordu? Bunun üzerine

asiler Edirne'de bir şeylerin ters gittiğini fark ettiler. Kalabalık arasından bazıları sadrazamın mektubunun sahte olduğunu dahi iddia ettiler. Ama yapılan tetkikler sonucunda yazının ve mührün sadrazama ait olduğu anlaşıldı. Tartışmalar devam ederken her şeyi tersine çevirecek başka bir gelişme yaşandı. Mahzarı götürmek üzere Edirne'ye gönderilen heyetteki bostancılardan biri bu tartışmalar sürerken çıkageldi. Heyetin başına gelenleri ve Edirne'de asker toplandığını tek tek anlattı. Kalabalık bostancıyı da yanlarına alıp, Orta Cami'ye gitti. Burada bostancının kimliği araştırıldı ve gerçekten heyettekilerden biri olduğu anlaşıldı.

29 Temmuz 1703'de Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın adamlarından Çevik Ağa adlı biri gizlice İstanbul'a bir mektup daha getirdi. Bu mektupta da Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ile oğullarının azl olundukları yazıyordu. Fakat asiler buna inanmadılar. Çevik Ağa, padişahın hatt-ı hümâyûnunu getiren İkinci Mirahur Selim Ağa'nın pek yakında şehre geleceğini ve ondan anlattıklarının doğru olduğunu öğreneceklerini bildirdi. Buna rağmen Selim Ağa gelene kadar hapse atıldı. 30 Temmuz'da da II. Mustafa'nın hatt-ı hümâyûnunu getiren İkinci Mirahur Selim Ağa İstanbul'a ulaştı. Hatt-ı hümâyûnda istediklerinin görüşülmesi için atadıkları şeyhülislâm, nakibüleşraf ve kazaskerleri Edirne'ye göndermeleri, dükkânları açıp kalabalığın da dağıtılması istenmekteydi. Ancak asiler bunun arkasında kendilerini ortadan kaldırma düşüncesinin yattığını ileri sürdüler. "Padişah hocasından vazgeçmez, onu teslim etmeyip bu kadar direndikten sonra şimdi mecburen sürgün kararı vermesi göstermeliktir. Cemiyyet dağıldıktan sonra yine getirdip müftü eder. O da bu toplulukta bulunanları idama çalışıp hepimizii siyaset kılıcına yem ettirir" diyerek padişahın emirlerine karşı geldiler. Kargaşa devam ederken daha önce İstanbul'dan mahzarı teslim etmek üzere Edirne'ye gönderilen biri İstanbul'a geri gelmeyi başardı. Heyetin nasıl bir eza ile muamele gördüğünü ve nasıl hapsedildiklerini anlattı. Duydukları karşısında dehşete kapılan asilerin bir kısmı "kâfirden gelen elçiye riayet ve ikram ederler. Ümmet-i Muhammed elçisine bu hakaret ve hiddet olur mu' derken, bir kısmı da "İstanbul halkının yedi yaşından büyüklerini öldürmeyi meşru saymış ve verilen fetva gereği hüccet dahi vermişler' diyorlardı. Artık gerçekle yalanı birbirinden ayırmak ve kalabalığı teskin etmek mümkün değildi.

Bu arada bir dedikodu İstanbul'u birbirine kattı. Bir rivayete göre Feyzullah Efendi, isyanı bastırmaları için yeniçerilere 700 altın, kendi fetvası ve padişahın fermanını itimat ettiği bir kişi ile İstanbul'a göndermiş, fakat bu kişi şehre girişte yakalanmıştı. Yapılan sorguda parayı tefeci Yahudi ve Ermenilerden aldıklarını haber vermişti. Bir dedikoduya göre ise Feyzullah Efendi şehrin su şebekesine zehir karıştırmıştı. Bu yüzden gece gündüz kanallar koruma altına alındı. Bir yangın tehlikesine karşı da tedbirler alınmıştı.

Yukarıda anlatıldığı üzere II. Mustafa'nın hatt-ı hümâyûnu getiren Selim Ağa da, asiler tarafından yeniçeri hapishanesine atılmıştı. Ağa, buradan kurtulmanın yollarını ararken aklına makul bir yalan söylemek geldi. Kendisini sorgulamak için gelen asi liderlerine II. Mustafa'nın İstanbul'daki gelişmeleri tam ve doğru olarak haber almadığını, isteklerini belirttikleri mektuplarla kendisini padişaha gönderirlerse her şeyi anlatacağını söyledi. Bunu makul gören İstanbul ricali Selim Ağa ile II. Mustafa'ya bir mahzar gönderdiler. Ayrıca Rami Mehmed Paşa'ya verilmek üzere Tezkireci Mustafa Ağa'ya da başka bir mahzar yazdırdılar. Mustafa Efendi'nin gönderdiği mahzarda efendi şehirde gördüklerini yalansız ve hilafsız anlattığını belirttikten sonra, şehirde asayişin yerinde olduğu, halkın ve askerin ittifak halinde bulunduğu, bunların tek isteklerinin Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ile oğullarının mahkeme huzuruna çıkarılıp yargılanmalarıdır, yoksa padişah ve sadrazamdan hoşnut ve razı oldukları yazıyordu. Devamında da İstanbul'dakilerin kendileri şeriat dairesinde hareket ederken neden Edirne'de asker toplandığını sorduklarını belirtiyordu.

Birkaç gün sonra hem padişaha hem de Rami Mehmed Paşa'ya gönderdikleri mahzarlara cevapları geldi. Hatt-ı hümâyûnda, "Küçük Mirahur Selim Ağa kulum ile gönderdiğiniz mahzarda yer alan sözlerinz malumum oldu. Hasmınız olan Müftü Seyyid Feyzullah Efendi talebiniz üzere azl ve oğullarıyla birlikte Erzurum'a sürgün edilmiş olup, hâlenfermanımla Varna Kalesi'nde hapsedilmiştir. Cümlenize selam ve dua ederim. Bundan sonra nakit ulûfeniz verilmek üzre bütün suçlarınızı affettim. Müftülüğe, kazaskerliğe ve nakibliğe uygun gördüğünüz efendileri ben de kabul eyledim. Onları Edirne'ye gönderip ve İstanbul kadısını dahi tayin edip hayır duamı almanız gerektir ki; hatt-ı humâyûnuma itaat edip, cemiyyetinizi elbette dağıtıp, yerli yerinize

gidip, dükkânlarınızı açıp alım-satımınızı yapıp asudehal olasınız. Bizim de hemen o tarafa varmamız yakındır” yazıyordu. Rami Mehmed Paşa da mahzarında Mustafa Efendi’nin mahzarının mahiyetini özetledikten sonra özellikle neden Edirne’de asker toplandığına şu şekilde bir cevap veriyordu: “Bu tarafta asker toplanmasının aslını sual eylemişler. Kesinlikle Müslümanlarla savaşmak için değildir. Ancak bazı zaman böyle cemiyetlere ayaktakımı karışır, o gibilerden ümmet-i Muhammedi muhafaza için ihtiyaten tedarik olunmuştur. Yoksa gaye, Allah korusun, Müslümanların arasına harb girmesi değildir. Arada bir soğukluk olmasına dahi rızamız yoktur. Onların kanı kanımız gibi, canı canımız gibi, malı malımız gibidir”. Bu hatt ve sadrazamın mektubu beklenenin tersi bir etki yaptı. Çünkü İstanbul’dakiler hatt-ı hümâyûn ve sadrazam mektubundan Feyzullah Efendi’nin İstanbul’a gönderilmeyeceğini ve II. Mustafa’nın da İstanbul’a gelmek için bir hazırlık dahi yapmadığını öğrendiler.

Artık isyanın niteliği tamamen değişti. Daha önce sadece Feyzullah Efendi ve oğullarının azledilerek İstanbul’da mahkemeye çıkartılıp yargılanmaları ve II. Mustafa’nın İstanbul’a dönmesini istiyorlardı. Bu son mektup ve hatt-ı hümâyûndan sonra ise artık II. Mustafa’yı istemediklerini, sadrazamdan razı olmadıklarını dillendirmeye başladılar. II. Mustafa’nın yerine kimin geleceğine dair görüşmek üzere Orta Camii’nde bir araya geldiler. Burada iki şehzâdenin ismi öne çıkıyordu. İlk olarak Şehzâde İbrahim’in tahta çıkartılması dillendirildi. Bunu isteyenlerin gerekçesi ise Şehzâde İbrahim’in İstanbul’da Eski Saray’da bulunması, II. Mustafa’nın kardeşi olmaması ve yaşça küçük olduğu için sözlerinin dinleneceğiydi. Başka bir grup ise II. Mustafa’nın kardeşi ve ondan sonra hanedanın yaşça en büyük şehzâdesi olan Şehzâde Ahmed’in tahta çıkartılmasını istiyordu. Bu grup da gerekçe olarak Şehzâde Ahmed’in yaşça en büyük şehzâde olması hasebiyle tahta geçme sırasının onda olduğunu ileri sürüyordu. Ancak Şehzâde Ahmed, Edirne’de bulunduğundan akıbeti konusunda bazı tereddütler vardı. Kaynaklardan anlaşıldığı kadar asiler Silivri’ye gelene kadar kimin tahta çıkarılacağı konusunda kesin bir sonuca varamadılar. Ancak Şehzâde İbrahim taraftarlarının görüşlerinin daha ağır bastığı anlaşılıyor. Taa ki Silivri’ye gelene kadar. Silivri’ye gelindiğinde tekrar bir meşveret yapıldı ve ancak burada yapılan toplantıda Şehzâde Ahmed’in tahta

çıkarılmasında kesin karar alındı. Bu kararda şayet Şehzâde İbrahim'i seçerlerse Edirne kuvvetleriyle bir çatışmanın kaçınılmaz olduğu beklentisi de etkili olmuş gibidir. Orta Cami'deki toplantıda artık durmanın bir fayda getirmeyeceği, hemen Edirne üzerine yürünmesi gerektiği de kararlaştırıldı. Bu toplantıda Söhrablı Ahmed Paşa da asilerin sadrazamı olarak belirlendi. Söhrablı Ahmed Paşa'dan boşalan İstanbul kaymakamlığına da Şehrizorlu Hasan Paşa getirildi. Hasan Paşa gibi askerî işlerden anlayan birinin kaymakamlığa getirilmesi İstanbul için büyük bir şanstı. Çünkü paşa, İstanbul birliklerini düzenli bir ordu gibi hazırlayacaktır.

Orta Cami'de Edirne üzerine yürünmesi kararı alındıktan sonra, ordu ağırlıkları Yenibahçe Çayırı'nda bulunan Davud Paşa ordugâhına taşınmaya başlandı. Asi elebaşları 10 Ağustos 1703'de hazırlıklarını tamamlamak için Çırpıcı Çayırı'na göç ederek burada üç gün hazırlıkta bulundular. Burada Div Ali adlı şahıs kul kethüdası, Sol Ulûfeci Hasan Ağa silahtar ağası oldu. Arapoğlu Mustafa, asilere 20 kolonborne, 40 şahi darbzen, 2 havan topu ve yeterli derecede siyah barut, gerekli cephane ve levazımı sağlayarak topçu ocağının başına geçti. Asiler, İstanbul'dan Edirne'ye doğru yürürlerken, yol boyunca kendi askerlerinin yiyecek sıkıntısını önlemek için İstanbul'dan askerlerinin konaklayacağı yerlere gerekli yiyecekleri önceden gönderdiler. Anadolu'nun muhtelif yerlerinden asker İstanbul'a getirtiliyordu. Yapılan bir sayıma göre İstanbul ordusunun sayısı yaklaşık 60 bindi. Düzenli bir ordu gibi hazırlanan İstanbul birlikleri genel bir geçit töreni yaptılar.

İsyanın ilk gününden asi ordusunun Edirne'ye hareketine kadar, birkaç küçük nümayiş ve küçük baskınlar dışında şehirde asayiş, ihtiyaçların temini ve güvenlik hususlarında fazla bir problem yaşanmadı. Bunda yetkililerin gerekli tedbirleri almaları ve Edirne grubuna koz vermemek için askerleri sürekli uyarmaları da etkili oldu. Anonim Osmanlı Tarihinde şehirdeki haleti ruhiye şu şekilde anlatılır: "Atmeydanı'nda gece ve gündüz oturup, her gün toplulukları kalabalıklaşıp, emr-i Hakk ile bunların arasında anlatılması zor bir adalet ortaya çıktı. Beş on bin rezil ve şahıslar bir yere toplanmışken, bir adamının akçesi kaybolsa siyah kese ile akçe kaybeden Müslüman diye tellal bağırtırlar. Bir misvak ve abdest makraması kaybolsa getirilip emirlerin bayrağı altında bulunur. Ve bir kişiye zulmedilmeyip, hiçbir şekilde hâkim korkusu yokken bir

sarhoş bulunmaz. Kefere dışarı çıkmaz. Galata'da bu kadar müstemen taife varken, hepsi evlerine kapanıp yalılarına ve çiftliklerine gittiler. Avrada, oğlana erişmek, ya da başka bir fesâd vaki olmadı. Halk, başka vakitler hâkimlerin çabaları varken kan dökülmesi, şarhoşluk, yangın eksik olmazdı diye bu hâle şaştı. Bunların işleri şerle olduğundan, böyle zabt olundu diye sâdediller aldanıp kendilerine şevk geldi. Ama sonra şöyle fesâd eylediler ki, bir tarihde olmadı'.

Rami Mehmed Paşa, İstanbul'dakilerin kendisinden de vazgeçtiklerini öğrendiğinde bazı tedbirler almakta gecikmedi. Bunların başında da sürgün edilen Feyzullah Efendi'nin Erzurum'a ulaşmasını geciktirmek geliyordu. Çünkü şayet asiler Edirne'ye gelecek olurlarsa Feyzullah Efendi'yi geri isteyebilirler ve Erzurum'a giden şeyhülislâmı geri getirmek zor olabilirdi. Bunun için şeyhülislâmı götüren adamlara yolculuğu yavaşlatmaları emri verildi.

Edirne'de bulunan Sultan II. Mustafa, İkinci Mirahur Selim Ağa ile yaptığı gizli bir görüşmede artık isyanın anlaşma yolu ile engellenemeyeceğini anladı. Asker toplamak üzere Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa, Hüdaverdi Paşa ve Belgrad'dan ayrılmış bulunan Çavuşzâde Hasan Paşa'ya kuvvetleri ile Edirne'deki hükümet kuvvetlerine katılmaları için fermanlar gönderildi. Ayrıca Anadolu'dan asiler tarafına geçişleri önlemek için çeşitli yerlere emirler verildi. Sultan, bu arada asilere karşı önlem olmak üzere, devlet ileri gelenlerinin bağlılıklarını artırmak için yüksek rütbeliler ve askerlere de 100 kese akçe dağıttırdı.

8 Ağustos 1703'de Edirne ordusu saray önünde toplandı. Önce Sadrazam Rami Mehmed Paşa, "İstanbul'da cebeci ve topçu namına bazı kendini bilmez kimseler toplanıp, ocaklarından dahi bazı zabitlerine itaat etmeyen nice delikanlılar onlara itaat edip fesada karışmışlar ve bazı ehl-i ırzı dahi korkuyla cemiyetlerine dahil etmişler. Şeyhülislâm ve evlatları için, hâşâ padişahımıza gücenip uygunsuz sözler söylerler imiş. Şevketlü padişahımız din ve devlete faydalı iyi huylu kimselere sahib çıkar. Onların nazarlarında şeyhülislâm ve oğulları bir hiç mertebesindedir. Hâlâ sürgün etdiler. Bir daha isimlerini ağızlarına almak ihtimali yoktur. Ve diğer isteklerinize de müsade buyururlar. Bundan sonra inatlarında ısrarcı olup, cemiyet ile Edirne'ye doğru gelmek asi olmaktır. Asiler hakkında şer'in hükmü nedir?" diyerek hazır bulunan ulemaya yöneldi.

Ulema da hep bir ağızdan “kılıçla yola getirilmeleri ve dağıtılmarı lazım’ dediler. Bu cevap üzerine Rami Mehmed Paşa sözlerine şu şekilde devam etti: “Ben ve ulema efendiler, cümlemiz devletlü padişahımızın uğruna canımızı vermeye karar verdik’ dedi ve askere dönerek “Siz de bizimle müttefik ve birlik misiniz?” diye sordu ve konuşmasını tamamladı. Bu konuşmanın hemen ardından II. Mustafa’nın, “kullarım sizin ulufenizden talebiniz var ise verilsin. Şükür ve şikâyetiniz ne ise istediklerinize müsade olunsun. Hâlen İstanbul’dan bir miktar adam toplanıp ve bu tarafa gelmek üzere tedarikte oldukları duyulmuştur. Karşılayıp mukabele, müdafaa ve ortadan kaldırılmaları hususunda” gayret gösterilmesini istediği bir hatt-ı hümâyûnu okundu. Asker de, “bizim padişahımızdan bir akçe ve bir habbe alacağımız yoktur. Her şekilde kendisinden hoşnut ve razıyız. Madem can tendedir, böyle serkeşlik ve isyan eden eşkıya üzerimize gelmek lazım gelirse asi boyunlarına kılıç havale edip vücutlarını yeryüzünden kaldırmadıkça kılıcımızı belimizden çözmeyelim” şeklinde karşılık verdi. Sadrazam Rami Mehmed Paşa devlet ileri gelenlerinin tam olarak güvenlerini temin etmek için, onlara tuz, ekmek ve Kur’an üzerine yemin ettirdi.

Bütün bunlara rağmen devlet adamlarının büyük bir çoğunluğu yapılan bu hazırlıkların başarılı olamayacağını tahmin ediyor ve II. Mustafa’ya fazla güvenemiyordu. Hatta isyan sırasında Edirne’de bulunan Rus elçisi Tolstoy, isyanın büyük ihtimalle yeni bir sultanın tahta geçerek sonlanacağını, halk arasında Kırım hanının bir ordu ile asilere katılacağı ve Sadrazam Rami Mehmed Paşa’nın isyanı teşvik ediyor olabileceğini kaydediyordu.

Artık iki ordunun karşılaşması kaçınılmazdı. Ancak asilerin Edirne’ye hareketleri haberi Edirne hükümeti tarafından duyulunca Sadrazam Rami Mehmed Paşa, ordugâhını Burnupamuklu Ovası’na kurdu.

İstanbul ordusu da önde Torican Ahmed, arkasında serdengeçti, yeniçeri, sipahi, silahtarlar, aşağı dört bölük erleri, 200 kadar ulema, 900 kadar seyyid ve asilerin seçtikleri nakibüleşraf, kazasker ve şeyhülislâm efendiler ile asilerin sadrazam olarak tayin ettikleri Söhrablı Ahmed Paşa bulunduğu halde Edirne’ye hareket etti. Öncü olarak Duracan Ahmed tayin edildi. Asiler ilk gün Küçük Çekmece, ikinci gün Büyük Çekmece, üçüncü gün ise Silivri’ye vardılar.

Asiler Silivri'ye vardıklarında önlerinde büyük bir mesele vardı. Asiler II. Mustafa'yı tahttan indirmeyi kararlaştırmışlardı ancak yerine kimin geçeceği hususunda kesin bir şey söylenmemişti. Daha İstanbul'da iken asilerin atadığı Şeyhülislâm Mehmed Efendi, babasına yakınlığından dolayı II. Ahmed'in oğlu Şehzâde İbrahim'in tahta çıkarılması yönünde kulis faaliyetlerine başlamıştı. Ancak diğer ulemayı bir türlü buna ikna edemedi. Ulemanın büyük bir kısmı, asilerin Yeniçeri Ağası Çalık Ahmed Ağa'nın otağında yaptıkları toplantıda tahta çıkma sırasının Şehzâde Ahmed'in hakkı olduğunu savundular. Çalık Ahmed Ağa da Şehzâde İbrahim'in daha ergenlik çağına dahi gelmediği, buna rağmen teamüle göre sıranın en büyük şehzâde olan Ahmed'de olduğunu savundu. Meşverette bazıları Kırım hanlarının torunlarının veya Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'dan olan İbrahim Han'ın torunları olan İbrahimhanzâdelerden birinin padişah olmasını dahi savundukları iddia edilmektedir. Bunun üzerine II. Mustafa'nın yerine Şehzâde Ahmed'in tahtta çıkarılması kararlaştırıldı.

Uzun tartışmalardan sonra II. Mustafa aleyhine şu fetvalar alındı:

"İslâm padişahı Allah'ın emirlerine saygı ve halka şefkat göstermeye memur iken vazifesini terk ve av bahanesiyle başkenti olan beldeden ayrılıp, Müslüman beldelerinde dolaşarak, reaya ve berayaya tekâlifi şâkka ile zulüm ve başka yollarla şer'i çiğnerse, adı geçenin böyle hareket etmesine şerl izin var mıdır?

El-cevab: Yokdur".

Bir diğer fetva da şöyleydi:

"Müslümanlardan bir taife, kendi imamının zulmünden ötürü zulmü defetmek için imamlarına karşı ayaklansalar, bunların bu tarz ayaklanmaları karşısında halkın kalan kısmının imama yardım etmeleri lâyık olur mu?

El cevab: Olmaz'.

Edirne'de ise asilerin II. Mustafa'yı istemedikleri, yerine en büyük Şehzâde Ahmed'i tahta çıkaracakları artık bir sır değildi. Bu yüzden başta Şehzâde Ahmed olmak üzere diğer şehzâdelerin hayatları tehlikede demekti. Daha önceki isyanlarda olduğu gibi baştaki padişah taht varislerini ortadan kaldırmak isteyebilirdi. Böyle bir suikast ile karşı karşıya kalabileceğini tahmin eden Şehzâde Ahmed gerekli tedbirlerini almıştı. Bulabildiği kadar silahla kendisi ve etrafındakiler silahlandı.

Herhangi bir zehirleme teşebbüsüne karşı dışarıdan gelen yemeklerin hiçbirini yemeyip, güvendiği adamlarına bizzat denetleyerek hazırlattığı yemekleri yemişti. Bu teyakkuz hali asiler Edirne'ye girip şehzâdeyi tahta davet edene kadar devam etti.

Asilerin Silivri'ye geldiği haberi üzerine hükümet öncü kuvvetlerinin başına Vezir Çakırcı Hasan Paşa, bütün kuvvetlerin başına da Sadrazam Rami Paşa getirildi. Hasan Paşa komutasında askerler önce Tunca Nehri kenarındaki Solakçeşmesi adlı yerde ordugâhlarını kurdular. 8 Ağustos'ta başta Rami Mehmed Paşa olmak üzere diğer üst düzey askerî rical bu ordugâha geldiler ve burayı teftiş ettiler. 9 Ağustos'ta yine bir meşveret meclisi toplandı ve toplantıda Çakırcı Hasan Paşa'nın, 8 bin kişilik öncü kuvvetlerle, asilere öğüt vermesi, kabul etmezlerse onlarla çarpışması kararlaştırıldı.

Bu arada Edirne ordusuna katılımlar devam ediyordu. Örneğin 9 Ağustos'ta Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa 2 bin askeriyle büyük bir geçiş töreni eşliğinde Edirne birliklerine katıldı. Bu töreni II. Mustafa, Buçuktepe'deki önceki sadrazamlardan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sarayından takip ediyordu. Törenden sonra birlikler Solakçeşmesi'ne giderken padişah ve devlet adamları da Edirne'ye döndüler.

12 Ağustos'ta Rami Mehmed Paşa, Hasan Paşa ile tekrar bir araya geldi. Burada yapılan toplantıda artık Hasan Paşa birliklerinin İstanbul ordusu tarafına hareket etmesi kararlaştırıldı. 13 Ağustos'ta ise sadrazamın tuğu Solakçeşme'deki çadırının önüne getirildi. Bu arada Edirne ordusu katılımlarla her geçen gün biraz daha büyüyordu. Ancak bazı sıkıntılar da ortaya çıkmaya başladı. Bunların en ciddisi ise Edirne ordusundaki askerlerin fetva alınmadan İstanbul ordusu üzerine gitmek istememeleriydi. Rami Mehmed Paşa, bunun üzerine bir padişah fermanı yayınlattı ve geçici bir süre için askerleri teskin etti. Ta ki 14 Ağustos'a kadar. 14 Ağustos'ta Edirne birlikleri fetva olmazsa bundan sonra padişah fermanıyla bir adım ileri hareket edemeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine Rami Mehmed Paşa, Edirne'de ulemayı bir araya topladı ve İstanbul ordusu üzerine yürümenin şer'an caiz olduğuna dair bir fetva hazırlamalarını istedi. Edirne uleması da fetva kitaplarındaki "huruc ale'ssultan meselesinden" bir şer'i delil buldurlar. Sonra da İstanbul tarafından Edirne'ye azimet edenlerin asi olduklarına ve

katledilmelerinin mübah olduğuna dair bir fetva kaleme aldılar. Alınan fetvanın altına ulemanın hepsi imza attı.

Bu arada Hasan Paşa öncü kuvvetleriyle Çorlu yakınında bulunan Kumluca Deresi'ne indi. Asi kuvvetleri de bu sırada hükümet kuvvetlerinin karşısına çadırlarını kurmaya başladılar. Hükümet kuvvetleri ve asi kuvvetleri ilk defa karşı karşıya gelmişlerdi. Ancak Çakırcı Hasan Paşa, İstanbul'dan gelen orduyu gördüğünde büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Hasan Paşa, İstanbul ordunsun bakkal-çakkaldan oluşmuş kuru bir kalabalık olduğunu tahmin ediyor ve düzenli Edirne ordusunu gördüklerinde tespih taneleri gibi dağılmalarını bekliyordu. Ancak İstanbul ordusu beklentilerin tam aksine oldukça düzenli ve kalabalıktı. Motraye, Hasan Paşa'nın beklentilerini ve yaşadığı hayal kırıklığını şu şekilde aktarır: "Feyzullah Efendi ve Sultan Mustafa'nın diğer danışmanlarının Sultan'a asi ordusunun talebelerden, çıraklardan ve deneyimsiz çapulcu takımından oluştuğunu, aralarında bazı yeniçeri, cebeci ve sipahiler varsa da bunun önemsenecek düzeyde olmadığını söyledikleri haberleri geliyordu. Üstelik yeniçeri, cebeci ve sipahiler bu ordunun karşısına bir çıksa, hepsinin çil yavrusu gibi dağılacaklarını, talebelerin selameti medreselerine, çırak takımın da dükkânlarına sığınmakta bulacaklarını eklemişlerdi'.

İlk şaşkınlığı atlatan Hasan Paşa, ikna kabiliyeti yüksek bir heyet oluşturarak bu heyeti asilerin sadrazamı olan Ahmed Paşa'nın otağına görüşmek üzere gönderdi. Heyet, istekleri üzere Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, oğulları ve şeyhülislâmın adamlarının azledildikleri, yerlerine asilerin uygun gördükleri kişilerin getirildikleri, cemiyetlerini dağıtırlarsa padişahın da en kısa zamanda İstanbul'a döneceğini belirttiler. Daha sonra da Karlofça Antlaşması'nın hükümlerinin yerine getirilmesi için her gün yeni bir elçilik heyetinin geldiğini ve bu isyan halinin onları tereddüte düşürdüğünü, bu durumun da devletin aleyhine olacağını belirttiler. Ancak bu sözlerin hiçbiri asileri kararlarından döndürmeye yetmedi. Aksine II. Mustafa'nın bundan sonra tahtta kalmasının mümkün olmadığını, yerine Şehzâde Ahmed'i cülûs ettireceklerini eklediler. Padişahın tahttan indirilmesi için aldıkları fetvaları da göstererek hukukî zeminlerini güçlendirdiler. Heyet, asilerin II. Mustafa aleyhine aldıkları fetvaların birer sureti ve asilerden oluşan bir heyetle birlikte Çakır Hasan Paşa'nın yanına döndü.

Heyetten de fazla bir şey elde edemeyen Çakır Hasan Paşa, çadırında önde gelen ricali bir kez daha topladı. Toplantıda durumun Edirne'ye bildirilmesi ve oradan gelecek cevaba göre hareket planının belirlenmesi kararlaştırıldı. Asiler Çakır Hasan Paşa'ya ya yollarından çekilmesi ya da sonucunu kılıçların tayin edeceği çatışmaya razı olması yönünde haber gönderdiler. Edirne'den henüz bir cevap almayan Hasan Paşa ne yapacağını şaşırmış bir halde asilerin önünden çekildi ve Hafsa'da bulunan Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın yanına geri döndü. Hasan Paşa, sadrazama asilerin bundan sonra nasihatle ikna edilmesinin mümkün olmadığını, gerekli askerî tedbirlerin acilen alınması gerektiğini anlattı. Rami Mehmed Paşa ise bütün bunlardan Hasan Paşa'yı mesul tuttu ve paşayı azarladı. Daha sonra önde gelen devlet adamlarını otağında topladı. Yapılan toplantıda askerin moralini yükseltmek için bizzat padişahın ordunun başına geçmesi kararlaştırıldı. Bu karar bir telhisle II. Mustafa'ya iletildi ve gerekli hazırlıklar yapıldı. Sultan II. Mustafa da, yaklaşık sekiz sene aradan sonra, 21 Ağustos 1703'de sefer elbiseleri içinde Hafsa'ya geldi ve Edirne ordusunun başına geçti. Asilerin kendi aleyhine aldıkları fetvalara mukabil II. Mustafa da Feyzullah Efendi'nin yerine atadığı Yekçeşm Hüseyin Efendi'den kendisini destekleyen bir fetva aldı.

Bu arada isyanın patlak vermesinin üzerinden 5 hafta geçmiş ve bu süre zarfında Çorlu'ya gelene kadar Cuma namazları kılınmamıştı. İstanbul ordusu Çorlu'ya geldiğinde 5 hafta aradan sonra ilk Cuma namazı kılındı. Bu önemliydi. Çünkü bu namazda hutbe artık II. Mustafa adına değil, Şehzâde Ahmed adına okunmuştu. Böylece asilerin kimi tahta geçirecekleri tartışması da son buluyordu. İstanbul'da ise bu hafta da Cuma namazı kılınmamıştı.

Çakırcı Hasan Paşa'nın çekilmesinden sonra asiler Çorlu'dan Babaeski'ye geldiler. II. Mustafa'nın komuta ettiği Edirne ordusu da 29 Ağustos 1703'de Babaeski'ye ulaştı. Artık iki tarafın kuvvetleri arasında bir konaklık mesafe vardı. Sultan II. Mustafa, askerlerinin metrisler kazmalarını ve savaşa hazır olmalarını emretti. Sultan kendi askerlerine tam olarak güveniyordu, ancak hükümete bağlı görünen askerleri, çoktan asilerle anlaşmışlardı. Asiler tarafından gönderilen mektuplar gizlice okunuyor ve diğer askerlere duyuruluyordu. Bu duyulacağı için ilginç bir yola başvuruldu. Bir grup asker metrisler tamamlandıktan sonra

güreşmek bahanesiyle dışarı çıkacaklar ve onları izlemek için gelen askerlere de asilerin gönderdiği mektuplar gizlice okunacaktı. Gelen mektuplar güreş izlemek üzere gelen askerlere okundu ve onların da asiler tarafına geçeceklerine dair sözler alındı.

Akşam karanlığı yavaş yavaş ordugâh üzerine çökmeye başladığında büyük bir keşmekeş baş gösterdi. Asilerle anlaşan Edirne ordusundaki askerler tüfekleri ateşleyerek ortalığı velveleye verdiler. Metrislerdeki askerler bu işaretlerle birlikte sancaklarını açıp, metrisleri terkettiler ve İstanbul ordusunun bulunduğu Babaeski tarafına doğru kaçtılar. Artık II. Mustafa'nın yanında sadrazam ve önde gelen komutanlardan başka kimse kalmadı. Kalanlar da bir süre sonra can korkusuna kapılarak dağıldılar. Sultan II. Mustafa, bu ihanet üzerine Sancak-ı şerif'i ve Hırka-i şerif'i yanına alarak, zorlu bir yolculuktan sonra Edirne'ye ulaştı. II. Mustafa atına binerken orada bulunan Silahdar'a, "Keşke hemen selametle saraya varıp şu emaneti sahibine teslim edebilsek. Allah mübarek eyleye padişahlığını" dedi. Çünkü artık fiilen Şehzâde Ahmed'in padişah olduğunu biliyordu. Bu söz üzerine Silahdar, padişahı, "Niçin böyle ümitsizlik edersiniz? Fitneler olagelmiştir. Sizden öncekiler reziller ve eşkıya elinden ne zahmetler çekmiştir" diyerek teselli etmek istemişse de, II. Mustafa, "Yok yok iş bitti, söz tükendi, vezirlerimle kul ağalarım gelen kötü ahlaklı eşkıya ile birlikte hareket etmektedirler. Şerlerinden Allah'a sığındım. Cümlesini kahr ve helak eyleye!" diyerek tepkisini dile getirdi.

Hükümete bağlı kuvvetlerin dağılmasından sonra asiler de fırsatı ganimet bilip Hafsa'daki hükümet karargâhını yağmaladılar. Yağmalananlar arasında II. Mustafa'nın otağı da vardı.

Sultan II. Mustafa, Edirne'ye varır varmaz onu gözyaşları içinde annesi Gülnuş Emetullah Sultan karşıladı. Artık yapacak hiçbir şeyi olmayan II. Mustafa, annesine "kul beni tahtdan indirip, yerime karındaşım Sultan Ahmed^i padişah eylemiş, Allah mübarek eyleye! Evlatlarım ve hassa cariyelerim kendisine Allah emaneti olsun" diyerek Şehzâde Ahmed lehine tahttan feragat ettiğini ilân etti ve kaderini yeni padişahın ellerine kendini teslim ederek, odasına kapandı.

II. Mustafa'nın tahttan çekilmesinden sonra, Edirne'de bulunan hükümet görevlileri canlarını kurtarma telaşına düştüler. Kimi sakalını keserek kimliğini saklamaya çalışırken, kimi de Edirne'den

uzaklaşmanın yollarını aramaya başladı. Böylece Edirne'deki hükümet tasfiye oldu. Edirne halkı da asilerin, kendilerine zarar vereceğini düşündülerse de, daha sonra asilerle beraber hareket etmeye başladılar.

İstanbul ordusunun ileri gelenleri bir divân tertip ettiler ve burada Edirne'ye on binlerce askerin girerek halkı tedirgin etmesine gerek olmadığını, aralarından seçilen 8 bin kişinin Şehzâde Ahmed'i Edirne Sarayı'ndaki odasından çıkarıp getirmek için yeterli olacağına karar verdiler. 8 bin kişilik bu birlik Edirne Sarayı'na geldi ve Şehzâde Ahmed'i odasından çıkartarak törenler eşliğinde yeni padişah ilân ettiler. Yeni sultan, tahtını borçlu olduğu asilere, isyan sırasında almış oldukları mevkileri vererek karşılığını ödedi.

Sultan II. Mustafa, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ve yakınlarını, isyanın çıkmasına sebep olmalarına rağmen, asilere teslim etmemiş, fakat görevlerinden alarak memleketleri Erzurum'a göndermiş, yanlarına da kimse zarar vermesin diye askerler tayin etmişti. Şeyhülislâm ve çocukları, bu sırada Varna üzerinden Trabzon'a gidip oradan Erzurum'a geçeceklerdi. Fakat Varna'dan Trabzon'a gitmek için gemi ararlarken, asilerden bir kısmı Varna'ya geldi. Asiler, Feyzullah Efendi ve yakınlarını Varna Kalesi'ne hapsettiler. Ancak bir süre sonra serbest bırakılan Feyzullah Efendi ve yakınları, önce Prevadi'ye ulaştılar, sonra gece gündüz demeden ilerleyerek Çingene Balkanı'nı aştılar. Daha sonra Çırpan'ı geçip Salihler Konağı'na vardılar. Bu sırada Kapıcıbaşı Hüseyin Ağa, yanında iki bostancı ustası ve bir fermanla gelerek, Sultan III. Ahmed'in yeni padişah olduğunu ve Feyzullah Efendi ile çocuklarının Edirne'ye götürüleceğini söyledi. Bunun üzerine Feyzullah Efendi'nin yanında bulunan bostancılar firar ettiler.

Karakaş Mustafa, Torican Ahmed ve Küçük Ali adlı asiler Feyzullah Efendi ve ailesine olmaz hakaretler ve işkenceler ettikten sonra onları adeta sürükleyerek Edirne'ye getirdiler ve burada Yeniçeri Hapishanesi'ne hapsettiler. Burada şeyhülislâma ve evlatlarına sakladıkları mal ve paraları söylemeleri için üç gün işkence edildiyse de, bu konuda hiçbir şey öğrenemediler. Daha sonra onları Edirne Zindanı'na götürdüler ve burada da onlara ağır işkenceler ettiler. Ancak bu defa da ağızlarından, mal varlıkları konusunda tek laf alamayan asiler, Feyzullah Efendi'nin öldürülmesiyle çocuklarının konuşacağını söylediler. Bunun için de ulemadan fetvalar aldılar. Bu kararı yeni Sultan III. Ahmed de

onaylayınca, 4 Eylül 1703 Pazar günü, ilmiye mensupları, ocaklı asker, zorbalar ve seyyidler şeyhülislâmı bulunduğu Edirne Zindanı’ndan alarak bir değirmenci atına bindirdiler. Kalabalık caddeler arasından, şeyhülislâmı bindirildiği atın önünde buhurdanlıklarını yakmış dört papaz bulunduğu halde Bit Pazarı’na getirdiler. Bir süre sonra da kafasını uçurdular. Daha sonra da yaptıkları dolayısıyla Müslüman değil diye, Feyzullah Efendi’nin cesedini 300 Ermeni’ye sürüterek Tunca Nehri’ne attılar.

Şeyhülislâm katledildikten sonra geride kalan akrabaları da çok büyük sıkıntılar çektiler. Yaşadıkları sıkıntıları en iyi anlatan olaylardan biri Anonim Osmanlı Tarihinde nakledilmektedir. Bu kaynağa göre, “Başlarındaki sarığa, sırtlarındakiferaceye “müftü malıdır” diye sahip çıkıp alır oldular. Dost dostu, baba oğlu evine almaya korktu. Divân çavuşlarından Yusuf Çavuş adında bir ehl-i ırz çavuş nakl eyledi ki: Bir gün akşam namazında kapıdan dışarı çıktım. Kapı önünde bir kocakarı ve bir genç hatun dururlar, ‘böyle uygunsuz vakitte burada ne yapıyorsunuz’ diye sordum. Kocakarı cevap verdi ki: ‘İşte şu hatun müftünün adamlarından filan nam kimsenin hatunudur. Hanesi yağmalanıp kolundan bilezikleri alındı. Sabahtan beri gezeriz. Her kimin evine vardık ise içeriye almadılar. Sizin hanımınızın Hoca kadın ile aşinalığı varmış, kocası hapiste. Allah için içerüye aldım ve hâlâ evimizde misafirdir’ diye söyledi’.

III. Ahmed tahta asilerin desteği ile geçtiği için bunlar bir süre daha devlet yönetiminde etkili oldular. Ancak yeni padişahın bazı küçük gösterileri anında cezalandırmasıyla fazla ileri gidemediler. Artık Osmanlı tarihinde yeni bir padişah devri ve yeni bir dönem başlamıştı. Değişmeyen tek şey isyanla tahta geçen III. Ahmed’in yine bir isyanla tahttan indirilmesiydi. Adeta kara bir talih Sultan İbrahim’in soyu üzerinde dolanıyordu.

LALE DEVRİ’Nİ KAPATAN İSYAN (PATRONA İSYANI)

“Ümmet-i Muhammed
dükkânları açın, bir şey yoktur”

1703’te ağabeyi II. Mustafa’nın isyan ile tahtını kaybetmesinden sonra yerine III. Ahmed geçti. Ancak dedesi Sultan İbrahim’den beri devam eden kara talih III. Ahmed’in de peşini bırakmadı. İsyanla tahta çıkan III. Ahmed yine isyanla tahtı I. Mahmud’a bırakmak zorunda kaldı.

Viyana bozgunundan sonra kendisini toparlamaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu, Venedik ve Rusya’yı mağlup ettiyse de 1715-1718 harplerinde Avusturya’ya yenilerek Sırbistan’ın bir bölümünü kaybetti. Bürokrat kökenli olan Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, 1718’deki Pasarofça Antlaşması’yla yaklaşık 35 yıldır süren savaş dönemine son verdi. Böylece 1730’a kadar sürecek olan 12 yıllık “Lâle Devri” başladı.

Türk batılılaşmasının başlangıcı olarak görülen “Lâle Devri”, kanlı bir isyanla kapandı. 28 Eylül 1730 Perşembe günü, sözde, şeriatın gereğini yerine getirmek için başlatılan isyanı tetikleyen farklı sebepler vardı. Mali durumun bozulması, vergi yükünün artması, üst düzey devlet adamları arasındaki güç mücadeleleri, İran savaşlarındaki olumsuz gelişmeler bunların başlıcalarıydı. Özellikle İran seferi için büyük hazırlıklar yapılmasına rağmen III. Ahmed ile sadrazamın sefere gitmek istememeleri ve halk arasında seferin iptal edildiği dedikodusunun yayılması isyanı tetikleyen gelişmelerdi. Çünkü sefer için esnaf ve asker ağır malî yüklerin altına girmişlerdi. Bunlardan biri de Patrona Halil’di. Patrona, İran seferi için bütün serveti olan 200 kuruşla silah ve elbise

satın almıştı ve sefer iptal edilirse zarar edecekti. Bu yüzden hararetle savaşın başlamasını savunuyordu.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın aşırı güçlenmesi ve rakiplerinin çoğunu baskı altında tutması da isyanın en önemli sebeplerindendi. 12 senedir sadaret mührünü taşıması ve özellikle padişah nezdindeki itibarının fazla olması yüzünden İbrahim Paşa bir hayli güçlenmişti. Paşa, üst düzey makamlara kendine yakın olanları getirtmiş ve muhaliflerini de bir yolunu bularak ya ortadan kaldırmış ya da etkisiz hale getirmişti. Sadrazam artık "füleke kelek, simurga sinek' dahi demezken, sonunda bir "baldırı çıplak, dellak-ı sade ten eliyle uryan" oldu.

III. Ahmed, Sadrazam İbrahim Paşa'yı serdar olarak İran üzerine gönderirken kendisi başka taraftan bir saldırı ihtimaline karşı İstanbul'da kalmaya karar verdi. Ancak günler geçmesine rağmen ordunun bir türlü Üsküdar'dan ayrılmaması Sadrazam İbrahim Paşa aleyhtarlarına bekledikleri fırsatı veriyordu. Bu arada Hemedan, Erdebil ve Tebriz kalelerinin İranlılara terk edildiğinin halk arasında duyulmasıyla sadrazam aleyhindeki dedikodular ayyuka çıktı. Hatta sadrazamın bu şehirleri gizlice İran'a teslim ettiği söyleniyordu. İbrahim Paşa tepkilerin önünü almak için her ne kadar, "Bütün ocaklar hazır olsunlar. İnşallah Mevlid'den sonra âlemin sığınağı olan padişah hazretleri Âsitane'de kalıp, diğer bütün ocaklar ortasıyla ve benim ile sefere gidecektir' şeklinde askeri teskin etmek için haberler yaysa da bunlar fazla etkili olamadı. İbrahim Paşa daha yola çıkmadan İstanbul'da karışıklıkların olduğu haberi Üsküdar'a ulaştı.

Aslında 1730'dan birkaç sene önce de devlet adamları arasında bir isyanın patlak vereceği tahmin ediliyordu. Hatta 1722'de İran ve Rusya tarafındaki olumsuz gelişmeler yüzünden İstanbul'da bir isyan çıkabileceği ihtimalinin olduğunu Venedik raporları kaydeder. Bu raporlarda isyan beklentisi ve bunun Sadrazam İbrahim Paşa tarafından nasıl önlendiği şu şekilde anlatılır: "Damad, çeşitli gösterilerle kamuoyunu yatıştırıp kontrol altında tutuyor, böylece sultanın lüfundan nasiplenmeye devam ediyor. Büyük Petro'nun Hazar'daki ilerleyişi biraz huzursuzluk yarattı ve bu, sultanın bir kurban sunmasına neden olabilir. Vezirin kendisini bekleyen tehlikeden haberdar olduğuna dair bazı malumatlarım var; kendisine karşı olacak bir gösteriyi engellemek için saraydan ayrılışını ve Silahdar İbrahim ile bir prensesin evliliğini

ertelemişti. Diğer yandan soğukkanlı adımlar atıyor, gizli infazlar gerçekleştiriyor ve kamuoyunun gururunu okşuyor. Uygun an gelince önceden ayarladığı üzere iki adamı, Rusların yenildiğine dair bir haber yaydılar. Hâlbuki sonradan bu adamların yeni ulaştığı ve savaşın henüz bitmediği öğrenildi'.

Sadrazam İbrahim Paşa çoğu zaman aleyhine gibi görünen durumları lehine çevirmeyi biliyordu. Venedik Balyosu Gritti'nin bir raporunda sadrazamın bu mahareti şu şekilde anlatılır: "İzmir'de meydana gelen bir ayaklanmanın ardından cezalandırılan yeniçerilerin İstanbul'a gönderilen kellelerinin, şikâyet ve kızgınlıkları engellemek için sergilenmesine izin vermedi. Başka zamanlar yeniçeriler, meslektaşlarının kanlarının böyle hoyratça dökülmesine seyirci kalmazlardı; ama şimdi hem sayı ve kaliteleri hem de geçim derdinin baskısı, kendilerine ödenenle yetinmekten başka yol bırakmıyordu. Bir keresinde vezir, Üsküdar'da bir saray inşaatından dönerken, halk kendisine ekmek için başvuruda bulundu. Vezir, tez zamanda isteklerini yerine getireceğine söz verdi. Ertesi sabah dükkânların ekmek temin etmesini sağladığı gibi, ekmeğin camilerde dağıtılmasını da finanse etti. Böylece hükmedenlerin karşı karşıya kaldıkları kargaşa, tezahürata dönüştü'.

Sadrazamın olayları lehine çevirebilme yeteneğinde İstanbul'da halk ve asker arasındaki gelişmeleri casusları vasıtasıyla yakından takip etmesi de etkiliydi. İbrahim Paşa'nın sıkı takibatı ve aldığı önlemler nedeniyle isyan ancak 1730'da hayata geçirilebildi. Asiler, 1730 İsyanı için sekiz ay öncesinden hazırlıklara başlamışlardı. Güçlerini ölçmek için belirlenen tarihten daha önce Sadabad'da Bostancılarla bir kavga dahi başlattılar ama henüz isyan için şartların olgunlaşmadığını gördüler. Şartlar ancak Eylül 1730'da uygun hale geldi. Bir kaynakta Patrona Halil ve arkadaşlarının isyanı nasıl planladıkları şu şekilde hikâye edilir: "En iyi şarapla bir ziyafet için icap eden şeyleri tedarik ettikten sonra itimat ettiği kimseleri ve dostlarından on iki kişiyi davet etmiş ve şarapla neşelendikten sonra, rüyada vezirleri katl ve padişahı tahtından indirdiğini gördüğünü söylemiş. Bunların birçok zulümler yapmakta olduklarını ve İran'a karşı sahte bir seferberlik bahanesiyle pek çok kimseleri zarara soktuktan sonra şimdi kendilerinin zevk ve sefa ile vakit geçirmekte olduklarını açıklamıştır. Buna binaen gayri memnunların başına geçerek bayrak çekeceğini söyledikten sonra onlardan böyle şanlı

ve şerefli bir iş için birleşmelerinden başka bir şey istemediğini ve ancak birleşmelerini teklif etmiştir. Bütün hazır olanlar merkuma bu niyetinden dolayı takdir etmişler ve birbirlerine yardım edeceklerine dair söz vermiş ve yemin etmişler. 28 Eylül [1730] Perşembe gününü icraata başlamak üzere tayin ve tespit etmişlerdir".

İsyan için seçilen kişilerin kimlikleri, seçilen gün ve slogan zaten isyanın çok daha önceden planlandığının göstergeleriydi. İsyan için 28 Eylül 1730 Perşembe'nin seçilmesi önemliydi. Çünkü bu gün resmî tatildi ve devlet adamlarının büyük bir kısmı İstanbul dışındaydı. Ordu da İran seferi için Üsküdar'a geçirildiğinden sur içinde kendilerine direnecek fazla bir güç yoktu. Olanlar da daha önce gizli toplantılarda kazanılmıştı.

İsyanın bir taht değişikliği ile sonuçlandırılacağı da önceden belirlenmişti. Ordunun İran'a hareket gününün gecikmesi ve orduya bizzat padişahın komuta etmeyeceği öğrenildikten sonra, harekât planındaki belirsizlikleri de fırsat bilen asilerin liderleri daha isyandan birkaç gün önce yaptıkları toplantıda, "Bizler bunun gibi cevap görmedik. Bu günden sonra ne Sultan Ahmed'i ve ne veziriazamı istemeyiz. Bu kadar hazır sefer mühimmatıyla Sultan Mustafa'nın oğlu Sultan Mahmud ile gideriz" şeklinde görüş beyan etmişlerdi. Toplantıda alınan kararı, yani daha isyan başlamadan önce tahta II. Mustafa'nın oğlu Şehzâde Mahmud'u çıkartarak onun komutasında İran seferine gitmeyi kararlaştırmalarını, ileri gelen devlet ricaline de kâğıtlara yazarak bildirmekten çekinmediler. Asilerin bu toplantısı halk arasında da duyulmuş ve gerekli tedbirleri alması için Sadaret Kethüdası Mehmed Efendi uyarılmıştı. Fakat Mehmed Efendi, "Bunun gibi söz dile ve hatıra getirilir mi? Ve bu ihtimal var mı ki? Bütün devlet adamları ve ocaklarımız çırağımız ve her mahallede ve her köşede casuslarımız varken başkaldırmaya kimin canı var" demişti.

Asilerin geçmişleri ve bağlantıları da isyanın başarılı olmasında önemli etkenlerdi. Liderleri "Patrona" lakaplı Halil'di. Arnavutluk'un Horpeşte Kasabası'nda doğan Patrona Halil, Osmanlı donanmasında levent olarak çalışmış ancak askerleri isyana teşvik ettiğinden ölümden, 1730 İsyanı'nda da etkili olan Abdi Paşa'nın yardımıyla zorlukla kurtularak gemiciliği bırakmıştı. "Patrona" lakabını da çalıştığı gemiden almıştı. Leventlikten ayrılıp Niş'e giden Patrona, burada yeniçeri oldu, bir süre

sessiz kaldıktan sonra Vidin'deki bir ayaklanmaya önayak oldu. İsyanın bastırılması üzerine Arnavutluk'a kaçan Patrona Halil, oradan İstanbul'a geldi. Burada seyyar satıcılık, eskicilik ve Bayezid Hamamı'nda tellaklık yaptı. Daha sonra Kapalıçarşı'da alınıp satılan mallardaki pazarlıklarda aracılık yapıp bundan komisyon alan tellalların arasına girdi. Son işi sayesinde de İstanbul esnafı ile önemli bağlar kurdu. Bu bağlar, 1730 İsyanı'nda şehir esnafının desteğini arkasına almasını sağladı. Hem geçmişte karıştığı isyanlarda kazandığı tecrübeler hem de İstanbul esnafı ile olan güçlü ilişkileri, Patrona Halil'i bir isyan için biçilmiş kaftan haline getirmişti. Onun dışında Emir Halil, Muslu Beşe, Toksa, Küçük Mehmed, Nalkıran, Gâvur Hacı, Çınar Ahmed, Uzun Mehmed, Kara Yılan, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail, Turşucu İsmail, Karagöz İbrahim de asilerin önde gelenleriydiler.

Asiler aslında 25 Eylül'de isyan etmeyi kararlaştırmışlardı, ancak bugün devlet ricali III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan'ın Üsküdar'daki camiindeki Mevlid töreninde toplanmışlardı. Asiler, Mevlid törenindekileri kendi taraflarına çekemeyebileceklerini düşündüklerinden 25 Eylül'de isyan etmekten vazgeçtiler.

Patrona Halil ve arkadaşları dikkat çekmemek için 25 Eylül 1730'da hamamda yaptıkları toplantıda 28 Eylül Perşembe günü isyan etmeyi kararlaştırdılar. Daha önce kararlaştırdıkları üzere 28 Eylül Perşembe sabahı Bayezid Camii önünde toplandılar. Bunlar, "Şerle davamız vardır. Ümmet-i Muhammed'den olan dükkânlarını kapayıp, bayrak altına gelsin" diyerek önce Kapalıçarşı'ya yöneldiler. Üç bayrak altında üç gruba ayrılan asiler Kapalıçarşı'ya üç koldan girerek propagandaya başladılar. Şeriatı tatbik etmek için çarşı halkını kendilerine katılmaya davet edip zorla dükkânları kapattırdılar. Bitbapazarı'na geldiklerinde buradaki kılıç ve tüfek dükkânlarının camlarını kırarak içerdeki silahları aldılar. Bitpazarı'ndan sonra Zindankapı'ya yöneldiler ve buradaki mahkûmları serbest bıraktılar. Çarşıdan çıkan asiler kendilerine katılanlarla birlikte Divanyolu'ndan Etmeydanı'na yürüdüler. Zorla kapıları açtırdılar, oradaki yeniçerileri de kendilerine katılmaya ikna ettiler. Ayrıca buradaki birinci bölüğün çorba kazanını alarak meydana getirdiler. Bu, isyan ettiklerinin sembolik bir ifadesiydi. Patrona Halil, Ağa Hapishanesi'ne giderek buradaki mahkûmları da, önceki birçok isyanda olduğu üzere, serbest bıraktı. Daha sonra Cebehane'ye giderek

cebecileri de isyana katılmaları için ikna etmeye çalıştı. Cebehane'deki beşinci bölüğün kazanı zorla dışarı çıkarıldı ve böylece onların da isyana katıldıkları anlatılmak istendi.

İsyanın ilk saatlerinde padişah ve devlet ileri gelenleri İran seferi için Üsküdar'daydılar. İstanbul oldukça tenhaydı ve şehirde isyanı bastırabilecek durumda ancak iki görevli bulunuyordu. Bunlardan biri Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ydı. Hasan Ağa, emrindeki yeniçerilerle Kapalıçarşı'yı dolaştı ve "Ümmet-i Muhammed dükkânları açın, bir şey yoktur. Altı nefer eşkıya idi, dördü tutuklandı, ikisi dahi şimdi ele geçirilir" diyerek esnafa dükkânlarını açmalarını emretti. Ancak hiç kimse ağayı dinlemiyordu. Çünkü Hasan Ağa'nın yanındaki yeniçeriler de el altından asileri destekliyor ve ağalarının emirlerinin yerine getirilmesini engelliyorlardı. İsyanı bastırabilecek ikinci kişi ise, Sadrazam İbrahim Paşa'nın damatlarından kaptanıderya olan ve sadaret kaymakamı da tayin edilen Mustafa Paşa'ydı. Fakat resmi tatil olduğu için Mustafa Paşa İstanbul dışındaydı ve bu durum, isyana fazla büyümeden müdahale etmesini engelledi. Sadrazam İbrahim Paşa'nın diğer bir damadı olan Sadaret Kethüdası Mehmed Efendi de isyan başladığında İstanbul'daydı. Mehmed Efendi, hemen Üsküdar'a bir adam göndererek sadrazama isyan hakkına bilgi verdi. Sadrazam İbrahim Paşa ilk şaşkınlık anında, "Kaymakam Paşa orada değil midir? Niçin bunu def eylemedi' dedi. Bu arada isyanı haber alan Mustafa Paşa da gelişmeler hakkında sadrazama bir tezkire gönderdi. Tezkire üzerine İbrahim Paşa da, "Kaymakam paşa niçin bu kişileri perişan edip haklarından gelmedi' diyerek Mustafa Paşa aleyhinde konuşmaya başladı.

İsyanı haber alır almaz yalısından ayrılan Mustafa Paşa, hemen annesinin Atmeydanı'nda, İbrahim Paşa Sarayı'nın yakınlarındaki evine geldi. Orada da fazla beklemeden Topkapı Sarayı'na geçti. Sarayda küçük bir toplantı yaptı ve nasıl hareket etmesi gerektiğini sordu. Toplantıda hazır bulunan Mısır beylerinden Ali Bey, "Biz Mısır'da bunlar gibi bir yere toplanan eşkıyayı defetmek için üzerine varıp savaşarak onu mahalden defederiz. Hemen şimdi bu mahalden toplayabildiğin beş yüz kadar işbilir adamla üzerlerine varıp hepsini birden kılıca yem edelim" dediyse de Mustafa Paşa kendinde bunu yapacak cesareti bulamadı. Böylece daha başlangıç aşamasında küçük bir tedbirle isyanı bastırmak mümkün iken bu fırsat kaçırıldı. Bu arada

kayıklarla Üsküdar'a geçenler de sadrazama şehirde, bedestende bazı serserilerin mücadele ettiklerini ve bu esnada korkak olan tüccarların hemen dükkânlarını kapattıklarını, fakat yeniçeri ağasının durumdan haberdar olur olmaz bazı adamlarıyla gelerek bunları dağıttıktan sonra dükkânların açılmasını emrettiğini ve korkulacak bir şey olmadığını haber vermişlerdi. Bu tür yanlış ve eksik bilgilerle vakit kaybeden Sadrazam İbrahim Paşa gerçekleri ancak akşamüzeri Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve Mustafa Paşa Üsküdar'a geçip, kendisine şehirde neler olduğunu haber verdiklerinde öğrenebildi. İbrahim Paşa, İstanbul tarafındaki olayları haber aldıktan sonra gelişmeleri III. Ahmed'e anlatmak üzere padişahın huzuruna çıktı. Ancak padişaha, "Hünkârım elem ve kederde olmayın! Birkaç edepsiz toplanmışlar. Bu saat izniniz olursa İstanbul'a gideyim ve hepsini parça parça edeyim" diyerek olayın gerçek boyutundan bahsetmedi. III. Ahmed ise devlet ricalinin Üsküdar Sarayı'nda toplanmalarını emretti. 28 Eylül akşamı devlet adamları ve ulemanın önde gelenleri Üsküdar'daki sahil sarayında bir araya geldiler. Burada yapılan toplantıda III. Ahmed'in Sancak-ı şerif'i ve Hırka-i saadet'i alarak hemen Topkapı Sarayı'na geçmesi kararlaştırıldı. Devlet adamları da vakit kaybetmeden Topkapı Sarayı'na geçecekler ve orada toplantı tertip edilecekti. Bu karar III. Ahmed'e bildirildi. Bu arada padişahı Topkapı Sarayı'na götürecek gemi de Üsküdar sahiline getirilmişti. Toplantıda alınan karara uyan III. Ahmed de, şehzâdeler, Sancak-ı şerif ve Hırka-i saadet yanında olduğu halde, daha önce getirilen gemiyle Yalı Köşkü'nden geçerek saraya girdi. Diğer devlet ricali de padişahın ardından yavaş yavaş Topkapı Sarayı'na geçtiler.

Topkapı Sarayı'na taşınma esnasında şöyle ilginç bir olay yaşandı. "Şehzâdeler Süleyman, Mustafa, Mehmed, Bayezid, Abdülhamid, Seyfeddin, Numan ve Orhan lalaları ellerinden tuttukları halde süratle gelip sandallara binerlerken 'Bu zorbalar pederimizden bizleri ayıracaklar mı? Yahud cümlemizi kırarlar mı' diye feryat ederken gece hali sandal biraz yana yatmış, sandal devrildi diye şehzâdelerden biri feryat etmeye başlamış. Bunun üzerine veziriazam yüzünü çevirip 'Keşke kayığın dibi deline idi, hepiniz boğulaydınız dedi'.

Padişah ve devlet ricalinin Topkapı Sarayı'na taşınma işlemleri bittikten sonra, sarayda gece yarısına kadar devam eden bir toplantı yapıldı. Toplantıda Sadrazam İbrahim Paşa, asileri desteklemesi

muhtemel kişilerin başında gelen İstanbul kadılığından mazul Zülali Hasan Efendi'nin hemen yakalanıp İstanbul'a getirilmesini istedi. Çünkü Zülali de Arnavut'tu ve asilerle daha önceden bazı görüşmeler yapmıştı. Sadrazama göre, Hasan Efendi gibi bir fesatçıyı ellerinin altında bulundurmadıkları takdirde, onun Arnavutları da isyana katması kuvvetle muhtemeldi. Bostancıbaşı, vakit geçirmeden Florya'daki çiftliğinde dinlenen Ahmed Efendi'yi alarak saraya getirdi.

Saraydaki toplantıda sadrazam, Sancak-ı şerif'in Ortakapı'ya çıkarılmasını istedi. Bu isteğe yeniçeri ağası, "dışarıdan kimse gelene kadar hareket etmek faydalı olmaz' diyerek itiraz etmek istediyse de, İbrahim Paşa onu dinlemedi. 29 Eylül'de Sancak-ı şerif Ortakapı önüne dikildi. Ayrıca Topkapı Sarayı'ndaki aşçılar, helvacılar ve bostancılar serdengeçti olarak yazıldılar ve Cebehane'den getirilen silahlarla donatıldılar. İşin ilginci asiler de kendilerini "serdengeçti" olarak isimlendirmişlerdi. Ancak bu, sadece kendi aralarında kabul görmüştü. Çünkü halk onlara "asi" diyordu ve bu yüzden asilerle halk arasında kavgalar çıkmıştı.

Tellallar, şehir halkına Sancak-ı şerifin Ortakapı'ya dikildiğini duyurdular. Haseki ağa, emrine verilen 20 bostancı ile asilere gönderildi ve "Şevketlü padişahımız sizlere selâm eyledi. Etmeydanı'na niçin biriktiler ve bu toplantıdan muratları nedir diye fermân-ı hümâyûnları oldu ve cevabınızı bekliyor" dedi ve III. Ahmed'in, "makul ve meşru olan isteklerinize müsaade olunur. Hemen cemiyetlerini dağıtsınlar" mesajını onlara iletti.

Patrona Halil ayağa kalkarak, haseki ağaya, "Sadrazam İbrahim Paşa'yı, Sadaret Kethüdası Mehmed Efendi'yi, şeyhülislâm Abdullah Efendi'yi ve devlet adamlarından otuz yedi kişiyi isimleriyle yazıp bize versin. Bizlerin padişahımızdan bir türlü aczimiz yoktur ve kendilerinden her şekilde razı ve hoşnut olduğumuz malumları olsun. Ancak defterimizde istediğimizi yazdığımız adamların tamamını tarafımıza gönderirlerse asla bir türlü padişahımıza sözümüz yok. Yine padişahımız efendimizdir, biz kullarıyız' cevabını verdiler. Patrona'nın bu cevabı üzerine Orta Cami'de hazır bulunanlar da hep bir ağızdan "istemezüz" dediler. Haseki ağa da asilerin bu cevaplarını Topkapı Sarayı'nda bulunan Sadrazam İbrahim Paşa'ya iletti.

Duydukları karşısında şaşkına dönen sadrazam bir yolunu bulup III. Ahmed'in asilerin isteklerini öğrenmesini engellemeliydi. Çünkü hayatı söz konusuydu. Hızlı karar verip, asiler üzerine şiddetle gidilmezse bu tür isyanların kaç padişahı tahtından, kaç sadrazamı da kellesinden ettiğini gayet iyi biliyordu. Bunun için hasekiye, "beni lisana alma" diye emretti. Haseki ağa, daha sonra padişahın huzuruna çıktı ve sadrazamın söylediği gibi olayları nakletti. Bu arada Sadrazam İbrahim Paşa da huzura girmişti. III. Ahmed ağanın anlattıklarını dinledikten sonra, İbrahim Paşa'ya dönerek, "Şimdi bunun çaresi ve bu eşkıyaların dağıtılıp perişan edilmesi nasıl olur? Buna bir çare olmaz mı" deyince sadrazam da, "Benim şevketli Hünkârım! Hâlâ şehirli kullarınız, diğer ocak ahalileri ve bütün İslâm halkı, bu birkaç eşkıyayı katledip ümmet-i Muhammedi onların zulümlerinden kurtarmak için sizin izninizi ve fetva isterler. Zira bunlar bir güruh asidir ki, birbirine yardım ederek halkın mallarını yağma ediyorlar, Kuran'ı ayaklar altına alıp çiğniyorlar ve ona hakaret ediyorlar. Bunların katledilmeleri büyük gaza hükmündedir ve ortadan kaldırılmaları kâfir milletlerin ortadan kaldırılmalarından daha fazla gereklidir" dedi. Ondan sonra sözü burada bulunan şeyhülislâm alarak, "böyle ise buna söz olmaz, katledilmeleri caiz olur' dedi. Şeyhülislâmın verdiği fetva ile daha da coşan sadrazam, "Ümmet-i Muhammed ne korkarsınız, Elhamdülillah Sancak-ı şerif ve Hırka-i mutahhere bizdedir. Padişahımızın himmeti de bizimle olunca, hemen fetvayı yazıp, Sancak-ı şerifi Bâb- ı hümâyûn kulesine dikip, ümmet-i Muhammedi tellallar ile Sancak altına davet edip, birkaç bin adam asker, benim adamlarım ve diğer önde gelen devlet görevlilerinin adamları, padişahımın içağalarıyla ve bostancılar kullarıyla sayımız hayli fazla olur' diyerek hemen asiler üzerine yürünmesini savundu. Kaptanıderya Mustafa Paşa da söz alarak, "Ben dahi üç bin kadar kalyoncu hazır edebilirim' dedi. Kadıasker Mirzazâde Mehmed Efendi ise daha önceki konuşmacıların tam aksi bir konuşma yaptı. "Asilerin isteklerini öğrenmek için gönderilen haseki ağa henüz gelmemiştir ve asilerin istekleri henüz malumumuz değildir. Ayrıca asilere katılanların hepsinin fesat ehli olduğu tam olarak tespit edilmemiştir. Durum böyleyken nasıl olur da katillerine fetva verilir?' diye daha önceki konuşmalara itiraz etti. Tartışmalar devam ederken haseki ağa saraya geldi ve asilerin isteklerini anlattı. Divân'da hazır bulunanlar da Mirzazâde'nin itirazlarının yerinde olmadığını

anladığından Sancak-ı şerif Bâb-ı Hümâyûn önüne çıkarıldı ve şehir halkı sancak altına çağrıldı. Bu arada Sancak-ı şerif altına toplanacak halka dağıtılmak üzere kılıçlar ve tüfekler Bâb-ı Hümâyûn'a getirildi. Ayrıca saraydaki helvacılar, aşçılar ve bostancılar silahlandırıldı. Fakat kısa bir süre sonra bunlar asiler üzerine yürümeyeceklerini belirterek sadrazamı yalnız bıraktılar. Sadrazam İbrahim Paşa ise, "Eyvah! Benim inam ve ihsan eylediğim, ellişer akçe kazandırdığım adamlar neredeler" diyerek sızlanmaya başladı.

Sancak-ı şerifin Bâb-ı Hümâyûn'a çıkarılmasına rağmen şehir halkından fazla gelen olmadı. Çünkü asiler, tellalların Ayasofya etrafından fazla dışarı çıkmalarını engellemişlerdi. Sancak altında toplananların akşam olunca evlerine gitmeleri üzerine Sancak-ı şerif de mecburen Topkapı Sarayı'na geri getirildi.

Çağrıya şehir halkının rağbet göstermemesi bundan sonrası için iyi şeylerin olmayacağının da işaretiydi. Devlet adamlarını bir telaş aldı. III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa, saraydaki askerleri silahlandırdılar. Başta sadrazam olmak üzere devlet ricali geceyi Topkapı Sarayı'nda geçirmek zorunda kaldılar.

Asiler de bu arada Eyüp Türbesi'ndeki ve Emin Bahaddin Tekkesi'ndeki sancakları almışlardı. Ayrıca Cuma namazı da kılınmadı. Bir kaynağa göre Cuma namazının kılınmamasının sebebi III. Ahmed'in hilafetinin asiler tarafından tanınmamasıdır: "Bu günden sonra veziriazamı ve şeyhülislâmı katlederiz. Padişahımız, merhum Sultan Mustafa'nın oğlu Sultan Mahmud Han'dır".

Cuma günkü önemli gelişmelerden biri de bostancıların asiler üzerine yürümeye, "Biz Müslümanlar ile savaşmayız" diyerek itiraz etmeleriydi. Bunun üzerine İbrahim Paşa, III. Ahmed'den içağalarını silahlandırmasını istedi, fakat padişah bunu kabul etmeyince sadrazam zor durumda kaldı. Sadrazam, bunun üzerine bazı fırsatçıların eline düşmüş, ancak onlar da daha sonra asiler tarafına geçmişlerdi. Bostancılardan destek alınmak istendiyse de onlar çoktan saklanmıştı. Bostancılardan ümit kesilince donanma askeri kazanılmak istendi fakat burayı da Patrona Halil ele geçirmişti.

Yorucu ama isyanı bastırmak adına fazla bir ilerleme kaydedilmeden geçirilen Cuma gününün akşamı ve gece yarısında da Topkapı Sarayı'nda devlet adamları arasında gizli ve tartışmalı toplantılar devam etti. Bu

tartışmalardan en ilginci ise ulema arasında yaşandı. Şeyhülislâm Abdullah Efendi, aynı odada kaldığı ulemaya, “toplananların muratları önce biz Mahmud gibi bir imam isteriz’ diye yazdıkları tezkireden malumken, boş yere niçin zahmet çekeriz ve çaresi ortada olan mana için neden ızdırap çekeriz? Sabah namazını kıldıktan sonra, hepimiz sofaya varıp padişahı tahttan indirelim ve ızdıraptan kurtulalım’ şeklinde bir konuşma yaptı. Bu konuşma da, aslında isyanın daha önceden planlandığını ve asıl hedefinin III. Ahmed’i tahttan indirip yerine I. Mahmud’u çıkarmak olduğunu gösteriyordu.

Cumartesi günü sabahın ilk ışıkları ile birlikte İstanbul’da yeni bir koşuşturmaca başladı. Bu arada saraya asilerin isteklerini yazdıkları yeni bir takrir ulaştı. Takriri asiler adına Kapıcılar Kethüdası Mustafa ve yardımcılarından İbrahim göndermişti. Asiler bu belgede, daha önce kellesini istedikleri kişilerden başka, ulemadan, kâtiplerden ve vezirlerden bazı kişilerin öldürülmelerini istiyorlardı. Sarayda hemen asilerle görüşmek üzere bir heyet oluşturuldu. Bu heyette eski Selanik kadılarından İmadzâde Seyyid Mehmed Efendi ile Yeni Cami Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi gibi ikna kabiliyeti yüksek iki âlim vardı. Bu iki kişi asilerin yanına gittiler ve onlara, “topluluktan büyük ve küçüğünden tek bir kişinin dahi katledilmesine padişahın rızası ve izni, ayrıca ulemanın da müsaadesi olmadığını, yalnızca ortalığı karıştıranların tutuklanacağını’ anlattılar. Sonra da yaklaşık bir saat asilerin isteklerini dinlediler.

Asiler, şu şekilde bir telhis hazırladılar: “Etmeydanindaki yeniçeri ağası, kul kethüdası ve diğerlerinin cevabı budur ki, şeyhülislâm azl olunup, Veziriazam İbrahim Paşa, Kaptanıderya Mustafa Paşa ve Mehmed Kethüda canlı olarak Etmeydanı’na gelmelidirler. Bunların şerle davalarını ve hesaplarını görürüz. Haklarında İstanbul kadısı huzurunda verilen karar hüccet olunur. Üzerlerinde ne kadar devlet malı varsa alınmak üzere padişahın huzuruna arz olunur. Bizim Basra Valisi Mehmed Paşa’nın vezir olmasını istediğimiz doğru değildir ve dile bile getirmeyiz. Belirttiğimiz üç kişi gelmedikçe ne vezir isteriz ve ne kaymakam lazımdır”. Yani asiler sadrazam, şeyhülislâm, kaptanıderya ve sadaret kethüdasının azledilmelerini, bunların mahkeme karşısına çıkarılmalarını talep ediyorlardı. Bu telhisi iletmek üzere İmadzâde’yi

saraya gönderdiler. Yanına da Süleyman Efendi'yi verdiler. Yeni Cami şeyhi de rehin olarak Orta Cami'de kaldı.

İmadzâde Mehmed Efendi hemen Topkapı Sarayı'na döndü ve asilerin isteklerini III. Ahmed ile Sadrazam İbrahim Paşa'ya haber verdi. Asilerin istekleri Zülali'nin gayretleriyle ulema arasında da artık biliniyordu. Ancak bundan habersiz olan Sadrazam İbrahim Paşa, telhisin içeriğini sadece kendisinin ve padişahın bildiğini zannediyordu. Asilerin isteklerini öğrenen sadrazam, ulemanın bulunduğu yere geldi ve "Efendiler, bunlar ile mücadele mümkün değil, hemen istediklerini verelim, ümmet-i Muhammed'e zahmet ve meşakkat çektirmeyelim" dedi. Divân'da hazır bulunan Kaptanı-derya Mustafa Paşa söz alarak istediklerinin kimler olduğunu sordu. Sadrazam da, "işte biri sensin" dercesine kaptanıderyayı gösterdi ve "biri kethüdamızdır ve biri müftü efendidir" dedi. Bunun üzerine şeyhülislâm, kaptanıderya ve sadaret kethüdası azlolundu. Ancak telhiste kendi ismi yazmasına rağmen bunu ulemaya söylemedi.

Aslında bu üç kişinin azli Sadrazam İbrahim Paşa'nın devlet içindeki gücünü azaltmaya yönelik bir düşüncenin sonucuydu.

Çünkü azlolunan üç kişi de sadrazamın yardımlarıyla bu görevlere getirilmişlerdi ve sadaret kethüdası ile kaptanıderya da damatlarıydı. Ayrıca Şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin azledilmesinin istenmesi isyanın arkasındaki güçlere dair de önemli ipuçları taşıyordu. Çünkü 5 Mayıs 1718'den itibaren bu makamı Aralıksız 13 sene işgal eden Abdullah Efendi'ye karşı ulema arasında ciddi tepkiler vardı. Bu yüzden ulemanın bir kısmı alttan alta isyanı teşvik ediyor, ya da isyanın meyvelerini dermeye çalışıyordu.

Asiler göz hapsinde bulunan Zülali Hasan Efendi aracılığıyla el altından da saraya bazı isteklerini iletiyorlardı. Bu isteklerden biri de gerekirse Sadrazam İbrahim Paşa'nın da azledilmesiydi. Zülali, sadaret kethüdası, kaptanıderya ve şeyhülislâmın azillerinin kesinleşmesinin ardından bir sonraki safhaya geçti ve artık sadrazam azledilmeden isyanın yatışmasının mümkün olmadığını ulema arasında dillendirmeye başladı.

Bu haberi alan Sadrazam İbrahim Paşa, padişah ile görüşmek için birkaç defa teşebbüs ettiyse de Başmakçızâde bir yolunu bulup engelledi. Bu arada III. Ahmed'e de "Efendim kul paşayı ister, verilmemek olmaz'

diyerek asilerin sadrazamın azledilmesini istediklerini, buna razı olmazsa isyandan vazgeçmeyeceklerini söylüyordu. III. Ahmed, sadrazamı azletmek istemedi ve sakinleşmek için 41 hocayı toplayarak 41 Yasin okuttu. Daha sonra da fazla bir seçeneğinin olmadığını anladığından Sadrazam İbrahim Paşa'nın azledilmesini emretti. Padişahın emriyle azledilen İbrahim Paşa ölüm fermanını beklemek üzere silahdara teslim edildi.

III. Ahmed, ulemayı tekrar huzuruna çağırdı. Konu azledilen bu dört kişiye ne olacağıydı. Padişah, kendisi hakkında dahi olsa şer'i hükümler ne ise onun icra edilmesini istedi ve asilerin gönderdikleri telhiste belirtildiği üzere Sadrazam İbrahim Paşa, Kaptanıderya Mustafa Paşa ve sadaret kethüdasının canlı olarak asilere teslim edilmesi gerektiğini savundu. Böylece İbrahim Paşa'nın hayatını kurtarması mümkündü. Fakat ulema, asilerin bunların mallarına el koyarak daha da güçleneceklerini ve isyanın daha da büyüyebileceğini ileri sürerek bu üç kişinin öldürüldükten sonra teslim edilmelerinde ısrar etti. Ulemanın bu ısrarı karşısında III. Ahmed fazla direnemedi ve ölüm fermanlarını verdi. Azledilen şeyhülislâm ile Feyzullah Efendi ise gece gizlice gemilere bindirilerek adalara kaçırıldı.

Sadrazam, kaptanıderya ve sadaret kethüdası, kapıcılar kethüdasına teslim edildiler. Cumartesi akşamı ilerleyen saatlerde bu üçünün de boğularak öldürülmesi emri geldi. Artık cellâdını bekleyen bir zamanların en güçlü devlet adamı İbrahim Paşa biraz olsun rahatlamak için şerbet istedi. Şerbeti içtikten kısa bir süre sonra İbrahim Paşa'nın karnı şiddetle ağrımaya başladı. Çünkü paşa kendini zehirlemişti. Paşa nefes almakta dahi zorlanıyordu, ağrıdan iki büklüm oldu ve inlemeye başladı. Acılar içinde inleyen İbrahim Paşa son nefesini de rahat veremedi. Sakladığı paralarının yerini öğrenmek için acılar içinde kıvranan paşayı sorguya aldılar. Paşa, sorguda "Hazinedarımda on iki bin keselik zolota, iki sandık altın, yalıda dahi iki sandık altın ve hazinemde taş odada bakırdan on iki sandık altın var" diyerek paralarının yerini haber verdi. İbrahim Paşa son nefesini de servetinin yerini söyleyerek tüketti ve sonra da vefat etti. Kaptanıderya Mustafa Paşa ve Sadaret Kethüdası Mehmed de paralarını nerelere sakladıklarını haber vermeleri için sorgulandılar. Sorguda Mustafa Paşa'nın boğazına kadar borç içinde olduğu öğrenildi. Sonra bu ikisi de idam edildiler.

Bu arada asilerin sayısı Cumartesi günü ilerleyen saatlerde halkın da katılımıyla giderek arttı ve binlere ulaştı. Yeniçeriler de yavaş yavaş asilerin safına katılmaktaydılar. Padişah ve devlet ricali gerekli tedbirleri almazlarsa isyan giderek büyüyecek gibi görünüyordu. Ancak saray hâlâ gereksiz tartışmalarla vakit geçiriyor, hatta bazı devlet adamları asiler vasıtasıyla rakiplerini ortadan kaldırmak için isyanı teşvik ediyorlardı. Devletteki bu zaafiyet asilerin elini daha da güçlendiriyordu. İsyanın başarılı olması için iyi bir teşkilatlanma gerekliydi. Bunun için asiler Cumartesi günü kendilerince bazı görevlere yeni atamalar yaptılar. Daha önce Niş'de bir isyana karıştığı için azledilen Sarrac Mehmed'i yeniçeri ağası, beytülmalcılıktan mazul Deli Mustafa'yı kulkethüdası, Müderris Deli İbrahim'i de İstanbul kadısı olarak tayin ettiler. Gelmeyenleri ise silah zoruyla Etmeydanı'na getirdiler. Daha sonra, önceki isyanlarda olduğu gibi, İstanbul'daki hapishanelerdeki mahkûmları serbest bıraktılar. Ayrıca Sadrazam İbrahim Paşa'nın ve ona yakın olanların konakları basıldı, içlerinde ne varsa yağmalandı.

30 Eylül Cumartesi gecesi asiler harekete geçtiler. Önde gelen devlet adamlarının evlerine baskınlar düzenlediler ve zenginlerin evlerini yağmaladılar. İsyanda ellerini daha da güçlendirmek için yeniçeri ve cebeci ocaklarını kendi taraflarına çekmek üzere görüşmelere yoğunluk verdiler. Evlerinin yağmalanmasından muzdarip olan halk da Orta Cami'ye geldi ve haksız yere evlerinin yağmalandığını Muslu'ya anlattılar. Muslu da halkın desteğini almak için, "Sizlere izin, gece ve gündüz her kim gerek bayrak ile ve gerek bayraksız yağma için her kimin mahallesine varıp zarar vermek isterse, hemen öldürünüz. Onlar bizden değildir' şeklinde konuştu. Ayrıca tellallar sokaklarda "Eğer ağaların lisanından her kim sizlere varırsa ve bizim için bir şey isterse vermeyiniz. Eğer yine zorlamaya devam ederlerse vurup öldürünüz veya meydana bizlere haber ediniz. Evlere varanı hemen vurup öldürünüz' diye bu tür fırsatçıların cezalandırabileceklerini halka duyurdu. Ayrıca Hristiyanlar'a sokağa çıkma yasağı getirildi. Asiler, böylece hem kendi adlarına isyanı fırsat bilip yağma yapanları önlemiş, hem de halkın desteğini arkasına almışlardı.

1 Ekim 1730 sabahı istedikleri kişilerin katledildikleri ve ölülerinin Atmeydanı'na gönderileceği bir tezkire ile asilere haber verildi. Tezkirede, "Faziletü İbrahim Efendi, izzetlü Yeniçeri Ağası Mehmed

Ağa, Kulkethüdası Mustafa Ağa ve sair ocak ağaları dinin ve devletin iyiliğini düşünenler ve ihtiyarlar, bütün şeyh efendiler selam ve dualar edip bildireler ki, din ile devlete ihanet eden eski veziriazam İbrahim Paşa ve Kethüdası Mehmed ile yine dine ve devlete ihanet eden eski kaptanıderya Mustafa Paşa'nın idamları mallarının yeri öğrenilmek için bir süre ertelenmiştir. Şimdi şer ile üçü de katlolunup cesetleri Bâb-ı Hümâyûn önüne bırakılmıştır. Devlet-i Aliyye'nin nizamları ve etrafımızda ortaya çıkan din düşmanları hakkında hepinizle konuşmak gerekiyor. Aramızda artık ayrı gayrı yoktur. Bunun için birbirimize isteklerimiz ne ise, hayır olan, şer'e ve kanuna uygun ne varsa söyleyin. Mademki aramızda ayrılık olması lâyık değildir, birbirimize muratlarımız ne ise ve hayır olan, şer'e ve kanuna uygun olan isteklerinizi yazıp, birbirimizle konuşmamız uygundur" deniyor ve birlik olmak gerektiği belirtiliyordu.

Odun arabalarına konan üç kişinin cesedi Bâb-ı Hümâyûn önüne bırakıldı. Asiler ve şehir halkı Kaptanıderya Mustafa Paşa, Sadaret Kethüdası Mehmed ve İbrahim Paşa'nın cesetlerini Et Meydanı'na getirdiler ve burada cansız bedenleri bir kez daha astılar. Ancak İbrahim Paşa konusunda itirazlar başladı. Asilerin bazıları, "Sadrazam İbrahim Paşa bu değildir. Bu sünnetsizdir ve tepesinin orta yeri tıraş olunmuş. Bu Ermeni kâfiridir" derken bazıları da, "Bu Rum keferesidir. Sadrazam İbrahim Paşa'nın kürkçübaşıdır. Boy, görünüm ve sakal bakımından kendisi ile asla bir farkı olmayıp hemen sanki ikisi anadan birden doğmuş karındaş gibidir. İşte şimdi kürkçü kendisini efendisi uğrunafeda eylemiştir. İşte bu gövde kürkçübaşınındır. Sadrazam İbrahim Paşa değildir" dediler. Asiler Topkapı Sarayı önüne geldiler ve "Padişahımız, İbrahim Paşa'yı saklamış ve Kürkçü Manol'u ona feda eylemiş. Hilafet makamında olan padişaha yalan yakışır mı" diye bağırmaya başladılar ve İbrahim Paşa'nın cesedini semerli bir eşeğe yükleyip saraya geri gönderdiler. Yolda İbrahim Paşa'nın cesedi birkaç defa eşekten düşünce cesedin boğazına ip geçirdiler ve eşeğin kuyruğuna bağlayıp bu şekilde saraya kadar sürüdüler. Cesedi getirenler padişahı görmek istediler. Görevliler de padişahın Alay Köşkü'nde olduğunu haber verdi. Bunun üzerine cesedi sürüyerek Alay Köşkü'nün önüne geldiler. İbrahim Paşa'nın eşeğin kuyruğuna bağlanarak süründüğünü Alay Köşkü'nde kafes arkasından gören III. Ahmed kafesi açarak "O değilse yarın kendisini

verelim” dedi ve saraya döndü. Asiler de Sadrazam İbrahim Paşa’nın cesedini neredeyse yarı çıplak bir şekilde sokak ortasında bıraktılar. Biraz zaman geçtikten sonra maktul paşanın cesedi üzerine bir hasır örtüldü, ancak bu arada sokak köpekleri İbrahim Paşa’nın cesedini yemeye başlamışlardı bile.

III. Ahmed işin aslını öğrenmek için devlet ricalini topladı. Hemen İbrahim Paşa’yı idam etmekle görevlendirilen Kapıcılar Kethüdası Mehmed Bey huzura getirildi. Mehmed Bey, söylenenlerin doğru olmadığını anlattı. Bu asilere de bildirildi. Akşamüzeri asilerden gelen haberde gönderilen cesedin İbrahim Paşa’ya ait olduğuna inandıkları, ancak bazı kişilerin daha katledilmesi gerektiği belirtildi. Aslında asilerin İbrahim Paşa’nın cesedi konusunda bu şekilde davranmalarının nedeni isyanın sadrazamın kellesini almakla bitmeyeceğini göstermekti. Bu arada her üç ceset sokak sokak dolaştırıldıktan sonra, neredeyse parçalara ayrılmış bir halde orta yerde bırakıldılar. Sokaklara bırakılan cesetleri köpekler yemeye başlamıştı. Bir rivayete göre İbrahim Paşa’nın cesedinin parçalarının bir kısmını paşanın meclisinde bulunanlardan Vaka-nüvis Şakir Bey para vererek gece yarısı gizlice Şehzâdebaşı’ndaki sebilinin yanına defnettirdi.

Asilerin, sadrazamın ve diğer üç üst düzey devlet ricalinin azledilmelerini sağlamalarına ve şeyhülislâm hariç, bunların idam edilmelerine rağmen isteklerinin sonunun gelmemesi III. Ahmed’de artık daha fazla direnme gücü bırakmadı. Ulemayı huzuruna davet etti ve onlara artık dayanacak gücünün kalmadığını, aslında kendisinin daha Üsküdar’da iken Şehzâde Mahmud’u tahta çıkarmak istediğini ama bunun mümkün olmadığını, şayet asiler kendisine ve evladına bir zarar gelmeyeceğine dair yemin ederlerse, daha fazla kan dökülmemesi için tahtı Şehzâde Mahmud’a kendi rızası ile bırakabileceğini bildirdi. Bu dileklerini asilere iletmeleri için de Ayasofya Şeyhi İspirizâde ile Zülali’yi görevlendirdi. İspirizâde ve Zülali’nin asi liderleri ile yaptıkları görüşmede ilginç sözler sarfedildi. Örneğin asilerin bir kısmı “Biz artık Sultan Ahmed Han’ı kabul etmeyiz ve padişah olduğunu dahi istemeyiz’ derken, bazıları da, “Sizler bilmezsiniz, biz padişahtan razı ve hoşnuduz. Bizim ulûfelerimizi tamamen vermede asla bir türlü kusur olmayıp ancak kendisini bir alay kumarbaz ve yaramaz kuşatıp, nice isterler ise ona göre ederler idi. Şimdi ise üç adam katledildi ve geriye kalanını dahi Zülali

Mustafa Efendi’nin getirdiği cevaba göre hakkından gelip pak edecektir” diyordu. Ancak uzun tartışmalar sonunda Sultan Ahmed’i tahttan indirip yerine Şehzâde Mahmud’u geçirmeye, aksi takdirde kavganın daha da büyüyeceğine karar verdiler.

2 Ekim Pazartesi gecesi İspirizâde ve Zülali saraya döndüler ve padişaha isteklerinin kabul edildiğini belirterek, “Efendim kul cülûs ister” dediler. Yapacak fazla bir şeyi kalmayan III. Ahmed de bu cevap üzerine, “Ya, öyle midir? Pek iyi Allah mesud ve bahtiyar eylesin. Varayım padişahınızı çıkarayım” dedi. Harem’deki dairesinden Şehzâde Mahmud getirilerek 2 Ekim 1730 Pazartesi gecesi, sağında Şehzâde Süleyman, solunda Şehzâde Mehmed, önde III. Ahmed olduğu halde Hırka-i Şerif Odası’nda tahta çıkarıldı. Hemen orada biat merasimi yapıldı. III. Ahmed’in, biattan önce yeni sultana şu şekilde bir öğütte bulunduğu rivayet edilir: “Öncelikle vezirlerine teslim olma ve daima durumlarını araştır. Birini beş on sene vezarette tutma ve yalan sözlerine asla itimat etme. Merhamet sahibi, eli açık ve tasarruf sahibi ol. Hâlâ hazinelerde olan malı harcama ve işini kendin gör, ele güvenme. İşte benim halim sana nasihat için yeterlidir. Gayretliol! İşlerini akıllı, dindar, güngörmüş ve iş bilir kişilerle istişare et. Yaramaz hizmetkârın şerrinden koruması için Allah’a gece ve gündüz dua et. Zira tamahkâr ve zalim musahip ve akılsız nedimler elinde kalan padişahlar kurtuluş bulmaz. Daha önceki padişah tarihçileri [vakanüvisler] eserlerinde devlet adamlarının hünkârlara nasıl ve ne şekilde hizmet ettiklerini yazmışlardır. Sen dahi daima ulema, salih kimseler ve akıl sahipleri ile konuş, bunlara ihsanlarda bulun ve onları görüş alışverişine dâhil et. Sırrını asla her adama ve hatta evladına dahi söyleme. Sonra sana bir keder ve kötülük gelmesin. Evlatlarım sana Allah emaneti olsun, bir hoşça gözet’.

3 Ekim’de ise umumî biat törenleri icra edildi. III. Ahmed isyanla elde ettiği tahtı yine bir isyanla kaybetti. Artık yeni bir sultan ve yeni bir dönem vardı. Bu yeni dönemde asıl hüküm sürenler ise I. Mahmud’dan ziyade asiler oldu. Ancak asilerin bu zora ve istikrarsızlığa dayanan iktidarları fazla uzun sürmeyecekti.

PATRONA VE DİĞER ASİLERİN KATLEDİLMESİ

“Bugün hepinizi kılıca yem edecekler”

Asiler tam manası ile idareyi ellerine aldıktan sonra İstanbul’da daha önce görülmedik zulümlere başladılar. İpini koparan fırsatçılar, şehre doluşmuşlar, küçük gruplar halinde sokaklarda dolaşarak halktan zorla para toplamaya başlamışlardı. Kaynaklara göre aslında bundan Patrona Halil ve diğer asi liderleri de rahatsızdılar. İsyanın elebaşları, bazen sokaklarda tebdili kıyafet dolaşarak asayişi bozanları bizzat cezalandırıyorlardı. Örneğin İstanbul gümrüğü bazı asiler tarafından soyuldu. Olay yerine elbise değiştirerek bizzat giden Muslu, burada sorgulama yaptı. Sorgulamadan sonra, gümrük memurlarına “Benim kim olduğumu biliyor musunuz? Benim ismim Muslu’dur” dedi. İsmi duyan gümrük memurları yine ortalığın karışacağından korktular. Muslu sözüne devam ederek, “Benim iyi insanları kötülerden ayırmak hususunda maharetim vardır. Birinci kısmı ne kadar çok seversem ikinci kısım insanlardan o derece nefret ederim. Bundan dolayı birisini himaye ve diğerini cezalandırmak için işittiğiniz emri verdim” dedi ve sonra memurların isimlerini ve nerede ikamet ettiklerini sordu. Memurlarla biraz daha sohbet ettikten sonra atına atlayarak gümrükten uzaklaştı.

Devrin kaynaklarında Muslu hakkında şu bilgiler verilir: “Bu Muslu birkaç sene evvel adi yeniçeri neferi olup yukarıda söylediğimiz gibi kavun ve sebze satardı. Bugün asilerin reislerinden bulunuyordu. Bundan başka bu adam çok keskin bir zekâya sahip olup, daima mülayim sözler söyler ve karakter itibariyle hoş bir adam olduğundan asilerin ziyadesiyle

hürmet ve teveccühüne nail olmuştur. Bilhassa okuyup yazması olması kendisinin avamdan olmasına göre nadir meziyetlerden olduğundan bu da ayrıca takdir edilen bir keyfiyet idi’.

Asayişsizliklerin giderek çoğalması üzerine asilere ve reislerine tepkiler de her geçen gün biraz daha artıyordu. Halkın ve devlet adamlarının şikâyetlerini asi liderlerine iletmek için önce İstanbul Müftüsü Abdullah Efendi, haseki ağa ile Orta Cami’ye gitti ve liderlere, “Tahsisat ve bahşişlerinizi aldınız ve bundan sonra padişahtan talep edeceğiniz başka bir şey kalmamıştır. Neden dağılıp bölüklerinize gitmiyorsunuz?” dedi. Ardından I. Mahmud’un şu içerikteki hatt-ı hümâyûnunu asilere okudu: “Kendileri tarafından saltanat makamına getirilmiş olduğu ve kendisine sadıkane kulluk edeceklerini vaadettikleri zikronulur. Bu yüzden padişaha hemen tâbi olmaları lazımdır. Padişah kendileri için istediklerinden ziyadesini yapmış olduğundan padişaha sadakat ve itaatlerini ilân etmeleri haysiyetlerinin gereğidir. Padişah, bu sayede payitahtında sükûn ve asayişin yerine gelmesi için ihtilallerin artık sona ermesini arzu etmektedir. Padişahın bu emri kendilerine bildirildikten sonra serkeşliklerine devam ve padişaha itaatsizlikte ısrar edecek olurlarsa Peygamberin sancağının serasker kapısına çıkarılması emredilecek, bütün Müslümanlar asilere saldırmak için toplanacaklar ve o dakikadan sonra bunlar hain, cani ve padişaha asi sayılıp evlerinden, çoluk çocuklarından ayrılarak sürüleceklerdir”. İstanbul kadısı ve haseki ağanın uyarılarına rağmen asiler adına bazı fırsatçılar yağmaya ve halka zarar vermeye devam ettiler.

I. Mahmud, payitahtta bir an önce asayişi temin etmek için bu defa şeyhülislâmı Etmeydanı’ndaki asi liderlerine gönderdi. Şeyhülislâm, asi liderlerine, artık Etmeydanı’ndaki çadırlarını kaldırmalarının ve ocaklarına dönmelerinin padişahın isteği olduğunu söyledi. Asi liderleri ise, “Bizler böyle tedbir eyledik. İsteklerimiz henüz tam olarak yerine getirilmedi ve daha başka çok isteğimiz var’ dediler. Asilerin bu cevapları üzerine şeyhülislâm yine söz aldı ve “Sizler padişah değilsiniz. Vükeladan ve devlet ricalinden dahi değilsiniz. Sahib-i tevcih dahi hiç değilsiniz. Şimdi bundan sonra haddinizdenfazla tecavüz edip, şer’e ve kanuna hareket ederseniz hepinizin katledilmesi için fetvanızı veririm. Beni öldürürseniz şehid olurum ve yerime gelen dahi yine fetvanızı verir” dedi. Bu kararlı cevap üzerine asi liderleri şeyhülislâmdan

müsaade istediler ve Orta Cami'de bir araya geldiler. Yaptıkları toplantıda artık hayatlarının güvencede olmadığını, bunun için İstanbul'daki bütün ulemanın imzasının bulunduğu bir hüccet alınarak burada canlarına dokunulmayacağının belirtilmesini kararlaştırdılar ve tekrar şeyhülislâmın yanına döndüler. Şeyhülislâma, "padişahımızın bizim bütün suçlarımızı affeylediğine dair senet vermesini isteriz. Hepimiz padişahtan suçlarımızı affetmesini rica ederiz' dediler. Şeyhülislâm da, "Şimdi henüz bir söz söylediniz bu sözünüz yolundadır. Bilin ve rahat olun ki, padişahımıza rica edelim suçunuzu affetsin. Sizin birinize zarar isabet etmemek şartıyla, bayraklarınızı sarıp ağa kapısına teslim ediniz. Eşkıyayı da başınızdan dağıtıp, herkes odalı odasına gitsin. İstanbul'da ve sokaklarda kadınlarla çoluk çocuğa ilişilmeyip, dükkânlar yağmalanmasın. Geceleri evler açılmasın. Bütün ümmet-i Muhammed ve haraç ödeyen kâfirler korunsun. Bundan sonra kimsenin dükkânına, evine ve çoluk çocuğuna el uzatılırsa fetva gereğince hepinizi kılıçtan geçirmek üzere taahhüt eder misiniz' diye sordu ve onlar da bu şartları kabul ettiklerini belirttiler. Bunun üzerine, asi liderlerinin, İstanbul ulemasının, sadrazamın ve önde gelen devlet ricalinin imzası bulunan bir hüccet hazırlandı. Daha sonra bu hüccet I. Mahmud'a götürüldü ve o da "ellerine verilen hüccet-i şeriye gereği amel oluna" şeklinde bir hattı hümâyûn yazdı. Daha sonra İstanbul sokaklarında tellallar "Serdengeçti ağalarından bir kimse, sizi haksız yere döverse, zorla dükkândan, evden ve elinizden bir şey alırsa veya kendisi için akçe talep ederse asla bir şey vermeyiniz' şeklinde alınan kararları halka duyurdular. Ancak prensipte anlaşmalarına rağmen devlet işlerine hem kendileri, hem de onların adına müdahale artarak devam etti. Artık asileri ve onların adına iş yapanları kontrol etmek mümkün değildi. Kargaşanın önünü almanın en kestirme ve kesin yolu Patrona Halil ve diğer asi liderlerini ortadan kaldırmaktı.

Yeni padişah I. Mahmud, ilk fırsatta fesadın kaynağı olan ve iktidarını gölgeleyen asileri ortadan kaldırmak için kolları sıvadı. İlk olarak, zorbalardan canları yanan devlet ricalini etrafında topladı. Padişah, asi liderlerini ortadan kaldırmak için harekete geçtiğinde sadrazam, bunun için büyük hazırlıkların yapılması gerektiğini söyleyerek biraz çekimser kaldı. Buna karşın asilerin ortadan kaldırılması için özellikle Darüssaade Ağası Beşir Ağa padişahı destekliyor ve ona güven veriyordu. İlk olarak Bursa'da ikamet eden Kaplan Giray, Kırım hanlığına getirildi. Daha

sonra yeniçeri ocağının önde gelen ağaları kazanıldı. Yeniçeri ağaları, hüccete rağmen asilerin İstanbul halkını rahatsız etmeye, konak ve evleri yağmalamaya, devlet işlerine müdahale etmeye devam etmeleri üzerine Patrona'yı Orta Cami'ye davet ettiler. Patrona ve ocak ihtiyarları arasında Orta Cami'deki toplantıda ilginç diyaloglar yaşandı. Patrona, ocak ihtiyarlarının yanına geldiğinde, "Bu cemiyet, bu meşveret nedir? Ayıp değil midir" dedi. Ocak ihtiyarları da, Patrona'ya karşılık olarak, "Halil Ağa! Bizler yeniçeri ocağının ihtiyarlarıyız ve ocak demek ihtiyarlar demektir. Neferler bizim kuzularımızdır ve kuzu anasından ayrılmaz. Sen ocağımıza muhalif hareket eyledin ve ümmet-i Muhammedi rencide etmeye başladın, padişah mansıbına karıştın ve türlü türlü fesatlar işledin. Bu senin ettiğin zorbalığa yedi ocağın rızası yoktur. Âlemin sığınağı padişah hazretlerinin rızası yoktur ve şer-i şerîf dahi buna razı olmaz. Devletin esası benim ve Osmanlı Devleti benim elimdedir dermişsin. Veziriazamı dahi zorlayıp, ağır küfürler ederek, "Yine bayrak kaldırırım ve seni parça parça ederim" dermişsin. Yeniçeri ocağı hıyanetten pak olmuş ocaklardır ve bunlar padişaha boyun eğmişlerdir... Zorbalık edenleri ocaklar kabul etmezler ve yeniçeri ocağına zorbalık düşmez. Var adamlarınla memur olduğun yere git. Yoksa seni bin parça ederler ve sakın bundan böyle ocağımızı diline getirme. Rızamız yoktur' dediler ve ayağını denk almasını tavsiye ettiler. Patrona da, ocak ihtiyarlarının desteğini kaybetmenin ne demek olduğunu gayet iyi bildiğinden, onlara "Odabaşılar ve ihtiyarlar, bizlerin sizin yoldaşınız olduğumuza ne şüpheniz vardır? Öyle ise siz yeniçerisiniz de, neden her gün Paşakapısina ve Ağakapısı'na varıp devlet işleri şöyle olsun dersiniz? Bundan sonra eğer yoldaşımız iseniz herkes odasına gelsin ve bir daha önemli devlet işlerine karışmasın ve eğer sözümüz dinlenmezse bizler de işimizi biliriz' dedi. Ancak asiler üzerinde artık Patrona ve diğer asi liderlerinin hâkimiyeti kalmamıştı. Yağmalar ve devlet işlerine müdahaleler artarak devam etti. Bunun önünü almanın bir tek yolu vardı o da asi liderlerini ortadan kaldırarak diğerlerine gözdağı vermek. Artık yapılan toplantılarda Patrona Halil ve ekibinin nasıl tasfiye edileceği tartışılıyordu. Fakat Patrona ve ekibi de bu arada boş durmuyordu.

Orta Camii'ndeki toplantıdan sonra Patrona ve diğer asi liderleri kendi aralarında da toplantılar yapmaya başladılar. Bu toplantılarda, "Bizler âleme alıp verdik ve her birimiz dahi Karun kadar zengin olduk. Lâkin

bizim henüz hükm ü hükümet elimizde değildir ve onlara varıp söylemeyince hiç kimseye mansıp veremeyiz. Biz bu devlette kendimiz sahip olalım” dediler ve “Muslu Beşe’yi yeniçeri ağası, Kara Ali’yi kulkethüdası ve Patrona Halil Paşa’yı kapudanpaşa ederiz ve eğer bu işe razı olmazsa padişahı tahtından ederiz’ şeklinde bir karar aldılar. Ayrıca I. Mahmud, Sancak-ı şerif’i çıkarıp kendilerine direnirse İstanbul’da yangınlar çıkarmayı, bu arada kendini kurtarmak isteyen halkı kılıç zoruyla saflarına katmayı planladılar.

Patrona Halil ve diğer asi liderleri yeni atanan Kırım Hanı Kaplan Giray’la da irtibata geçmekte gecikmediler. Neredeyse her gün Kaplan Giray’ın yanına gelen Patrona, Muslu ve Kara Ali, hana, “Sultan Mahmud Han’dan rica edin, bu veziri azleylesin. Söyle ağalar dahi istemeyiz derler ve elbette bu olmalıdır. İlla olmazsa bu defa iş başka olur” diyerek sadrazamın azledilmesini, aksi takdirde işlerin başka türlü gelişeceğini söylüyorlardı. Kaplan Giray ise asilerin bu isteklerini I. Mahmud’a iletiyor, o da asileri oyalamasını tavsiye ediyordu.

Asiler işlerin başka türlü olacağı tehdidini savururken saray da boş durmuyordu. I. Mahmud, asiler arasına soktuğu adamları vasıtasıyla toplantılarda alınan kararları öğreniyordu. I. Mahmud, asilerin bu kararlarının arkasında Zülali Hasan Efendi’nin olduğu kanaatindeydi. Artık padişah da harekete geçmek zorundaydı, aksi takdirde tahtı ve canı tehlikedeydi. Sarayda yapılan toplantılarda asilerin nasıl ortadan kaldırılacağı tartışılıyor ve harekât planları hazırlanıyordu. I. Mahmud elini güçlendirmek için Rumeli Beylerbeyi Abdullah Paşa ve eski kaptanıderyalardan Canım Hoca Mehmed Paşa’yı İstanbul’a getirtti. Beşir Ağa’nın yardımları ve arcılığıyla Mısır’ın eski beylerbeyi İbrahim Ağa da padişah ekibine dâhil edildi. İbrahim Ağa’nın dâhil olması önemli bir adımdı. Çünkü paşa özellikle Mısır’daki görevi sırasında buradaki isyanları hızlı bir şekilde bastırmasını bilmiş, asileri tedip konusunda tecrübeli bir devlet adamıydı. Şeyhülislâm, yeniçeri ağası, Kırım hanı, Abdullah Paşa ve Canım Hoca’nın da katıldığı toplantılarda Patrona ve adamlarını ortadan kaldırmak için özel bir ekip oluşturuldu. Ekipte eski Kırım hanlarından Devlet Giray’ın mataracıbaşılarından ve on yedinci bölükte çorbacı olan Pehlivan Halil Ağa, yine on yedinci bölüğün serdengeçti ağalarından Deli Hasan, serhad ağalarından Haseki Abdurrahman Ağa ve bunlar gibi kişiler bulunuyordu. Bu özel ekip, önce

Pehlivan Halil Ağa'nın evinde bir araya geldiler. Ancak Halil Ağa'nın aklında bir tereddüt vardı. O da sadrazamın tedbirden mi yoksa asilerle birlikte hareket ettiğinden mi bu kadar temkinli olduğuydu. Toplantıya gelenler sadrazam lehine görüş beyan edince Halil Ağa da rahatladı, fakat endişeleri ancak sadrazamla Topkapı Sarayı'nda görüştükten sonra ortadan kalktı ve planlar müzakere edilmeye başlandı. Pehlivan Halil Ağa, Patrona ve diğer asi liderlerinin yalnız gezmediğini, bu yüzden onları tenha bir yerde ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını ve ocak halkından güvenilir kişilerin de ekibe dâhil edilmesini istedi. Ayrıca ekibi genişletmek için paranın da gerekli olduğunu belirtti. Bunun üzerine Halil Ağa'ya, "âlemin kalbini ele geçirmenin tılsımı olan" beş bin altın verildi. Birkaç gün daha gizli toplantılar tertip ettiler. Sonunda Patrona ile diğer asi liderlerini ortadan kaldırmak için bir plan hazırlandı. Bu plana göre, Patrona Halil ve adamları sadrazamın konağına İran harplerini görüşmek üzere çağrılacak ve burada defterleri dürülecekti. Ancak Patrona'yı sadrazamın konağına getirmek hiç de kolay olmadı. Çünkü aldığı nefesten dahi şüpheleniyor ve her toplantıya gitmiyordu. Gittiklerine de yanında adamlarını götürüyordu. Patrona'yı, sadrazamın konağındaki toplantıya gelmeye ikna etmek için özellikle iki kişinin aracılığına başvuruldu. Bunlar neredeyse zorla tayin ettirdiği Kırım Hanı Kaplan Giray ve Canım Hoca idi. Bu ikisinin de toplantıya geleceklerini haber alan Patrona, bunların bulunduğu bir mecliste kendisine zarar verilemeyeceğini düşünüyordu. Ayrıca Kaplan Giray'ın, İran ve Rusya ahvalini görüşmek üzere bütün üst düzey ricalin sadrazamın konağına toplantıya gelmesi gerektiği yönündeki mektupları da Patrona'nın ikna olmasını sağladı. Ancak hesaplanmayan bir şey yaşandı ve Patrona toplantıya yanındaki yüzlerce adamıyla birlikte geldi. Bunun için plan ertelendi ve ikinci plana geçildi. İkinci plana göre bu defa toplantı Topkapı Sarayı'nda yapılacak ve bu toplantıda asi liderleri istedikleri görevlere getirilerek onlara hilat giydirilecekti. Bu defa da Patrona'yı toplantıya katılmaya ikna etmek gerekiyordu. Yine Kırım Hanı Kaplan Giray harekete geçti. Kaplan Giray, kendisini ziyarete gelen Zülali'ye "ağaların muratları olan maddeler pek güzel. Velâkin Patrona'yı tarafımıza bugün gönderiniz, biz de kendisiyle hatırımıza gelen tedbirleri müzakere etmeksizin bu hususta harekete geçmesin" dedi. Zülali Hasan Efendi, hemen Patrona'ya bir adam gönderip Kaplan Giray'la

görüşmesini bildirdi. Patrona, haberi aldıktan sonra Kaplan Giray'ın yanına geldi. Kırım hanı, Patrona'ya, "Murat ettiğiniz hususlar makul ve münasip, ancak . padişah sizin yaptığınız işlerden, bulunduğunuz makamdan razı ve isteklerinizi yerine getiriyorken, beyhude cemiyeti ilerleterek kendinizi zorbalık adıyla itham etmek pek akıl kârı değildir. İnşallah kararlaştırılmış toplantıda, padişah huzuruna varıp Rumeli eyaleti vezaret ile padişahın inayeti olduktan sonra, düşündüğünüz hususları padişah huzurunda beyan edin. Biz de uygun olduğuna şahadet ve iştirak edelim"' dedi. Kaplan Giray'ın bu sözleri üzerine Topkapı Sarayı'ndaki toplantıya gelmeye ikna olan Patrona, hanın yanından ayrıldı. Kaplan Giray ise sabah hemen Patrona'yı saraya gelmeye ikna ettiğini ve gerekli hazırlıkların yapılması gerektiğini sadrazama haber verdi. Bu arada 25 Kasım 1730'da sadrazamın konağında ikinci bir toplantı daha düzenlendi. Bu toplantıda Pehlivan Halil Ağa adamlarını odanın muhtelif yerlerine yerleştirdi. Ancak Patrona bu toplantıya da adamları ile birlikte geldiği için katledilemedi ve sadece hilat giymek üzere Topkapı Sarayı'na gitmeye ikna edildi. Pehlivan Halil Ağa da 33 adamı ile birlikte Soğukçeşme'den Topkapı Sarayı'na girip sofa bekçisinin odasında asileri beklemeye başladı.

Bir rivayete göre plan gizli tutulmasına rağmen İstanbul Kadı Naibi Kudsîzâde, bir yolla bunu öğrenmişti. Patrona'ya, daha Topkapı Saray'nın birinci avlusundayken Hastalar Koğuşu önünde, "Benim devletlü Ağa Efendim Sultanım, mektubum size ulaştığında katiyen ama katiyen Saray-ı Hümâyûn'a gitmeyiniz. Yine bir bahane ile geri kalın. Zira meşveretler başkadır. Bugün hepinizi kılıca yem edecekler" yazılı gizli bir mektubu adamlarından biriyle ulaştırmayı başardı. Patrona, kâğıdı okumadan cebine koydu. Yanında bulunan İbrahim Efendi okumak için ısrar etmesine rağmen o buna izin vermemiş ve "Ne olacak, her halde Kutsîzâde de bir memuriyet istiyor. Hele öncelikle şu işleri halledelim sonra o da olur" diyerek geçiştirmişti. Böylece Patrona'nın kâğıdı okutmaması büyük bir felaketi engellemişti.

Patrona Halil ve diğer asiler sarayın Birinci Avlusu'na kadar atlarıyla geldiler. Daha sonra teşrifat gereği atlarından indiler. Patrona ile diğer asi liderleri içeri girdiler, askerleri ise Birinci Avlu'da bıraktılar. Sadrazam, şeyhülislâm, Kırım Hanı Kaplan Giray, Canım Hoca, Rumeli Beylerbeyi Muhsinzâde Abdullah Paşa, Hafız Ahmed Paşa, önde gelen ulema,

Yeniçeri Ağası Kel Mehmed Ağa, kul kethüdası, sekbanbaşı, Patrona Halil, Muslu ve Urlu Mustafa Ağa, Revan Köşkü'ne geçtiler. Diğer ocak ağaları ise Arslanhane'de beklemeye başladılar. I. Mahmud da Harem'den Sofa Köşkü'ne geçti ve Kaplan Giray ile şeyhülislâmı huzuruna çağırdı. Bu arada sadrazam, Pehlivan Halil Ağa'ya Patrona ve diğer asi liderlerini öldürmeleri için işaret verdi. İşaret üzerine Pehlivan Halil ve emrindeki 30 adamı saklandıkları odalardan çıktılar ve bir anda Revan Köşkü'ne doldular. Pehlivan Halil Ağa, Patrona'nın yanına gelip, "Nice oldu ol kâfir Patrona, gâvur Patrona" dedi. Ne olduğunu şaşıran Patrona da, "Ne yabana söyler bu adam"' dedi. Tuzağa düşürüldüğünü anlayan Patrona hemen palasını çıkardı ve kendini savunmaya çalıştı. Pehlivan Halil Ağa, Patrona'nın palasına sol kolunu siper etti ve diğer elindeki kılıçla Patrona'yı yere düşürdü. Bu arada Muslu ve Yeniçeri Ağası Kel Mehmed Ağa da katledildiler. Urlu Mustafa Ağa ise, yaşlı olduğu için katledilmedi ve Bostancılar Odası'na gönderildi. Asi liderleri katledilirken devlet adamları da pencerelerden yaşananları sey- rediyorlardı. Sarayın kapıları kapatıldı ve Orta Kapı'da bulunan diğer asiler de, daha önce sarayın muhtelif yerlerine saklanan cebeci, topçu ve donanma askeri tarafından birer birer kılıçtan geçirildiler. Yapılan sayıma göre on sekiz kişi katledilmişti. Saraydan silah sesleri duyan dışarıdaki asiler ise çoktan kendilerini kurtarmak için uzaklaşmışlardı.

Saraydaki asiler temizlendikten sonra İstanbul sokaklarında tellallar dolaştırıldı ve "Padişah hazretleri isyan eden asi zorbaları tamamen kılıçlara yem etti. Her kim dükkânını kapatırsa, aman verilmeden dükkânı önüne asılacaktır. Eğer asilerden çarşı pazarda veya mahalleler arasında birisi varsa hepsini tutup Ağakapısı'na getirmek padişahın emridir" ilânı duyuruldu. Diğerlerine ibret olsun diye Patrona Halil, Muslu ve diğer asi liderlerinin cansız bedenleri, Sadrazam İbrahim Paşa ve iki damadının cesetleri gibi, öküz arabalarına konularak Bâb-ı Hümâyûn önüne getirildi ve orada diğer katledilenlerle beraber teşhir edildi. Akşam olduğunda sokaklara devriyeler tayin edildi ve yakalanan asiler hemen katledildi. I. Mahmud, yeniçerilere hitaben kaleme adlığı bir hatt-ı hümâyûnda ocağa sığınmak isteyen asilerin içeri alınmamasını emretti.

YÖNETİCİLERİN KARARLI TUTUMU İSYANI ÖNLEDİ

"Allah Allah"

Patrona ekibi ortadan kaldırıldıktan sonra, asilerden kurtulmayı başaranlar intikam almak için gizliden gizliye hazırlık yaptılar. Ancak yeni sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa, kılıç artıklarının her hareketinden adamları sayesinde haber alıyordu. Şehirde özellikle Arnavutlar ve Lazlar sıkı takibat altındaydılar. Sadrazam, adamları vasıtasıyla şehirde bazı asayişsizliklerin çıkarılacağını haber aldı. 1730 İsyanı'ndan çıkarılan en büyük ders hızlı ve kararlı bir şekilde bu tür hareketlerin üzerine gidilmezse sonucun kötü olduğuydu. Bu yüzden sadrazam 27 Mart 1731'de hemen Yeniçeri Ağası Abdullah Paşa, Kulkethüdası Pehlivan Halil Ağa ve Cebecibaşı Abdullah Ağa'yı konağına çağırdı. Hızlı bir şekilde önlem almalarını ve sabaha kadar bütün şehri gezip özellikle Arnavutların bulunabileceği yerleri teftiş etmelerini emretti. Fakat sadrazamın bu uyarısını dikkate alan olmadı ve emrettiği tedbirler de alınmadı. Arnavutlar ise sadrazamın konağında bu toplantıdan bir yolla haberdar oldular. Hemen Süleymaniye Camii yanındaki Ağakapısı önünde toplandılar. Buradaki yeniçeriler Arnavutlara müdahale etmedi ve sayıları giderek arttı. Yeniçeri Ağası Abdullah Ağa, Arnavutların Ağakapısı baskınında oradaydı. Asilerle biraz çatıştıktan sonra elinden yaralandı ve konağın arka kapısından kaçtı. Ağakapısı'nı basan Arnavutlar yeniçeri ağasının hazinesini yağmaladılar. Daha sonra Cebehâne'yi bastılar, buradakiler de onlara katıldı ve asiler silahlara el koydular. Adeta Patrona isyanının başındaki

manzara tekrar yaşanıyordu. Sokaklara dağılan asiler önlerine gelen dükkânları yağmaladılar. Giderek sayıları arttıktan “Allah Allah’ nidaları eşliğinde Etmeydanı’na girdiler.

İsyanın giderek şehre yayılması üzerine I. Mahmud, bütün devlet ricalini Topkapı Sarayı’na davet etti. Bu arada sadrazam Cebehâne’ye giderek buradakileri padişahın emrine itaat etmeleri yönünde uyardı, fakat bu nasihatleri pek etkili olmayınca sadrazam da saraya gitti. Topkapı Sarayı’ndaki toplantıda, III. Ahmed döneminde olduğu gibi devlet adamlarından bazıları asilerin ne istediklerini öğrenmek için onlara aracılar gönderilmesini savundu. Fakat sadrazam daha önceki isyanda bu tür gecikmelerin nasıl sonuçlandığını gayet iyi bildiğinden vakit kaybedilmeden Sancak-ı serifin çıkarılmasında ısrar etti. Sadrazamın bu ısrarı üzerine diğer devlet adamları da bu kararı savundular ve sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Sancak dışarı çıkarıldı. Ayrıca saraydaki askerler de silahlandırıldı ve sabah olur olmaz Etmeydanı’ndaki asilerin ortadan kaldırılması kararlaştırıldı. Sabahın ilk ışıkları ile birlikte münadiler Sancak-ı şerif’in dışarı çıkarıldığını ve bütün Müslümanların altında toplanması gerektiğini ilân ettiler. Patrona İsyanı’nın tam aksine, bu ilânı duyan şehir halkı ellerine geçirdikleri silahlarla Sancak altına akın etti.

İsyanın kaderini değiştiren an işte şehir halkının akın akın Sancak altına gelmesiydi. Peki, ne olmuştu da Patrona İsyanı’nda Sancak altına gelmeyen halk şimdi akın ediyordu? Aslında cevabı gayet basitti. III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa’nın uzun süreli hükümdarlıkları zamanla yıpranmıştı ve cephelerdeki olumsuz gelişmeler havayı iktidarın aleyhine çevirmişti. Bu tepki havası Patrona İsyanı ile patlak verdi. Ancak bu isyanda tam tersi bir durum vardı. Çünkü I. Mahmud ve ekibinin iktidarı daha yeniydi ve imajını zedeleyecek bir olay yaşanmamıştı. Tam aksine bu defa asilerin sürekli yağmaları, kanunsuzlukları ve şehirde sükûnu bozmaları onlar aleyhine bir havanın oluşmasına neden oldu. Bu yüzden halk, asilere değil I. Mahmud iktidarına ümit bağlıyordu.

Halk, Sancak altında toplandıktan sonra sadrazam hemen harekete geçti. Sancak-ı şerif önde, sadrazam, saray askerleri ve İstanbul halkı arkada Etmeydanı’nda doğru yürümeye başladılar. Bayezid Camii’ni geçmişlerdi ki, asilerden bir grup önlerine çıktı. Önce halkın üzerine ateş

açtılar, fakat halk dağılmayınca bu defa da Sancak-ı şerif'e ateş ettiler. Bu son hareketleri halkı korkutmak bir yana daha da galeyana getirdi. Bu durumu gören asiler de Etmeydanı'na kaçmak zorunda kaldılar. Şehir halkının bir sel gibi meydana doğru geldiğini gören asilerden kaçabilenler kaçtı, kaçamayanlar ise halk tarafından linç edildi. Patrona İsyanı'nın aksine bu isyanı hızlı karar alıp uyguladığı için bastıran sadrazama "müceddid-i nizam-ı devlet' denildi.

Ağustos 1731'de asiler tekrar isyan çıkarmak için hazırlık yapmalarına rağmen, bu teşebbüs kısa sürede öğrenildiği ve elebaşları yakalandığı için daha fazla büyümeden önlendi. Ancak bundan sonra İstanbul'da Arnavutlar ve Lazlar sıkı takibata alındılar. Özellikle Rumeli'de uzun bir süre bu takibat devam etti. Arnavutların ve Lazların toplanma yerleri olan kahvehanelerle hamamlar bir süreliğine kapatıldı. Başarısız isyan girişiminden sonra yapılan takibatlarda yüzlerce kişi cezalandırıldı. Bir kısmı sürgün edilirken bir kısmı da, diğerlerine ibret olması için sokak ortasında öldürüldü. Sıkı takipler ve ağır cezalar asileri yıldırdı, ancak bazı dönemlerde istemedikleri devlet adamlarının kapılarına onları aşağılayan ifadelerin bulunduğu kâğıtlar asıldı.

BAŞARISIZ İSYAN

"Dükkânlarını kapatanlar da
asiler gibi katledilecektir"

"I. Mahmud dönemindeki bir diğer önemli isyan 1740'da yaşandı. 1736-1739 arasındaki Avusturya ve Rusya ile olan savaşlar devletin maliyesini olumsuz yönde etkilerken bu, halka ek vergiler olarak yansıdı. Savaş döneminde bir dinamizm olduğu için bu süreçte İstanbul'da ciddi bir isyan girişimi olmadı. Ancak 1739'da Rusya ve Avusturya ile barış antlaşmaları imzalandıktan sonra terhis olan askerlerin büyük bir kısmı İstanbul'a akın etti. Ayrıca savaşta zarar görenler de şehre göçtüğünden İstanbul'daki nüfusta büyük bir artış yaşandı.

Devlet adamları şehre göçü önlemek için bazı tedbirler almaya çalıştılarsa da, bunlar fazla etkili olmadı. Nüfusun artması ile şehirde bazı sıkıntılar da ortaya çıkmaya başladı. Bunların en ciddisi de gıda maddelerinin yetersiz kalmasıydı. Klasik Osmanlı sisteminde İstanbul'un gıda ihtiyacının giderilmesi birinci derecede önemli addediliyordu. Çünkü gıdada yaşanacak sıkıntılar halkla devlet adamlarını karşı karşıya getiriyordu. Bu yüzden iktidarın birinci derecede görevlerinden biri İstanbul'un iaşesini temin etmekti. Ancak devlet adamları şehirde aşırı nüfus artışının olduğu dönemlerde bazen gıda ihtiyacını karşılamakta sıkıntılar yaşamaktaydılar. Böylesine sıkıntılı dönemlerden biri de 1739 kışıydı. Şehrin nüfusunun aşırı artması yetmiyormuş gibi, hava muhalefeti nedeniyle gıda taşıyan gemilerin İstanbul'a gelememeleri ve aşırı soğuklar nedeniyle hayvan oranlarının artması üzerine şehirde büyük bir sıkıntı baş gösterdi. Devlet adamları sıkıntıyı aşmak için

İngiltere elçisinden dahi yardım istedi. Ancak her geçen gün sıkıntının artması, ekmek kuyruklarının uzayıp gitmesi ve gıda ürünlerinin büyük bir kısmının karaborsaya düşmesi üzerine şehirde kundaklamalar hızla arttı. Sıkıntının 1740 Haziran'ına kadar giderilememesi üzerine 6 Haziran 1740'da İstanbul'da büyük bir isyan başladı.

İsyan ilk olarak Sipahi Çarşısı'nda ortaya çıktı. Sayıları oldukça az olan asiler çarşıdaki dükkânları yağmaladılar ve esnafa zorla kepenk kapattırdılar. Daha sonra Bitpazarı'na geldiler ve burada da aynı şekilde hareket ettiler. Yağmalarla birlikte asilerin sayısı da giderek artıyordu. Asiler daha sonra Kazancılar Çarşısı'na geçtiler, zorla dükkânları kapattırdılar ve oradan da Etmeydanı'na geçtiler.

Asiler şehirdeki dükkânları kapattırıp, yağma ederken ilk başta bunlara müdahale edecek bir güç yoktu. Çünkü I. Mahmud, isyan çıktığında Hünkâr İskelesi'nde gezideydi. Sadrazam Hacı İvaz Mehmed Paşa ise Sadâbâd'daydı ve şehir oldukça tenhaydı. Asiler, Patrona İsyanı'nda olduğu gibi şehrin yine tenha gününde isyan çıkartarak başarılı olacaklarını düşünmüşlerdi. Fakat bu defa hesaplayamadıkları gelişmeler yaşandı ve kaldırdıkları kazanın altında kaldılar.

İstanbul'da bulunan Vezir Ahmed Paşa, isyanı haber alır almaz durumu hemen sadrazama bildirdi ve emrindeki askerleri silahlandırarak asilerin üzerine gitti. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da 200 kadar yeniçeriyle birlikte yola çıktı. Bu arada asiler Atmeydanı'na doğru yönelmişlerdi. Orta Cami'de bulunan yeniçeriler de asilerin bu tarafa geldiklerini haber aldılar ve hemen harekete geçtiler. Özellikle Atmeydanı'nı muhafaza etmekle görevli Kulluk Çorbacısı Hasan Ağa eline bir sopa alarak asilerin üzerine yürüdü. Bu arada kazancılar esnafının bulunduğu yerden geçerken onlara, "Hâlâ sultana isyan eden birkaç melanetkârın asılsız sözleriyle dükkânlarınızı kapamak kötü bir harekettir. Allah'tan korkmayıp, bu şekilde harekete cesaret edenlerin işlerinin sonu sefil ve zelil olmaktır. Şimdi bana yardım ederseniz bunların hakkından gelmek kolaydır" şeklinde hitap ediyordu. Hasan Ağa'nın bu sözleri kazancı esnafını da harekete geçirdi ve onlar da ağaya katıldılar. Bu arada yeniçeri ağası ile Vezir Ahmed Paşa'nın da birlikleri yardıma yetişmişti. Atmeydanı'na yaklaştıklarında şehir halkı ve askerler tarafından etrafı sarılan asilerin fazla seçenekleri yoktu. Başta direnmeye çalıştılarsa da, kalabalık karşısında daha fazla tutunamadılar ve içlerinden birkaç kişinin

öldürülmesi üzerine ara sokaklara dağıldılar. Ancak ara sokaklarda da kurtulamadılar. Arkalarından gelen halk ve askerler tarafından birçoğu yakalandı ve katledildiler.

Her an tehlikeli bir hale gelme ihtimali olan isyan, idarecilerin iş büyümeden üzerlerine yürümesiyle bertaraf edildi. 1730 İsyanı ile mukayese edildiğinde, devlet adamlarının olayın üzerine vakit kaybetmeden gitmeleri, asilerin karizmatik liderlerden mahrum olmaları ve teşkilatlanmaya fırsat verilmemesi, esnafın Hasan Ağa tarafından kazanılmasıyla asilere destek verecek fazla kimsenin kalmaması, daha da önemlisi 1730'daki gibi şehrin boş olduğu bir gün seçilmesine rağmen yeniçeri ocağının kazanılamaması 1740 İsyanı'nın başarısız olmasının arkasındaki ana etkendi.

İsyanı Hünkâr İskelesi'nde haber alan I. Mahmud, vakit kaybetmeden Topkapı Sarayı'na taşındı ve devlet adamlarını saraya davet etti. İsyanın bastırıldığı vakitlerde sarayda toplanan devlet ricali, asilerin şehrin muhtelif yerlerine çıkarılacak devriyelerle ortadan kaldırılmasını kararlaştırdı. Bu karar üzerine 6 Haziran 1740 gecesi özellikle Arnavutların bulunduğu yerlere baskınlar düzenlendi, bir kısmı tutuklanırken bir kısmı da öldürüldü. İsyanın bastırılmasında asker ve esnafın birlikte hareket etmesi önemli bir etkendi. Bunun için I. Mahmud askere ve esnafa teşekkür mahiyetinde şu fermanı yayınladı: "Halkın ırz ve mallarına taarruz kasdıylafitne kaldırmak sevdasında olanların cezalarının verilmesi Kuran-ı Kerim emri ile sabit, herkesin üzerine farz ve vacib olup, bu gibi eşkıyanın kanlarının akıtılacağına dair daha önceden ve şimdiki zamanda fetvalar verilmiş olduğundan, bunların bir gereği olarak yazılan bu emr-i hümâyûnumu yerine getirmeye çalışanların iki cihanda yüzleri ak olup, dünya da ve ahiret de mükâfatlara mazhar olacaklardır. Gerek sadık olan ocaklarım zabitan ve rical ve neferleri ve gerek çarşı ve pazarda bulunan diyanet ve sadakat sahibi ibadullah her kim iseferman-ı hümâyûnum gereğince amel edip hilafından kaçımla".

İsyan bastırılmasına bastırılmıştı ama hâlâ önemli bir problem halledilememişti. O da isyanlarda esnafın, silah zoruyla da olsa kepenkleri kapatarak asilere destek vermeleriydi. Bunu engellemek için I. Mahmud şu fermanı yayınladı: "Bezzazistan-ı atik etrafındaki sokaklarda ve pazarlardaki dükkân sahipleri her zaman ortaya çıkan eşkıyaya

yoldaşlık ile dükkânlarını kapamaya alıştıklarından, eşkıya dahi fırsat bulup fitne ateşi ve fesatları ortaya çıktığında, bu, onlara yardım etmek demektir. Bu defa isyana teşebbüs edenlerin verilen fetva gereğince haklarından gelinmiştir. Bundan sonra her ne zaman isyan çıkarsa cümlenin ittifakıyla katl ve idam edilmelerine çalışılacaktır. İsyan çıktığında hiç kimse dükkânını kapatmak sevdasına kapılmasın. Çünkü dükkânlarını kapatanlar da asiler gibi katledilecektir". Bu fermandan sonra yetkililere İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar ve şehrin diğer yerlerine göçün önlenmesi, göç edeli on sene dolmamış olanların şehir dışına sürülmeleri yönünde ikinci bir emir gönderildi. İkinci emir üzerine İstanbul ve çevresinde sıkı bir takibat ve arama başlatıldı. Şehre girişler zorlaştırıldı ve gece devriyeleri sıklaştırıldı.

1740 isyanından birkaç gün sonra Sadrazam Hacı İvaz Mehmed Paşa, isyan sırasında gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle azledildi ve yerine Nişancı Hacı Ahmed Paşa tayin edildi.

BİLDİRİYLE TEHDİT

“Sonra işi sana dayarız”

I. Abdülhamid, Lale Devri’nin hükümdarı III. Ahmed’in oğluydu. 1725 doğdu. Ancak tahta çıkması için uzun bir süre beklemesi gerekti. Tahta 1774’te 49 yaşında çıkabildi.

I. Abdülhamid iyi niyetli, ancak uzun yıllar sarayda hapis kalmanın getirdiği sonucu otoriter bir padişah değildi. Askerî başarısızlıklar da buna eklenince I. Abdülhamid’in hükümdarlık döneminde birçok siyasi güç iktidara hakim olmak için birbirleriyle mücadele etti. Yönetime hakim olmak isteyen güçler yangın çıkarmaktan, padişahı tehdit eden bildiri dağıtmaya kadar her yola başvurdular.

Kırım’ın kaybı, kundaklamalar sonucu ard arda gelen yangınlar ve ekonomik sıkıntıların artması İstanbul’da kaosa yol açmıştı. Yaşanan hoşnutsuzluk ilginç protestolara sebep olmuştu. İngiliz elçisi Ainslie, hoşnutsuzluğun vezirlerin tehdidine, sarayın kapılarına notlar asılmasına ve bu tür kâğıtların camilerde dağıtılmasına kadar uzandığını, daha açık olarak yeniçerilerin bir bildiriyle isteklerini dile getirdiklerini söyler.

I. Abdülhamid dönemi Osmanlı tarihinde padişaha yönelik bir bildiri bırakılma olayına sahne oldu. Daha önce Eskisaray duvarlarına ve bazı konaklara bırakılan bildirilerde yeniçeri ağasından ve başkalarından şikâyetler dile getirilirken, savaşın sürdürüldüğü dönemde dağıtılan bir bildiri doğrudan Abdülhamid’ i hedef almıştı. Onun ‘bir bildiri bırakıldığını işittim. Size yazmadım, belki hilâfdır deyü, doğru imiş” şeklinde haber alıp okuduğu bildiri Kapdan Paşa Sebili’ne bırakılmıştı.

Bildiride şunlar yazıyordu: “Sultan Abdülhamid, bizim takatımız kalmadı. Aklın başına gelmiyor. Gördün ki Yusuf Paşa işi göremedi. Niçin bu ana dek sözüne aldanıp memleketleri kâfire verdin” sözleriyle başlayan bildiride sadrazam , şeyhülislâm ve kaymakam paşa Müslüman olmamakla suçlanmakta ve devamla ‘hemen durumu düzeltip, barış yapasın. Sancağı, askeri içeri getiresin. Vallâhi sonra pişman olursun. Yusuf Paşa işigöremez, zararı sana dokunur. Yetişür eller aldanların yetişür. Maskaralık eyledin. Mâbeyncilerle devlet işi görülmez” denilmekteydi. Barış için uğraşması “sonra işi sana dayarız” tehdidiyle hatırlatılan padişah ‘Mce zamandır gafletde” olmakla suçlanıyordu. Bildiri “aklın başına gelmezse artık biz işimizi görelim” cümlesiyle son buluyordu. Bildiriyi padişaha göstermeyenin ‘karısı boş, kendi kâfir” olacaktı.

I. Abdülhamid’in buna dair ilk değerlendirmesi “Sahte bir kâğıttır. Hemen saklanması gerekmektedir” şeklinde oldu. Bildirinin ya “yabancılar” tarafından yahut da dönemin güçlü kişisi kapdan paşa tarafından olduğunu, onun adının verilmeyişi dolayısıyla tahmin etmekteydi. Padişahın “Mabeyncilerle devlet işi görülmez” suçlamasına cevabını “mabeynciler lâfzı nasıl lafızdır. Onlar hademedir. Hangi işe karışırlar” oldu.

Sultan, bildiriyi koyanların gizlice araştırılmasını emretmişti ama tahmini “Tersanelü”, yani deniz kuvvetleri mensuplarıydı.

YANGINLA PROVOKASYON

“Sizin için yanıyoruz”

I. Abdülhamid’in hükümdarlık döneminde yönetime hakim olmak isteyen güçler, yangınlar çıkartarak kaos ortamı yaratmışlardı.

İstanbul tarih boyunca yangınlardan bir türlü kurtulamamıştır. Ancak I. Abdülhamid döneminde artış gösteren yangınların başlıca sebebi kundak, yani sabotajdı. Özellikle 1780-1785 yılları arasında kundakçılığın önüne geçilememişti. 1782’de günde üç beş yerde çıkarılan yangınlar, halk ve devlet adamları arasında korkuya ve paniğe sebep olmuştu. Ancak 9 Eylül 1785’te 15 yerde kundak bırakılmıştı.

Kundak çam tahtası içine yerleştirilmiş kav ve kükürtlü maddelerden oluşmaktaydı. Kundak ateşlendikten sonra tahtadan yapılmış ve çam yağıyla boyanmış olan evler hızla yanmakta, rüzgârın da tesiriyle yangınlar yayılarak birçok evi kül etmekteydi. Yangınlar dolayısıyla kıtlıklar yaşanmakta, hayat pahalılaşmaktaydı. Yangınlar dolayısıyla ortaya çıkan yiyecek maddeleri kıtlığı ve pahalılık halkı isyan etme noktasına getirmişti.

I. Abdülhamid, bitip tükenmek bilmeyen yangınların sebeplerini öğrenmeye çalışmakta ve bunu yapanların yakalanmasını istemekteydi. Ancak suçlular bulunamıyordu. Kundakların amaçlarından biri yönetimin değişmesiydi. 11 Eylül 1785’deki Okçular yangınında Sadaret Kethüdası Ahmed Nazif’in yüzüne karşı “sizin için yanıyoruz ve kül olduk’ şeklinde sözler söylenmişti. Bunun üzerine kethüda ertesi gün hemen görevden alınmıştı. Yangınlar, sadrazamların siyasi hayatını da sona

erdirmekteydi. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa, “kundak”ların önüne geçemeyince 1782’de görevinden azledilmişti.

En ilginç kundaklama olayı ise dönemin güçlü ismi Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Mısır’a gitmek üzere İstanbul’dan ayrılışının ertesi günü meydana gelmişti. Yapılan araştırmada yangının kaptanıderyanın adamları tarafından çıkarıldığı ve bu şekilde padişaha Cezayirli Hasan Paşa’nın yokluğunda emniyet altında bulunmadığı mesajının verilmek istendiği ortaya çıkmıştı.

KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

“Allah’ın takdiri böyle imiş !”

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, Avusturya ve Fransa’ya karşı sürdürülen savaşlar Osmanlı İmparatorluğu’na büyük darbe vurdu.

III. Selim, devleti kurtaracak bir çare olarak 1793’te Nizam-ı Cedid’i uygulamaya soktu. Nizam-ı Cedid, uygulamaları 1805’e kadar uzun süre yeniçerilerden büyük bir tepki görmedi. 1805’ten itibaren ise Yeniçeriler ve Nizam-ı Cedid askerleri arasındaki gerginlik arttı. Yeniçeriler, 1805’te III. Selim’in ilk Cuma namazını kılmak için gideceği Selimiye Camii’nde törende kendilerinin değil de Nizam-ı Cedid askerlerinin yer alacağını öğrenince ortalığı karıştırıp, Cuma selamlığını engellediler.

Bir yıl sonra Edirne’de tarihe İkinci Edirne Vak’ası olarak geçen bir hadise meydana geldi. Nizam-ı Cedid birliklerinin Rumeli’ye yerleşmesine ayanlar ve bölge halkı karşı çıktı. Edirne Vak’ası yüzünden Rumeli’de Nizam-ı Cedid uygulanamadı. Bu durum padişahın karizmasına indirilmiş bir darbeydi. Ardından Vehhabilerin haccı engellemesi, halife olarak Müslümanların hac vazifesini yerine getirmelerini sağlama sorumluluğunu taşıyan III. Selim’in meşruiyetine büyük bir darbe daha indirdi. 1807 başlarında bir İngiliz filosunun İstanbul’a kadar gelip şehri tehdit etmesi, aslında artık III. Selim döneminin bitmek üzere olduğunu gösteriyordu. 1789’da büyük ümitlerle tahta çıkan padişah, başarılı olamamış halkın gözünde itibarı kalmamıştı.

Nizam-ı Cedid’in finansmanı için yeni vergilerin konulması, zaten zor durumda bulunan halkın omuzlarındaki yükü daha da ağırlaştırıp, padişaha karşı olumsuz bir havanın oluşmasına zemin hazırlamıştı. Başta

yeniçeriler olmak üzere eski sistemden nemalanan ve Nizam-ı Cedid'in başarısını kendi sonları olarak gören çeşitli gruplar, halkın hoşnutsuzluğunu padişah aleyhtarı bir kampanyaya dönüştürdüler.

Ruslarla savaş başladığı için ordu, Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa ile birlikte Rumeli'ye hareket etmişti. Ancak ordunun İstanbul'dan ayrılması ile meydan muhaliflere kalmıştı. III. Selim de büyük hatalar yapmaktaydı. Nizam-ı Cedid'e karşı olan Ataullah Efendi'yi şeyhülislâm yaptığı gibi, el altından Şehzâde Mustafa ile anlaşan Köse Mustafa Paşa'yı da sadaret kaymakamlığına getirmişti. Bu iki kişiden cesaret alan Nizam-ı Cedid muhalifleri her yerde padişahın aleyhine propaganda yapıyorlardı. Camilerde bazı vaizler "Askere pantolon ve ceket giydiren padişaha Allah'ın yardım etmeyeceğini' söyleyerek, askeri ve halkı padişaha karşı tahrik ediyorlardı.

Sadaret kaymakamı ve şeyhülislâm ordunun İstanbul'da bulunmamasından istifade ederek Nizam-ı Cedid'i ortadan kaldırmak için son hamleyi tasarlamaya başlamışlardı.

Karadeniz Boğazı'nda bulunan kalelerdeki Nizam-ı Cedid askerlerinin sayısının artırılması, muhafız yamaklarını tedirgin etmişti. Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'nın yamakları, "Sizler de yeniçeri sayılırsınız. Frenk kılığına girmiş askerle niye konuşuyorsunuz. Size de Nizam-ı Cedid elbisesi giydirecekler, giymezseniz kovulacaksınız' diye tahrik ettiği söylenir. Nizam-ı Cedid elbisesi giydirileceği söylentileri üzerine yamaklar 25 Mayıs 1807'de Hünkâr İskelesi'nde toplandılar. Dizdar Halil Haseki, yamaklara müdahale etmeye kalkınca öldürüldü.

Yamaklar daha sonra Boğaz Nazırı Mahmud Raif'i katlettiler. Ertesi gün Büyükdere Çayırı'nda toplanan asilerin sayıları iyice arttı. Asiler, lider olarak da Kabakçı Mustafa'yı seçmişlerdi. Köse Mustafa Paşa, hadisenin önemli olmadığını belirterek padişahı oyalamıştı. Bir gün sonra kendilerine reis seçen yamaklar İstanbul'a doğru hareket ettiler. Ancak Nizam-ı Cedid askerinden çekiniyorlardı. Köse Mustafa Paşa, Nizam-ı Cedid askerine kışlalarından çıkmama emrini vererek yamakların hareket sahasını genişletti. Padişaha da yamakların hareketlerinden pişman olduklarını, ancak Nizam-ı Cedid askeri Boğaz'da bulundukça kendilerini emniyette hissetmediklerini söyledi. Musa Paşa'nın bu sözlerine inanarak büyük bir hata işleyen III. Selim askerlerin Levent ve Selimiye'deki kışlalarına çekilmeleri emrini verdi. Bu sırada yamakların

içerisine karışan Şehzâde Mustafa taraftarları, onları kışkırtmaya devam ediyorlardı. Diğer askerî grupların ve halkın da katılımıyla asilerin sayısı arttı.

İsyanın büyüdüğünü gören padişah, devlet ricalini toplantıya çağırdı. Ordunun İstanbul'a dönmesinin gerektiği söylendiyse de III. Selim, Rusların önünün açılacağını belirterek, bunu kabul etmedi. İstanbul'da bulunan Nizam-ı Cedid askeriyle de isyan bastırılabilirdi. Ancak padişah kan dökülmesini istemiyordu.

28 Mayıs'ta Kabakçı Mustafa liderliğinde Etmeydanı'na gelen asiler kellesini istedikleri kişilerin bir listesini III. Selim'e gönderdiler. Asilerin öldürülmesini istediği kişilerden elegeçirilenler öldürülüp, Nizam-ı Cedid lağvedilip, İrâd-ı Cedid Hazinesi de ortadan kaldırıldı, ancak bu tavizlere rağmen asiler dağılmadı.

Artık sıra padişahın tahttan indirilmesine gelmişti. IV. Mustafa'nın cülûsuna dualar okundu ve padişaha kendisi tahttan çekilmedikçe askerin dağılmayacağı haberi gönderildi. Bu haberi alan III. Selim, 29 Mayıs 1807 Cuma günü "Allah'ın takdiri böyle imiş !" diyerek tahttan inmeyi kabul edip, Harem'e çekildi.

m. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra birçok sivil ve askerî bürokrat görevlerinden azledildi. Birkaç gün sonra IV. Mustafa ve devlet adamları ile asiler tarafından imzalanan "hüccet-i şeriyye"yle asiler artık görevlerinin dışında herhangi bir meseleye karışmayacaklarına söz verirken, padişah asilerin cezalandırılmayacağına dair yazılı olarak teminat vermişti. İsyan görünüşte sona ermişti ama kaos ortamı bir süre daha devam edecekti.

III. SELİM'İN KATLEDİLMESİ

"Abe bu kimdir"

29 Mayıs 1807'de III. Selim'in tahttan indirilmesi ile yerine IV. Mustafa geçirilmiş, devrik padişah da hapsedilmişti. Yeni padişah IV. Mustafa, bu aşamada, kendisini tahta çıkaran Nizam-ı Cedid aleyhtarları ile aynı safta yer almak zorundaydı ve öyle de yaptı. III. Selim devrinin yenilik taraftarı kadrolarına karşı hızlı ve bir o kadar da insafsız bir tasfiye hareketi başlatıldı. Nizam-ı Cedid'ci olarak bilinenler ya kaçıp bir taraflara gizlendi ya da karşı darbecilerin öfkeli ellerinde can verdi. Darbeyle ilgili haberler bir yıldan beri Ruslara karşı çetin bir savaş sürdüren orduya ulaştığında, İstanbul'da yaşananların aynısı cephede de sahnelendi. Eski düzen yanlısı askerler bir anda silahlarını Ruslardan çevirip, yenilikçi olarak bilinen arkadaşlarına doğrulttular. Bütün bu gelişmelerden sonra, büyük ümitlerle başlatılan Nizam-ı Cedid hareketi artık tamamen sona ermiş gibi görünüyordu.

İstanbul'un yeniçeriler ve onlarla müttefik grupların elinde müthiş bir zorba terörünün pençesinde kıvrandığı, Napolyon ile I. Aleksandır'ın Tilsit'te kendilerince Osmanlıların kaderine yön verecek kararlar aldıkları bir ortamda, darbecilerin ellerinden bir şekilde kurtulmayı başaran yenilik taraftarları, Alemdar Mustafa Paşa'nın şahsında yeni bir sığınak buldular. Rusçuk âyanı olan Alemdar Mustafa Paşa, bulunduğu bölge itibariyle Rus tehdidine yakinen şahitlik etmiş ve III. Selim'in icraatlarını Osmanlı İmparatorluğu'na tekrar hayat verecek uygulamalar olarak benimsemişti. Darbe sonrası, Mehmed Tahsin, Abdullah Râmiz, Mehmed Emin Behiç, Mustafa Refik ve Mehmed Said Galib Efendiler'den oluşan

ve “Rusçuk yârânı” ismiyle anılacak komitenin III. Selim’i yeniden tahta çıkarmak için gizliden gizliye yürüttükleri faaliyet ve telkinler de bu hususta önemli rol oynadı.

Rusçuk yârânı, Ruslarla sulh müzakereleri sürerken ihtiyati bir tedbir olarak ordu ile birlikte Edirne’de bulunan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa’yı, sefer meselelerini görüşmek ve İstanbul’u zorbalardan temizlemek için kendisinden istifade etmek üzere Alemdar’ı Edirne’ye çağırmaya razı ettiler. Yârânın aynı konuda IV. Mustafa’dan da müspet cevap almasıyla, gerçek niyetini gizleyen Alemdar Mustafa Paşa kendi birlikleriyle Edirne’ye geldi. Sadrazam Edirne’de boşa vakit ve para harcamaktansa sefer hazırlıklarının İstanbul’dan yürütülmesi hususunda ikna edildi ve böylece ordu İstanbul’a yöneldi. Bu arada Alemdar, adamlarından Uzun Hacı Ali veya Ahmed Ağa’yı Kabakçı Mustafa’nın katli emriyle ordunun önünden İstanbul’a gönderdi. Kabakçı hareminde yakalandı ve kesik başı Çorlu’da Alemdar’ın önüne bırakıldı. Şeyhülislâm ve diğer devlet erkânı orduyu İncirli Çiftliği’nde, IV. Mustafa ise Kırk Kavak denilen yerde karşıladı. Sadrazam ve Alemdar burada padişahın huzuruna çıktı. Rusçuk yârânından Râmiz Efendi, Alemdar’a bu fırsattan istifadeyle derhal IV. Mustafa’nın tevkifini tavsiye ettiyse de, Alemdar “mertliğe aykırı” diyerek bu teklifi geri çevirdi.

Alemdar Mustafa Paşa bir süre Çırpıcı Çayırı’ndaki karargâhında bekledikten sonra 21 Temmuz 1808’de bir kısım kuvvetleriyle birlikte İstanbul’a girip, Bâbıâli’ye geldi ve III. Selim’in tahttan indirilmesinde aktif rol oynayan Topal Ataullah Efendi’yi azlettirip şeyhülislâmlığa Arapzâde Ârif Efendi’yi getirtti. Ulemadan bazı kimseleri de sürgüne göndertip, eski düzen taraftarlarını büyük ölçüde sindirdi. Sadrazam ile IV. Mustafa’nın, Rumeli birliklerinin aslında ne amaçla geldiklerinden haberdar olup, savunma tedbirleri almaya başlamaları üzerine 28 Temmuz’da aniden 15 binden fazla askeriyle Bâbıâli’ye girdi ve Çelebi Mustafa Paşa’nın elinden zorla sadâret mührünü aldı. Sonra saraya yöneldi. Herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın Kubbealtı’na kadar ilerledi ve burada şeyhülislâm ile Kızlarağası Küçük Mercan Ağa’yı, durumu IV. Mustafa’ya bildirmek ve III. Selim’i dışarı getirmek üzere içeri gönderdi. Şeyhülislâmı huzurundan kovan IV. Mustafa, hanedanın yaşayan tek erkek ferdi kalmak ve böylece kendisinin tahttan

indirilmesini engellemek için III. Selim ile Şehzâde Mahmud'un katlini emretti.

IV. Mustafa'dan katl emrini alan bir grup evvelâ III. Selim'in odasına girip, müthiş bir boğuşmadan sonra emri infaz etti. Buradaki işleri bitince derhal Şehzâde Mahmud'un odasına yöneldiler. Şehzâdenin bu can pazarından nasıl kurtulduğuna dair birkaç rivayet mevcuttur. Bir rivayete göre Mahmud, korkusundan bir kilim yığınının altına sığındı ve içeriye girmeyi başaran Alemdar'ın adamları tarafından saklandığı yerden çıkartıldı. Daha yaygın olan bir diğer rivayete göre ise, Başlala Tayyar Efendi başlala kulesinin penceresinden bakarken, IV. Mustafa'nın adamlarının hareketlerini görüp niyetlerini anladı ve III. Selim ile Mahmud taraftarlarını durumdan haberdar etti. Kasım, Anber ve onun arkadaşı Hafız İsa ağalar, III. Selim ve Mahmud'u kurtarmak için önce III. Selim'in odasına koştular, fakat onun katledildiğini anlayınca kestirme bir yoldan Mahmud'un dairesine geldiler. Buraya ulaşan IV. Mustafa'nın adamları, yaralanıncaya kadar kendilerine direnen Kasım Ağa'yı aşıp merdiven başına çıktıklarında, Şehzâde Mahmud'un Gürcü veya Çerkes cariyelerinden Cevri Kalfa'nın ocaktan aldığı külü aniden gözlerine savurması nedeniyle bir an durakladılar. İsa ve Anber Ağa, Cevri Kalfa'nın "damdan kaçırın" ikazı üzerine, bu fırsattan istifadeyle şehzâdeyi dama çıkarmayı başardı. İçeri giren IV. Mustafa'nın adamlarından Ebe Selim hançerini fırlatıp, kaçmakta olan Şehzâde Mahmud'un bir kolunu hafifçe yaraladı. İki taraf arasında şiddetli bir mücadelenin sürmekte olduğu esnada Alemdar'ın adamları daireye girdi ve IV. Mustafa'nın adamları kaçtı. Bazı kaynaklarda bütün bu boğuşmanın Cevri Kalfa'nın odasında cereyan ettiği anlatılır.

Tekrar tahta çıkartmak için onca uğraş verdiği III. Selim'in kanlar içindeki naaşıyla karşılaşan Alemdar Mustafa Paşa, bu manzara karşısında ölü sultanın ayaklarına kapanıp feryat etti ve buna sebep olanlara karşı tehditler savurdu. Bu sırada Şehzâde Mahmud, Hasekiler Dairesi damından Kuşhâne Damı'na geçti ve buradan bir merdivenle aşağı indi. Şehzâdeyi tanımayan Alemdar'ın, Rumeli aksanıyla "Abe bu kimdir" diye etraftakilere sorduğu, İmam Hafız Ahmed Efendi'nin bu soruya, "Sultan Mahmud Efendimizdir. Hilâfet sırası kendilerinindir. Ben biat eyledim, hayırlı işin tamamlanması size kalmıştır" diye cevap verdiği söylenir. Alemdar derhal yeni padişahın eteğini öptü. Artık "II.

Mahmud” ünvanıyla Osmanlıların yeni padişahı olan genç hükümdar, az önce can pazarından güç bela kurtulmasına rağmen büyük bir metanetle Alemdar’a, kuzeninin katillerini bizzat kendisinin cezalandıracağını vadetti ve hemen askerlerini dağıtıp silahlarını çıkartarak Hırka-ı Şerif Dairesi’ne gelmesini söyledi. İkindiden sonra Bâbüssaâde önünde kurulan tahtta devlet erkânının biâtını kabul eden II. Mahmud, sadâret mührünü Alemdar Mustafa Paşa’ya verdi. Ağabeyi IV. Mustafa’yı sarayda sıkı bir gözetim altına aldı. İstanbul’da sürmekte olan karışıklıklar yüzünden yeni padişahın kılıç alayı bir süre ertelendi.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA'NIN ACI SONU

"Rumeli'nden geldi bir çıtak,
bayram ertesi ya kılıç oynayacak
ya bıçak"

II. Mahmud, 28 Temmuz 1808'de hiç planda yokken tahta çıkmıştı ama iktidarın dizginleri Alemdar Mustafa Paşa'nın elinde idi.

Sadrazamlığa getirilen Alemdar Mustafa Paşa, ilk iş olarak III. Selim'in katillerinin ve bu cinayete katılan, toplam 33 kişinin idamını emretti. Eski padişahı öldüren katilin başı, gümüş bir tepsi üzerinde getirildi. III. Selim öldürülürken sevinç çığlıkları atan IV. Mustafa'nın cariyeleri de çuvallara konulup, denize atıldı.

Alemdar, bir süre sonra âyanların bir kısmını İstanbul'a çağırıp, bunlarla padişah arasında Sened-i İttifak'ı imzalattı. Bu belge padişahın hükümdarlığını gölgelemekle beraber II. Mahmud iktidara hakim olamadığı için sesini çıkaramamıştı. Ancak Alemdar Mustafa Paşa'ya da güveni kalmamıştı.

Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in Nizam-ı Cedid uygulamasını tekrar canlandırmak istediyse de, yeniçerilerin tepkisinden çekindiği için bu ismi kullanmayıp, Sekban-ı Cedid adında yeni bir askerî teşkilat kurdu. Sekban-ı Cedid'in idaresi de Nizâm-ı Cedid taraftarlarından Kadı Abdurrahman Paşa'ya verildi.

Yeni askeri teşkilatın yanı sıra yeniçerilere de bir çeki düzen verilmeye çalışıldı. Ancak rahatları kaçan yeniçeriler, bu yüzden Alemdar'a diş bilemeye başladılar.

Alemdar Mustafa Paşa, kısa sürede İstanbul'da duruma hakim olmuştu. Fakat Alemdar ve Rusçuk Yâranı kısa sürede elde ettikleri başarının tesiriyle gaflete düşüp, tedbiri elden bıraktılar.

Ramazan ayında meydana gelen bazı hadiseler, büyük bir isyanın ilk kıvılcımıydı. Nizâm-ı Cedid taraftarlarından Ubeydullah Efendi, Fatih Camii'nde verdiği vaazda "talimli askerin İslâm'ın emri olduğunu ve buna engel olmak isteyenlerin kâfir olacağını" söyleyip, yeniçerileri tenkit edince camide bulunan yedinci cemaat odabaşısı dayanamayıp yerinden fırladı. Ubeydullah Efendi'yi kürsüden indirmek için eteğine yapışınca, hoca da "ulema yok mu?" diye bağırıp, yardım istedi. Ulema yardıma koşunca, odabaşı da "yeniçeri yok mu?" diye bağırdı ve ortalık karıştı. İki taraf arasındaki çatışma zorla yatıştırıldı.

Bir diğer hadise ise 5 Kasım 1808'de meydana geldi. Kadir Gecesi'nde Atik Ali Paşa Camii'nin karşısında oturan şeyhülislâmı ziyaretten dönen sadrazama yol açmak isteyen Alemdar'ın adamları seyre gelen halkı tartakladılar. Boş yere dayak yiyenler, kahveleri dolaşıp "Biz Müslüman olup zerre kadar günahımız yokken bizi böyle döğmek nereden icap etti. Ulema ve ocağı ortadan kaldırmak istiyorlar. Allah'a şükür biz onun yanındakilerden fazlayız. Ona Müslümanlığımızı ve yeniçeriliğimizi anlatmalıyız" gibi sözler ederek yeniçerileri tahrik ettiler.

Ulema da sadrazamın aleyhindeydi. Alemdar, bir gün huzurunda görülen bir dava sırasında vekayi kâtibi bütün meseleyi izah ettikten sonra kazaskerin hüküm vermesi üzerine "bütün işi şu küçük efendi görüyor. O halde büyük efendinin ne lüzumu var" diyerek ulemayı da küstürmüştü.

IV. Mustafa döneminin devlet adamları da ortalığı karıştıracak faaliyetlere destek veriyorlardı. Bu sırada devlet adamlarından biri bayramdan sonra ocağın kaldırılacağına dair yeniçerilere bir haber gönderdi. Bu haber yeniçeriler arasında kulaktan kulağa yayılınca, isyanın fitili ateşlendi. Dokuzuncu bölüğün odasında toplanan odabaşılar, sekban-ı cedid kuvvetlenirse baş edilemeyeceğini, bu yüzden hemen harekete geçilmesi gerektiğine karar verdiler.

Yeniçeriler, bu gelişmeler üzerine İstanbul'un her yerine, "Rumeli'nden geldi bir çıtak, bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak' şeklinde bildiriler astılar. Alemdar ve çevresi ise bu gelişmeleri dikkate almayıp, yeniçerileri "leblebici güruhu", "baldırı çıplaklar" olarak nitelendirdiler.

Yeniçeriler, bir baskınla sadrazamı ortadan kaldırmayı planlamışlardı. Yangın var diyerek ortalığı ayağa kaldırdılar. Yeniçeriler yangını söndürmeye gittikleri havasını vererek isyanı gizlemeyi planlamışlardı. 15-16 Kasım akşamı kışlalarından hareketle Bâbıâli'ye yöneldiler. Birbirlerini tanımak için "sabahtır" sözünü parola olarak seçmişlerdi. Ağa Kapısı'na gittiklerinde Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'nın nasihatleriyle karşılaştılar. Ağayı parçaladıktan sonra sessizce Bâbıâli'yi doğru hareket ettiler. Kuru otları tutuşturup, Bâbıâli'yi yaktılar. Gördükleri sekban-ı cedid askerlerini öldürmeye başladılar.

Alemdar Mustafa Paşa uyuduğundan baskını çok geç haber almıştı. Davullar çaldırarak sekban-ı cedidi yardıma çağırdı, ancak yeni birlikler dağınıktı ve acil durum planı yapılmamıştı. Yeniçeriler, sadrazamın dışardaki adamlarını da "Bizim işimiz ocağımızın düşmanı vezirledir. Sizler yoldaşımızsınız. Kışlalarınızda kalıp, gönlünüzü rahat tutun" diyerek hadiseye karıştırmadılar.

Sadrazam, uzun süre kendisine yardıma gelecek birilerini bekledi, ancak konağı saraya çok yakın olmasına rağmen ne II. Mahmud, ne Kaptanıderya Râmiz Paşa, ne de o sırada Selimiye'de bulunan Kadı Abdurrahman Paşa yardım gönderdi.

Alemdar sonunda konağın mahzenine indi ve mücadeleyi buradan sürdürdü. Sadrazam, kendisinin de eski bir yeniçeri olduğunu hatırlatıp yanındakileri ocağın namusuna teslim ettikten sonra yeniçerilerin içeriye girecekleri sırada barutları ateşleyerek kendisiyle birlikte cellatlarını da havaya uçurdu.

Alemdar Mustafa'nın yanmış cesedi Bâbıâli'de birkaç gün asılı kaldı. Cesedi daha sonra Yedikule dışında kör bir kuyuya atıldı. Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra kemikleri kuyudan çıkartılarak Yedikule surları civarına gömüldü. II. Meşrutiyetin ilânından sonra ise Zeynep Sultan Camii haziresine nakledildi.

Alemdar taraftarlarından elegeçirdiklerini öldüren asiler sarayı kuşatıp, Ayasofya Camii'nin minaresinden saraya kurşun atmaya başladılar. II. Mahmud, IV. Mustafa'nın tekrar tahta çıkartılacağı söylentilerinin dolaşmaya başlaması üzerine, ağabeyini öldürtüp, hanedanın tek erkek mensubu olarak tahtını sağlamlaştırdı. Saraydaki askerler yeniçerilere karşı şiddetli bir savaş başlattıkları sırada Râmiz Paşa donanmayla Haliç'e girip, Ağa Kapısı'nı topa tuttu. Yeniçeri ocağı ileri gelenleri

durumun aleyhlerine döndüğünü görünce saraya adam gönderip, asileri dağıtacaklarını taahhüt ederek, top ateşinin kesilmesini talep ettiler. Bunun üzerine II. Mahmud, hadise çıkarmamak kaydıyla yeniçerileri affettiğini söyledi ve askerler saraya döndü.

Çatışma yüzünden İstanbul'da yer yer yangınlar çıkmış, iki taraftan da binlerce kişi ölmüştü. İsyan kontrol altına alınmışken eski Kaptanıderya Seyyid Ali Paşa'nın adamlarından Kandıralı Mehmed, dağılan asileri toplayıp Tersane ve Tophane'yi işgal etti. Selimiye ve Levend kışlaları asilerin eline geçti.

Sarayda bulunan Kaptanıderya Râmiz Paşa ve Kadı Abdurrahman Paşa gibi devlet adamları durumun tekrar kötüye gittiğini görüp, asilerin kendi kellelerini talep edeceklerini düşündüklerinden İstanbul'u terkettiler. II. Mahmud, bu gelişmeler üzerine Sekban-ı Cedid'i dağıtmayı kabul etti. IV. Mustafa öldüğü için asilerin de yapacakları fazla bir şey kalmamıştı. Asilerin dağılmasıyla isyan sona erdi, ancak olup-bitenlerden ders alan II. Mahmud yıllarca bu hadisenin rövanşı için bekledi.

VAK’A-İ HAYRİYE

“Ehl-i İslâm olanlar
sancak-ı şerifin altında toplansınlar”

II. Mahmud, yeniçeri ayaklanmaları yüzünden, önce amcasının oğlu III. Selim’in tahttan indirilmesine, sonra da sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa’nın öldürülmesine şahit oldu. Sultan, bu yüzden düzensizlik ortamında kendilerine kârlı bir düzen kuran yeniçerilere karşı ihtiyatlı ve sabırlı hareket etti. II. Mahmud, ya kendisini ya da artık bir güruhtan başka bir şey olmayan yeniçerileri tarih sahnesinden ebediyen silecek nihaî karşılaşma için uzun süre gizliden gizliye hazırlandı. Yeniçeri ağası olarak tayin ettiği Ağa Hüseyin Paşa, yeniçeri ocağında padişaha problem çıkaracak subayları fırsat buldukça devre dışı bıraktı. Sultan, yeniçerilere karşı ordunun diğer kesimlerini, ulemayı ve halkı kazandı. Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasından kısa bir süre önce Liege’den (Belçika) gizlice silah ithal etti.

29 Mayıs 1826’da Ağa Hüseyin Paşa’nın sarayında, devlet adamları, şeyhülislam, ulemanın ve yeniçeri ocağının ileri gelenlerinin katıldığı bir toplantı düzenledi. Sadrazam, toplantıda yaptığı konuşmada, bir zamanlar düşmanlara karşı zaferler kazanan Türk ordusunun şimdi içinde bulunduğu acıklı durumuna dikkat çekip, bu durumun sebebinin, Osmanlı ordusunun eski savaş usullerinde kalması ve buna karşılık düşmanların yeni taktikler benimsemiş olduğunu söyledi. Toplantıya katılan âlimler, “Düşmanlarınıza size yöneltmiş oldukları silahların aynıyla karşılık veriniz” diyerek ordunun yenileşmesine dini açıdan meşruiyet kazandırdılar.

Toplantıda Rum isyanı sırasında Mora’daki küçük Mısır ordusunun başarıları vurgulanıp, Türk ordusunun son Rus savaşındaki utanç verici durumunun üzerinde de duruldu. Bunun üzerine “Eşkinci” adı altında yeni ve düzenli bir ordu kurulmasına karar verildi. Yeniçeri ocağındaki 51 ortanın her birinden 150 kişi alınarak yeni askeri teşkilat kurulacaktı. Toplantıya katılan yeniçeri subayları bu duruma razı olduklarını belirten bir sened imzaladılar ama bu yeni ordunun hayırlarına olmayacağını biliyorlardı.

Aslında Eşkinci Ocağı’nın kurulması, II. Mahmud’un yeniçerileri ortadan kaldırmak için hazırladığı tuzağın bir parçasıydı. Sultan, 11 Haziran’da eşkincilerin Avrupa tarzında üniformalarla talime başlayacağını ilân ederek, yeniçerileri isyana teşvik etmiş, ardından da isyanı bastırmak için, daha önceden planlanmış sistematik bir yol takip etmişti.

Boğaz’daki askerlerin anında İstanbul’a nakli için tedbir alınmış, medrese öğrencileri ile halk yeniçerilere karşı kazanılmış, topçu, humbaracı ve tersane ocakları ile Karadeniz Boğazı’ndaki askerlerin padişahın yanında yer alması sağlanmıştı. Yeniçerilerin bazı üst düzey subayları da padişahın yanındaydı. Yeniçeriler ise yanlarına cebecileri alabilmişlerdi.

Yeniçeriler 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi isyan ettiler. Güneşin ilk ışıklarıyla birlikte Etmeydanı’nda toplanıp, burada meşhur kazanları son defa kaldırdılar. Sayıları iki bini bulan yeniçeriler iki kola ayrıldılar. Nakılcı Mustafa önderliğindeki grup Bâbıâli’yi basarken, Sarhoş Mustafa liderliğindeki ikinci grup Beyazıt’taki Necib Efendi’nin konağını yağmaladı. Ağa Kapısı’nı bastılar.

İsyan başladığında II. Mahmud, Beşiktaş Sarayı’ndaydı. Sadrazam, yeniçerilerin isyan edip, ileri gelen devlet adamlarının evlerini yağmalamaya başladıklarını vakit kaybetmeden padişaha bildirdi. Gelişmelerden haberdar olan padişah hemen saltanat kayığına binerek doğruca Topkapı Sarayı’na geldi. Şeyhülislâm Tahir Efendi Topkapı Sarayı’na davet edildi. Sarayda devlet adamları ile bir toplantı yapıldı ve toplantıda yeniçerilere taviz verilmemesi gerektiği yönünde karar alındı.

Asileri oyalamak için de Raşid Efendi görevlendirilmişti. Raşid Efendi, ocağın ileri gelenleriyle toplantı yaparak, asileri oyalamıştı. Yeniçeriler,

yeni askerî sistemi kabul etmediklerini söyleyip, sadrazam ve yeniçeri ağası başta olmak üzere bazı devlet adamlarının kellelerini istediler.

Yeniçeriler her isyanda olduğu gibi bu defa da kellesini istedikleri devlet adamlarının listesini saraya sundular. Saraydan gelen cevapta, “padişahın emir almaya değil, ancak vermeye alışık olduğu, istedikleri devlet adamlarının katiyen verilmeyeceği” belirtilmiş ve “kayıtsız şartsız teslim olmazlarsa katledilecekleri” bildirilmişti.

Şeyhülislâm da asilerin katledilmesinin vacip olduğu ve bunlara karşı sürdürülen savaşta ölenlerin de şehid olacaklarına dair fetva verdi. Sancak-ı şerif, nakibüleşraf ve ulema eşliğinde Sultanahmet Cami’ne getirilip minbere yerleştirildi ve İstanbul’un dört bir tarafına gönderilen tellallar, padişahı seven herkesi Sultanahmet Meydanı’nda, Sancak-ı şerif’in altında toplanmaya çağırdılar. Tellallar, “Ehl-i İslâm olanlar sancak-ı şerifin altında toplansınlar ve Halifeye itaat nuruyla aydınlansınlar”, “Müslüman olup namus ehli olan silahlanıp Sultanahmet’te, Atmeydanı’nda sancak-ı şerifin altına buyursun” diye bağırmışlardı. Saray cephaneliğinden çıkartılan silahlar, padişahın yardımına koşan halka atıldı.

Bütün hazırlıklar bittikten sonra askerler ile halk, gülbanklar ve tekbirlerle, Aksaray’daki yeniçeri kışlalarına doğru harekete geçti. Etrafları kuşatılan yeniçeriler son kez yapılan teslim ol çağrısını kabul etmeyince yeniçeri kışlası topa tutuldu. Karacehennem İbrahim Ağa komutasındaki birliklerin top ateşleri ve kışla çevresindeki evlerin pencere ve çatılarından yağdırılan kurşunlarla yeniçeriler kışlalarında katledildi.

Gece olduğunda Etmeydanı’ndaki kışlalar artık içi cesetlerle dolu, duman tüten bir yangın yeri hâline gelmişti. Çaresiz direnen asilerin feryatları Haliç’in karşı kıyılarında, Beyoğlu’nda yabancıların oturmakta olduğu mahallelerden bile duyulmuştu.

Sağ olarak ele geçirilenler, kısa bir toplu yargılamanın ardından idam edildiler. Altı bin yeniçeri öldürülürken, II. Mahmud taraftarlarının kaybı sadece 87 kişi idi.

Etmeydanı’ndaki bütün yeniçeriler öldürüldükten sonra İstanbul içinde tam bir sürek avı başlatıldı. Şehrin kapıları kapatılarak her tarafta yeniçeriler takip edildi ve bu takibat sonucunda yakalanan binlerce yeniçeri sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilenlerin bir kısmı da

gittikleri yerde idam edildiler. İstanbul’daki işsiz, başıboş gezenler de memleketlerine gönderildiler. II. Mahmud şehirde hiçbir düzensizlik görmek istemez gibiydi. Sokak köpeklerini de ortadan kaldırttı.

19 Haziran 1826’da tellalların çağrısı sonucu dükkânların açılmasıyla hayat normale döndü.

Yeniçerilik kaldırıldı ve bu karar, ülkenin her yerine fermanlarla bildirildi. Ağa Kapısı, Bâb-ı Fetva olarak, ulemaya verildi. Yeniçeri ocağının kaldırılmasına yardım eden ulema ve askerlere terfi ve para mükâfatları verildi. Yeni teşkil edilen orduda daha fazla ulema istihdam edildi.

Yeniçerilerin yalnızca cismani olarak ortadan kaldırılmasıyla yetinilmeyip, bunlarla ilgili ve doğrudan bu teşkilatın ürünü olan her türlü maddî-manevî hatıranın hafızalardan silinmesi için hummalı bir faaliyete girişildi. Yeniçerilerin kışlaları yıkıldı, bir diğer toplanma mekânları olan kahvehaneler yerle bir edildi. Yeniçerilere ait evrak ve defterlerin büyük bir kısmı yakıldı.

Neferleri yeniçerilerden oluşan tulumbacı ocağı kaldırıldı. Ancak benzer bir teşkilat birkaç ay boyunca kurulamadığı için, bu süre zarfında çıkan yangınlara müdahale edilemedi.

Yeniçerilerle bağlantılı diğer askerî teşkilatlar da kaldırıldı. Bunların yerlerine kurulan kurumlarda, yeniçerileri hatırlatacak askerî tabirlerin kullanılmasından kaçınıldı. Yeniçeri ocağıyla sıkı münasebetleri olan Bektaşiler de bu topyekun öfkeden nasiplerini aldılar. Bazı Bektaşi babaları idam edildi, Hacı Bektaş Şeyhi Amasya’ya sürülürken, birçok Bektaşi de yerlerinden alınıp ülkenin özellikle Sünnî ulemanın kuvvetli olduğu diğer bölgelerine gönderildi. Hemen hemen bütün Bektaşi tekkeleri kapatılıp, 60 yıldan eski olanları hariç diğerlerinin ya türbeleri dışındaki bölümleri yıktırıldı, ya da bu tekkeler başka tarikatlara verildi.

Yeniçerilerin en büyük destekçisi olan ırgat, hamal ve kayıkçıların çoğu takibata uğrayıp, sürgüne gönderildi ve Türk hamalların yerini Ermeniler aldı. Cirit oyunu yasaklandı. Devletin ve hükümetin eleştirildiği kahvehaneler kapatılırken, muhalif görüşleri dillendiren meddahlar ve Karagöz-Hacivat oynatıcıları yasaklandı.

Yeniçeriliğin kaldırılması sadece Osmanlı ordusunda yeni bir düzenleme değil, aynı zamanda bir zihniyetin ve hayat tarzının da yok edilmesiydi. Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasıyla II. Mahmud bağımsız

bir otorite olmuştu. Padişaha muhalefet eden en önemli güç sindirilmişti. Sultan Mahmud, karşısında muhalif kalmayınca birçok reform yaparak imparatorluğun klasik yapısını tamamen değiştirdi.

Devrin yazarları ve daha sonraki tarihçilerin birçoğu, yeniçeriliğin kaldırılmasını devletin başına bela olan ve yenilikleri engelleyen bir zümrenin tasfiyesi olarak sevinçle karşıladılar ve bu hadiseyi “Vak’a-i Hayriye” olarak adlandırdılar. Bazı yazarlar ise yeniçerilerin yerine derhal bir ordunun kurulamaması nedeniyle peş peşe gelen savaş ve isyanlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun ağır yaralar aldığını söyleyip, hadiseyi “Vak’a-i Seriye” olarak nitelerler.

REJİMİ KORUYUP, KOLLAMA

“Hazret-i Muhammedin Muzaffer Askerleri”

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra yerine halkın ve ulemanın sempatisini ve desteğini kazanmak amacıyla, Hz. Muhammed’in ismine izafeten “Asâkir-i Mansure-i Muhamme-diye”, yani Hazret-i Muhammed’in Muzaffer Askerleri adıyla yeni bir ordu kuruldu. Yeni ordu için bir aydan daha kısa bir sürede 7 Temmuz 1826 tarihli yeni bir kanunname hazırlandı. Kanunname hükümlerine göre başlangıçta 12 bin kişiden oluşacak Asâkir-i Mansûre ordusunda askerlik süresi 12 yıl olacak ve askere alma işi gönüllülük esasına göre yapılacaktı. Asker kaydına önce İstanbul’dan başlanmış, gerek başkent halkı gerekse taşradan gelenler sayesinde kısa sürede önemli sayıda asker kaydedilmişti.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonraki yeniden yapılanma ve askerî reform süreci, yazılan kitaplar ve taşradaki valilere gönderilen fermanlarla idareciler ve muhafazakâr halk nazarında meşrulaştırılmaya çalışıldı. Yazılan fermanlarda, yeniçerilerin, talime başlayacaklarına dair söz verdikleri, ancak sözlerinde durmayıp, “sultana isyan”a kalkıştıkları ve “Kurân-ı Kerim’i bıçakla parçaladıkları” şeklindeki ifadeler, bu meşruiyet çabasında öne çıkarılan dini argümanlardı.

Kadılara ve valilere gönderilen fermanlarda, mahalle imamlarının cami kürsülerinden “devleti yeniden ayağa kaldırmak için kitâb ve şeriat hükmünce yeniçeriliğin kaldırıldığı” yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla yeni bir ordunun kurulduğunu ilân ve bu konuda halkı ikna etmeleri emredildi. Yeni kurulan ordunun halk ve ulema

gözünde meşruiyetini sağlamak için ordunun teşkilatında imamlara da yer verilmiş, her kışlada birer mektep yapılarak, mutlaka günde bir kez Kur'an-ı Kerim okunması ile ilmihal bilgilerinin öğretilmesi ve beş vakit namazın cemaatle kılınması da kanunname hükümlerine ilave edilmişti.

Yeni kurulan ordunun başarılı olması için birçok Avrupalı uzman getirtildi. Özellikle Prusya, yani Almanya'dan gelen Moltke ile Mülbach gibi uzmanlar sayesinde, yeni ordu modern standartlara kavuşturuldu. Avrupa'da askerlik alanında neşredilen önemli eserler, özellikle Serasker Hüsrev Paşa'nın çabalarıyla Türkçe'ye çevirtilip askerî literatür zenginleştirilerek, bu bilgiler doğrultusunda ordunun modernizasyonuna çalışıldı.

Askerî tabip, cerrah ve eczacı yetiştirmek üzere 1827'de Mekteb-i Tıbbiye ve Cerrahhâne kuruldu. Timar sistemi 1831'de kaldırılarak, arazileri hazineye devredildi. 1834'te Mehterhâne kaldırılarak yerine Avrupa modelinde askerî bando olarak Mızıkayı Hümâyûn kuruldu. 1834'te Redif Teşkilatı kurularak ilk defa ihtiyat sistemi ve yedek ordu teşkil edildi. Süvari ve piyade subaylarının yetişmesi için 1834'te Harbiye Mektebi eğitime başladı. Yeni ordu için yeni üniformalar hazırlandı. 1836'da Feshâne kurularak burada fes ve diğer askerî üniformalar üretilmeye başlandı.

Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla yeniçeri ağalığı tarihe karıştığından yerine 1826'da "Seraskerlik Kurumu" kurulmuştu. Başlangıçta seraskerlik makamı Mansure Ordusu'nun komutanı olarak teşkil edilse de kısa sürede bütün kara ordularının komutanı hâline geldi. İlk serasker olan Ağa Hüseyin Paşa, yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasından sonraki günlerde Süleymaniye Camii avlusunda görev yaptıktan sonra Ağa Kapısı'na taşındı. Ancak askerî çevreler ve özellikle de halk arasında yeni seraskerlik makamının eskiden olduğu gibi "Ağa Kapısı" adıyla anılmaya devam edilmesi sultanı hayli rahatsız etmişti. Bunun üzerine, burası "Fetvahâne" ismiyle şeyhülislâmlara tahsis edildi. Beyazıt'taki Eski Saray, yani bugün İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yer de seraskerlik makamı olarak kullanılmaya başlandı.

Askerî sistemdeki değişim ve dönüşüm süreci seraskerliğin statüsünü ve önemini artırdı. 1836'daki teşrifat, yani protokol düzenlemesiyle serasker, protokol bakımından şeyhülislâm ve sadrazamla denk hale geldi. Bu durum askerî sınıfı, idari ve siyasi yapının temel

dayanaklarından biri yaptığı gibi ordunun iktidar üzerindeki etkinliğini de arttırdı. Yeni rejimi koruma ve kollama görevi de artık yeni ordunundu.

BİR PAŞANIN İHBARIYLA ÖNLENEN DARBE

"Ben antlaşmalı bir fedaiyim"

1839'da başlayan Tanzimat dönemi uygulamalarının bazı kesimlerde ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk, 1853'te başlayan Kırım Savaşı'ndan sonra devletin malî durumunun sarsılması, buna karşılık toplumun yüksek tabakasında görülen alafranga âdetlerin doğurduğu lüks yaşama özentisine karşı artan rahatsızlık ve 1856'da ilân edilen Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlere tanınan haklara karşı tepkiler Sultan Abdülmecid'e karşı bir darbe teşebbüsüne yol açtı.

Avrupalı devletlerin baskısıyla 18 Şubat 1856'da Bâbıâlî'de törenle ilân edilen Islahat Fermanı, gayrimüslimlerin imparatorluktaki statüsünü değiştirdi. Gayrimüslimlere âyinlerinde serbestlik verildiği için kiliselerde çanlar çalınmaya başlandı. Bu yüzden imparatorluğun çeşitli yerlerinde olaylar meydana geldi. Maraş, Halep, Şam, Cidde ve Selanik gibi yerlerde Müslümanlarla gayrimüslimler arasında çatışmalar yaşandı. 1856'da Maraş'ta meydana gelen olaylar sırasında bir İngiliz tüccar ve ailesi öldürüldü. 1858'de Cidde'de çıkan olaylarda yabancı konsoloslar öldürülünce İngiliz ve Fransız donanması şehri topa tuttu. 1860'da Halep ve Şam'da Avrupalılar ile imparatorluk tebaası gayrimüslimlerin ev ve işyerleri tahrip edildi. Avrupalılar, özellikle Rumeli, Girit ve Lübnan gibi gayrimüslimlerin sayıca fazla olduğu yerlerdeki olaylarda Osmanlı topraklarına çeşitli müdahalelerde bulundular.

Bu gelişmeler çerçevesinde istedikleri mevki ve makamlara getirilmemiş bir kısım asker, ulema ve mülkiye memurları Sultan

Abdülmecid ve dönemin yöneticilerini değiştirmek için 1859 yılı başlarında gizli bir örgüt kurdular. Darbe için yola çıkan ve Bâb-ı Seraskeri Dârü'ş-Şûrâ Reisi Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim Efendi, Fatih Medresesi hocalarından Nasuhî Efendi, Kütahyalı Şeyh İsmail, Hezargradlı Şeyh Feyzullah Efendi, Tophane Müftüsü Bekir Efendi ve Tophane kâtiplerinden Arif Bey'in de aralarında bulunduğu yaklaşık 45-50 kişilik topluluğun reisi Bayezid Medresesi müderrislerinden Süleymaniyeli Şeyh Ahmed Efendi idi. Hüseyin Dâim Paşa ise başkan vekili idi.

Kütahyalı Şeyh İsmail 6.000, Hezargradlı Şeyh Feyzullah Efendi ise 1.000 kadar müridiyle yardım edeceklerini vaadetmişlerdi. Topluluğa bir taraftan yeni asker üyeler katılırken, bir taraftan da halk içinde propaganda faaliyetleri devam ediyordu. Genel sekreter Arif Bey, cemiyet adına propaganda yaparak taraftar topluyordu. Topluluğa üye olanlardan, "Süleymaniyeli Şeyh Ahmed Efendi ile aramdaki antlaşmayı kabul ettim ve ben antlaşmalı bir fedaiyim"' diye taahhütname alıyorlardı.

Topluluğun planı, kendilerine katılmaya davet ettikleri Mirliva Hasan Paşa'nın durumu üstlerine ihbarıyla suya düştü. Hasan Paşa, gizli topluluğu serasker, yani dönemin genelkurmay başkanı Rıza Paşa'ya bildirdi ve örgütü tuzağa düşürmek için toplantıya davet etti. Hükümet, 14 Eylül 1859'da gizli topluluğu Kılıç Ali Paşa Camii'nde yaptıkları toplantı sırasında basarak, orada bulunanları tutuklattı. Cemiyet mensuplarından birkaç kişi kaçmış, 41'i ise tutuklanmıştı.

Örgüt üyelerinin yargılanması için Sadrazam Âlî Paşa ve üst düzey devlet adamlarının oluşturduğu özel bir mahkeme kuruldu. Örgüt üyeleri Kuleli Kışlası'nda hapsedildi ve yargılanmaları da bu kışlada yapıldı. Bu yüzden hadiseye Kuleli Vak'ası adı verildi.

Sorgulamalarından anlaşıldığına göre, ayaklanma başlayınca Arif Bey vasıtasıyla elçiliklere, patrikhaneye ve şehir halkına hitaben yazılan bildiriler dağıtılacak, Cafer Dem Paşa, Arnavut askerlerle kontrolü sağlayacak, Rasim Bey fedai grubu ile telgraf tellerini keserek dışarıyla haberleşmeyi önleyecek, Tophane Müftüsü Bekir Efendi de gereken desteği sağlayacaktı. Ferik Hüseyin Dâim Paşa ise 1859'da Kafkasya'dan İstanbul'a göçeden ve o sırada işsiz durumda bulunan Çerkesler'i

kolaylıkla ikna ederek örgüt saflarına alacaktı. Örgüt şeriat için çalıştığını ifade ederek ulema ve halkı da saflarına almayı planlamıştı.

Örgütün üst düzey yöneticileri Süleymaniyeli Şeyh Ahmed Efendi, Hüseyin Daim Paşa ve Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim Bey ve Arif Efendi idama, diğer üyeler de kalebend ve sürgün cezalarına çarptırıldılar. Cafer Dem Paşa, Seraskerlik'teki sorgusundan sonra Kuleli Kışlası'na getirilirken kayıktan atlayarak intihar etmişti. Sultan Abdülmecid, idam cezalarını müebbet kalebendliğe çevirdi. Hareketin liderleri, hayatta kalmalarını Fransız elçisinin müdahalesine borçluydular. Cemiyetin açığa çıkmasını sağlayan Hasan Paşa ise ferikliğe terfi ettirildi.

Kuleli Vak'ası bastırıldığı halde Yeni Osmanlılar hareketine örnek oldu. Namık Kemal, Kuleli Vak'ası'nı bir hürriyet hareketi olarak yorumlayıp, örgüt üyelerinin gizli bir şekilde yargılanmasının Tanzimat'ın hukukî esaslarına aykırı olduğunu söyler. Sultan Abdülaziz tahta çıktıktan sonra Kuleli Vak'ası mahkûmlarının çoğunu affetti ve hadisenin elebaşı Şeyh Ahmed Efendi'nin cezasını ise kalebendlikten sürgüne çevirdi.

SULTAN ABDÜLAZİZ'İ ÖLDÜRÜP, İNTİHAR SÜSÜ VERDİLER[4]

"Bundan sonra benim hayatım fitne sebebidir"

Tanzimat döneminin ikinci padişahı olan Sultan Abdülaziz de bir darbe ile devrildi. Darbeyi yapanlar, V. Murad'ın hastalığı dolayısıyla Sultan Abdülaziz'in hayatta kalmasının kendileri için tehlikeli olacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden Sultan Abdülaziz'i öldürtüp, intihar süsü verdiler.

Sultan Abdülaziz 1861'de, 31 yaşında Osmanlı tahtına geçti. Osmanlı Devleti, bir süredir yeni hamleler yaparak yeniden güçlenmeye çalışıyordu. Sultan Abdülaziz'in ağabeyi Sultan Abdülmecid, 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilân ederek Osmanlı Devleti için modernleşme ve güçlenme yolunu açmıştı. Tanzimat döneminde devlette birçok yeni reform yapılmıştı. Ama diğer yandan, 1854'te başlayan dış borçlanma, devlet için büyük bir tehlike hâline gelmişti.

İşte Sultan Abdülaziz 1861'de padişah olduğunda, herkes kendisinden çok şey bekliyor, özellikle de ülkeyi dış borçlanmanın getirdiği bataklıktan kurtarması isteniyordu. Sultan Abdülaziz bu amaçla birçok icraatta bulundu. Bu dönemde, dünyadaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak, yelkenli gemilerin yerini buharlı ve zırhlı savaş gemileri almaya başlamıştı. Sultan Abdülaziz bu fırsatı değerlendirip güçlü bir donanma oluşturdu. Döneminde Osmanlı Devleti İngiltere'den sonra dünyanın ikinci büyük donanmasına sahip oldu.

Abdülaziz, padişahlığı döneminde, Avrupa'daki gelişmeleri bizzat görmek amacıyla bir Avrupa seyahati de yaptı. 1867'deki seyahatte

padişah, Paris, Londra, Viyana gibi önemli Avrupa başkentlerini dolaştı. Avrupalılar ilk defa bir Osmanlı padişahı görmenin heyecanı içinde Sultan Abdülaziz'e büyük ilgi gösterdiler. Avrupa gazeteleri günlerce seyahatten söz etti. Abdülaziz seyahat dönüşü gördüklerini kendi ülkesinde uygulamak için çabaladı. Rumeli'de büyük çaplı demiryolları yatırımına girişti. İstanbul'dan başlayıp Bağdat'a kadar gidecek demiryolu hattının hazırlıklarını başlattı. Hükümdarlığı zamanında metro ve tramvay ilk defa Türkiye'ye geldi. Demiryolları yatırımlarıyla ülke ekonomisinin kalkındırılması amaçlanıyordu. Eğitim alanında Mekteb-i Sultani, yani Galatasaray Lisesi 1868'de açıldı. 1869'da Maarif-i Umumiye nizamnamesi yayınlanarak eğitimin ülke genelinde yaygınlaştırılmasına girişildi.

Sultan Abdülaziz icraatını yaparken, iki önemli devlet adamı, Âli ve Fuad Paşalar her bakımdan padişaha yardımcı oldular. Bir konuda başarılı olunamamıştı. Ülkenin dış borçları ödenemez hâle gelmişti. 1868'de Fuad Paşa'nın 1871'de ise Âli Paşa'nın ölümünden sonra Sultan Abdülaziz en önemli destekçilerinden mahrum kaldı. Yeni sadrazam Mahmud Nedim Paşa, seleflerinin boşluğunu doldurabilecek kabiliyette değildi.

1871'den sonra Sultan Abdülaziz için işler kötüye gitmeye başladı. Devlet adamları arasında Abdülaziz aleyhtarları çoğalmıştı.

Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Adalet Nâzırı Midhat Paşa ve Şeyhülilâm Hayrullah Efendi'den oluşan dörtlü, Sultan Abdülaziz düşmanlığında ittifak hâlindeydi. Erkân-ı Erbaa ismi verilen bu dört kişi aynı hükümette görev yapmaya başlamış ve Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için yoğun bir faaliyet içine girmişlerdi. Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed Paşa ile Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa da cuntaya dâhildiler. Bunlardan özellikle Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'e karşı intikam hırsıyla doluydu. Isparta'ya sürülmesinin intikamını almak istiyordu. Sultan Abdülaziz'e bağlı komutanları İstanbul'dan uzaklaştırdı. Padişahın tahttan indirilmesi ile ilgili planını diğer komutanlara ve hükümet üyelerine kabul ettirdi. Ordunun yönetimi elinde olduğu için, 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz'in bulunduğu Dolmabahçe Sarayı'nı karadan ve denizden kuşattı. Topkapı Sarayı'ndaki Veliaht Murad Efendi'yi kendi arabasıyla, Mütercim Rüştü

Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi ve Midhat Paşa'nın beklediği Beyazıt'taki Serasker Kapısı'na götürdü.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonraki birkaç gün kendisi için tam anlamıyla bir felaket oldu. Önce ailesi ile birlikte Topkapı Sarayı'na gönderilip orada yaşamaya zorlandı. Topkapı Sarayı eski sultana, Osmanlı padişahlarından bazılarının maruz kaldıkları kanlı akıbetleri hatırlatıyordu. Asrın başlarında III. Selim ve IV. Mustafa sarayda feci surette öldürülmüşlerdi. İşin garip tarafı, III. Selim'in öldürüldüğü daire şimdi Sultan Abdülaziz'e tahsis edilmişti.

Gururlu ve hisli bir kişi olan Sultan Abdülaziz, Topkapı Sarayı'na ihtilalciler tarafından öldürülmek için getirildiğine inanıyordu. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın kendisine karşı beslediği korkunç kin inancını daha da pekiştiriyordu. Öldürülme korkusunu bir türlü üzerinden atamıyordu. Annesi Pertevniyal Valide Sultan'a, ümitsizlik ve hiddet içinde "beni Sultan Selim gibi burada bitirmek isterler. Bundan sonra benim hayatımfitne sebebidir. Bana bir parça zehir bulamaz mısınız?' diyordu. Diğer taraftan, Topkapı Sarayı'ndan uzaklaşabilirse kendisine musallat olan ölüm korkusundan da kurtulabileceğini düşünüyordu. Bu amaçla V. Murad'a bir mektup yazarak Topkapı Sarayı'ndan başka bir yere naklini istedi. Sultan Abdülaziz, V. Murad'ın emriyle 2 Haziran 1876 Cuma günü Ortaköy'deki Feriye Sarayı'na nakledildi.

Sultan Abdülaziz, Feriye Sarayı'nda da ölüm korkusundan kurtulamadı. Sarayın hemen karşısındaki sahilde, Kuzguncuk'ta Hüseyin Avni Paşa'nın yalısı bulunuyordu. Hüseyin Avni Paşa'yı düşünmek ölümü hatırlamakla eş anlamlı idi. Abdülaziz'in Feriye Sarayı'ndaki karşılanışı da korkularını artırmıştı. Devrik padişah sarayın bahçesine geldiğinde nöbetçi asker süngüsünü sultanın karnına doğru tutmuştu. Bu duruma son derece sinirlenen Abdülaziz, "Galiba beni tanımıyorsun' dediğinde, asker "Tanıyorum ama ne yapayım emir böyledir' diye cevap vermişti.

Morali iyice bozulan Sultan Abdülaziz sarayın merdivenlerinden çıkarak odasına gitmişti. Ertesi Cumartesi günü valide sultan, oğlunun odasına uğradı. Abdülaziz pencereden sarayın bahçesine bakıyordu. Bahçede bulunan iki subay Abdülaziz'in baktığını gördükleri hâlde son derece laubali tavırlarla bir takım hareketler yapıyorlardı. Bu durum Abdülaziz'in moralini iyice bozmuş, kendisine bir kötülük yapılacağına tam anlamıyla kanaat getirmişti. Düşüncelerini annesi ile paylaştı. Annesi

sultana moral vermek için “Ne merak ediyorsun, azil erkekler içindir, biz de elbette bir surette geçiniriz’ dedi. Sultan Abdülaziz teselli bulacak gibi değildi. “İki padişah bir memlekette olur mu? Beni tahtımdan indirmeleri elbette öldürmek içindir’ diye annesine cevap verdi. Aslında valide sultan da oğlunun öldürülmesinden endişe ediyordu. Fakat yine de “Tanzimat’ın ilânından sonra böyle olaylar artık meydana gelmiyor. Merak edilecek bir şey yoktur. Allah’a tevekkül edin’ diyerek oğlunu teselli etti. Abdülaziz kızgın bir şekilde “ Ne olacağını yakında görürsün’ dedi.

Bundan sonra Pertevniyal Valide Sultan kendi odasına geçti. Gerginlik sultanın annesinin de sinirlerini altüst etmişti. Odasında iken fenalık geçirip bayıldı. Olayı duyan Sultan Abdülaziz annesini öldü zannetti. Daha sonra valide sultan ayıldı ve oğlunun odasına gitti. Sarayın bahçesinin askerle kaynadığı bu sıralarda oda kapısında duran iki adam “Şimdi mi girelim, yoksa sonra mı girelim” diye birbirleriyle konuşmakta idiler. Valide sultan olacakları görür gibi olmuştu. Eski padişahı öldürmenin hazırlıkları yapılıyordu. Fakat oğluna bir şey söyleyemedi.

Cumartesi günü Pertevniyal Valide Sultan saat dörde kadar oğlunun yanından ayrılmadı. Daha sonra kendi odasına gitti. İşte ne olduysa o gece oldu. Ertesi gün, yani 4 Haziran Pazar sabahı, Sultan Abdülaziz’in odasına gelenler eski padişahı bilekleri kesilmiş olduğu hâlde kanlar içinde yerde buldular. Bir anda çığlıklar yükseldi. Saray halkı bağırıp çağırarak ağlamaya başladı. Saray halkı dışında, olay yerine ilk gelen kişilerden biri de ilginç bir şekilde Hüseyin Avni Paşa idi. Paşa, sarayın tam karşısında bulunan yalısında adeta bu anı beklemişti. Nitekim çığlıkları duyar duymaz beş çifteli kayığına atladığı gibi saraya gelip duruma el koyarak, etrafa emirler yağdırmaya başlamıştı. Kadınları susturan Hüseyin Avni Paşa, sonra da cenazenin sarayın yanındaki karakola taşınmasını emretti.

Karakolda cereyan eden gelişmeler de ilginçti. Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz’in cesedini erlere mahsus yataklardan birinin üzerine koydurup, pencereden kopardığı bir perde ile de üstünü örttürdü. Bundan sonra devlet adamlarına ve doktorlara haber gönderdi. Çağrılan 19 doktor, karakolda bulunan Sultan Abdülaziz’in cesedini muayene etti. Fakat bu muayene biraz garip bir şekilde cereyan etmişti. Doktorlar vücudun her tarafına bakmak istediklerinde Hüseyin Avni Paşa doktorlara engel olarak, “Bu cenaze Ahmed Ağa, Mehmed Ağa değildir,

bir padişahtır. Her tarafnı açtırıp size gösteremem” diyerek genel bir muayene yapılmasının önüne geçmişti. Dolayısıyla, doktorlar sadece Abdülaziz’in kesik bileklerine bakarak rapor hazırladılar.

Doktorların raporuna göre, Sultan Abdülaziz bilek damarlarını kesmek suretiyle intihar etmişti. Zaten doktorlar muayeneye başlamadan önce kendilerine olayın intihar olduğu ve ne şekilde cereyan ettiği hakkında bilgi verilmişti. Sultan Abdülaziz’in hizmetinde bulunan kişilerden Fahri Bey’in anlattığına göre, intihar güya şu şekilde olmuştu: “Sultan Abdülaziz Pazar sabahı annesinden sakalını düzeltmek için bir makas ve bir ayna istemiş, sonra herkesi odasından çıkartarak yalnız kalmış, bu esnada makas ile bileklerinin damarlarını keserek intihar etmişti. Bir müddet sonra cariyeler odanın kapısını vurdukları hâlde içeriden cevap alamayınca valide sultanın emriyle kapı kırılmış ve odaya girenler Abdülaziz’i kanlar içinde, bir hasır üzerine uzanmış bir hâlde bulmuşlardı. Yanında damarlarını kestiği makas duruyordu”.

Sultan Abdülaziz’in sadece kollarını muayene edebilen 19 doktor Fahri Bey’in anlattıklarına dayanarak hadisenin intihar olduğuna karar vererek raporu imzalamışlardı. Daha sonra sultanın cesedi Topkapı Sarayı’na nakledilip yıkandıktan sonra alelacele Sultan Mahmud Türbesi’ne defnedildi.

Olay gerçekten intihar mıydı? Her ne kadar resmi makamlar ve doktorlar Sultan Abdülaziz’in intihar ettiğini açıklamışlarsa da, açıklama kimse tarafından inandırıcı bulunmamıştı. Herkes olayın bir cinayet olduğu kanaatinde idi. Daha birkaç gün önce bir darbe yapılmıştı. Darbeciler bir anda ülkenin kaderine hâkim oldukları gibi, istedikleri kararı alacak ve istedikleri icraatı yapacak konumda idiler. Dolayısıyla, ihtilalin klasik mantığı işlemiş, darbeyi yapanlar, tahttan indirdikleri padişahı, ileriki günlerde kendileri için tehlike arz etmemesi bakımından ortadan kaldırmayı tercih etmişlerdi.

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra Dolmabahçe Sarayı’nda bir yağma hadisesi de meydana gelmişti. Bir yağma da ölümünden Feriye Sarayı’nda yaşandı. Bu yağma sırasında iş o derece ileri gitmişti ki, Pertevniyal Valide Sultan’ın kulağındaki küpeler ve parmağındaki yüzük bile zorla alınmış, zavallı kadın baygın bir hâlde karakol meydanına bırakılmıştı.

Sultan Abdülaziz’in ölümü halk arasında büyük üzüntü yarattı. Daha önce sultana kızanlar bile şimdi acıyorlardı. Padişah hakkında mersiyeler yazıldı, türküler yakıldı.

Seni tahttan indirdiler Üç çifteye bindirdiler Topkapı’ya gönderdiler Uyan Sultan Aziz uyan Kan ağlıyor bütün cihan

Türküsü herkesin ortak üzüntüsünü dile getirecek şekilde nesillerce söylenip durdu.

Çerkes Hasan olayından sonra Sultan Abdülaziz’in öldürüldüğü veya intihar ettiği konusundaki tartışmalar bir süre kesildi. Aradan beş yıl geçtikten sonra Maliye Nâzırı Mahmud Celaleddin Paşa, Sultan II. Abdülhamid’e bir tezkere göndererek Abdülaziz’in katledilmiş olduğunu ileri sürdü. İddiasını o dönemde sarayda görevli olan Pervin Felek adlı kadının ifadesine dayandırıyordu. Bunun üzerine II. Abdülhamid’in emri ile olayın araştırılmasına başlandı. Yıldız Sarayı’nda bir mahkeme kuruldu. Mahkemede sanık konumunda bulunan kişiler şunlardı: V. Murad’ın annesi Şevkefza Sultan, Sultan Abdülaziz dönemi saray görevlilerinden Arzuniyaz Kalfa, eski sadrazamlardan Mütercim Rüştü ve Midhat paşalar, eski Tophane Müşiri Damat Mahmud Celaleddin Paşa, Sultan Murad’ın eniştesi Damat Nuri Paşa, Sultan Abdülaziz’in yardımcılarından Fahri Bey, Namıkpaşazade Ali Bey, Albay İzzet Bey, Binbaşı Necip Bey, Yozgatlı Pehlivan Mustafa, Cezayirli Mustafa Pehlivan, Boyabatlı Hacı Mehmed Ağa.

Bunlar arasında Pehlivan Mustafa, Cezayirli Mustafa ve Hacı Mehmed Sultan Abdülaziz’i öldürmekten suçluydular. Diğerleri ise cinayete azmettirmek veya yardımcı olmak gibi suçlarla itham ediliyorlardı. Cinayetin baş sorumlusu olarak görülen Hüseyin Avni Paşa daha önce öldürüldüğü için sanıklar arasında yer almıyordu. Sultan Murad’ın annesi mahkemeye getirilmemiş, Manisa’da bulunan Mütercim Rüştü Paşa ise hasta olduğu için İstanbul’a gelemeyerek İzmir’de ifade vermişti. Diğer sanıklar, mahkeme huzuruna çıkarak savunmalarını yaptılar.

Sorgulama sürdükçe, bir yandan da Sultan Abdülaziz’in ölümündeki bilinmeyenler açığa çıkıyordu. Tahttan indirilme olayından sonra, darbecilerin oluşturdukları cunta ülkenin kaderine hâkim olmuştu. Padişah V. Murad rahatsız olduğundan cunta istediği her kararı alabiliyordu. Sultan Abdülaziz’in öldürülmesi V. Murad’ın annesi Şevkefza Sultan ile cuntacılar arasında kararlaştırılmıştı.

Bu amaçla, yeni padişahın emektar adamlarından Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa ve Boyabatlı Hacı Mehmed Pehlivan yüzer lira gibi son derece yüksek ücretlerle, güya Abdülaziz'i korumakla görevlendirilmişlerdi. Bu arada Abdülaziz'in özel hizmetini görmek için sadece Fahri Bey bırakılmış, diğer görevliler saraydan uzaklaştırılmışlardı. Fahri Bey de cuntanın adamı idi. Ayrıca, Binbaşı İzzet ve Necip, Kolağası Ali beyler önceden elde edilmişlerdi. Cinayeti işlemekle görevlendirilen pehlivanlar Cumartesi'yi Pazar'a bağlayan geceyi karakolda geçirdikten sonra sabaha karşı Fahri Bey tarafından Feriye Sarayı'na alınmışlardı. Saraya girerken Fahri Bey, Yozgatlı Mustafa Pehlivan'a beyaz saplı keskin bir çakı vermiş, karakol subaylarından Ali ve Necip beyler de beraber gelmişlerdi. Reyhan ve Rakım isminde iki harem ağası da etrafı kolluyordu.

Katiller odaya girince Fahri Bey, Sultan Abdülaziz'in şaşırmasından istifade ederek üzerine atılmış ve kollarını arkadan tutmuştu. Cezayirli Mustafa ve Boyabatlı Mehmed de Sultan Abdülaziz'in dizlerine oturmuşlardı. Bu sırada Yozgatlı Mustafa Pehlivan elindeki çakıyla padişahın ilk önce sol kolunu, daha sonra da sağ kolunun damarlarını kesmişti. İçeride cinayet işlenirken Necip ve Ali beyler de oda kapısını tutuyorlardı. İşlerini bitiren katiller kapıdan çıktılar. Cezayirli Mustafa Pehlivan pencereden kaçmıştı. Bir süre sonra odaya gelen cariyeler, saraylılar ve Pertevniyal Valide Sultan feryada başladıklarında, padişah henüz sağ olmakla beraber konuşacak durumda değildi.

Bundan sonra Hüseyin Avni Paşa derhal saraya gelmişti. Olay sırasında sadrazam olan Mütercim Rüştü Paşa'nın ifadesine göre, Sultan Abdülaziz Hüseyin Avni Paşa tarafından karakola getirildiğinde henüz ölmemişti. Hatta doktorlar geldiğinde bile Abdülaziz hayat belirtileri gösteriyordu. Fakat Hüseyin Avni Paşa'dan korkan doktorlar bileklerden akan kanı durdurmaya ve tedaviye yönelik herhangi bir şey yapamamışlardı. Abdülaziz'in o şekilde ne kadar can çekiştiği bilinmese de, karakolda yatırıldığı yatağın üzerinde gözlerini Avni Paşa'ya dikerek vefat ettiği anlaşılıyordu.

Sultan Abdülaziz'in cesedini yıkayan imamların ifadeleri de padişahın bir cinayete kurban gittiğini gösteriyordu. Sultanahmet Camii İmamı Ömer Efendi yıkama sırasında Abdülaziz'in sadece kollarından değil kalbinin üzerinden de kan aktığını söylemişti. Ayrıca, cesedin de henüz

soğumadığını ifade etmişti. Sürekli kan aktığından ceset iki defa yıkandığı hâlde gusül tamamlanamamıştı. Bu sebeple kanı durdurmak için kolları bez ile bağlanıp abdest aldırılmıştı. Yıkama hizmetinde bulunan diğerlerinin ifadelerine göre de cesedin sol memesindeki morluktan başka iki dişi kırık ve sakalının sol tarafı yoluk idi.

Bütün ifadeler alındıktan sonra mahkeme, 29 Haziran 1881'de sanıkları suçlu buldu. Buna göre cinayeti işleyen Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa ve Boyabatlı Hacı Mehmed pehlivanlar ceza kanununun 170. maddesine göre idama, fiilen iştirak ettikleri anlaşılan Midhat, Mütercim Rüşdü, Mahmud ve Nuri paşalarla Ali ve Necib beyler ceza kanununun 45. ve 170. maddelerine göre yine idama, Seyyid ve İzzet beyler 175. maddeye göre onar sene küreğe mahkûm edildiler. Midhat Paşa kararı temyiz mahkemesine götürdü. Fakat temyiz mahkemesi de cezaları onayladı.

Bundan sonra II. Abdülhamid, Yıldız Saray'ında devlet adamlarından oluşan 25 kişilik bir heyet topladı. Burada idam cezalarının uygulanıp uygulanmaması konusu tartışıldı. Katılanlardan 15 kişi idamların yerine getirilmesini, 10 kişi ise cezaların hafifletilmesini istedi. İdamların onaylanmasını isteyenler arasında Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa da vardı. Paşa kararın uygulanmasının hukukun gereği olduğunu söylemiş, aynı zamanda, ibret olması açısından da idamların yerine getirilmesini istemişti. Ancak son karar merci olan II. Abdülhamid bambaşka bir hükme vardı. Bütün idamları müebbet küreğe çevirdi ve mahkûmların cezalarını Taif'te çekmelerine karar verdi. 28 Temmuz 1881'de, başta Midhat Paşa olmak üzere, kürek mahkûmları İzzeddin Sultan Vapuru'yla Taif'e gönderildiler.

4 Vahdettin Engin'in 27 Ekim 2004 tarihli Hürriyet Tarih'te "Padişahı bir güzel kestiler, sonra da "Aaaa, intihar etmiş" deyip gözyaşlarıyla defnettiler" başlığıyla yayınlanan bu yazısı, yazarının müsadesiyle bazı ufak düzeltmelerle buraya alınmıştır.

SERASKER HÜSEYİN AVNİ PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

"Serasker davranma yakarım"

Serasker Hüseyin Avni Paşa, herkes tarafından Abdülaziz'in ölümünün başlıca sorumlusu kabul ediliyordu. Paşa aynı zamanda tek adam gibi hareket ediyor, diğer devlet adamlarını parmağında oynatıyordu. Darbenin gerekçesi olarak gösterilen Meşrutiyet'in ilânı konusunda da hiç acele etmiyordu. Sultan Abdülaziz'in şüpheli ölümü hakkında İstanbul sokaklarında binlerce fısıltı dolaşıyor ve tüm bunlar kamuoyunun vicdanını yaralıyordu.

Bu ortamda Çerkes Hasan Vak'ası meydana geldi. Kolağası Çerkes Hasan Bey, Abdülaziz'in üçüncü eşinin kardeşi olup padişahın başına gelenleri kesinlikle hazmedememişti. Ayrıca Hasan Bey'in kız kardeşi Neş'erek, Dolmabahçe Sarayı'ndan Fer'iye Sarayı'na götürülürken hakarete uğramış ve bir subay tarafından zorla şal çarşafı açılmıştı. Bu hakaretlerden sonra birkaç gün içinde kız kardeşinin vefat etmesi bardağı taşıran son damla olmuştu.

Çerkes Hasan Bey, bu yüzden 16 Haziran 1876'da silahlarını ve kamalarını alarak, bu işlerden mesul tuttuğu Hüseyin Avni Paşa'yı öldürmek niyetiyle yola çıktı. Önce paşanın Üsküdar'daki konağına gitti. Fakat Hüseyin Avni Paşa'nın, Midhat Paşa'nın Beyazıt Soğanağa Mahallesi'ndeki konağında yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında olduğunu öğrendi. Beyazıt'a geri dönen Hasan Bey, Midhat Paşa'nın konağına baskın yapmayı kafasına koymuştu. Toplantıda Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Bahriye Nazırı

Kayserili Ahmed Paşa, Hariciye Nazırı Raşid Paşa, Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa ve Şurayı Devlet Reisi Midhat Paşa gibi hükümetin çok önemli simaları bulunuyordu.

Akşam saat on civarında konağa gelen Çerkes Hasan Bey kapıda bekleyen görevlilere "Bağdat'a tayinim çıktı, Seraskeri ziyaret edip eteğini öpmeye geldim"' demişti. Konağın kapısında görevli ağalar, nâzırların toplantı hâlinde olduğunu, bu yüzden de Hüseyin Avni Paşa'yı göremeyeceğini söylediler. Ancak Çerkes Hasan Bey konağın üst katında "Meclis-i Vükelâ"nın toplantı hâlinde bulunduğu salona, merdivenlerin boş olmasından yararlanarak bir hamlede daldı. Salona girince ilk sözü "Serasker davranma yakarım" oldu. Çerkes Hasan Bey böylece hedefinin kim olduğunu belirtmişti. Hasan Bey'in ilk kurşunları Hüseyin Avni Paşa'ya isabet etti. Daha sonra çıkan kargaşada elindeki tabanca ve kamalarla kendisine müdahale etmek isteyenlerle mücadele etti.

Arkasına geçerek kollarını tutan Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed Paşa'nın parmaklarını kaması ile kesti. Yaralarından dolayı Çerkes Hasan'ı bırakmak zorunda kalan Ahmed Paşa kendisini başka bir odaya zor attı. Çerkes Hasan da bundan istifade ederek zaten yaralanan ve son nefesini vermek üzere olan Hüseyin Avni Paşa'yı kama darbeleri ile delik deşik etti. Daha sonra da kendisine engel olmak isteyen Hariciye Nâzırı Raşid Paşa ile konak ağalarından Ahmed Ağa'yı, Yaver Şükrü Bey'i ve bir askeri de vurarak öldürdü. Salonda bulunan diğer paşalar yandaki odalara kaçtılar. Boğuşma sırasında konağın perdelerini ateşe veren ve mumları söndüren Çerkes Hasan olaya müdahale eden askerlerin süngüleri ile birkaç yerinden yaralandıktan sonra yakalanabildi.

Yakalandıktan sonra seraskerliğe götürülen Çerkes Hasan Bey yaralarına bakan doktora, "Beni ya asacaklar veya kurşuna dizecekler. Boş yere yaralarıma bakmayın" dedi. Başkanlığını süvari yarbayı Cemil Bey'in, üyeliklerini de Yüzbaşı Adil Bey, Sorgu Yargıcı İsmail Bey ile İsmet Efendi ve Şefik Efendi'nin yaptığı divân-ı harp mahkemesinde yargılanan Hasan Bey'in rütbesinin kaldırılarak asılmasına karar verildi. 17 Haziran 1876'da Beyazıt Meydanı'nda bir dut ağacına asılarak idam edildi. Çerkes Hasan asılmadan önce "Sultan Abdülaziz'in katili Hüseyin Avni Paşa'dır" diye bağırmıştı. Cesedi ibret olsun diye iki gün halka gösterildi. Daha sonra da cenazesi Edirnekapı Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Çerkes Hasan’ın baskını Sultan Abdülaziz’e karşı sevgi duyan halk arasında takdirle karşılanmıştı. Halkın gözünde Hasan Bey, Sultan Abdülaziz’in öcünü alan bir kahraman oldu. Çerkes Hasan için birçok ağıt yakıldı, birçok mersiyeler yazıldı. Ahmed Hayret Dağıstanî tarafından, baskında ölenlerle birlikte Çerkes Hasan vak’asını anlatan ve yirmi yedi dörtlükten oluşan “Şehid Olan Zevât-ı Kiramların Destanı” adında bir destan yazıldı. II. Abdülhamid tahta geçince, Çerkes Hasan’ın Edirnekapı’daki mezarını yaptırdı. Mezarın üstüne “Genç Yaşta Velinimeti Uğrunda Fedâyı Can Eden Çerkes Hasan Bey” yazdırdı.

OTUZBİR MART

“Tahttan indirme uğursuzluk getirir”

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilânı Osmanlı ülkesinde coşku ile karşılanmıştı. Meşrutiyet’in ilânında etkin bir rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti imparatorluğun en önemli siyasi gücü oldu. Ancak başlangıçta iktidara hâkim değildi. Meşrutiyet taraftarlarının bir kısmı İttihatçılara muhalifti.

Avrupa’nın büyük bir savaşa doğru sürüklendiği bu dönemde İttihat ve Terakki liderleri imparatorluğun çöküşünü önleyebileceklerini zannediyorlardı. Ama olaylar aksi yönde gelişti. Meşrutiyet’in ilânından hemen sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti. Ardından Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek’i topraklarına kattığını açıkladı. Girit Meclisi de Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılarak Yunanistan’a bağlanma kararı aldı. O dönemin karmaşa ortamı içinde muhalefet de siyasi partiler oluşturunca taraflar arasındaki sürtüşmeler artmıştı.

Bu arada yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti mecliste ezici bir çoğunluk kazandı. Cemiyet artık devlet işlerine el atmaya başlamıştı. Cemiyet’in bu tutumu Sadrazam Kâmil Paşa’yı endişelendiriyordu. 13 Şubat 1909’da Kamil Paşa meclisten aldığı güvensizlik oyu üzerine istifa etti. Sadarete Hüseyin Hilmi Paşa getirildi.

Bundan sonra iktidar muhalefet ilişkileri iyice sertleşti. İttihat ve Terakki, devlet kadrolarında tasfiye yapmaya başladı. Abdülhamid döneminde ikbal kapısında olan birçok kişi memuriyetten çıkarıldı. Mağdurlar Fedakârân-ı Millet Cemiyeti çatısı altında toplandılar. İşten çıkarılanların yerine İttihatçıların adamlarının getirilmesi ise kayırmacılık

yapıldığı dedikodularıyla karşılandı. Netice olarak Meşrutiyet gayrimemnunlarının çoğalmasında ve İttihat ve Terakki muhaliflerinin ortaya çıkışında, bu tasfiye hareketinin belirleyici bir tesiri oldu.

II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a dönerek Mevlanzâde Rıfat'ın yayınladığı "Serbestî" gazetesinin başına geçen Hasan Fehmi, yazılarında İttihat ve Terakki'yi sert bir dille eleştiriyordu. İttihatçılar, Hasan Fehmi'yi susturmak için gazeteye tehdit mektupları gönderdiler. Ancak Hasan Fehmi yazılarına devam edince 6 Nisan 1909 akşamı Galata Köprüsü üzerinde vuruldu. 8 Nisan günü çıkan gazeteler İttihatçılar'a ateş püskürüyordu. Hasan Fehmi Bey'in başyazarlığını yaptığı Serbestî Gazetesi "basın özgürlüğünün ilk kurbanı Hasan Fehmi Bey'in ruhuna fatiha" başlığıyla çıkmıştı.

İttihat ve Terakki'nin muhaliflerinden İkdam Gazetesi Başyazarı Ali Kemal Bey, Mekteb-i Mülkiye'de, yani Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyasi tarih dersleri de veriyordu. O gün derse gecikmiş, öğrenciler de hocalarının geç kalmasından dolayı meraklanmışlardı. Ali Kemal, derse gelince kürsüye çıkmış, cebinden çıkardığı bir mendille terini silip, mendili tekrar cebine koyduktan sonra bezgin bir ses tonuyla konuşmaya başlamıştı:

"Maalesef, evet maalesef bugün ders veremeyeceğim. Çok müteessir ve çok muzdaribim. Serbestî Gazetesi başyazarı arkadaşım Hasan Fehmi'nin şehid olmasının bende yarattığı üzüntü görev yapma imkânı bırakmadı. O atılan kurşun söz hürriyetine, fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine atılmış bir kurşundur".

Hocanın konuşmasından tahrik olan öğrenciler bağırıp çağırırken Ali Kemal sınıftan çıkıp gitmişti. Darülfünun talebeleri, yani dönemin üniversite öğrencileri okulun bahçesine çıkıp, hükümet aleyhtarı sloganlar atmaya başladılar. Öğrenciler, bağırıp çağırarak Bâbıâli'ye, yani bugünkü vilayet binasına yürüdüler. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, öğrencilerin isteği üzerine bizzat dışarı çıkarak "Katiller bulunacaktır" diyerek gençleri sakinleştirmeye çalıştı. Ancak kalabalık daha sonra Meclis-i Mebusan'a gidip, Meclis Başkanı Ahmed Rıza'dan katillerin bulunmasını istedi. Ahmed Rıza Bey'le öğrenciler arasında katillerin bulunmasında meclisin etkisinin olup olamayacağı konusunda bir tartışma yaşandı. Bu sırada kalabalığı güvenlik güçlerinin çevirmeye başlaması üzerine öğrenciler dağıldı.

Cenazenin kaldırılacağı gün muazzam bir kalabalık vardı. Onbinlerce kişi cenazeye katılmıştı. Üniversite örencileri, subaylar, dervişler büyük bir heyecan içinde Hasan Fehmi Bey'in cenazesini kaldırmaya gelmişlerdi. Binlerce kişilik insan selinin parmakları ucunda, kırmızı atlastan yapılmış bir Türk bayrağına sarılmış olan tabut Sirkeci'deki Büyük Postane'nin önünden geçerek Cağaloğlu'ndan II. Mahmud Türbesi'ne götürüp, cenaze buraya defnedildi.

Cenaze töreni İttihatçı muhaliflerinin bir gövde gösterisi olmuştu. İttihatçılara karşı duyulan huzursuzluk cenazeyle iyice artmıştı. Bütün bunların neticesinde Rumi 31 Mart 1325/Miladi 13 Nisan 1909'da "31 Mart Olayı" olarak bilinen isyan hadisesi meydana geldi. 31 Mart Vak'ası, daha sonraki farklı isimlendirilmelere rağmen, esas itibariyle siyasî ve askerî bir isyandır. Zira bu tarihlerde özellikle alaylılar ordudan uzaklaştırılmıştı. Bunlar bilhassa İstanbul'da toplanarak gayrimemnunlar zümresinin en kuvvetli takımını teşkil ediyorlardı. Alaylıların büyük ölçüde ordudan ayrılmasıyla erlerle mektepli zabitler arasındaki anlaşma ve sulh zemini, ister istemez çok daralıyor, büyük ölçüde ortadan kalkıyordu.

Selanik'ten İstanbul'a Meşrutiyet'in muhafızı olarak getirilmiş olan Avcı taburu erleri, subaylarını hapsederek 12/13 Nisan gecesi ayaklandılar. İsyan eden askerler Sultanahmet Meydanı'nda toplandılar. Sayıları üç bini bulan asiler Mebusan Meclisi önüne gelerek Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa'nın azledilmesini, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey ile Talat, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Bahaddin Şakir Beyler gibi önde gelen İttihatçıların sınır dışı edilmesini istediler. Ayrıca İttihat ve Terakki tarafından açığa alınmış alaylı subayların görevlerine iadesini talep ettiler. Görünürde ayaklanmayı başlatan ve yürütenler avcı taburlarına mensup çavuşlar ve erlerle, onlara sadık bazı sarıklı öğrenciler gibiydi. Bununla beraber, onların arkasında Ahrar Fırkası'na mensup politikacılar, hatta bazı milletvekilleri, Prens Sabahattin Bey takımı, İttihad-ı Muhammedî Fırkası, bazı gazeteler ve yazarlar yer almaktaydı. Bütün bu kuruluşları bir araya getiren tek neden İttihat ve Terakki'ye olan düşmanlıkları idi.

İsyanın devamı süresince Ayasofya ve Meclis-i Mebusan çevresi asilerin merkezi hâline gelmişti. Bir süre sonra asiler etrafa tecavüze başladılar. Bu arada, Meclis'e gelmekte olan Adliye Nâzırı Nazım Paşa,

Ahmet Rıza Bey zannedilerek, Lazkiye Mebusu Şekip Arslan Bey de Hüseyin Cahit'e benzetilerek öldürüldü. Gelişen olaylar üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenleri çeşitli yerlere gizlendiler. Askerin isyanını yatıştırmak üzere Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, Ders Vekili Halis Efendi ve Şerif Mehmed Sadık Paşa Sultanahmet Meydanı'na gittiler. Bu arada devam eden karışıklık sırasında Şerif Sadık Paşa da öldürüldü.

Sultanahmet'teki ayaklanmaları bastırma görevi Hassa Ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'ya düşüyordu. Paşa, Harbiye Nezareti'ndeki birliklerini çoğaltıp onların asilerin kışkırtmalarına kapılmalarını önlemeye çabalarken, hükümetin umudu şeyhülislâmda idi. Paşa, köprülerin başına makineli tüfek birlikleri göndererek hükümetten ve Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey'den saldırı emri bekledi. Fakat Meclis kan dökülmesini istemiyordu.

İstanbul'daki isyan Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezine İsmail Canbulat tarafından "Meşrutiyet mahvoldu" şeklinde bildirildi. Bunun üzerine hazırlanan Hareket Ordusu birlikleri 23-24 Nisan günlerinden itibaren İstanbul'a girmeye başladı. Hareket ordusunun duruma hâkim olmasından sonra meclisler tekrar Sultanahmet'teki parlamento binasında çalışmaya başladılar.

Meclisin 27 Nisan 1909'daki oturumunda II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine ve Veliaht Mehmet Reşad'ın padişah olmasına karar verildi. II. Abdülhamid tahttan indirilirken hazırlanan fetvada dolaylı olarak isyandan sorumlu tutulmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti onu halk nazarında suçlu göstermek ve tahttan indirme hadisesini böyle bir sebebe bağlamak istiyordu. Esas itibariyle sonraki gelişmelerden, II. Abdülhamid'in olaylarla hiçbir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmıştır.

Fetvanın müsveddesini, Elmalılı Hamdi Efendi kaleme aldı. Fetva Emini Hacı Nuri Efendi parlamentoya çağrıldı. Ancak Nuri Efendi "Tahttan indirme uğursuzluk getirir" dedi ve Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra yaşanan felaketleri hatırlatıp, hazırlanan fetva müsveddesini imzalamak istemedi.

Bunun üzerine fetva meselesi tartışılıp, fetvanın iki seçenekle yazılmasına kara verildi. Metinde hükümdara tahttan feragat teklif edilirken, azilden de bahsedilecekti. Nuri Efendi bunun üzerine fetvayı kabul etti. Fetva'yı daha sonra Şeyhülislâm Mehmed Ziyaeddin Efendi

de imzaladı. Ancak fetvanın alınmasından sonra toplanan meclis üyeleri, padişahın tahttan feragatini değil tahttan indirilmesinde ısrar ettiler. Sonunda bir Türk, bir Ermeni, bir Yahudi ve bir de Arnavut'tan oluşan meclis heyeti Yıldız Sarayı'na gitti ve II. Abdülhamid'e tahttan indirildiğini tebliğ etti. Böylece Türk tarihinin çok önemli bir dönemi kapanmıştı.

BÂBIÂLİ BASKINI[5]

"İstifa, istifa"

23 Temmuz 1908 tarihinde ilân edilen II. Meşrutiyet ile İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke kaderine hâkim bir konuma gelmişti. Her ne kadar Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde İttihat ve Terakki mensupları bütünüyle hükümetlerde yer almadılarsa da, Cemiyet geri planda etkili oluyordu.

Meşrutiyet'in ilk hükümetlerini II. Abdülhamid dönemi devlet adamlarından Said Paşa ve Kâmil Paşa kurmuşlardı. Meşrutiyet'ten sonra gizli örgüt olmaktan çıkıp siyasi parti hâline dönüşen İttihat ve Terakki'nin arası Kâmil Paşa ile hiçbir zaman iyi olmadı. İttihatçılar, ileride Bâbıâli baskını ile hükümetten düşürecekleri Kâmil Paşa'ya hiçbir zaman güvenmemişlerdi. Bu güvensizlik daha Meşrutiyet'in ilk aylarında ortaya çıkmıştı. Seçimlerin yapılıp meclisin açıldığı Aralık 1908'de, milletvekilleri önce padişahın yemin etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Fakat Sadrazam Kâmil Paşa, Abdülhamid'in daha önce, I. Meşrutiyet meclisinde yemin etmiş olduğu için tekrar yemin etmesine gerek bulunmadığını söyledi. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran İttihat ve Terakki temsilcileri konuyu sadrazamla görüşmeye gittiklerinde Kâmil Paşa, onlara, "Canım siz ne oluyorsunuz? Bu Meşrutiyeti padişahımız efendimiz lütfettiler" demişti. Kâmil Paşa'nın bu tavrı İttihatçıları büyük bir hayal kırıklığına uğrattığı gibi ona olan güvensizliklerini de arttırmıştı.

Bu güvensizlik giderek çoğalınca meclis 13 Şubat 1909 tarihinde Kâmil Paşa hükümetine 8'e karşı 198 oyla itimatsızlık oyu verdi. Aynı gün Kâmil Paşa sadrazamlıktan istifa etti. Yerine Hüseyin Hilmi Paşa

sadrazam oldu. Bu hükümette aynı zamanda ilk defa olarak bir İttihatçı, Manyasizâde Refik Bey Adalet Bakanı olarak görev aldı.

Kâmil Paşa'nın mecliste güvensizlik oyu ile düşürülüp Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadarete gelmesiyle başlayan dönemde iktidar muhalefet ilişkileri her geçen gün biraz daha sertleşen bir hava içine girdi. Bu ortamda 31 Mart ayaklanması cereyan etti. Gelişmeler sonucu, II. Abdülhamid 27 Nisan 1909'da tahttan indirildi. Yerine, padişahlığı süresince hükümet işlerine hiç karışmayacak olan V. Mehmed Reşad getirildi. Bu gelişmeyle İttihat ve Terakki ülke idaresindeki hâkim konumunu arttırdı ve giderek daha çok mensubunu hükümetlere sokmaya başladı. Nitekim Hüseyin Hilmi Paşa'dan sonra, İttihat ve Terakki'nin isteğiyle, Roma Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa Ocak 1910'da sadrazam oldu ve yeni hükümet kuruldu. Bu hükümette Talat Bey ve Cavid Bey'in yanında, Necmeddin Molla, Emrullah ve Hallaçyan efendiler de İttihatçı bakanlar olarak yer almışlardı.

1910 ve 1911 yıllarında iktidar muhalefet ilişkileri gerginliğini sürdürdüğü gibi, devletin başından gaileler de eksik olmadı. 1 Nisan 1910'da Arnavutluk'ta çıkan isyan hükümeti hayli uğraştırdı. 1911 Haziran'ında Sultan Reşad Rumeli seyahatine çıkarıldı ve bu şekilde asilerin tepkisi önlenmeye çalışıldı. 25 Eylül 1911'de, Osmanlı vilayeti Trablusgarb üzerinde öteden beri emelleri olan İtalya, Bâbıâli'ye bir nota vererek Trablusgarb ve Bingazi'nin tahliye edilip kendisine bırakılmasını istedi. Ertesi gün de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân edip Trablusgarb'a saldırdı. Sadrazam Hakkı Paşa daha önce Roma elçiliği yaptığı için İtalya'yı iyi tanıdığını zannediyor ve Trablusgarb'a kesinlikle saldırmayacağı inancında bulunuyordu. Bu gelişme onun için büyük prestij kaybına sebep oldu ve istifa etti. Eylül 1911'de Said Paşa sadrazam oldu.

II. Meşrutiyetin ilânında ordu içindeki İttihatçı subayların eylemleri büyük rol oynamıştı. İttihat ve Terakki, iktidarı döneminde orduya dayanma politikasını sürdürdü. Ordu içindeki hâkimiyetini artırabilmek için II. Abdülhamid döneminin yaşlı subaylarını görevlerinden uzaklaştırmaya başladı. Bu subaylara alaylı deniyor ve yerlerine mektepli olarak adlandırılan genç subaylar atanıyordu. Genç subayların aynı zamanda İttihatçı olmalarına da özen gösteriliyordu. Dolayısıyla kısa bir süre içinde orduda ikilik baş göstermiş, subaylar "sizden, bizden"

şeklinde ayrıma tâbi tutulmuştu. İttihat ve Terakki'nin bu politikası birçok subayı rahatsız etti. Peşpeşe gelen gaileler, Arnavutluk isyanı, Trablusgarb Harbi, İttihat ve Terakkiye olan muhalefeti had safhaya çıkardı. Ordu içindeki muhalif subaylar kendi aralarında Halâskâr Zabitan yani Kurtarıcı Subaylar grubunu oluşturdular. Said Paşa Hükümeti üzerindeki baskılar arttı. Mecliste Emanuel Karasu ve İsmail Canbulat gibi İttihatçı milletvekilleri Halâskâr Zabıtan hareketini bastırmakta gevşek davrandığı için Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'yı şiddetle eleştirdiler. Mahmud Şevket Paşa aynı zamanda, birtakım yolsuzluklara göz yumduğu şeklinde suçlamalara da maruz kaldı. Bunun üzerine paşa 7 Temmuz 1912'de istifa etti. Böylece bir Harbiye Nâzırı problemi ortaya çıktı. Sadrazam Said Paşa "Harbiye Nezaretine bir albayı getirelim, işlere ben bakarım" teklifini yaptı ise de İttihat ve Terakki'ye kabul ettiremedi.

Bu bunalım ortamında Trablusgarb Savaşı devam etmekte, Arnavutluk'ta isyan sürmekte, ordu içindeki muhalefeti oluşturan Halâskâr Zabitan grubu baskılarını gittikçe arttırmakta idi. Meclis dışındaki muhalefet de her taraftan hükümetin çekilmesini isteyen telgraflar ve mektuplar yağdırmaktaydı. Bu durum karşısında Sadrazam Said Paşa meclisten güvenoyu istedi. Meclis 4'e karşı 194 oyla Said Paşa hükümetine güvenoyu verdi. Fakat buna rağmen Said Paşa oylamanın ertesi günü, 16 Temmuz 1912'de istifa etti. Talat Bey ve Halil Bey, Said Paşa'nın evine giderek kendisini istifadan vazgeçirmek istediler. Meclisten güven alan bir sadrazamın çekilmesine gerek olmadığını söylediler. Said Paşa istifada diretti. Bilahare istifasını bildirmek üzere Sultan Reşad'ın huzuruna çıktığında padişah, ona, "Niçin istifa ettiniz? Size güvenleri vardı" diye sorunca Said Paşa şöyle cevap vermişti: "Onların bana güvenleri vardı. Ama benim onlara güvenim yoktu".

Said Paşa'nın istifasıyla İttihat ve Terakki iktidarı sona erdi. Yeni hükümet İttihatçılara muhalif olanlarca kuruldu. 22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa sadrazam oldu. Bu hükümette üç eski sadrazam vardı. Bu sebeple "Büyük Kabine" olarak adlandırıldı. Aynı zamanda, sadrazamın oğlu Mahmud Muhtar Paşa da kabinede yer aldığından hükümete "Baba-Oğul Kabinesi" de denildi. Bu hükümet İttihat ve Terakki muhaliflerinden oluşan bir koalisyon kabinesi tarzında idi.

Büyük Kabine'nin İttihat ve Terakki'nin çoğunlukta olduğu meclisle uyum içinde çalışması mümkün değildi. Muhalif Hürriyet ve İtilaf Partisi ile Prens Sabahattin taraftarları hükümeti meclisi feshetme konusunda sıkıştırmaya başladılar. Hükümet, Ayan Meclisi'nden çıkarttığı bir kararı padişaha onaylattı ve Mebusan Meclisi'ni feshettiğini ilân etti. Bundan sonra durum tersine döndü. Bu defa da İttihatçı oldukları veya onların döneminde göreve getirildikleri için yüksek dereceli memurlar, valiler, kaymakamlar değiştirilmeye başlandı. İttihatçı bakan, milletvekili ve yazarlar baskı altına alındı. Tutuklanma korkusundan birçok İttihatçı, Talat Bey'in karşı çıkmasına rağmen, yurtdışına kaçtı. Önde gelen İttihatçılardan Doktor Nazım Bey, Rahmi Bey, Cavid Bey ve Halil Bey, Fransa'ya gittiler. Talat Bey, Tokatlıyan Oteli'nde tavan arasında bir odada kaldı. Daha sonra Sahib Molla'nın Paşabahçe'deki korusu içinde küçük bir bekçi kulübesinde saklandı ve buradan partiyi ayakta tutmaya çalıştı. Aralarında Süleyman Nazif Bey, Abdullah Cevdet, İsmail Canbulat Bey'in de bulunduğu birçok İttihatçı tutuklanıp, o dönemde hapishane olarak büyük ün kazanan Bekirağa Bölüğü'ne konuldular.

İttihat ve Terakki mensuplarına bu tür baskıların yapıldığı bir sırada, 8 Ekim 1912'de Balkan Savaşı çıktı. Dört küçük Balkan ülkesi, Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ aralarında ittifak oluşturup Osmanlı Devleti'ne saldırdılar. Balkan Savaşı beklenmedik şekilde Osmanlı ordularının mağlubiyetine sahne oldu. Ordunun içine düşmüş olduğu politika bataklığı cephelerde büyük felaketlerin yaşanmasına yol açtı. Bu ortamda Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi tutunamayarak istifa etmek zorunda kaldı. Yeni kabineyi 29 Ekim 1912'de, öteden beri İttihat ve Terakki ile yıldızı barışmayan Kâmil Paşa kurdu. Kâmil Paşa hükümeti zamanında da Balkan Savaşı'nın kötü gidişatı devam etti. Bulgar orduları Çatalca önlerine kadar geldi. Makedonya elden çıktı. Selanik Yunanlıların eline geçti. Bulgar kuşatması altındaki Edirne'de Şükrü Paşa olağanüstü bir direniş mücadelesi verirken, büyük devletler Osmanlı Devleti'ne verdikleri bir nota ile Edirne'nin Bulgaristan'a terkini istediler. Konuyu görüşecek olan Kâmil Paşa hükümeti dağınık bir vaziyette bulunuyordu. Bakanların bazıları birbirleri ile kanlı bıçaklı idiler. Dahiliye Nâzırı Reşid Bey, Harbiye Nâzırı Nazım Paşa ile hiç geçinemiyor, özellikle de Hariciye Nâzırı Gabriyel Noradunkyan'dan nefret ediyordu. Reşid Bey, Noradunkyan için, "bir gün o sinir herif

kolundan tutup dışarı atacağız' diyordu. Evkaf Nâzırı Ziya Paşa da sadrazamın ciddiyetsizliğinden şikâyetçi idi. Bu arada şeyhülislâm da Arif Hikmet Paşa'dan hiç hoşlanmazdı. Şeyhülislâm onun hakkında şöyle şikâyette bulunuyordu: "O babası Abdurrahman Paşa'nın zamanında bize neler yapmazdı. Babasını doldurur doldurur üzerimize saldırtırdı". İşte her bir üyenin ayrı telden çaldığı Kâmil Paşa hükümeti 20 Ocak 1913'te Ayan Meclisi üyeleri ile ileri gelen mülkî ve askerî devlet adamlarından oluşan bir şûra topladı. Şûrada, bazı dini ve medeni hakların korunması şartıyla Edirne'nin terkine razı olunması eğilimi hâkim oldu.

Balkan Savaşı'nın kötü gidişatını ve Edirne'nin düşecek bir konuma gelmesini İttihatçılar şiddetle eleştiriyorlar, bu durumu propaganda aracı olarak kullanıyorlardı. Aynı zamanda, mevcut hükümetle işlerin daha da kötüye gideceğinden korkuyorlardı. Enver Bey ve Talat Bey başta olmak üzere, İttihat ve Terakki ileri gelenleri aralarında gizli toplantılar yaparak gidişata müdahale etmeye karar verdiler. Buna göre, Bâbıâli'ye bir baskın düzenlenip, Kâmil Paşa Hükümeti düşürülecekti. Bu karar alındıktan sonra faaliyete girişildi. 23 Ocak 1913'te Enver Bey'in başında olduğu bir grup Bâbıâli'deki hükümet merkezine doğru harekete geçti. Enver Bey beyaz bir ata binmişti. Yanında İttihat ve Terakki'nin militan kadrosu yaya olarak yürüyor, grup "Yaşasın Enver Bey, yaşasın millet" diye bağırarak ilerliyordu. Baskıncıların arasında Talat Bey yoktu. Talat Bey, birkaç arkadaşıyla daha önce gelerek hükümet binasına girmişti.

Günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılan hükümet binasının girişinde bir muhafız bölüğü bulunuyordu. Bu bölüğün kumandanı ve erleri daha önceden İttihatçılar tarafından elde edilmişlerdi. Bu sebeple Enver Bey ve arkadaşlarına hiçbir zorluk çıkarmadılar. Enver Bey atından inerek, yanındakilerle binanın merdivenlerinden çıkmaya başladı. İçerdeki büyük sofaya girdiklerinde orada bulunan Sadaret Yaveri Nafız Bey ve Harbiye Nezâreti Yaveri Tevfik Bey kalabalık bir grubun geldiğini görünce silahlarını çekerek karşı koymaya çalıştılar. Fakat baskıncıların açtıkları ateş sonucu hayatlarını kaybettiler. Bu şekilde meydana gelen çatışmada içeride bulunan altı asker ve baskıncılardan Mustafa Necib Bey de öldü.

Baskıncılar, Talat ve Enver Bey önlerinde olduğu hâlde, bu defa iç küçük sofaya geçtiler ve kapıda bekleyen sivil polis memuru Cemal Efendi'yi öldürdüler. Bu sırada Harbiye Nâzırı Nazım Paşa silah

seslerinin nereden geldiğini merak ederek makam odasından çıktı. Baskıncıları azarlamaya başladı. Hatta pek çok kaynakta söz edildiğine göre “Pezevenkler, siz beni aldattınız! Bana verdiğiniz söz böyle miydi?’ diye bağırdı. Tam bu sırada İttihatçı fedailerden Yakub Cemil silahını ateşleyerek Nazım Paşa’yı öldürdü.

O dönemde saray başkâtibi yani padişah genel sekreteri olarak görev yapan ve o gün Bâbıâli’de bulunan Ali Fuad Türkgeldi’nin anlattığına göre, baskın sırasında binanın içinde bulunanlar korkulu anlar yaşamışlardı. Ali Fuad Bey baskın sırasında Sadrazam Kâmil Paşa ile büyük devletlerin Edirne hakkındaki notasına verilecek cevap üzerinde görüşüyordu. Bu sırada dışarıdan bir gürültü işitildi. Ali Fuad Bey’in belirttiğine göre, önlerinde bazı çocukların da bulunduğu sarıklı sarıksız birtakım adamlar Bâbıâli’ye doğru yürümekteydiler. Fuad Bey, “Bugün miting mi var? Ellerinde bayraklarla birçok adamlar Bâbıâli’ye doğru geliyorlar” diye sordu. Elindeki metni okumakta olan Kâmil Paşa, “Yok öyle bir şey” diyerek yazıyı okumaya devam etti. Bundan sonrasını Ali Fuad Bey şöyle anlatıyor: “Gürültü gittikçe artıyordu. Başımı çevirip de baktığımda kalabalığın hükümet merkezine geldiğini gördüm. Kâmil Paşa’ya, ‘İçeriye girmek üzere parmaklıklara tırmanıyorlar efendim, parmaklıklardan aşıyorlar’ dedim. Paşa, ‘Haber veriniz de kapıları kapasınlar’ diye cevap verdi. Düşündüm ki bunlar isyan etmiş bir gruptur. Öncelikle sadrazamın odasına hücum edecekleri de muhakkak. Şu hâlde beklemek benim için çok tehlikeli olacak. Hemen haber vermek bahanesiyle odadan çıktım. Aradaki odada kapı ağaları ve hademeler toplanmış ‘Bu başımıza gelenler nedir!’ diye ağlaşıyorlardı. Dışarıdaki büyük sofada şangır şangır camlar kırılıyor, silahlar atılıyordu. Deniz tarafındaki elçi odasına gittim. Orada Maliye Nâzırı Abdurrahman Efendi, Posta ve Telgraf Nâzırı Mosoros Kikis Bey ile Doyçe Bank direktörleri ve Almanya sefareti baş tercümanı avans müzakeresi ile meşgul oluyorlardı. Odaya girince bir köşeye sığınarak olayların gelişmesini beklemeye başladım. Sofadan daha şiddetli silah sesleri geliyordu ve bu arada ‘Ay!’ diye birinin feryadı işitildi. Odacılar gelip, Harbiye Nâzırı Nazım Paşa’nın vurulduğunu haber verdiler. Mosoros Kikis Bey ‘Ah, madam şimdi Paris’te bu vakayı duyarsa benim için kim bilir ne kadar telaş eder’ diye söylenerek odanın içinde dolaşıyordu. Bir müddet sonra Şeyhülislâm efendi ile Reşid Bey de bizim bulunduğumuz

odaya geldiler. Şeyhülislâmın hal ve hareketlerinde bir telaş eseri görülmüyordu".

Baskın başarılı olup, sadece birkaç kişinin gösterdiği direniş de kırılınca, Talat Bey ve Enver Bey, Sadrazam Kâmil Paşa'nın odasına girdiler. Kâmil Paşa'dan istifa etmesini istediler. Paşa, harp hâlinde olunması sebebiyle mevcut zorluklardan ve devletin maruz kalacağı tehlikelerden söz ederek nasihatte bulunmaya çalıştı. Fakat Talat Bey sert bir sesle "İstifa, istifa" diye bağırarak Kâmil Paşa'ya başka alternatifinin olmadığını hatırlattı. Kâmil Paşa 84 yaşında idi ve fazla bir direniş göstermesi söz konusu olamazdı. Nitekim kalemi alarak padişaha hitaben bir istifa metni yazdı. Metinde Kâmil Paşa askerlerden gelen teklif üzerine istifa ettiğini yazmıştı. Fakat Talat ve Enver Beylerin ikazı üzerine ahali kelimesini de ilave ederek, ahali ve askerlerden gelen teklif üzerine istifa ettiğini bildirdi.

Dışarıda kalabalık artmış, İttihatçıların meşhur hatibi Ömer Naci etrafına topladığı insanlara "Edirne elden gidiyor, din elden gidiyor, vatan elden gidiyor" sloganlarının hâkim olduğu bir konuşma yapmaya başlamıştı. Bu sırada Enver Bey elinde istifa mektubu olduğu hâlde hükümet binasından çıktı. Kalabalığa hitaben kısa bir konuşma yaparak "Kabinenin istifa ettiğini, kendisinin de saraya gidip istifayı padişaha arz edeceğini, yeni kabinenin Mahmud Şevket Paşa veya İzzet Paşa tarafından kurulacağını" bildirdi. Sonra da Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin otomobiline binerek Dolmabahçe Sarayı'na hareket etti.

Enver Bey bir süre sonra beraberinde Saray Başmabeyncisi Halid Hurşid Bey olduğu hâlde Bâbıâli'ye geldi. Hurşid Bey, Kâmil Paşa'ya istifasının padişah tarafından kabul edildiğini bildirdi. Talat Bey ve Enver Bey, yeni sadrazamın Mahmud Şevket Paşa olmasını uygun bulmuşlardı. Dolayısıyla Mahmud Şevket Paşa padişah tarafından sadrazamlığa atandı. Bütün bu gelişmeler yaşanırken, baskın sırasında hükümet binasında bulunanlar bir süre baskıncılar tarafından alıkonulmuşlardı. Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazamlığı kesinleşince binadan çıkmalarına izin verildi. Ali Fuad Bey, Halid Hurşid ve Enver Bey'le aynı otomobille saraya giderken Enver Bey, yolda, "Bizim maksadımız Nazım Paşa'yı vurmak değildi, bir yanlışlık sonucu vuruldu" demişti.

Aynı gün Mahmud Şevket Paşa da saraya geldi. Padişah kendisini huzuruna kabul edip Harbiye Nezareti uhdesinde kalmak üzere sadarete

atadığını tebliğ etti. Diğer bakanların tespiti esnasında padişah ile yeni sadrazam arasında anlaşmazlık meydana geldi. Sultan Reşad halihazırda şeyhülislâm olan Cemaleddin Efendi'nin görevinde kalmasını istiyordu. Sadrazam ise eski kabinedeki şeyhülislâmın kendi hükümetinde bulunmasını arzu etmediğinden Ali Haydar Beyi aday olarak gösterdi. Başkâtip Ali Fuad Bey, Ali Haydar Bey'in ilmiyeye mensup olmadığı gibi, rütbesinin de şeyhülislâmlığa yetmediğini söyleyince ne padişahın ne de sadrazamın istediği oldu. Şeyhülislâmlığa Fetva Emini Mehmed Esad Efendi getirildi.

İttihat ve Terakki Partisi'nin yaptığı bir hükümet darbesi sonucu 23 Ocak 1913'te Sadrazam Mahmud Şevket Paşa başkanlığında yeni kabine oluşturuldu. Kısa bir süre sonra hükümette birtakım değişikliklere gidildi. Said Halim Paşa Hariciye Nezareti'ne, Said Paşa Şurayı Devlet Başkanlığı'na, Talat Bey de Dâhiliye Nezareti'ne getirildi.

Hükümetin padişah tarafından onaylanmasından sonra akşam saatlerinde Mahmud Şevket Paşa otomobille Bâbıâli'ye geldi. Orada toplanmış halk “Mahmud Şevket Paşa, Edirne'mizi kurtar” diye feryat ediyordu. Sadrazam halka hitaben kısa bir konuşma yaptı ve dağılmalarını söyledi. Kalabalık da yavaş yavaş dağıldı.

Bâbıâli baskını siyasi tarihimizin en ilginç hükümet darbelerinden biri olarak tarih sahnesine geçti. Bu darbeden sonra İttihat ve Terakki iktidardaki mevkiini sağlamlaştırdı. Fakat İttihatçılar darbe için en önemli gerekçe olarak gösterdikleri Edirne'yi terketmek zorunda kaldılar. 26 Şubat 1913'te Edirne, Bulgarların eline geçti. Bilahare İkinci Balkan Savaşı'nın çıkıp Bulgar ordularının Trakya'yı tahliye etmesi üzerine Enver Bey'in öncülüğündeki Türk kuvvetleri 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı.

5 Vahdettin Engin'in 25 Mayıs 2005 tarihli Hürriyet Tarih'te “Meclis'in hakgetire olduğu günlerde hükümetleri silâhla değiştirdik” deyip gözyaşlarıyla defnettiler” başlığıyla yayınlanan bu yazısı, yazarının müsadesiyle bazı ufak düzeltmelerle buraya alınmıştır.

NAMLUNUN UCUNDAKİ İKTİDAR

“Vatan elden gidiyor”

1908-1918 yılları arasında silahla Osmanlı Devleti’nde iktidara hakim olan İttihat ve Terakki Partisi, başlangıçta Meşrutiyet’i tekrar ilân ettirmek üzere gizli bir örgüt olarak kurulmuştu. 1889’da Askeri Tıbbiye öğrencileri Meşrutiyet yanlısı faaliyetlerde bulunmak amacıyla “İttihad-ı Osmani”, yani Osmanlı Birliği adını taşıyan bir örgüt kurdular. Örgüt Paris’te yaşayan Meşrutiyet taraftarı Ahmed Rıza Bey’le irtibata geçince örgütün adı “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” oldu. Osmanlı yönetimi, cemiyetin öğrenciler arasında yaygınlaşması üzerine durumun farkına vardı ve örgüt mensuplarının çoğunu Trablusgarb ve Fizan’a sürgüne gönderdi. Cemiyet, bunun üzerine faaliyetlerini yurtdışına kaydırdı.

Yurtdışında II. Abdülhamid aleyhtarı faaliyetler devam ederken, yurtiçinde Meşrutiyet taraftarlığı gerek sivil kadrolar gerekse Rumeli’ndeki subaylar arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. Talât Bey, İsmail Canbolat Bey, Rahmi Bey, Midhat Şükrü Bey gibi Meşrutiyet taraftarları 1906’da Selanik’te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’ni kurdular. Daha sonra Enver Bey ve Resneli Niyazi Bey gibi subaylar da bu cemiyete girdiler.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, silahlı propaganda ve eylemlere de girişti. Cemiyete Kur’an ve silah üzerine yemin ederek giriliyordu. Üç kişilik hücreler hâlinde örgütlenildiği için cemiyetin dağıtılması da oldukça güçtü. Cemiyet, 1907’de Paris’le irtibata geçti ve iki örgüt birleşerek

İttihat ve Terakki adını aldı. İttihat ve Terakki, Meşrutiyet'in ilânına yönelik faaliyetlerine hız verdiler.

İttihatçılar, örgütlenmelerini sürdürüken fedai grubu adı altında cemiyetin vurucu gücünü de teşkil ettiler. Balkanlar'da hızla örgütlenen İttihatçılar Anadolu'da da örgütlenmeye başladılar. Cemiyetin gittikçe büyümesi üzerine Mayıs 1908'de padişaha ve bakanlara ihtarnameler göndererip, Makedonya'da İngiliz ve Rus tasarılarına karşı konulmaması konusunda uyarılarda bulundular. İttihat ve Terakki kendisini açığa çıkarınca hükümet de karşı faaliyete geçti. Bu sırada İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Haziran'da gerçekleştirdikleri Reval görüşmesi ortalığı iyice karıştırdı.

İngiltere ve Rusya 19. yüzyılın süper güçleriydiler. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Rusya ve İngiltere'nin karşısına yeni bir güç olarak Almanya çıktı. Almanya'nın izlediği politikalar İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarını tehdit ediyordu. Rus Çarı II. Nikola ile İngiltere Kralı VII. Edward, Reval'de, yani Estonya'nın Talinn şehrinde 8-9 Haziran 1908'de buluşup, izleyecekleri politikaları belirlediler. Reval görüşmesi aslında Almanya'ya karşı bir güç gösterisiydi. Reval'deki görüşmelere kralların yanısıra İngiltere Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Hardinge ile Rusya Dışişleri Bakanı İswolski de katılmışlardı. Rusya görüşmeye tam kadro katılırken, İngiltere'nin görüşme ekibi aynı düzeyde değildi.

İki hükümdarın katıldığı Reval görüşmesinde İran, Afgan hududu, Girit, Balkan demiryolları ve Makedonya gibi çeşitli konular masaya yatırıldı. Ayrıca Almanya ve Avusturya'ya karşı izlenecek politika da görüşüldü. Makedonya meselesi görüşülmüştü ama Rusya Dışişleri Bakanı İswolski'nin bizzat ifadesine göre "Revalde henüz Makedon reformu konusunda tam bir karar alınmamıştı".

İngiltere ve Rusya bu görüşmede Osmanlı'yı paylaşmasa da bu durum dışarıya farklı yansıdı. Geçmişte olup bitenler şüphelenmeyi haklı çıkarıyordu. Rusya, 1768'ten sonra izlediği politika ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan devamlı toprak koparmış, Balkanlar'daki Hristiyanlar'ı imparatorluktan ayırmıştı. Gerek II. Abdülhamid, gerekse Jön Türkler Reval'de neler olup bittiğini anlamaya çalıştılar. II. Abdülhamid, Rus elçisini kabulünde nelerin görüşüldüğünü sorunca,

elçinin Tibet'le ilgili bir görüşme yapıldığını, önemli bir buluşma olmadığını söylemesi sultanı daha fazla şüpheye düşürmüş olmalıdır.

İttihatçılar, Reval görüşmesini yabancı postaneler aracılığıyla kendilerine ulaşan Avrupalı gazeteler ile Makedonya'daki Avrupalı konsoloslardan öğrendiler. Avrupalı gazeteler de iki hükümdarın görüşmelerinde çeşitli meselelerin yanı sıra Makedonya'nın da masaya yatırılıp, bu Osmanlı toprağında yapılacak ıslahatın ele alındığını yazıyorlardı. Islahat demek, o bölgenin kısa bir süre sonra imparatorluktan koparılması demekti.

İttihatçılar, Reval'de Rusya ile İngiltere'nin Türkiye'ye son darbeyi vurmaya, hasta adamın ölümünü erkene almaya, Makedonya'yı, hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmaya karar verdiklerine inandılar. Bu duruma da II. Abdülhamid'in pasif ve yanlış dış politikasının sebep olduğu kanaatindeydiler. Eğer meclis açılır, Hristiyanlar'a eşitlik verilirse Makedonya elden çıkmaz, ülkenin bütünlüğü sağlanır diye düşünüyorlardı. Reval görüşmesini sultana karşı siyasi bir propaganda silahı olarak kullandılar. Bu da uzun süreden beri hazırlanılan ihtilal sürecini hızlandırdı.

Örgütün fedaileri Selanik'te padişah taraftarı memur ve subaylara karşı suikastlara başladılar. O dönemde binbaşı rütbesinde bulunan Enver Paşa, Haziran 1908'de Selanik merkez komutanı Ömer Nazım Bey'i yaraladı. Manastır polis müfettişi Sami Bey vuruldu. Padişahın hafiyelerinden Mustafa Efendi Selanik'te öldürüldü.

Temmuz'un başlarında Enver Bey ve Resneli Niyazi birlikleri ve halktan kendilerine katılanlarla birlikteyle dağa çıktı. Ohrili Eyüp Sabri'de birliğiyle aynı yolu izledi. İsyan gittikçe büyüyordu. Bölgede denetimi kaybetmeye başladığını gören II. Abdülhamid isyanı bastırma görevini, Arnavutluk'ta daha önce başarılı faaliyetleri bulunan ve kendisine sadık olan Şemsi Paşa'ya verdi. Şemsi Paşa'nın ismi bile Makedonya'daki İttihatçılar arasında hemen bir yılgınlık yarattı.

Şemsi Paşa'nın Resneli Niyazi'yi kısa sürede etkisiz hâle getireceği kesindi. Bu durum da yıllardır hazırlığı yapılan ihtilâli akamete uğratacaktı. İttihatçılar, bunun üzerine Şemsi Paşa'yı Resne'ye ulaşmadan öldürmeye karar verdiler. Suikast İttihatçılar'ın problem çözümünde her zaman başvuracakları bir yöntem olacaktır. Ancak ismi bölgede efsane gibi gezen ve silahşörler tarafından korunan Şemsi

Paşa'yı vurmak o kadar kolay değildi. Fedailerden Teğmen Atıf Kamçıl, suikast yapmayı kabul etti.

Şemsi Paşa, 7 Temmuz 1908'de Manastır Postanesi'nden saraya telgraf çekip, Resne'ye gitmek üzere arabasına binerken, Atıf Kamçıl, büyük bir soğukkanlılıkla paşanın korumalarının arasından geçip, tabancasıyla üç el ateş etti. Ortalığın karışmasından istifade eden fedai yaralanmasına rağmen kaçmaya başardı. Şemsi Paşa'nın öldürülmesi Sultan Abdülhamid'in bölgedeki otoritesini tamemen bitirdi ve İttihatçılar'ın iktidara yürüyüş yolunu açtı.

Padişah, son bir umutla Tatar Osman Paşa'yı Manastır'a gönderdi. Ancak 22/23 Temmuz gecesi telgraf telleri kesildikten sonra Resneli Niyazi ve Ohrili Eyüp Sabri sayısı iki bini geçen çeteleriyle Manastır'ı basıp, paşayı dağa kaldırdılar.

Bu olaydan sonra İttihatçılar'ın önünde hiçbir güç duramadı ve 23 Temmuz'da Makedonya'da Meşrutiyet'i ilân ettiler. II. Abdülhamid okun yaydan çıktığını görünce aynı gün Kanûn-i Esasî'yi yeniden yürürlüğe koydu. Böylece II. Abdülhamid'in 30 yıldan fazla süren iktidarının sonu gelmiş, tarihimizde yeni bir dönem açılmıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, hürriyeti ilân ettirdiği için büyük bir prestije sahipti. İttihatçı olmak vatanseverlik, karşı çıkmak ise ihanet olarak nitelendiriliyordu. Ancak Meşrutiyet'e taraftar olan herkes İttihatçı değildi. Bu yüzden peş peşe yeni siyasi partiler kuruldu. İttihat ve Terakki diğer partilere karşı sert bir sindirme politikası izledi. Diğer partilerin yayın organları kapatılırken, gazetelerini satan çocuklar dövüldü. Parti üyelerine baskılar yapıldı. İttihat ve Terakki'nin bir numaralı kurucusuyken anlaşmazlığa düşüp Demokrat Parti'yi kuran İbrahim Temo bile tehdit edilmişti.

Gümülcine Milletvekili İsmail Bey tarafından verilen gensoru önergesinin tartışmaları sırasında parti üyelerinden Demokrat Partili Mustafa'ya yapılan işkencede kullanılan aletler ve sökülmüş tırnaklar kürsüden gösterilmişti.

Kurulan partilerin hiçbiri baskılar ve imkânlarının kısıtlı olması yüzünden varlıklarını sürdüremedi. Muhalif partilerden birçoğu aralarında birleşerek, 8 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Partisi çatısı altında toplandılar. Böylece ülkemizde iki partili bir sistem meydana geldi.

İttihat ve Terakki, 1912 seçimlerinden büyük bir zaferle çıktı. Tarihimize "sopalı seçimler" olarak geçen şaibeli 1912 seçimlerinin neticeleri uzun soluklu olmadı. Seçimlerin şaibeli olması yüzünden 4 Ağustos 1912'de meclis feshedildi.

Gazeteciler vurularak basın, sindirilmişti ama siyasi muhalifleri İttihatçılar'la mücadeleye devam etti. Halaskâr Zabitan hareketi 1912'de İttihatçılar'ı iktidardan uzaklaştırdı. İttihat ve Terakki bunun üzerine 1913'te Bâbıâli baskınıyla Harbiye Nazırı, yani Savaş Bakanı Nazım Paşa'yı öldürüp, Sadrazam Kâmil Paşa'yı istifa ettirerek iktidarı kontrollerine aldılar.

Mahmud Şevket Paşa, Bâbıâli baskınından sonra 23 Ocak 1913'te sadrazam oldu. Paşa İttihatçı değildi ama onlara yakındı. Sadrazamlığının ilk zamanlarında İttihatçıların etkisinde kalmakla beraber sonradan tamamen kendi düşüncelerine göre hareket etmeye başladı. İttihatçılar paşayı kendi iktidarlarına tehdit olarak görmeye başladılar.

Bâbıâli baskını sonucu iktidarı kaybetmiş olan muhalifler de intikam peşindeydiler. 11 Haziran 1913'te, Mahmud Şevket Paşa öldürüldü. Olaydan sonra İttihat ve Terakki çok sert hareket etti. Suikast bahane edilerek ülke çapında muhalifler üzerinde çok sıkı bir baskı kurulup, muhalifler sürgüne gönderildi ve hükümet aleyhtarı herkes susturuldu. Bu şekilde 1918'in sonuna kadar sürecek mutlak İttihat ve Terakki iktidarı dönemi başladı.

BİBLİYOGRAFYA

KAYNAK ESERLER

1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi, haz. Faik Reşit Unat, Ankara 1999.

1730 Patrona İsyanı ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, haz. Şükran Çınar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974 (Bu eser TSMK, R. Nr. 1977'de kayıtlı Tarihin transkripsiyonudur).

Abdurrahman Sağırlı, Mehmed bin Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetüt-Tevârih vel-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, tahlilleri), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Ahmed bin Mahmud, Târih-i Göynüklü, Berlin, Preussische Staatssbibliothek, Orientalische Abteilung, nr. 1209.

Ahmed Refik, Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (16891785), İstanbul 1988.

Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002.

Ali Cevad, İkinci Meşrutiyetin İlânı ve 31 Mart Hadisesi, haz. Faik Reşid Unat, İstanbul 1960.

Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara 1984.

Anonim Osmanlı Kroniği, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Aubry de la Motraye, La Motraye Seyahatnamesi, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul 2007.

Celâlzâde Mustafa, Selimnâme, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Cemâl Paşa, Hatıralar, İstanbul 1977.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayi'ât (Tahlil ve Metin 1066-1116/1656-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Destârî Sâlih Tarihi, Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak, yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1962.

Mecmua, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, nr. 479/1, vr. 1b-9a.

Es'ad Efendi, Üss-i Zafer (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair), haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2005.

Fahir İz, "Eski Düzyazının Gelişimi: XVII. Yüzyılda Halk Dili ile Yazılmış Bir Tarih Kitabı; Hüseyin Tûgî, Vak'a-i Sultan Osman Han", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten (Ankara 1967), s. 119-164.

Fahri Çetin Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklamasına Dair Bir Tarihçe", Tarih Dergisi, sayı: 27 (İstanbul 1973), s. 99-110.

Faris Çerçi, Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhülahbâr'ında II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri, II-III, Kayseri 2000.

Fazıl Işıközlü, "Başbakanlık Arşivi'nde Yeni Bulunmuş Olan ve Sadreddin Zade Telhîsî Mustafa Efendi Tarafından Tutulduğu Anlaşılan H. 1123 (1711) - 1148 (1735) Yıllarına Ait Bir Ceride (Jurnal) ve Eklentisi", VII. Türk Tarih Kongresi, II, Ankara 1973.

Funda Demirtaş, Celâlzâde Mustafa Çelebi, Tabakatül-Memâlik ve Derâcatül-Mesâlik, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2009.

Georg Oğlukyan, 1806-1810 İsyanları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa, tercüme ve notlar Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972.

Graf Marsigli, Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti, çev. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, Hasan Beyzâde Târîhi, Metin (926-1003/1520-1595), II; Metin ve İndeks (1003-1045/15951635), III, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004.

Hrand D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a Göre Edirne Vakası", Tarih Dergisi, sayı: 15 (İstanbul 1960), s. 47-64.

Hüseyin Tugî Çelebi, Tuğî Tarihi (Musibetnâme), haz. Nezihi Aykut, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, İstanbul 1988.

İbn Kemal , Tevârih-i Âli Osman VII. Defter, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997.

İdrîs-i Bidlisî, Selimşahnâme, haz. Hicabi Kırlangıc, Ankara 2001.

Îsâzâde Târîhi (Metin ve Tahlîl), haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996.

Jean Thevenot, 1655-1656'da Türkiye, çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978.

Kadir Adamaz, Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, Ravzatül-Ebrâr Zeyli, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr, Bulak 1248.

Kâtib Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin, haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Koçi Bey Risalesi, sad. Zuhuri Danışman, Ankara 1985.

Lütfi Paşa, Tevârih-i Âl-i Osman, neşr. Kayhan Atik, Ankara 2001.

Machiavelli, Prens, çev. Semra Kunt, İstanbul 2001. Marcelle Tinayre, Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı, çev. Engin Sunar, İstanbul 1998.

Mehmed Halife, Tarih-i Gılmanî, haz. Ertuğrul Oral, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ, I, neşr. Franz Taeschner, Leipzig 1951.

Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ, Neşrî Tarihi, II, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, Ankara 1987.

Mehmet Çömcüoğlu, Risale-i Hatib-XVII. Yüzyıl Ortalarına Aid Bir Tarihçe-Metin ve Dizin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969.

Mehmet Doğan, Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selimnâmesi'nin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Mehmet Topal, Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa-Nusretname-Tahlil ve Metin (1106-1133 / 1695-1721), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Mustafa Ali Mehmed, Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler, Ankara 1993.

Mü'minzâde Ahmed Hasîb Efendi, Ravzatülküberâ (Tahlil ve Metin), haz. Mesut Aydıner, Ankara 2003.

Orhan Burian, The Report of Lello: Babıali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası, Ankara 1952.

Orhan Şaik Gökyay, "II. Osman'ın Şehadeti", Atsız Armağanı, İstanbul 1976.

Oruç Beğ Tarihi, haz. N. Atsız, İstanbul 1972.

Osmanlı İlmiye Teşkilâtı İçin Mühim Bir Kaynak: Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi Uşşâkîzâde Târihi, II, haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005. Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, haz.

İsmail Arar, İstanbul 1986. Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1982.

Peçuylu İbrahim, Tarih-i Peçevî, II, haz. Fahri Çetin Derin-Vahid Çabuk, İstanbul 1980.

Ricaut, Türklerin Siyasi Düsturları, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul tsz.

Robert Olson, Imperial Meanderings and Republican byways: Essays on Eighteenth Century Ottoman and Tıventienth Century, İstanbul 1996. Salomon Schweigger, Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581, yay. haz. Heidi Stein, çev. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004. Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selanikî (971-1003/1563-1595), I; (1003-1008/1595-1600), II, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1999, s. 468.

Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretnâme, I-II, yay. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1963-1966. Silahdar Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, I-II, haz. Ahmed Refik Altınay, İstanbul 1928. Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Solak-zâde Tarihi, I-II, haz. Vahit Çabuk, Ankara 1989. Süleyman Paşa, Hissü İnkılab yahud, Sultan Abdülaziz'in Hal-i ile Sultan Murad-ı Hamisin Cülusu, İstanbul 1908. Süleyman Şefik Paşa, Hatıratım başıma gelenler ve gördüklerim 31 Mart

Vak'ası, haz. Hümeyra Zerdeci, İstanbul 2004. Şamil Mutlu, Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Daniş Bey ve Eserleri, İstanbul 1994.

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't-Tevârih, I, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976.

Şirvânlı Fatih Efendi, Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalmeiyle Yeniçeri Ocağinm Kaldırılışı), haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2001.

Târîh-i Mehmed Giray (1094-1115/1682-1703) (Değerlendirme-Çeviri Metin), haz. Uğur Demir, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Târih-i Naîrnâ, I-IV, haz. Mehmed İpşirli, Ankara 2007. Tarih-i Raşid, II, İstanbul 1282.

Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu (İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyort Andreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları, çev. İbrahim Allahverdi, Yay. haz. İlyas Kamalov, İstanbul 2009.

Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl), II, haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003. Tursun Bey, Târîh-i Ebül-feth, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi, haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000.

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, Subhî Târihi, Sâmi ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte, haz. Mesut Aydıner, İstanbul 2007.

Vakayı Patronayı Halil, Milli Kütüphane, Yz. A. 1902/3.

Ziya Akkaya, Vecihî, Devri ve Eseri, Ankara Üniversitesi DTCF, Doktora Tezi, Ankara 1957.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

A. Cevat Eren, "Selim III", İA, X, 441-457.

Abdülkadir Özcan, "Buçuktepe Vak'ası", DİA, VI, 343-344.

, "Daltaban Mustafa Paşa", Tarih Enstitüsü Dergisi, XII (İstanbul 1983-1987), s. 299-334.

, "Devşirme", DİA, IX, 254-257.

, "Edirne Vak'ası" DİA, X, 445-446.

, "Patrona İsyanı", DİA, XXXIV, 189-192.

Abubekir Yücel, "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli", İslâmi Araştırmalar, sayı: 12/1 (Ankara 1999), s. 40-57.

Ahmet Turan Alkan, "Ordu-Siyaset İlişkisinin Tarihine Derkenar: 31 Mart Vak'ası ve Sonuçları", Yeni Türkiye, VI/31 (Ankara 2000), s. 420-429.

, II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset, Ankara 1992.

Akdes Nimet Kurat, Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711), I-II, Ankara 1951.

Ali Birinci, "31 Mart Vak'asının Bir Yorumu", Türkler, XIII, ed.

H. Celal Güzel, Ankara 2002, s. 193-211. Alpay, Kapacalı, Türkiye'de Siyasal Cinayetler, İstanbul 2007. Aysel Danacı Yıldız, Vakayı Selimiyye or the Selimiyye Incident:

A Study of the May 1807 Rebellion, Sabancı Üniversitesi, Doktora tezi, 2008.

, "III. Selim'in Katilleri", Osmanlı Araştırmaları, XXXI (İstanbul 2008), s. 55-92. Azmi Özcan, "Otuzbir Mart", DİA, XXXIV, 9-11.

Baki Tezcan, Searching for Osman: A Reassessment of the Depo-sition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622), Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 2001.

Cengiz Orhonlu, “Mustafa II”, İA, VIII, 695. Cevdet Küçük, “Abdülaziz”, DİA, I, 179-185.

, “Bâbıâli Baskını”, DİA, IV, 389-390

Çağatay Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, Tarih Dergisi, sayı:9 (İstanbul 1954), s. 53-90. Erhan Afyoncu, Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, I-VI, İstanbul 2002-2008.

Fatih Yeşil, Nizam-ı Cedidden Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim (1793-1826), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Feridun Emecen, “Ali Paşa, Sürmeli”, DİA, II, 427.

, “Mustafa I”, DİA, XXXI, 272-275.

, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı

Mülahazalar ve Örnekler”, İslâm Araştırmaları Dergisi, sayı: 6 (2001), s. 63-76.

Feroz Ahmad, İttihad ve Terakki, çev. Nuran Yavuz, İstanbul 1986.

Fevzi Demir, Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, Ankara 2007.

Fikret Sarıcaoğlu, “Hüseyin Paşa, Mere”, DİA, XIX, 8-9.

, “Siyavuş Paşa, Köprülü Damadı”, DİA,, XXXVII, 313-315.

, Kendi Kaleminden Bir Padişah’ın Portresi: I. Abdulhamid, İstanbul 2000.

, “Osmanlı Muhalefet Geleneğinde Yeni Bir Dönem: İlk Siyasî Bildiriler”, Belleten, sayı: 241(Ankara 2001), 901-920 Gabor Agoston, Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006.

G. Rosen, Geschichte der Türkei, I, Leibzig 1866. Gültekin Yıldız, Neferin Adı Yok, İstanbul 2009. Halil İnalcık, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, I, Ankara 1987.

, “Osmanlılar’da saltanat veraseti usulü ve Türk hâkimiyet telakkisiyle ilgisi”, AÜSBFD, XIV/I (Ankara 1959).

Hamiyet Sezer, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı: 30 (Ankara 1998), s. 215-238.

, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Sonrasında Meydana Gelen Askerî-Sosyal Gelişmeler (1826-1827)”, Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, I, Ankara 2000, s. 67-78.

Joseph von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, II-VIII, yay. haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1999.

Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, yay. Semih Nafiz Tansu, İstanbul 1969.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Sadrazamlar, I, İstanbul 1982.

İlber Ortaylı-Vahdettin Engin-Erhan Afyoncu, Payitaht-ı Zemin, Eminönü, I-II, İstanbul 2008.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çerkez Hasan Vak’ası”, Belleten, sayı: 33 (Ankara 1933), s. 89-133.

, “Fatih Sultan Mehmed’in Ölümü”, Belleten, sayı: 134 (Ankara 1970), s. 231-234; XXXIX/155 (Ankara 1975), s. 473-481.

, “Mustafa Paşa, Bayrakdar”, İA, VIII, 720-727.

, ‘Şehzâde Selim’in Babasına Muhalefet Ederek Muhabere Ettiği Esnada Amasya Valisi Şehzâde Ahmed’in Vezir-i Âzama Mektubu”, Belleten, XXIV/96 (Ankara 1960), s. 595-596;

, Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, İstanbul 1977.

, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, I-II, Ankara 1988.

, Osmanlı Tarihi, I-IV, Ankara 1988.

, Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı, Ankara 1988.

İsmail Hami Danişmend, 31 Mart Vak’ası: Sadrazam Tevfk Paşa’nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre, İstanbul 1961.

, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I-V, İstanbul 1945-1972.

Kemal Beydilli, “Alemdar Mustafa Paşa”, DİA, II, 364-365.

, “Kabakcı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer’iyye”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, IV (İstanbul 2001), s. 33-48.

, “Mahmud II”, DİA, XXVII, 352-357.

Kemal Beydilli-Nuri Özcan, “Selim III”, DİA, XXXVI, 420-427.

Madeline C. Zilfi, Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası 1600-1800, çev. Mehmet Faruk Özçınar, Ankara 2008.

Mahir Aydın, “Osmanlı Dünyasında Yahudi Kira Kadınlar”, Belleten, sayı: 243 (Ankara 2001), s. 623-635.

Mahmut Ak, “Mehmed Paşa, Gürcü”, DİA, XXIX, 510-511.

Maria Pia Pedani, “Safiye’s Household and Venetian Diplomacy”, Turcica, XXXII (2000), s. 9-32.

Mary Lucille Shay, Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu, Lale Devri ve Sonrası (1720-1734), çev. Münir Akın, İstanbul 2009.

Mehmed Akman, Osmanlı Devletinde Kardeş Katli, İstanbul 1997.

Mehmet Ali Beyhan, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler-Vak’ayı Hayriyye”, Osmanlı, VII, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 258-272.

Meltem Valandova, Hüseyin Avni Paşa, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Mufassal Osmanlı Tarihi, I-VI, haz. Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu vd., İstanbul 1959.

Murat Bardakçı, “Osmanlı demokrasisi kitap yırttı diye padişahı bile tahtından indirmişti”, Hürriyet, 7 Mayıs 2006.

Mustafa Ragıb, Meşrutiyetten Önce Manastırda Patlayan Tabanca, İstanbul 2007.

Mustafa Müftüoğlu, Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler, İstanbul 1975.

Mücteba İlgürel, “Yeniçeriler”, İA, XIII, 385-395. 298

Münir Aktepe, Patrona İsyanı (1730), İstanbul 1958.

Necmettin Alkan, “1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi”, Toplumsal Tarih, sayı: 175 (Temmuz 2008), s. 48-52.

Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I-V, çev. Nilüfer Epçeli, çev. kont. Kemal Beydilli, İstanbul 2005

Orhan F. Köprülü “Hasan Paşa, Yemişçi”, DİA, XVI, 342-343.

Osman Selim Kocahanoğlu, 31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid, İstanbul 2009.

, Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı: Vahdeti ve Volkan Gazetesi, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, 31 Mart ayaklanması, İsmail Kemal Olayı, İstanbul 2001.

Dimitri Cantemir, Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, I-III, çev: Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979-1980.

Ömer Aziz, Edirne Vak’ası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, 1930.

Rıfa’at Ali Abou-El-Haj, The 1703 Rebellion and The Structure of Otoman Politics, 1984.

Sadri Sema, Eski İstanbul Hatıraları, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2002

Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezitin Siyasî Hayatı, İstanbul 1966.

, Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969.

Selim Karahasanoğlu, A Tulip Age Legend: Concumer Behavior and Material Culture in The Otoman Empire (1718-1730), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2009.

Selim Sırrı Özkan, Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702), Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

Sina Akşin, 31 Mart Olayı, İstanbul 1972.

Songül Çolak, “Patrona Halil Ayaklanmasını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Payitahttaki Etkileri”, Türkler, XII, s. 525-530.

Süleyman Kâni İrtem, 31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu: Abdülhamid'in Selanik Sürgünü, yay. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2003.

, Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilali, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2004.

Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", Tarih Dergisi, sayı: 21 (İstanbul 1966), s. 95-108.

, "Bayezid II'in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vukua Gelen Hâdiseler Üzerine Notlar", Tarih Dergisi, X/14 (İstanbul 1959), s. 85-96.

, Fatihden III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574), Ders Notları, İstanbul 1977.

Şerafettin Turan, "Bayezid II", DİA, V, 234-238; Uzunçarşılı, "Bayezid II", İA, II, 392-398;

Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyyeti", DİA, XXIII, 476-484.

, Preporationfor a Revolution: The Young Turks: 1902-1908, Oxford 2001.

Tahir Sevinç, 1703 Edirne Vakası, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004.

Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler 3: İttihat ve Terakki, İstanbul 1989.

Tuncer Baykara, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", Tarih İncelemeleri Dergisi, X (İzmir 1995), s. 1-11.

, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Sosyal Sonuçları", Sultan İkinci Mahmud ve Reformları Semineri, İstanbul 1995, s. 147-155.

Uluğ İğdemir, Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma, Ankara 1937.

Yılmaz Öztuna, Bir Darbenin Anatomisi, İstanbul 1987.

Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (17911808), Ankara 1983.

Yüksel Çelik, Hüsrev Mehmed Paşa Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

, "Asâkir-i Mansûre Ordusu'nda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, XIX (İstanbul 2008), s. 87 118.

, "Devleti Kurtaran Alemdar Mustafa Paşa, Cariye Merakı Yüzünden Havaya Uçtu", Hürriyet Tarih, 26 Kasım 2003, s. 4-10.

Zekeriya Türkmen, Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması, İstanbul 1993.

, "Kuleli Vak'ası", DİA, XXVI. 356-357.

, "Mahmud Şevket Paşa, DİA, XXVII, 384-386.

Zekeriya Türkmen-Kemal Kahraman, "Derviş Vahdeti", DİA, IX, 198-300.

Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, I-VII, Hamburg-Gotha 1840-1863.